

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

ΕΝ Τῃ ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΙΗΣΕΙ.

(Ὀμιλία Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ ἐν τῇ κατὰ Φανάριον Λέσχῃ «Μνημοσύνη».)

Ἡ ΑΝΤΙΓΟΝΗ.

Τὸ μέγα κράτος τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἐφ' ἅπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἔχει χαρακτῆρα τοσοῦτον ἐπιβλητικόν, τοσοῦτον δεσποτικόν, δότε εἰπεῖν καὶ θεοκρατικόν, ὥστε πολλάκις συγχέοντες τὴν δεσποτείαν τοῦ πνεύματος, τὴν δεσποτείαν ἐκείνην, ἣτις εἶναι ἀπαρασάλευτος ὡς ὁ Θεὸς καὶ κρατερὰ ὡς ἡ ἀλήθεια, ἣς εἶναι ἡ ἀνταύγεια, μετὰ τῆς δεσποτείας τῆς ὕλης ἀνεξάρτητοί τινες νόες ἐνόμισαν ὅτι ὤφειλον ν' ἀποτινάξωσι τὸν βαρὺν τοῦ ἑλληνισμοῦ ζυγὸν καὶ τότε ἠκούσθη ἡ δυσσίωνος διὰ τὸν πολιτισμὸν κραυγὴ: *Qui nous délivrera des Grecs?* (Τίς τῶν Ἑλλήνων ἡμᾶς ἀπαλλάξει;) Ἄλλ' ὁσάκις ἡ κραυγὴ αὕτη ἠκούσθη ἀκριβὰ δι' αὐτὴν ἐπλήρωσαν ὁ πολιτισμὸς, ἡ ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις, αὐτὴ ἡ καλλίμορφος καὶ ἀγλαοφαρῆς ἐλευθερία, ἡ πρωτότοκος τοῦ ἑλληνισμοῦ θυγάτηρ· ἡ δ' ἀνθρωπότης καταπεπτωκυῖαν ἑαυτὴν κατιδοῦσα ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ διαζυγίῳ αὐτῆς, προσέδραμε καὶ αὔθις πρὸς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ νάματα αὐτοῦ ἀναβαπτισθεῖσα ἀνεγεννήθη.

Πόθεν τὸ μέγα τοῦτο κράτος τοῦ ἑλληνισμοῦ; Πόθεν ἡ δαιμόνιος αὐτοῦ ἰσχὺς; Πρὸς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπήνητησαν ἀπὸ τοσοῦτων αἰῶνων μυριάδες στομάτων, ἐξακολουθοῦσι δ' ἀπαντῶντες καὶ νῦν οἱ περιώνυμοι τῆς Εὐρώπης σοφοί. Ἡ Ἑλλάς, λέγει ὁ πολύμητις τῆς Ἀγγλίας πρωθυπουργὸς Γλάδστων, ὁ πολυτίμητος φίλος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἶναι ἡ Ἥβη τῆς ἀνθρωπότητος. Λόγος βαθὺς, πληθὺν ὑποκρύπτων ἐννοιῶν· ἡ Ἑλ-

λάς είναι ὁ νεανίας ὁ πλήρης φίλτρου τὴν καρδίαν, ὁ ἀγνήν καὶ ἀδιάφθορον ἔχων εἰσέτι τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, ὁ συγχινούμενος βαθέως πρὸς ὅτι καλὸν καὶ εὐγενές, ὁ ποιητικὴν καὶ ὑψηγόρον ἔχων τὴν φαντασίαν καὶ τὴν γλῶσσαν, ὁ μὴ πω αἰσθανθεὶς εἰσδύσας εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὰς εἰδεχθεὶς μορφὰς τοῦ κόρου καὶ τῆς ἀηδίας πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς τὴν ζωὴν, ὁ ζῶν ἐν τῷ ἔρωτι καὶ ἐν τῇ ἀπολαύσει· ὁ νεανίας οὗτος οὐδέποτε θὰ πιστεύσῃ εἰς τὸ κακὸν καὶ διὰ γελόεντος προσώπου θ' ἀκούσῃ τὸν γηραιὸν καὶ ξηρὸν ἔχοντα τὴν καρδίαν Αἰγύπτιον ἐπιλέγοντα αὐτῷ διὰ τῆς ἀποφθεγματικῆς εἰρωνίας τῶν γερόντων: Ἕλληνες, παῖδες αἰεὶ ἔστε. Ἐνθυμεῖσθε, κύριοι καὶ κυρίαί, ὠραῖόν τι ἀνέκδοτον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ὅπερ μετὰ τοσαύτης χάριτος ἀφηγεῖται ὁ Χαιρωνεὺς βιογράφος; Λουσθεὶς εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Κύδνου ὁ Ἀλέξανδρος ἀσθενεῖ βαρέως· ὁ ἰατρὸς αὐτοῦ Φίλιππος παρασκευάσας φάρμακα ἔρχεται πρὸς αὐτόν, ἀλλ' οἱ τοῦ Φιλίππου ἐχθροὶ προλαβόντες διαβάλλουσιν αὐτόν δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι διαφθαρεὶς χρήμασι προτίθεται νὰ δηλητηριάσῃ αὐτόν· ὁ Φίλιππος εἰσέρχεται καὶ προσφέρει τὸ φάρμακον ἐντὸς κύλικος τῷ Ἀλεξάνδρῳ· ὁ Ἀλέξανδρος λαβὼν τὴν κύλικα τείνει τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἰατρὸν καὶ, ἐνῶ οὗτος ἀναγινώσκει αὐτὴν καταπεπληγμένος, ὁ Ἀλέξανδρος ἠδὺ μειδιῶν καὶ μετ' ἀταράχου πνεύματος πίνει τὸ φάρμακον. Τί ἄρα γε θαυμάσιον ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνεκδότῳ τούτῳ τοῦ Ἀλεξάνδρου; Κατ' ἐμὲ, ἡ ἀκλόνητος τοῦ Ἀλεξάνδρου πίστις εἰς τὴν ἀρετὴν, ἧς ἕνεκα οὐδὲ δύναται κἂν νὰ πιστεύσῃ ὡς δυνατόν τὸ κακούργημα. Λοιπὸν, κύριοι καὶ κυρίαί, ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ εἶναι ἡ ζωσα εἰκὼν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ νεανίας οὗτος, ὁ μόλις ἐξεληθὼν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὁ μὴ πω διαπλασθεὶς ὑπὸ τῶν περιπλόκων νόμων τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, ὁ Ἕλλην οὗτος νεανίας δαψιλέστατα κατὰ πάντα ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπροικίσθη, λέγει σοφὸς τις Γαλάτης, ὁ Paul-Louis Courier· ὅσον ἀφορᾷ τὴν καλλονὴν, ἐρωτηθῆτωσαν οἱ γλύπται, ἐγεννήθη ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ· ὅσον ἀφορᾷ τὴν εὐφυΐαν, οὐχ ὑπάρχει μωρὸς ἐν Ἑλλάδι, εἶπέ ποτέ τις, μηδὲ ὅλως τῶν Ἑλλήνων φίλος, μηδὲ κολακεύων αὐτούς. Τοῦθ' ἕνεκα, πᾶσα τέχνη, πᾶσα ἐπιστήμη ἐξ αὐτῶν ἐκπηγάζει· ἄνευ δ' αὐτῶν οὐδὲ κἂν κατοικίας νὰ οἰκοδομήσωμεν, οὐδ' ἀγρούς νὰ καταμετρήσω-

μεν θὰ ἡδυνάμεθα, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ζήσωμεν. Δόξα, φιλοπατρία, ἐφθίμων ψυχῶν ἀρεταί, ποῦ ἀλλαχοῦ κάλλιον ἀνεφάνησαν ἢ ἐν τοῖς ὅσα ἐκεῖνοι ἐπραξάν καὶ διακαλοῦσιν εἰσέτι πρᾶττοντες;

Τὸν τύπον τῆς νεότητος, τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς πίστεως, φέρουσι πάντα τὰ δημιουργήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. «Τὸ μέγα θέλημα γητρον, λέγει περιώνυμος ἀμερικανὸς φιλόσοφος, ὁ Ἑμερσων, ἀνὴρ εἶπερ τις καὶ ἄλλος θετικὸς, τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι τὸ ἀπλοῦν τοῦ λόγου. . . Οἱ Ἕλληνες δὲν βυθίζονται εἰς σκέψεις, ἀλλὰ κέκτηνται ἐντελεῖς αἰσθήσεις, ἐντελεῖς ὑγείαν καὶ τὸν κάλλιστον φυσικὸν ὀργανισμόν. Εἶναι ἐφηβοὶ ἐνεργοῦντες μετὰ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς χάριτος τῶν παίδων. Ἐγέννησαν ἔργα οἷα μόνοι οἱ εὐαίσθητοι γεννώσιν, ἥτοι ἔργα κάλλιστα. Κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν, πανταχοῦ ὅπου φύσις ὑπῆρξεν ὑγίης, ἐδημιούργησε παρόμοια ἔργα· ἀλλ' ὡς ἔθνος, οἱ Ἕλληνες ὑπερτεροῦσι πάντα τᾶλλα ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρου αὐτῶν διοργανισμοῦ· συνδυάζουσι τὸ ἐνεργητικὸν τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας μετὰ τοῦ λαμπροῦ ἐνστικτοῦ τῆς παιδικῆς.»

Ἐλπίς, ἄρα, ἔρως, μειδιάμα, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη· ἀλλὰ φεῦ! τὰ φίλτρα ταῦτα τῆς καρδίας ἡ γεγηρακυῖα κοινωνία ἡμῶν μεταποιεῖ πολλάκις εἰς ἀπελπισίαν, πικρίαν, κατήφειαν. Ὅσάκις τὴν διαυγῆ κρήνην τοῦ ἑλληνισμοῦ κατέλιπεν, ὅσάκις ἐξ ἄλλων ἠρύσατο πηγῶν ἢ ἰδίας ἑαυτῇ ἐποιήσατο, ἐξέπεσε, καὶ τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἄγριόν τι προσεκτήσαντο καὶ στρυφνὸν, ἀπελπιστικὸν καὶ βλάσφημον ἀντὶ τοῦ μειδιάματος καὶ τῆς εὐλογίας. «Ἀηδιάσαντές τινες τῶν νεωτέρων τὸ καλὸν, οὗ οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ αἰώνιοι πρωτοουργοί, λέγει που ὁ K. Chassang, ἔθηκαν τὸ ἰδανικὸν ἐν τῇ ἀντιθέσει τοῦ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, τοῦ ταπεινοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, καὶ τοῦτο ὑπέπηρξεν ὁ νεωτερισμὸς τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς. Περαιτέρω δὲ προδάντες ἀπεφάνησαν ὡς ἀρχὴν, ὅτι τὸ καλὸν ἰδικαιοῦται οὐχ ἦττον τοῦ αἰσχροῦ εἰς τὸ ἐξεικονίζεσθαι ὑπὸ τῆς τέχνης· καὶ ἐπειδὴ τὸ αἰσχρὸν συχνότερον τοῦ καλοῦ ἀπαντᾶται, ἐγένετο καὶ πλείοτερον ἀντικείμενον τῆς ποιητικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς ἀπομιμήσεως.»

Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀσθένεια, ἣν εἰσήγαγεν εἰς Εὐρώπην ὁ ῥωμαντισμὸς, ἀπορροφᾷ ὅσημέραι τὴν νεανικὴν ἰκμάδα τῆς ἐκχηρασκούσης κοινωνίας· ὁ δεκαεξαέτης νεανίας, μόλις ἀπολιπὼν τὰ

βάθρα τῶν οχολείων, μηδενὸς εἰσέτι νέφους τὴν ἡρεμον αὐτοῦ ἐπισκιάσαντος ζωῆν, ἀφίησι κραυγὴν ἀθυμίας καὶ βλασφημίας, ἣν ἐποτίσθη μὲν ἐκ φαρμακευμένης πηγῆς, φρονεῖ δ' ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ καρδίας ἐξερχομένην. Πρόωρος, κύριοι καὶ κυρίαί, μαρασμός, ὅστις δυστυχῶς εἰσεχώρησε καὶ μέχρις ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, τῶν τέκνων τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἡλίου, τοῦ μαρμαίροντος πόντου καὶ τῆς ἀνθούσης φύσεως, ἡμῶν, παρ' οἷς πρώτοις ἐγεννήθη τὸ μειδίωμα καὶ ὁ ἔρωσ.

Ἄλλ' εὐτυχῶς ἡ πηγὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ δὲν ἐξέλιπεν· ἐξακολουθεῖ ἀείποτε προχέουσα ζωηφόρους κρουνούς· προσδράμωμεν εἰς αὐτὴν, ἀποπλύνωμεν τὰς ἀσχημίας, ἅς πρόωρον γῆρας ἐναπέθηκεν εἰς τὴν ὄψιν ἡμῶν, πίνωμεν τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο τῆς ζωῆς ὅπως ἀναλάβωμεν τὴν ἀρχαίαν νεότητα. Στρέψατε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν Εὐρώπην· ἀηδίασε τὸ αἰσχρὸν καὶ τρέχει πάλιν, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, εἰς τὴν πολυχεύμονα τοῦ ἑλληνισμοῦ πηγὴν. «Ἡ ἀνθρωπότης, λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ εἰς θελξινουστάτας τινὰς σελίδας, ἀνίπταται ἀπὸ τινῶν ἐπῶν· ἡ πίστις ἀνοικοδομεῖται, τὸ πρὸς τὰ ἱερά σέβας ἀποδίδεται ἡμῖν καὶ ἐὰν ὁ κόσμος δὲν ἀποβαίῃ καθ' ὀλοκληρίαν καλὸς, γίνεται τοῦλάχιστον καλλίτερος. Αἱ προσπάθειαι πάντων τῶν φρονίμων πρὸς τὸν αὐτὸν τείνουσι σκοπὸν καὶ πάντες οἱ μεγάλοι νόες τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀνακραυγάζουσιν: Ὡμεν ἀγαθοὶ, ὦμεν νέοι, ὦμεν ἀληθεῖς. Τὸ πονηρὸν εἶναι ἀπλῆ ματαιοφροσύνη, ἔχωμεν τὴν ὑπερηφανίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πρὸ πάντων μὴ ἀπελπιζώμεθα.»

Χθὲς ἔτι, κύριοι καὶ κυρίαί, ἡ ἠχηρὰ φωνὴ τοῦ μεγίστου τῶν συγχρόνων ῥητόρων, τοῦ ἀνδρὸς ὅστις τριάκοντα ὅλα ἔτη ἐργάζεται ἀκαμάτως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ Ἰουλίου Φάβρου, ἐξεφώνει τοὺς μεγαλόφρονας τούτους λόγους: «Ἐβρέθη ποτέ: Τίς ἀπαλλάξει ἡμᾶς τῶν Ἑλλήνων; Ἐγὼ λέγω ἀπ' ἐναντίας: Τίς θὰ ἐπαναφέρῃ ἡμᾶς εἰς τοὺς ὠραίους τῆς Ἑλλάδος χρόνους, καθ' οὓς ἤμαζον αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἡ πολιτεία;» Καὶ παρατεταμέναι χειροκροτήσεις τοὺς λόγους ὑπεδέχοντο τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἀποδεικνύουσαι ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦ ἐν τῷ ἑλληνισμῷ ἀναβαπτισμοῦ κοχλάζει ἐν τοῖς στήθεσι τοῦ μεγάλου τῶν Γάλλων ἔθνους. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἡμεῖς τὰ γνήσια τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος τέκνα, πόσω πλειότερον ἐκείνων ὀφείλομεν νὰ

χειροκροτῶμεν πρὸς τὴν εὐγενῆ τοῦ Φάβρου φωνήν! Ἄλλ' ὄχι· Ἐγὼ δὲν ἐρωτῶ ὡς ἐκεῖνος: Τίς θὰ ἐπαναφέρῃ ἡμᾶς εἰς τοὺς ὠραίους τῆς Ἑλλάδος χρόνους; Ἐγὼ λέγω: Διατί βραδύνομεν ν' ἀνέλθωμεν εἰς τὸ μέγα ἡμῶν παρελθόν, ἐνῶ φωτοβόλον πρὸς τοῦτο ἔχομεν ὁδηγὸν τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην;

Καὶ ἤδη εἶναι ἀνάγκη ἄρα γε νὰ εἶπω τίνος ἔνεκα προσεπάθησα καὶ προσπαθῶ ἐν πάσαις μου ταῖς δημοσίαις διαλέξεσι νὰ ἐξεικονίσω μικρὸν τι σημεῖον τοῦ μεγάλου ἡμῶν παρελθόντος; Ὅχι, φρονῶ ὅτι μὲ ἀπαλλάσσει τούτου ὁ γνήσιος ὑμῶν ἑλληνισμός, εἰς ὃν ὀφείλω τὰ δείγματα τῆς εὐμενείας ὅσα μοι ἐπεδαφιλεύσατε μέχρι σήμερον, καὶ μεταβαίνω δι' ἀποτόμου ἴσως ὑπερβάσεως εἰς τὸ ἀντικείμενον, περὶ οὗ πρόκειται νὰ πραγματευθῶ ἐν τῇ παρουσίᾳ μου διαλέξει.

Ἡ νεότης τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καταφαίνεται πρὸ πάντων, κυρίαί καὶ κύριοι, ἐν τῇ γυναικὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ἐν τῇ γυναικὶ ἐκείνῃ οὐδεμία προσποίησης, οὐδεμία ὑποκρισία, ἀλλ' ἡ καρδία ἀπλῆ, ἀφελής, ἀδιάφθορος, πηγὴ τῶν εὐγενῶν ὁρμῶν καὶ τῶν ὁρμητικῶν παθῶν, παρθένος ἀγρία μὲν ἴσως ὀλίγον, ἀλλὰ παρθένος. Ἐν τῇ γυναικὶ ἐκείνῃ, ἣν δὲν ἠρωμάτισαν μὲν τὰ μῦρα τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἐφιμμηθίσαν τὰ φύκη τῆς διαφορᾶς, δύναται τις νὰ ἐκμελετήσῃ τὴν γυναικεῖαν καρδίαν, τὴν ἀκένωτον ἐκείνην κάλπην τοῦ φίλτρου, δι' ἣν ἡ γυνὴ ὑπερτερεῖ ἅμα καὶ ὑπολείπεται τοῦ ἀνδρὸς, ὅσω τοῦ πεζοῦ λόγου ὑπερτερεῖ ἅμα καὶ ὑπολείπεται ἡ ποίησις, ὅσω τοῦ νοῦ ὑπερτερεῖ ἅμα καὶ ὑπολείπεται ἡ καρδία, ὅσω τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τοῦ ἀφελοῦς μὲν πλήρους ὁμῶς πίστεως καὶ ζωῆς, ὑπερτερεῖ ἅμα καὶ ὑπολείπεται ὁ νεώτερος κόσμος, ὁ πεπειραμένος μὲν ἀλλὰ καὶ πυρρῶνικὸς καὶ βαρυθυμῶν. Ἰσχύς καὶ νεῦρα ὁ ἀνὴρ, φίλτρον ἡ γυνὴ· μεγαλοφροσύνη ὁ ἀνὴρ, ἀβρότης ἡ γυνὴ.

ὑπὸ τοιαύτην ἐποψίν θεωρήσας τὴν μελέτην τῆς γυναικὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ποιήσει προσεπάθησα ἤδη ἐν προηγουμέναις μοι διαλέξεσιν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς φιλτάτης μοι ταύτης λέσχης ν' ἀναγράψω εἰκόνας τινὰς ἐκ τῶν παρ' Ὀμήρῳ καὶ παρὰ τοῖς τραγικοῖς γυναικῶν. Τοιαύτας δ' ἀνέγραψα τὴν Ἀνδρομάχην ἢ τὸ συζυγικὸν φίλτρον, τὴν Μήδειαν καὶ τὴν παράφορον ζηλοτυπίαν, τὴν Πολυξένην ἢ τὸν θάνατον τῆς μεγαλοφροσύνης, τὴν Μακαρίαν ἢ τὴν ὑπὲρ τοῦ γένους ἀφοσίωσιν, τὴν Ἴφι-

γένειαν ἢ τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἠρωϊκὸν θάνατον. Σήμερον δὲ λόγος ἔσται μοι περὶ τῆς Ἀντιγόνης, περὶ τῆς καλλιστεφοῦς ἐκείνης νεάνιδος, ἣτις ἐχρησίμευσε βάκτρον εἰς τὸν τυφλὸν καὶ δυστυχῆ πατέρα αὐτῆς, τὸν Οἰδίποδα, ὑπέδου δὲ τὸν περὶ θανάτου κίνδυνον ὅπως εὐσεβήσῃ πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, καὶ ἐν ἧ πρώτῳ ἴσως ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ ποιήσει ἡ ἠδύμολπος λαλιά τῆς παρθενικῆς καρδίας, ἣτις καλεῖται ἔρωσ.

Τὰ δεινὰ τῶν Λαβδακιδῶν πάθη γνωστὰ βεβαίως ὑπάρχουσι τῇ φιλομουσῳ ταύτῃ ὀμηγύρει, ὥστε πάντῃ περιττὴ ἢ περὶ τούτων καθίσταται μακρηγορία. Πατραλοίας καὶ πρὸς τὴν Ἰοκάστην τὴν ἐσχάτην δυσσεβήσας δυσσέβειαν, εἰ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ, ὁ τάλας Οἰδίπους ἔτεκεν ἐξ αὐτῆς τέσσαρα τέκνα, τὸν Ἐτεοκλῆν, τὸν Πολυνείκην, τὴν Ἀντιγόνην καὶ τὴν Ἰσμήνην. Τὰ τέκνα τοῦ Οἰδίποδος ἐξετρέφοντο βασιλικῶς ἐν τοῖς μελάθροισι τῶν Θεβῶν, ὧν ἐβασίλευεν ὁ εὐτυχῆς λύτης τοῦ αἰνίγματος τῆς Σφιγγός, καὶ διέβρεον αἱ ἡμέραι τῶν δύο παρθένων ὡς ἡρεμος καὶ διαυγῆς ῥύαξ, ὅστις κατὰ τὴν σιγαλέαν αὐτοῦ πορείαν ἀντανάκλα τὰ ἀνθη τοῦ οὐρανοῦ, τοὺς ἀστέρας, καὶ τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ἀνθη. Τὰ χεῖλη αὐτῶν διηνοίγοντο ὅπως εἰσπνεύσωσι μυροβόλους αὔρας ζεφύρων καὶ ὁ Μορφεὺς ἱμερόνεντας ἀπέστελλεν αὐταῖς ὄνειρους, ἐν ᾧ παρά τοὺς πόδας αὐτῶν διηνοίγετο τρομερὰ ἄβυσσος, ἣτις ἔμελλεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ καταφάγη τὴν παρελθούσαν εὐτυχίαν καὶ εἰς κοιλάδα κλαυθμῶνος νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἐπίλοιπον αὐτῶν ζωὴν.

Ἡ ἀποφρὰς ἡμέρα ἐπῆλθεν· ὁ Οἰδίπους ἔμαθεν ἐκ μαντευμάτων καὶ χρηστηρίων τὴν μεγάλην δυσσέβειαν, ἣν διεπράξατο, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν νομίσας τοῦ βλέπειν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἐξωρύξατο τοὺς ὀφθαλμούς· ἡ Ἰοκάστη ἀπηγγονίσαστο· ὁ Ἐτεοκλῆς καὶ ὁ Πολυνείκης, οἱ ἄστοργοι οὗτοι υἱοὶ καὶ ἀδελφοί, περὶ τῆς βασιλείας μόνον φροντίζοντες, τὸν μὲν τυφλὸν πατέρα ἐξωθοῦντο τῶν Θεβῶν, ὡς μιὰν καὶ ἑναγῆ, τὰς δ' ἀδελφὰς παρεώρων. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐγκαταλείψει, ἐν τῇ δυσσεβείᾳ ταύτῃ μανίᾳ τῆς σκληρᾶς εἰμαρμένης, ἀναλάμπει ἡ μεγάλη καὶ ἀριπρεπῆς τῆς Ἀντιγόνης μορφή. Τὴν χλαῖναν τῆς βασιλόπαιδος ἀποδυσσαμένη καὶ τῆς ἐπαίτιδος περιβληθεῖσα τὰ ῥάκη προσήνεγκε τῷ τυφλῷ πατρὶ τὸν ὦμον βακτηρίαν καὶ ἤγεν αὐτὸν ἀλήτην καὶ ἀνέστιον

ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, αὐτὸν τὸν πρῶτον μὲν βασιλέα, νῦν δὲ, ὡς λέγει ὁ Σοφοκλῆς (Οἰδ. ἐπὶ Κολωνῶν σ. 56)

σμικρὸν μὲν ἐξαιτοῦντα, τοῦ σμικροῦ δ' ἔτι μείον φέροντα καὶ τόδ' ἐξαρκούν αὐτῶ.

Ἐν τῇ υἱικῇ στοργῇ ἀραιομένη ὑπὲρ ἀνθρωπὸν καρτερίαν ὑπέμενεν ἀγογγύστως τοὺς δρόμους καὶ τὰς κακοπαθείας, μόνῃ δ' ἢ ἰδέα τῶν παθημάτων τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀπέσπα θαλερὰ δάκρυα ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς αὐτῆς· λησμονοῦσα τοὺς ἰδίους μόχθους μόνον περὶ τοῦ πατρὸς ἐμερίμνα μετὰ τῆς μερίμνης ἐκείνης, ἣτις προδίδει μητέρα φιλόστοργον ἢ θυγατέρα εὐσεβῆ· σκηπτρον φωτὸς, κατὰ τὴν ὠραιότατην ἔκφρασιν τοῦ Σοφοκλέους, εἰς τὸν πατέρα, νῦν μὲν κεκοπιακότα αὐτὸν βλέπουσα παρακαλεῖ διὰ μελιχρῶν λόγων ὅπως καθήσῃ, καθ' ὅτι «μακρὰν ὡς γέροντι προῦστάλη ὁδὸν», νῦν δὲ καθίζει αὐτὸν, ὀλόκληρον τὸ βάρος τοῦ γηραιοῦ αὐτοῦ σώματος αἶρουσα ἐπὶ τῶν παρθενικῶν αὐτῆς ὤμων, ἄλλοτε δ' αὖθις, ὁσάκις οἱ πολῖται, ἀκούοντες τὸ ἑναγὲς τῶν τοῦ Οἰδίποδος ἔργων, διατάττουσιν αὐτὸν νὰ φύγῃ ἀμέσως, ἢ νεᾶνις προσπίπτει καὶ καθικετεύουσα γλυκυτάτους ὡς ἀηδόνας φθόγγους ἀφήσει τοὺς ἐξῆς: «Ἔνοι σεβαστοί, ἀφοῦ δὲν ἀνέχεσθε τὸν γηραιὸν τοῦτον πατέρα μου, ἀκούοντες τὴν διήγησιν τῶν ἔργων ὅσα ἄκων ἔπραξεν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον οἰκτεῖρατε, σᾶς καθικετεῦω, ἐμὲ τὴν παναθλίαν, ἣτις ὑπὲρ μόνου τοῦ πατρὸς μου προσλιπαρῶ, μὲ δακρύνοντας ὀφθαλμούς πρὸς ὑμᾶς ἐνατενίζουσα, ὡς τις ἐκ τοῦ ἡμετέρου αἵματος γεννηθεῖσα· σεβάσθητε τὸν ἄθλιον τοῦτον· εἰς τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν, ὡς εἰς τὴν θεοῦ, εὐρισκόμεθα οἱ ταλαίπωροι· ἀλλὰ ἐπινεύσατε, παρακαλῶ, εἰς τὴν ἀδόκητον ταύτην χάριν· σᾶς ἐξορκίζω εἰς ὅ,τι προσφιλέστερον ἔχετε, εἰς τὰ τέκνα, εἰς τὰς συζύγους, εἰς τοὺς θεοὺς, εἰς τοὺς θεοὺς. ὦ! δὲν ὑπάρχει κανεὶς θνητὸς, ὅστις δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν τοῦ θεοῦ θέλησιν.»

Τάλαινα κόρη, ἡ χθὲς μὲν βασιλῆς, σήμερον δ' ἐπαῖτις, ἡ χθὲς μὲν διατάττουσα, σήμερον δὲ καθικετεύουσα! ὦ τῆς σκληρᾶς μεταπτώσεως τῆς τύχης! Ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου, κυρίαί καὶ κύριοι, ποία βασιλικὴ χλαῖνα δύναται νὰ κοσμήσῃ ἀγλαώτερον τὴν θυγατέρα, ἢ τὰ τῆς ἐπαιτείας ῥάκη, ὅταν αὐτὰ χρησιμεύωσι νὰ διατρέφωσι πατέρα γέροντα καὶ τυφλόν; Ποῖον διάδημα ἐμπρέπει κάλλιον εἰς τὴν κόρην ἢ τὸ τῆς σποδοῦ καὶ τῆς κόνεως ὅταν

κυλίουσα ἐν αὐτῷ τὴν κόμην μοχθῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ πατρός; Ἐνώπιον τοιαύτης κόρης βέουσι μὲν τὰ δάκρυα τοῦ οἴκτου, μαλάσσεται δὲ καὶ τῶν ἀμαλάκτων ἡ καρδία καὶ γονυκλιτῆς ὁ θαυμασμός ἐλαίρει. Ἡ βράκένδυτος καὶ στοναχίζουσα Ἄντιγόνη εἶναι τοσοῦτον μείζων τῆς ἀγλαοφαροῦς καὶ γελοέσεως βασιλόπαιδος, ὅσω μείζων ὁ πενιχρὸς στρατιώτης ὁ ὑπὲρ πατρίδος θνήσκων τοῦ ἀφρόντιδος ἡγεμονίσκου τοῦ ἐν τοῖς πότοις κυλινδουμένου.

Περιέρχεται ὁ Οἰδίπους ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς Ἄντιγόνης τὰς πόλεις καὶ τὰς κόμας τῆς Ἑλλάδος, πανταχοῦ δὲ τὸν ἐναγῆ καὶ μιαρὸν πατραλοῖαν καὶ αἰμομικτὴν σπανιστοῖς δέχονται ιδωρήμασι καμπτόμενοι πρὸς τὰς ἰκεσίας τῆς ταλαιπώρου περιστερᾶς, ἣν καταγίς δεινῆ τῆς φωλεᾶς ἐξεδίωξεν. Εἰς τὰς κλεινὰς τέλους Ἀθήνας, εἰς τὸν ἀργυρόχρουν Κολωνόν, ὅπου ἡ λιγυρόφωνος μινυρίζει ἀηδῶν, ὅπου θάλλει ὁ νάρκισσος ὁ καλλίβοτρυς καὶ ὁ χρυσαυγῆς κρόκος, ὅπου νομάδες τῶν ρείθρων τοῦ Κηφισσοῦ ἄυπνοι κρῆναι οὐδέποτε ἔλαττοῦνται, πορεύεται ὁ Οἰδίπους, τῷ χρησμῷ πειθόμενος, ὅπως καταστρέψῃ τὴν παναθλίαν αὐτοῦ ζωήν· ἐκεῖ ἄγει αὐτὸν ἡ φιλοπάτωρ Ἄντιγόνη καὶ ἐπιτυγχάνει τὸν οἶκτον τῶν πολιτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ δαίμων δὲν εἶχεν εἰσέτι λάβει κόρον τῶν πρὸς τὸν Οἰδίποδα κακῶν· πρὸ τῆς τελευταίας αὐτοῦ ὥρας ἐπεφύλαττεν αὐτῷ πολλὰς ἐτι ἠθικὰς βασάνους, αἵτινες, τῇ ἀληθείᾳ, ἀρκοῦσι πρὸς ἐξίλασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ἐγκλημάτων τοῦ Οἰδίποδος. Μόλις φθάνει εἰς τὸν Κολωνόν, ἔρχεται πρὸς αὐτὸν ἡ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ Ἰσμήνη, πιστὸν ἀλλ' ἀσθενὲς ἀπόμαγμα τῆς Ἄντιγόνης, ὅπως ἐξαγγείλῃ αὐτῷ τὰ ἐν Θήβαις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ γενόμενα. Ἐναγκαλίζεται θερμῶς ὁ πατὴρ τὰς δύο θυγατέρας, ἡ καρδία αὐτοῦ ἀναλύεται καὶ τὸ στόμα ὀμιλεῖ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας. «ὦ τέκνα μου, ἀνακράζει ὁ δύσποτμος πατὴρ· ἐκεῖνοι μὲν οἴτινες εἶχον τὸ καθῆκον νὰ ὑποφέρωσι τὰ παρόντα δεινὰ οἴκουροῦσιν ὡς παρθένοι, ὑμεῖς δ' ἀντ' ἐκείνων ὑπερπονεῖτε διὰ τὰ παθήματα τοῦ δυστήνου ἐμοῦ. Καὶ ἡ μὲν Ἄντιγόνη μου, μόλις τῆς παιδικῆς ἐξελθοῦσα ἡλικίας καὶ ἐνισχυθεῖσα τὸ σῶμα, πάντοτε ἡ τάλαινα πλανωμένη μετ' ἐμοῦ γερονταγωγεῖ, πολλὰ μὲν πάσχουσα, ἀλῆτις, ἀοικος, ἀνυπόδητος εἰς ἄγρια δάση, ὑπὸ πολλῶν δ' ὑετῶν καὶ καυμάτων ἡλίου τχλαιπωρουμένη, θεωρεῖ

ἡ τάλαινα ὅλως δευτερεύοντα τὰ τῆς ἰδίας διαίτης, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχῃ τροφήν ὁ πατὴρ αὐτῆς. Σὺ δὲ, ὦ τέκνον, προηγουμένως ἤλθες εἰς τὸν πατέρα, κρυφίως τῶν Καδμείων φέρουσα πρὸς αὐτὸν τοὺς χρησμούς πάντας ὅσοι περὶ ἐμοῦ ἐλέχθησαν καὶ φύλαξ μου κατέστης πιστῆ ὅτε ἐξεδιωκόμην τῆς πατρίδος μου· τῶρα δὲ, ἤλθες βεβαίως, ὦ Ἰσμήνη μου, νέαν τινα ἀγγελίαν φέρουσα εἰς τὸν πατέρα.» Τῷ ὄντι, ἡ Ἰσμήνη ἀναγγέλλει πρὸς αὐτὸν τὴν περὶ τῆς βασιλείας ἔριν τῶν ἀδελφῶν καὶ ὅτι ὁ Κρέων ἀκούσας τοῦ χρησμοῦ εἰπόντος ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔσεται παλλάδιον τῆς ἐν ἧ ταφῆσεται πόλει, προτίθεται ὅπως ἐλθὼν παραλάβῃ αὐτὸν εἰς Θήβας· πικρὰ ἔπη] κατὰ τε τῶν υἱῶν καὶ τοῦ Κρέοντος καὶ κατὰ τῆς ἀγνωμοσύνης αὐτῶν διαφεύγουσι τὸ σῶμα τοῦ γέροντος κατὰ τὸ ἀκουσμα τῶν τῆς Ἰσμήνης λόγων. Ἄλλ' ἐγκαταλείψωμεν τὸν Οἰδίποδα καὶ τὴν Ἰσμήνην καὶ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ἄντιγόνην. Πρὸς τὸν Οἰδίποδα ἀφικνεῖται ὁ υἱὸς Πολυνεΐκης καὶ τὴν καρδίαν τοῦ γέροντος νὰ κάμψῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσπαθεῖ· ἀλλ' ἀκαμπτος ὁ γηραιὸς τυφλὸς καταράται αὐτὸν καὶ ὁ τάλας υἱὸς τὴν πατρικὴν κατάραν ὡσεὶ δυσβάστακτον φέρων φορτίον βαρυστενάζει. Δάκρυα στοργῆς ἀδελφικῆς τοὺς ὀφθαλμούς τότε πληροῦσι τῆς ταλαίνης Ἄντιγόνης καὶ ἀφείσα τὸν πατέρα προσέρχεται πρὸς τὸν δυστυχέστερον τότε Πολυνεΐκην, ὃν προσπαθεῖ ν' ἀποτρέψῃ τῆς ἐπὶ τὴν πατρίδα στρατείας, φοβουμένη τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν τοῦ γέροντος. «Ἀδελφέ μου Πολυνεΐκη, λέγει, σὲ παρακαλῶ, πείσθητι εἰς ἐμὲ, στρέψον τάχιστα τὸ στράτευμά σου εἰς τὸ Ἄργος, μὴ γείνης παραίτιος τῆς φθορᾶς καὶ σοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς πόλεως· παῦσον τὸν θυμὸν σου· τί θὰ κερδήσῃς κατασκάψας τὴν πατρίδα σου; δὲν φοβεῖσαι τὰς ἀράς τοῦ πατρός σου;» Ἄλλ' ὁ Πολυνεΐκης μένει ἀμετάπειτος· ἡ κόρη θρηνεῖ· μὴ με κλαίης, ἀδελφῆ, λέγει ὁ Πολυνεΐκης· ἀλλ' ἀδελφέ μου, ἀπαντᾷ ἡ Ἄντιγόνη, πῶς νὰ μὴ σε κλαύσω βλέπουσά σε τρέχοντα εἰς ἀναπόφευκτον θάνατον; καὶ θρηνεῖ ἀπαρηγόρητα. Ὁ Πολυνεΐκης φεύγει, διοσημεῖαι ἀναγγέλλουσι τὸν τοῦ Οἰδίποδος θάνατον, ὅστις εἰς τὸ ἄλσος πορευθεὶς τῶν Εὐμενίδων ἀπαλλάσσεται διὰ παντὸς τῶν παθημάτων, τὸν αἰώνιον ὑπνώσας ὕπνον. Γοερῶς κλαύσασα αὐτὸν ἡ Ἄντιγόνη κατέκτελέσασα τὸ τελευταῖον τοῦτο καθῆκον ἐνθυμεῖται ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔργον ἔχει ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν νὰ φροντίσῃ καὶ πρὸς

τὸν Θρησέα τὸν βασιλέα τῶν Ἀθηναίων ἀποτεινομένη, ἐξαιτεῖται παρ' αὐτοῦ τὴν τελευταίαν ταύτην χάριν: «Πέμψον ἡμᾶς, σὲ θερμοπαρακαλοῦμεν, εἰς τὰς Ὠγυγίους Θήβας, ἴσως δυνηθῶμεν νὰ ἐμποδίσωμεν τὸν φόνον, ὅστις ἐπαπειλεῖ τοὺς ἀδελφούς ἡμῶν.» Ἐγυμνήτευσεν, ἐπέινασεν, ἐπλανήθη χάριν τοῦ πατρός· μένει ἤδη ν' ἀποθάνῃ χάριν τῶν ἀδελφῶν. Τοῦτο θὰ πράξῃ ἐν Θήβαις ἢ πολύκλαυτος παρθένος μετὰ μεγίστης εὐψυχίας. Ἐκεῖ λοιπὸν μεταβῶμεν καὶ ἡμεῖς ὅπως ἴδωμεν αὐτήν.

Οἱ τὴν πατρικὴν κατάραν ἐπ' ὧμων βραστάζοντες υἱοὶ τοῦ Οἰδίποδος Ἐτεοκλῆς καὶ Πολυνείκης περὶ τῆς βασιλείας ἐρείσαντες ἐκήρυξαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, κατ' ἀλλήλων τὸν πόλεμον. Ὁ Πολυνείκης ἄγων πολυάριθμον Ἀργείων στρατὸν καὶ ἐπτὰ ἡγεμόνας ἐπολιόρχησε τὴν πατρίδα αὐτοῦ· πολλῶν δ' ἐκατέρωθεν φονευθέντων καὶ τῆς λύσεως τῆς ἐριδος ἀναθεθείσης εἰς μονομαχίαν μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἔπεσαν ἀμφοτέροι θύματα τῆς ἀμοιβαίας μανίας καὶ λύσεως. Ταῦτοχρόνως, οἱ Θηβαῖοι ἐξοδὸν ποιησάμενοι ἐνίκησαν τοὺς Ἀργείους καὶ ἀπεδιώξαν αὐτούς. Κρέων, ὁ τῆς Ἰοκάστης ἀδελφός καὶ τῆς Ἀντιγόνης θεῖος, τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεως ἀναλαβὼν, διέταξεν ὁ μὲν Ἐτεοκλῆς δημοσίας νὰ τύχῃ ταφῆς, τὸ δὲ τοῦ Πολυνείκου σώμα, καθὸ προδόντος τὴν πόλιν, ἀταφον νὰ διαμείνῃ, ὁ δὲ τολμήσας νὰ θάψῃ αὐτὸ νὰ πληρώσῃ τὸ ἔγκλημα τοῦτο ζῶν αὐτὸς ὑπὸ γῆν θαπτόμενος. Μεγίστη, κύριοι καὶ κυρίαί, ἐλογίζετο παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν ἐτι καὶ σήμερον, ἀτιμία τὸ νὰ μείνῃ ἀταφον τὸ σῶμα νεκροῦ. Καὶ διατί ὅχι; δὲν εἶναι καθήκον, τοῦ φιλτάτου ἐκείνου ὄντος, περὶ οὗ τοσοῦτον ἐμεριμνῶμεν ζῶντος, ὅπως τὰς τε καλλονὰς ἀναδείξωμεν καὶ τὰς ἀσχημίας συγκαλύψωμεν, δὲν εἶναι καθήκον μέγιστον καὶ τελευταῖον, τοῦ ὄντος ἐκείνου τὴν νεκρικὴν νὰ συγκαλύψωμεν ἀσχημίαν, νὰ προφυλάξωμεν αὐτὸ τῶν προσβολῶν καὶ τῶν ὕβρεων, νὰ ἐγκαταστήσωμεν αὐτὸ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ κατοικίαν, ν' ἀποδώσωμεν αὐτὸ εἰς τὴν κοινὴν μητέρα γῆν; Ποία μήτηρ, ποία σύζυγος, ποία ἀδελφὴ ἤθελεν ἰδεῖ ἀδακρυτεῖ ἀταφον καὶ ἀτιμον τὸ πτώμα υἱοῦ, συζύγου, ἢ ἀδελφοῦ; Ἐὰν δὲ πᾶσα ἀδελφὴ τοῦτο θὰ ἔπραττε, πόσω πλέον ἢ Ἀντιγόνη, ἢ νεᾶνις, ἥς τὴν καρ-

δίαν ἀκένωτον ἐπλήρου φίλτρον, τὴν τρομερὰν δι' ἀδελφικὴν καρδίαν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος ἀκούσασα ἢ Ἀντιγόνη ἀπεφάσισε τὸν ἔσχατον νὰ ὑποδυθῇ κίνδυνον, ἀλλὰ νὰ θάψῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην λαβοῦσα κοινολογεῖται πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἰσμήνην, τὴν ἐπίσης μὲν φιλάδελφον ἀλλὰ καὶ δειλήμονα ἀδελφὴν αὐτῆς· ἐκθέσασα τὰς τοῦ Κρέοντος διαταγὰς, καιρὸς, λέγει πρὸς τὴν Ἰσμήνην, νὰ δείξῃς, ἐὰν ἦσαι ἀξία τοῦ γένους σου ἢ ἂν ἐξ εὐγενοῦς δένδρου κακὸς ἐβλάστησας κλάδος· ἔπειτα κηρύσσει πρὸς αὐτὴν ὅτι ἀμετάθετον ἔχει σκοπὸν νὰ θάψῃ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ σῶμα. Καταπλαγεῖσα εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο ἢ Ἰσμήνην προσπαθεῖ διὰ μυρίων λόγων ν' ἀποτρέψῃ αὐτὴν τοῦ ὀλεθρίου τούτου σκοποῦ. Ἄλλ' ἢ Ἀντιγόνη μετὰ τῆς μεγαλοφροσύνης ἐκείνης, ἣν δίδει ἢ συναίσθησις τῆς ἐκπληρώσεως ἱεροῦ καθήκοντος, ἀπαντᾷ πρὸς αὐτήν: «Δέν σε προτρέπω νὰ συμπράξῃς μετ' ἐμοῦ εἰς τοῦτο· πράξον ὅ,τι θέλεις, ἐγὼ ὅμως θὰ ἐνταφιάσω τὸν ἀδελφόν μου· θὰ πράξω τοῦτο καὶ ἂς ἀποθάνω· φίλη μετὰ τοῦ φίλου ἀδελφοῦ θὰ συνταφῶ, εὐσεβὲς ἐκτελέσασα ἔργον· ἐπειδὴ ἀνάγκη πλειότερον χρόνον ν' ἀρέσω εἰς τοὺς ὑπὸ γῆν ἢ εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς, διότι ἐκεῖ πάντοτε θὰ κείτωμαι· σὺ δὲ, ἐὰν θέλῃς, ἀτίμαζε τὰ παρὰ τοῖς θεοῖς ἔντιμα.» Ἡ δυστυχὴς Ἰσμήνη βλέπουσα τὴν ἀκλόνητον ταύτην τῆς Ἀντιγόνης ἀπόφασιν προτείνει τότε, τὴν δειλίαν καταπατήσασα, νὰ μετάσχῃ τοῦ ἔργου, ἀλλ' ἢ Ἀντιγόνη κηδομένη τῆς ἀδελφῆς δὲν παραδέχεται τὴν πρότασιν ταύτην.

Σκοτεινὴν τινα νύκτα ἢ Ἀντιγόνη ἐξεληθοῦσα καὶ διαλαθοῦσα τοὺς φύλακας, οἵτινες ἐκ διαταγῆς τοῦ Κρέοντος ἐφύλασσαν τὸ τοῦ Πολυνείκου σώμα, ἐνταφιάζει αὐτό. Οἱ φύλακες μὴ εὐρόντες τὸ ἀταφον σῶμα πτοοῦνται, καὶ εἰς αὐτῶν ἀνααγγέλλει τῷ Κρέοντι τὴν παράβασιν τῆς διαταγῆς αὐτοῦ. Ὁ ἀπηνῆς τύραννος διατάττει νὰ ἐκθάψωσιν ἀμέσως τὸ σῶμα ἐκεῖνο, περιυβρίζοντες αὐτό· περὶ μεσημβρίαν, λαίλαπος σφοδρᾶς ἐκραγεῖσης, ἢ Ἀντιγόνη πορεύεται πρὸς τὸν τάφον τοῦ ἀδελφοῦ ὅπως περικοσμήσῃ αὐτόν· ἀλλ' αἴφνης τὰς ὄψεις αὐτῆς προσβάλλει ὁ ἀταφος ἢ μᾶλλον ὁ ἐκταφεὶς νεκρός· ἀνακωκίει τότε, ὡς λέγει ὁ Σοφοκλῆς, πικρᾶς ὄρνιθος ὄξυν φλόγγον, ὡς ὅταν κενῆς εὐνῆς νεοσσῶν ὄρφανὸν βλέψῃ λέχος. Οἱ θρηνοὶ οὗτοι τὴν προδίδουσιν εἰς τοὺς φύλακας, οἵτινες συλλαμβάνουσιν αὐτήν, μηδὲν ἀπαρ-

νουμένην καὶ ἀπάγουσι πρὸς τὸν Κρέοντα, κάτω νενευκυῖαν τοὺς ὀφθαλμούς, οὐχὶ ἐκ φιλοψυχίας ἢ φόβου, ἀλλ' ἐκ παρθενικῆς αἰδοῦς καὶ σεμνότητος.

Τὴν παρθενικὴν ταύτην αἰδῶ ἐδιπλασίαζε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην παρὰ τῇ Ἀντιγόῃ καὶ αἰσθημὰ τι σεβασμοῦ πρὸς τὸν Κρέοντα, ὅστις ἦτο μέλλων αὐτῆς πενθερός. Ἐπῆλθεν ἡμέρα τις καθ' ἣν τὸν ζοφερὸν τῆς νεάνιδος δρίζοντα κατηύγασεν ἡλιακὴ τις ἀκτίς· ἢ ἡλιακὴ αὐτῆ ἀκτίς ἦτον ὁ ἔρωσ· ἐπῆλθεν ἡμέρα καθ' ἣν τὰ χεῖλη τῆς παρθένου, ἅτινα εἰθίσθησαν εἰς τὴν πικρὰν ἀπαγγελίαν τῶν ὀνομάτων δυστυχῶν γονέων καὶ σκληρῶν ἀδελφῶν, ἐφιθύρισαν γλυκερῶς, ἐνῶ συνάμα ἔπαλλεν ἡ καρδιά, καὶ ἕτερόν τι ὄνομα· τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο τὸ τοῦ Αἴμονος, υἱοῦ τοῦ Κρέοντος. Εἰς τὰ πικρὰ ἄχη τοῦ παρελθόντος, εἰς τὰς σκληρὰς ἀναμνήσεις πατρὸς τυφλωθέντος, μητρὸς ἀπαγχονισθείσης, ἀδελφῶν ἀλληλοκτονούντων, προσετέθη ἡδύ τι ὄνειρον τοῦ μέλλοντος, χρυσοῦς τις πύργος, ἐν ᾧ λαμπάδες ὑμεναίου ἡδυπαθὲς ἐπέχεον φῶς. Ἡ Ἀντιγόῃ ἠγάπησε τὸν Αἴμονα, ὁ Αἴμων ἠγάπησε τὴν Ἀντιγόῃν, αἱ δύο παρθενικαὶ ψυχαὶ ἐπόθησαν ἀλλήλας καὶ ὁ γάμος αὐτῶν ἀπερασίση, ὅτε συνέβησαν ὅσα ἐνταῦθα διηγούμεθα.

Προὔχῳρει λοιπὸν ἡ Ἀντιγόῃ πρὸς τὸν πενθερὸν Κρέοντα, κάτω νενευκυῖα τοὺς ὀφθαλμούς ἐξ αἰδοῦς· ἀλλ' εὐθὺς ὡς εὔρεν ἀπέναντι αὐτῆς ἀντὶ πενθεροῦ τύραννον διατάττοντα, ἢ αἰδήμων παρθένος ᾤχετο καὶ ἡ εὐγενῆς μάρτυς τῆς εὐσεβείας πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς ἀνήγειρεν ὑπερηφάνως τὴν κεφαλὴν καὶ ὠμολόγησε τὰ δι' ἃ κατηγορεῖτο· ἔπειτα ἐρωτωμένη ὑπὸ τοῦ Κρέοντος πῶς ἐτόλμησε νὰ παραβῇ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἀπαντᾷ μεγαλοφρόνως :

« Οὔτε ὁ Ζεὺς, οὔτε ἡ θεία Δίκη ὤρισε τοιοῦτους εἰς τοὺς ἀνθρώπους νόμους· οὔτε ἐστοχαζόμεν ὅτι τὰ διατάγματα σου ἰσχύουσι τόσον, ὥστε τὰ ἄγραφα μὲν ἀλλ' ἐδραῖα νόμιμα τῶν θεῶν νὰ δύνασαι σὺ θνητὸς ὢν νὰ παραβῆς· διότι τὰ νόμιμα ταῦτα δὲν ἐγένοντο οὐδὲ χθὲς οὐδὲ σήμερον, ἀλλὰ ζῶσιν ἀεὶ καὶ οὐδεὶς γινώσκει πότε ἤρχισαν. Ταῦτα ὤφειλον ἐγὼ νὰ τηρήσω, μηδενὸς ἀνθρώπου τὴν ὀργὴν φοβουμένη, ὅπως μὴ δώσω ποτὲ λόγον τοῖς θεοῖς. Ἐγνώριζον ὅτι θ' ἀποθάνω, πρὶν ἢ προκηρύξῃς τὰς διαταγὰς σου· ἐὰν δὲ θ' ἀποθάνω πρὸ τοῦ καιροῦ μου,

τὸ κατ' ἐμὲ θεωρῶ καὶ τοῦτο κέρδος· διότι δι' ἐκείνον ὅστις ζῆ ὑπὸ πολλῶν, ὡς ἐγὼ, κατατρυχόμενος κακῶν, δὲν εἶναι τάχα κέρδος ὁ θάνατος, ὥστε οὐδόλως μὲ λυπεῖ ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου μου, ἀλλὰ θὰ μ' ἐλύπει καιρίως ἐὰν ἡνευχόμεν βλέπουσα τὸν νεαρὸν τοῦ ἀδελφοῦ μου ἄταφον· ἴσως σοὶ φαίνεται μωρία ἢ πράξις μου, ἀλλ' ἴσως καὶ εἰς ἐμὲ φαίνεται ὅτι μόνη ἡ μωρία δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ αὐτὴν ὡς μωρίαν.»

Οἱ εὐγενεῖς οὗτοι λόγοι τῆς Ἀντιγόνης ἐξάπτουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν τυραννικὴν τοῦ Κρέοντος καρδίαν, ὅστις διὰ σκληρῶν λόγων ἐξυβρίζει αὐτὴν· ἀλλ' αὐτὴ «ζητεῖς τίποτε πλειότερον ἢ νὰ με φονεύσης;» λέγει «τί λοιπὸν βραδύνεις;» Ὁ Κρέων ὁμως δὲν ἀρκεῖται εἰς μόνον τὸν θάνατον τῆς Ἀντιγόνης, ἐπιθυμεῖ πρότερον νὰ ἐξυβρίσῃ αὐτὴν διὰ βαναύσων λόγων· παριστᾷ τὸν Πολυνεΐκην ὡς ἐχθρὸν τῆς πατρίδος καὶ ἐπομένως· Ποτὲ, λέγει, ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἂν ἔτι ἀποθάνῃ, δὲν δύναται νὰ λογισθῇ φίλος. Ἀλλ' εἰς τοὺς λόγους τούτους ἡ γενναία φύσις τῆς παρθένου ἐξανίσταται καὶ τὸ στόμα αὐτῆς ἀπαγγέλλει τὸν στίχον ἐκεῖνον, τὸν θαυμάσιον διὰ τὸ μέγα τῆς ἰδέας ὕψος· Οὐ τοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν.

Φιλόσοφος τις ἠδύνατο ἐκ τοῦ στίχου τούτου δλόκληρον νὰ συγγράψῃ πόνημα φιλοσοφῶν περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου· τὸ κατ' ἐμὲ, περιορίζομαι νὰ εἶπω ὅτι ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ περιέχεται ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς γυναικείας καρδίας, ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ἔγκεινται ἅπαντες οἱ κανόνες, οὓς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, κυρίαί καὶ κύριοι, ὅστις κατανόησεν τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ· Οὔτοι συνέχθην ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν, τοῦ ὅτι ἐπλάσθη ὅπως ἦναι πηγὴ οὐχὶ μίσους, ἀλλὰ φίλτρου, ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος οὐδέποτε ἐμφορεῖται τὴν ψυχὴν ἀθυμίας καὶ κόρου τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, οὐδέποτε τὸ φάσμα τῆς στυγνῆς ἀπελπισίας ἐπικάθηται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐδέποτε ξηραίνεται ὡς ἔρημος καὶ ἄνυδρος γῆ ἡ καρδία αὐτοῦ. Οὐ τοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν, τοῦτο τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Δὲν γνωρίζω κατὰ ποίαν παράδοξον ἰδιοτροπίαν τῆς διανοίας μου ταῦτα λέγοντι ἐπέρχεται μοι κατὰ νοῦν τὸ εὐγενὲς λόγιον τῆς Ἀθήνησιν ἱερείας Θεανοῦς, ὅπερ ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ὑπομνήσω. Ὁ Ἀλκιβιάδης, κατηγορηθεὶς ὡς ἀσεβήσας περὶ τοὺς

θεούς κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐρήμην εἰς θάνατον, πάντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἱερεῖς προσεκλήθησαν ὅπως καταρασθῶσι τὸν δυσσεβῆ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ὑπήκουσαν τῇ διαταγῇ τῆς πόλεως· ἀλλ' ἡ Θεανῶ, μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν ἀπορρίψασα, εὐχῶν, εἶπεν, οὐχὶ καταρῶν εἰμὶ ἰέρεια. Ναί, κυρίαί, καὶ κύριοι, ὁ θεὸς τοῦ Ἑλλήνου εἰδωλολάτρου καὶ ὁ θεὸς τοῦ Ἑλλήνου χριστιανοῦ εἶναι θεὸς εἰρήνης καὶ ἀγάπης· εἰρήνην καὶ ἀγάπην ἐξαιτεῖται παρὰ τῶν λειτουργῶν, εἰρήνην καὶ ἀγάπην παρὰ τῶν λατρευτῶν αὐτοῦ. Οὐ τοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν. Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Τὸ πρῶτον εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν συναισθανόμενος, τὸ δεύτερον ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ θεοῦ διαταττόμενος, ἐπίγνωσις τὸ πρῶτον, ἐκτέλεσις τὸ δεύτερον.

Ἀλλὰ πόρρω που αἱ σκέψεις αὐται πλανῶσιν ἡμᾶς· ἐπανακάμψωμεν εἰς τὴν Ἀντιγόνην. Τούτων μεταξὺ Κρέοντος καὶ Ἀντιγόνης διαδραματιζομένων ἐπέρχεται ἡ ταλαίπωρος Ἰσμήνη, ἣτις τὸν βέβαιον θάνατον τῆς ἀδελφῆς ὀρῶσα προσπαθεῖ διὰ γενναίου ψεύδους νὰ μετάρχη τῆς σκληρᾶς αὐτῆς τύχης. Συνεκοινωνήσα, λέγει, κ' ἐγὼ μετ' αὐτῆς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλ' ἡ Ἀντιγόνη δὲν ἀποδέχεται τὴν θυσίαν ταύτην· διαψεύδει τὴν ἀδελφὴν καὶ δι' ἑαυτὴν μόνη τὸν θάνατον ζητεῖ ὑπερηφάνως· διότι ἔχει καὶ ἡ ἀφοσίωσις τὴν ὑπερηφανίαν αὐτῆς. Ἐκείνη, λέγει, προὔτιμησε τὴν ζωὴν, λοιπὸν ἄς ζήσῃ· ἐγὼ προὔτιμησα τὸν θάνατον, λοιπὸν ἄς ἀποθάνω. Καὶ μετὰ τὰς λέξεις ταύτας παραδίδοται εἰς ρεμβασμούς. Τί ἐβρέμβαζεν ἄρα γε ἡ κόρη κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην ὥραν; Ποῖοι στοχασμοὶ ἐπλήρουν τὴν παρθενικὴν αὐτῆς καρδίαν;

Ἐν τούτοις ἡ Ἰσμήνη ἀποτυχοῦσα παρὰ τῇ Ἀντιγόνη προσπαθεῖ νὰ κάμψῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κρέοντος. « Βασιλεῦ, λέγει, ὁ νοῦς τῶν δυστυχῶν ἐξίσταται ἐνίοτε. — Τοῦτο φαίνεται ἔπαθες καὶ σὺ, ὅτε ἠθέλησας νὰ συγκαουρήσῃς μετὰ τῶν κακῶν. — Ἀλλὰ πῶς ἤμπορῶ νὰ ζήσω μόνη χωρὶς αὐτῆς; — Αὐτὴν μὴ τὴν ἀναφέρῃς πλέον· εἶναι ὡς νὰ μὴ ὑπάρχη. — Ἀλλὰ θὰ φονεύσῃς τὴν νύμφην τοῦ τέκνου σου; — Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι γυναῖκες νυμφεύσιμοι. — Ἀλλὰ δὲν θὰ εὕρης τόσον κατάλληλον διὰ τὸν υἱόν σου. — Δὲν θέλω ἐγὼ κακὰς γυναῖκας διὰ τοὺς υἱούς μου, ἀνακραυγάζει ἐξημμένος ὁ Κρέων. Αἱ κραυγαὶ αὐται

τοῦ Κρέοντος ἐξεγείρουσιν ἐξ ἅπαντος τὴν τάλαιναν Ἀντιγόνην τῶν ρεμβασμῶν αὐτῆς, οἵτινες βεβαίως ἀπετεινόντο εἰς τὰ φίλτατα αὐτῆς, καὶ τὸ στόμα αὐτῆς ἀφίησι τὰς ἐπομένας λέξεις: « ὦ φίλταθ' Αἴμον, ὡς σ' ἀτιμάζει πατήρ. » Κατ' ἐμὲ, αἱ λέξεις αὗται εἶναι ἡ ἀβροτέρα ἀποκάλυψις τοῦ ἔρωτος, τῶν ὄσας τοῦλάχιστον ἐγὼ γνωρίζω. Δὲν προσβάλλεται δι' ἑαυτὴν ἡ Ἀντιγόνη ἀκούσασα τὰς ὕβρεις τοῦ Κρέοντος, ἀλλὰ νομίζει ἀνάξιον τοῦ Αἴμονος τὸ νὰ ἐξυβρίζηται ἡ μνηστὴ αὐτοῦ· δὲν παραπονεῖται δι' ἑαυτὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν προσγενομένην εἰς τὸν Αἴμονα ἀτιμίαν. Οὐδὲν αἰδημονέστερον, οὐδὲν ἀφελέστερον, οὐδὲν ὠραιοτέρου, οὐδὲν ὑψηλότερου τοιαύτης τοῦ ἔρωτος ἀποκαλύψεως. Εἶναι τὸ ὕψος τοῦ αἰσθήματος ἐν τῇ ἀνωτάτῃ αὐτοῦ βαθμίδι.

Ἀπὸ τούτου τοῦ σημείου ἡ Ἀντιγόνη, ἡ φιλάδελφος κόρη, ἐκπληρώσασα τὸ τῆς φιλαδελφίας καθῆκον, φαίνεται διηνεκῶς καὶ μετὰ λύπης ἀναπολοῦσα τὸν ἔρωτα αὐτῆς πρὸς τὸν Αἴμονα· ὅτι δὲν κατώρθωσεν ὁ φόβος τοῦ θανάτου, κατορθοῖ ὁ ἔρως· ἡ Ἀντιγόνη, ἡ πρὶν κραυγάζουσα ὅτι οὐδὲν μέλει αὐτῇ τοῦ θανάτου, ὅτι φίλη μετὰ φίλου ἀδελφοῦ κείσεται ἐν Ἄδου, θρηνηῖ νῦν γοερῶς διότι θνήσκει ἄνυμφος, ἄλεκτρος, ἀνυμέναιος. Ἴσως ποιητῆς τις ὀλιγώτερον τὴν γυναικειαν φύσιν σπουδάσας θὰ παρίστα τὴν Ἀντιγόνην μέχρι τέλους ἡρωίδα καὶ ἀκαμπτον, καὶ ἤθελε θεωρήσει τὰ δάκρυα ἀσχημίζοντα τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ θυσίαν: Ἀλλως τοῦλάχιστον φρονῶ ἐγὼ· ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα τοῦ Πολυνείκου ἀταφον κεῖται, ἐφ' ὅσον καταβιβρώσκει τὴν καρδίαν τῆς Ἀντιγόνης ἡ ἰδέα τῆς ἀτιμίας τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ, ἡ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ μέριμνα ἀποβρόφα πᾶν ἄλλο αἶσθημα καὶ ἐξωθεῖ αὐτὴν τὸ καθῆκον εἰς τὸ ὑπέρτατον τῆς ἀφοσιώσεως σημείον. Ἀλλὰ τὸ πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθῆκον ἐξετελέσθη· ἔδωκε τὴν ζωὴν αὐτῆς, συνελήφθη, κατεδικάσθη εἰς θάνατον· τοῦ καθήκοντος τὴν θέσιν καταλαμβάνει τὸ αἶσθημα· λησμονεῖ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐνθυμεῖται τὸν Αἴμονα. Ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ θυσίαν, ἀναλογίζεται τὴν ἀποπτᾶσαν αὐτῆς μετὰ τοῦ Αἴμονος εὐτυχίαν· ἔδωκεν εἰς ἐκείνον θῦμα τὴν ζωὴν, δίδει εἰς αὐτὸν προσφορὰν τὰ δάκρυα. Τίς ποτε θὰ ἀρνηθῇ εἰς τὸν στρατιώτην, ὅστις θνήσκει ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τῆς πατρίδος, τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀπολείψῃ ἐν δάκρυ ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς γυναικὸς ἢ τῶν τέκνων αὐτοῦ; Διατί εἰς τὴν παρθένον Ἀντιγόνην νὰ μὴ συγχω-

ρηθῆ ὅ,τι θὰ συνεχωρεῖτο εἰς τὸν γενναιότατον τῶν στρατιωτῶν. Κατὰ τί βλάπτει τὸ φιλάδελφον ὁ ἔρωσ; Μήπως ἡ καρδία ἔχει θέσιν δι' ἓν μόνον αἴσθημα; Τοιαῦται αἱ ἐρωτήσεις, ἃς ἀπηύθυνα πολλάκις πρὸς ἑμαυτὸν περὶ τῆς Ἀντιγόνης, ἣν ἐπὶ τέλους ἠκολούθησα δακρυβρόων ἀπαγομένην ἀνυμφον, ἀνυμέναιον, ὅπως ταφῆ ζῶσα.

Καὶ ἤδη, κυρίαι καὶ κύριοι, ἀποχαιρετίσωμεν τὴν παντὸς εὐγενοῦς φίλτρου πλήρη τὴν καρδίαν Ἀντιγόνην, ἧς τὴν εἰκόνα ἐάν πως ὁ λέγων οὐχὶ ἐπαξίως παρέστησε τὴν εὐμενῆ ἐξαιτεῖται τὴν τῆς φιλομούσου ταύτης ὀμηγύρεως συγγνώμην.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

Μετάφρασις ἐκ τῆς τετάρτης ἐκδόσεως τῆς ὑπὸ τοῦ (λατίνου) διδάκτορος τῆς Θεολογίας Ἰωάννου Λεονάρδου Οὐγου γερμανιστὶ συγγραφείσης Εἰσαγωγῆς εἰς τὰς ἱερὰς Γραφὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμ. Φ. ΒΥΕΝΝΙΟΥ.

§ 1. Περὶ τῆς τάξεως τῶν Εὐαγγελίων.

Διττῶς κατατάσσονται τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια ἐν τοῖς ἱστορικοῖς μνημείοις τῆς ἀρχαιότητος· εἴτε οὕτω: Ματθαῖος, Ἰωάννης, Λουκᾶς, Μάρκος· εἴτε ὡς ἐξῆς: Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς, Ἰωάννης. Ἡ πρώτη κατάταξις, καθ' ἣν προηγούνται τῶν συνεργῶν καὶ ἀκολουθῶν αὐτῶν οἱ Ἀπόστολοι, ἀναφέρεται εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν βαθμὸν τῶν προσώπων, καὶ εὑρηται ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις λατινικαῖς μετάφράσεσιν ⁽¹⁾, ἐν ταῖς Γοτθικαῖς καὶ ἐν τοῖς συγγράμμασι λατίνων τινῶν ἐκκλησιαστικῶν διδασκάλων ⁽²⁾. ἐκ δὲ τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων μόνον τὸ τῆς Κανταβριγίας φέρει αὐτὴν, ἡ δὲ τῆς ἄνω Αἰγύπτου μετάφρασις διέφερε τούτων, ὡς φαίνεται, καθ' ὅσον πρῶτον κατέτασσε τὸν Ἰωάννην καὶ δεύτερον τὸν Λουκᾶν ⁽³⁾. Ἡ ἑτέρα ὅμως κατάταξις: Ματθαῖος, Μάρκος, Λουκᾶς, Ἰωάννης εὑρηται εἰς ἀπάσας τὰς ἀρχαίας μετάφρασεις τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, εἰς πάντας τῶν κανονικῶν βιβλίων τοὺς Καταλόγους καὶ εἰς τὰ ἐλληνικὰ χειρόγραφα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν αὐτῇ δὲν τηρεῖται ἡ σχέσις τῶν προσώπων, ἔπεται ὅτι αὐτὴ ἀποβλέπει εἰς τὴν χρονικὴν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν καθ' ἣν ἐγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια, δεικνύουσα ἡμῖν ἐναργῶς ὅποιας παραδόσεως περὶ τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας τῶν ἱερῶν εὐαγγελιστῶν εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν αἱ τῆς Ἀσίας

(1) Codd. Brix. Veronens. Vercellens. καὶ ἐν μέρει Vindobonens.

(2) Tertullian. Libr. IV. adv. Marcion c. 2. Denique nobis fidem ex apostolis Joannes et Matthaheus insinuant, ex apostolicis Lucas et Marcus instaurant.

(3) Woide appendix Codicis Alexandrin, seu fragmenta versionis superioris Aegypti. Dissertatio de Vers. Aegypt. c. 11. p. 19.

καὶ Ἑλλάδος Ἐκκλησίαι καὶ αὐταὶ αἱ τῆς Ἀφρική, ὅτε τὰ βιβλία τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατατάσσοντο ἐν συλλογαῖς (4).

Ἡχώ τις τῶν παραδόσεων τούτων, καίτοι μὴ ἀλυμάντων εἰς ἡμᾶς κατελθουσῶν, εὑρίθαι παρὰ τῷ ἱερῷ Ἐπιφανίῳ (5) καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ (6) καὶ τῷ Χρονικῷ τοῦ Εὐσεβίου. Ἐπειδὴ δὲ, εἰ καὶ μὴ εἰς τὰ καθέκαστα, εἰς τὰ κυριώτερα ὅμως συνάδει ὁ Εὐσεβίος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κύπρου, εἶναι ἀδιάφορον πότερον αὐτῶν νὰ ἀκροασθῶμεν, προτιμήσωμεν ὅμως τὸν πατέρα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ὁ Εὐσεβίος καταγράφας ὅσα ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ περὶ Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἱστορήσαν, ἐπάγει ὕστερον καὶ αὐτὸς ἰδίαις λέξεσι τάδε· «Φέρε δὲ καὶ τοῦδε τοῦ ἀποστόλου τὰς ἀναντιρρήτους ὑποσημνωμένα γραφάς. Καὶ δὴ καὶ τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον, ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν διεγνωσμένον Ἐκκλησιαστικαῖς, πρῶτον ἀνομολογείσθω. Ὅτι γε μὴν εὐλόγως πρὸς τῶν ἀρχαίων ἐν τετάρτῃ μοίρᾳ τῶν ἄλλων τριῶν κατείλεκται, ταύτῃ ἂν γένοιτο δῆλον . . . Ματθαῖος μὲν γὰρ πρότερον Ἑβραίοις κηρύξας, ὡς ἔμελλε καὶ ἐφ' ἑτέροισι ἰέναι, πατρίῳ γλώττῃ γραφῇ παραδούς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, τὸ λείπον τῆ αὐτοῦ παρουσίᾳ . . . διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου. Ἦδη δὲ Μάρκου καὶ Λουκᾶ τῶν κατ' αὐτοὺς Εὐαγγελίων τὴν ἐκδοσιν πεποιημένων, Ἰωάννην φασὶν . . . ἐπὶ τὴν γραφὴν ἐλθεῖν τοιαύδε χάριν αἰτίας. Τῶν προαναγραφέντων τριῶν (Εὐαγγελίων) εἰς πάντας ἤδη καὶ εἰς αὐτὸν διαδεδομένων, ἀποδέξασθαι μὲν, φασὶν, ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐπιμαρτυρήσαντα, μόνῃν δὲ ἄρα λείπεσθαι τῇ γραφῇ τὴν περὶ τῶν ἐν πρώτοις καὶ κατ' ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ πεπραγμένων διήγησιν.»

Ἄλλὰ πολὺ πρὸ τῶν εἰρημένων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἱστορήσε τὸν Ματθαῖον ὡς τὸν ἀρχαιότατον ἱστορικὸν συγγραφέα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸν Μάρκον ὡς τὸν δεύτερον, ὡς τρίτον τὸν Λουκᾶν καὶ ὡς τελευταῖον τὸν Ἰωάννην ὁ δεινὸς περὶ τὰς ἀγίας Γραφάς Ὁριγένης (7). Τὴν αὐ-

(4) Αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων εἶναι, ὡς γνωστὸν, ὁ δεύτερος λόγος, τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Λουκᾶ· ἀμφότερα ἄρα τὰ βιβλία ταῦτα, ἐπειδὴ τὸ δεύτερον εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου, ἔπρεπε νὰ μένωσι συνημμένα καὶ ἀχώριστα, καὶ τοῦτο εὐκόλως θὰ ἐγένετο, ἂν μόνον ἠνεύχοντο νὰ μετατοπίσωσι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ κατόπιν τοῦ κατὰ Ἰωάννην καὶ ὅμως δὲν ἔπραξαν οὕτως, ἀλλ' ἔκριναν εὐλογώτερον νὰ χωρίσωσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰ δύο ταῦτα βιβλία ἢ νὰ ἐπιτρέψωσιν ἐν τῇ σειρά τῶν Εὐαγγελιστῶν κατάταξιν ἐναντίαν τῆς ἱστορίας.

(5) Ἀρ. 51, ἀπὸ τῶν λέξεων « ἢ γὰρ πᾶσα τῶν Εὐαγγελίων ὑπόθεσις οὐ- τως ἔχει. . . »

(6) Βιβλ. 3, κεφ. 24.

(7) Εὐσεβ. Ἱστορ. Ἐκκλ. βιβλ. 6, κεφ. 25. Παράβλ. καὶ Ὁριγένης Ὁμιλ. Ζ' εἰς τὸν Ἰησ. τοῦ Ναυῆ τόμ. 2, ἐκδ. Rueli, σελ. 412, ἐνθα οὗτος λέγει Sacerdotali tuba primus in Evangelio suo Matthaeus increpuit; Marcus quoque, etc, καὶ τοῦ αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἰωάνν. τόμ. 6, σελ. 132, ἐν

τὴν δὲ χρονικὴν σειράν τῶν Εὐαγγελιστῶν ὡς πρᾶγμα γνωστότατον καὶ παρὰ πᾶσιν ἀναμφισβήτητον παραδίδοσι καὶ ὁ τοῦ Ὁριγένης προγενέστερος Εἰρηναῖος (8).

Οἱ Λατῖνοι, καίτοι ἐν τοῖς κώδιξιν αὐτῶν δὲν μετεχειρίζοντο, ὡς εἴρηται, τὴν χρονικὴν σειράν, καίτοι πρώτους μὲν κατέτασσον τοὺς Ἀποστόλους καὶ αὐτόπτας τῶν πραγμάτων, κατόπιν δὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῶν καὶ συνεργοὺς, οὐδέποτε ὅμως ἐπελάθοντο τῆς τάξεως καθ' ἣν χρονικῶς εἶπετο ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον. Ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος ἐφρόνει διὰ παντὸς ὅτι πρῶτος συνέγραψεν ὁ Ματθαῖος, δεύτερος ὁ Μάρκος, ἔπειτα ὁ Λουκᾶς καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Ἰωάννης· οὕτως ἐπρέσβευε καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος (9). Μίαν δὲ ἑκατονταετηρίδα καὶ ἔτι πλέον προγενέστερον τῶν συγγραμμάτων τῶν δύο τούτων διδασκάλων εἶναι τὸ πολυθρύλητον παρὰ Μουρατορίῳ τεμάχιον, ἐν ᾧ ὁ μὲν Λουκᾶς λέγεται τρίτος ἐκδοῦς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, ὁ δὲ ἐπιστήθιος μαθητῆς τοῦ Κυρίου τελευταῖος. Πῶς ἐχρονοθετοῦντο οἱ δύο ἕτεροι Εὐαγγελισταὶ εὐκόλως μὲν τεκμαιρόμεθα, ῥητῶς ὅμως οὐδὲν λέγεται ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ, ἀκρωτηριασθέντι ὑπὸ τοῦ χρόνου (10).

Ὅσον δὲ καὶ ἂν διαφέρωσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰ παρεμπύπτοντα διηγήματα, δι' ὧν συνοδεύουσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην οἱ τῆς Ἐκκλησίας συγγραφεῖς, καὶ ὅσον διάφοροι καὶ ἂν ἦναι αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἀρούνται, οὐχ ἦπτον ἐν τῇ χρονολογικῇ ἀκολουθίᾳ τῶν Εὐαγγελίων συμφωνοῦσι πάντες καὶ ὁμοθυμῶς διαβεβαιοῦσι τὴν ὀρθότητα τῆς τοιαύτης κατατάξεως. Εἰς μόνον ἐξαιρεῖται, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅστις νομίζει ὅτι τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας εἶναι καὶ τὰ κατὰ πρῶτον γραφέντα Εὐαγγέλια (11). Ἡ παράδοσις αὕτη τοῦ Κλήμεντος δὲν διαφιλονεικεῖ μὲν τὴν πρώτην θέσιν τοῦ Ματθαίου ἐν τῷ χορῷ τῶν ἁγίων Εὐαγγελιστῶν, μετατοπίζει ὅμως προδήλως τὸν Μάρκον εἰς τὴν τρίτην. Ἄλλὰ κατὰ τῆς ἀξιοπιστίας τῆς παραδόσεως ταύτης, τὴν ὁποῖαν ὁ ἱερὸς Κλήμης ἀνάγει εἰς περιωνύμους καὶ ἀξιοπίστους ἄνδρας, τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Ὁριγένης ὁ μαθητῆς αὐτοῦ καὶ οἱ μετὰ τοῦτον διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας τοσοῦτον ἀσφαλεῖς καὶ ἀναντιρρήτους ἐθεώρουν τὰς παραδόσεις τὰς ὁποίας ἠκολούθουν, ὥστε οὐδὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ἠσπάσθη τὴν γνώμην τοῦ Κλήμεντος, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ τὴν παράδοσιν ταύτην ἡμῖν διασώσας ἱστοριογράφος ἐκλονήθη

οἷς γράφει α ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Ματθαίου, ὃς καὶ παραδέδοται πρῶτος τῶν λοιπῶν τοῖς Ἑβραίοις ἐκδοδοκίμει τὸ Εὐαγγέλιον τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσι. »

(8) Adv. Haeres. Lib. 3, c. 1. Εὐσεβ. Ἱστορ. Ἐκκλ. βιβλ. 8, κεφ. 8.

(9) Augustin. de consensu Evangelist. Lib. 1, §. 3.

(10) Antiq. Ital. medii aevi, tom. 3, p. 854.

(11) « Προγεγράφθαι ἐλέγετο τῶν Εὐαγγελίων τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας » παρ' Εὐσεβ. Ἱστορ. Ἐκκλ. βιβλ. 6, κεφ. 14.

ποσῶς ὑπ' αὐτῆς· ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν πόσον βεβαία καὶ πεπληροφορημένη ἦν περὶ τῆς χρονικῆς διαδοχῆς τῶν Εὐαγγελίων ἢ χριστιανικῆ ἀρχαιότης, ἥτις ἐκτὸς τοῦ Κλήμεντος ὑπάρχει ὁμόφωνως ἐν τούτῳ.

Αἱ ἐξωτερικαὶ αὐταὶ δειξίσεις καὶ μαρτυρίαι τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος περὶ τῆς τάξεως τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, ὅσῳ τις καὶ ἂν ὑποτιμῆσῃ αὐτάς, ἔχουσιν ἄξιαν βαρείας τοῦλάχιστον ὑποθέσεως, καὶ ἀπαιτοῦσιν ὅπως σεβόμενοι αὐτάς ἀπ' αὐτῶν ἀρχόμεθα τῶν ἐρευνῶν ἡμῶν μετὰ τῆς ἐλπίδος ὅτι αὐταὶ ἐξοῦσιν ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ πραγματικότητα, καὶ μετὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ ἀποθέσωμεν αὐτάς, ἂν τυχὸν περιέπλεκον ἡμᾶς εἰς σημαντικὰς δυσχερείας ἢ κατέσπων ἡμᾶς εἰς ἀτόπους θεωρίας (12).

§ 2. Ἀναγνώσται δι' οὗς ἰδίως ἐγράφη τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον.

Ἐκ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων τὸ κατὰ Ματθαῖον παραδίδωσιν ἡμῖν ἢ ἱστορία ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον· περὶ ἄλλων τινῶν ὅμως ζητημάτων εἰς τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον ἀναφερομένων τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας παρατιθέμενά εἰσι τοσοῦτον ὀλίγα ἢ τοσοῦτον διάφορα καὶ ποικίλα, ὥστε μὴ ἐλπίζοντες παρ' αὐτῆς λύσιν τινὰ, ὀφείλομεν νὰ ἀναγάγωμεν σύμπασαν τὴν ἔρευναν ἡμῶν εἰς τὴν χώραν τῆς ὑψηλοτέρας κριτικῆς. Διότι ἐκ μὲν τῆς ἀντιπαραθέσεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου πρὸς τὸ κατὰ Μάρκον καὶ Λουκᾶν πληροφοροῦμεθα ἀρκούντως περὶ τῶν ἀναγνωστῶν πρὸς οὓς ἰδίως ἀπηλυθύνετο τὸ πρῶτον· τὰ δὲ συμπεράσματα ἅπερ ἐξάγομεν ἐκ τῆς μεθόδου μὲν τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως—περὶ τοῦ κυρίου σκοποῦ ὃν προὔτιθετο συγγράφῃ κτὸ—ἐκ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν δ' αὐτοῦ αἰωρουμένων περιστατικῶν—περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνέγραψεν—ἔχουσι πλεῖον ἰσχὺν καὶ κύρος παρὰ τὴν φωνὴν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν μερίδων εἰς ἃς αἱ εἰδήσεις τοῦ παρελθόντος διχάζονται.

Ἡ σκηνὴ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἱστορουμένων εἶναι ἡ Ἰουδαία, τὰ ἐνεργοῦντα πρόσωπα κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος αὐτόχθονες τῆς χώρας ταύτης, ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν, αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις εἶναι

(12) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τὴν ὁμόφωνον ταύτην τῆς ἀρχαιότητος μαρτυρίαν περὶ τῆς τάξεως τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν ἐμπεδοῖ παρακατιῶν ὁ συγγραφεὺς καὶ δι' ἐσωτερικῶν λόγων, τουτέστι διὰ λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν Εὐαγγελίων λαμβανομένων, ἐναντίον πάντων ἐκείνων ὅστινες τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν παραδόσεων ἀδαιρέτως καταφρονοῦντες, προτείνουσι διαφόρους ἄλλας κατατάξεις, παρεκτρεπόμενοι εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας καὶ μωρὰς ὑποθέσεις. Ἐν τῷ παρόντι ὁμῶς ἀρκεῖται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ταύτας μαρτυρίας, καὶ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου ἐξετάζων τὰ εἰς αὐτὸ ἀναφερόμενα διάφορα ἄλλα ζητήματα.

καθαρῶς Ἰουδαϊκὰ καὶ ξένα εἰς τοὺς περισσότερους τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀκμαζόντων λαῶν.

Ἐντεῦθεν ὁ Εὐαγγελιστὴς Μάρκος, ὅστις συνέγραψε τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἢν καὶ ὁ ἀπόστολος Ματθαῖος, φροντίζων περὶ τῶν ἐγγυτάτων αὐτοῦ ἀναγνωστῶν προάγεται οὐχὶ σπανίως εἰς διασαφήσεις Ἰουδαϊκῶν τινῶν ἐθίμων καὶ δοξασιῶν· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἱστορῶν περὶ τῶν Φαρισαίων ὅτι ἐμέμφοντο τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διότι ἔτρωγον «κοιναῖς χερσίν», ἐπεξηγεῖ ἀμέσως τὸ «κοιναῖς» ἐπάγων «τουτέστιν ἀνίπτοις», ἐπειδὴ προῦποτίθησιν ὅτι οἱ ἀναγνώσται αὐτοῦ ἀγνοοῦσι τὴν σημασίαν καθ' ἣν ἐχρῶντο τῇ λέξει οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀναγνώσται αὐτοῦ ἠδύνατο, ἀγνοοῦντες τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης μομφῆς, νὰ μὴ κατανοήσωσιν ὀρθῶς καὶ τὴν εἰς αὐτὴν δοθεῖσαν τοῦ Κυρίου ἀπάντησιν, διερμηνεύει καὶ ταύτην, ἐπισημειῶν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν Φαρισαϊκῶν ἐθίμων καὶ δοξασιῶν καὶ γνωστοποιεῖ ὅτι οὗτοι δὲν ἤσθιον εἰμὴ ἀφοῦ πρότερον ἔνιπτον τὰς χεῖρας, ὅπερ ἐὰν μὴ ἔπραττον, ἐθεωροῦντο ἀκάθαρτοι. Ἄλλαχού δὲ πάλιν ἐξηγεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς οὗτος τί δηλοῖ ἡ λέξις *Παρασκευὴ ἐπάγων* «τουτέστι προσάββατον», καὶ τί ἡ λέξις «κορβάν», ἐπιφέρων «ὃ ἐστὶ δῶρον»—ἀπαραλλάκτως ὅπως καὶ ὁ Ἰώσηπος ποιεῖ χάριν τῶν Ῥωμαίων αὐτοῦ ἀναγνωστῶν.

Αὐτὰ ταῦτα μετὰ τῶν αὐτῶν λέξεων καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ διηγεῖται καὶ ὁ Ματθαῖος, καὶ ὅμως ἀπέχει πάσης ἐπεξηγήσεως, παντὸς πρὸς διασαφήσιν τῶν ἱστορουμένων σχολίου, ὅχι βέβαια δι' ἄλλο εἰμὴ διότι προῦποτίθησιν αὐτὰ γνωστὰ ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην τοῦ Εὐαγγελίου του.

Περὶ τῶν τόπων πάλιν ὅσοι τὸ θέατρον ἐγένοντο τῶν διαφόρων συμβάντων ὁ μὲν ἱερὸς Λουκᾶς ποιεῖται ἱκανὰς γεωγραφικὰς σημειώσεις ὅπως διὰ τούτων διδάξῃ ἐν συντομίᾳ τὸν Θεόφιλον, ὅστις πρῶτος ἐμελλε νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ (1). Ἄλλ' ὁ Ματθαῖος, καθὼς περιττὸν ἡγεῖται τὸ ἐπεξηγεῖν ἦθη, ἔθιμα, δοξασίας καὶ τὰ παρόμοια, ὅσον καὶ ἂν ταῦτα ἦσαν ἰδιάζοντα εἰς τὴν Παλαιστίνην, οὕτω καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἁγίας γῆς οὐδόλως μεριμνᾷ μήπως ἡ διήγησις αὐτοῦ ἀποβῇ εἰς τινα σκοτεινὴ καὶ ἀσαφὴς ἐξ ἀγνοίας τῆς χώρας, τῶν πόλεων, τῶν τόπων, κτλ. Καὶ φαίνεται μὲν ἐν τῷ 22 κεφ. ὅτι βοηθεῖ τῷ ἀναγνώστῃ αὐτοῦ πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τῆς ἐρωτήσεως τῶν Σαδδουκαίων, ἐπιφέρων ὅτι οὗτοι ἠρνοῦντο τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν «οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν», ἀλλ' ἡ προσθήκη αὕτη ἦν ἀναγκαία εἰς πολλοὺς καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν συμπολιτῶν του· διότι εἰς τὰς δοξασίας τῆς αἰρέσεως τῶν Σαδδουκαίων ἐνημενίζοντο οἱ πλούσιοι, οἱ ὑψηλοὶ καὶ μεγάλοι ὡς ὑποθαλουσας τὸν

(1) Πράξ. Κεφ. 1. στίχ. 1.

ἐλεύθερον καὶ παράνομον αὐτῶν βίον· ἐνῶ παρὰ τῷ λαῷ δὲν εἶχον εἰσχωρήσει ἔτι αἱ δοξασίαι αὐται, καθὰ ὁ Ἰώσηπος παρατηρεῖ (2).

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν γίνεται φανερόν ὅτι τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ μόνον εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τούτων τὸν φωτισμὸν ἰδίως ἐσκόπει γράφων τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὁ ἱερός Ματθαῖος· ἢ ὅτι ἔγραψεν αὐτὸ ὅπως ἔγραψεν ὡς μὴ καταμαθῶν πρότερον διὰ περιηγήσεων, ὡς ὁ Μάρκος καὶ ὁ Λουκᾶς, τὰς συνηθείας τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθίμων καὶ δοξασίῶν (3). Ἄλλ' εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἐξάγεται, καὶ ἡμεῖς βλέπομεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔργου τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως, ὅτι ὁ ὀρίζων αὐτοῦ δὲν ἐξετείνετο πέραν τῶν ὁρίων τῆς Παλαιστίνης, ὅπερ ἐστὶν εἰς ταύτης ἐξαιρέτως τῆς χώρας τοὺς Ἰουδαίους καὶ εἰς τοιούτους οἵτινες πολλάκις ἤρχοντο εἰς Παλαιστίνην καὶ οὔτε τὰ ἦθη οὔτε τὰ ἰδιώματα καὶ τὰς συνηθείας αὐτῆς ἠγνόουν, τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ βίβλον ἀπηύθυνεν (4).

(2) Ἀρχ. βιβλ. 18, κεφ. 1, §. 4.

(3) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἄρα γε ὁ Ματθαῖος, ὁ πρότερον τελώνης, ἠδύνατο νὰ ἀγνοῇ τὴν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσιν τῶν ἄλλων ἐθνῶν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὅσον ὑποτίθειν ὁ Οὐγος; Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ παρατήρησις ἡμῶν οὐδόλως παραβλάπτει τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ συμπέρασμα, ἐξεναντίας μάλιστα ἔτι μᾶλλον ἐνισχύει αὐτό.

(4) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦτο τοῦ συγγραφέως φαίνεται συνάδουσα καὶ ἡ ἀρχαία παράδοσις ἣν ἀναγράφει ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. 3, κεφ. 24, λέγων « Ματθαῖος πρότερον Ἑβραῖος κηρύξας, ὡς ἔμελλε καὶ ἐφ' ἑτέρους ἵέναι, πατριῶ γλώσση παραδούς τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον, τὸ λείπον τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ, τοῦτοις ἀφ' ὧν ἐστέλλετο (ἰσ. γρ. διεστέλλετο) διὰ τῆς γραφῆς ἀπεπλήρου. » Ἄλλοι ὅμως τῶν νεωτέρων, πολλοὶ καὶ δεινοὶ περὶ τὴν ἱεράν τῶν ἁγίων Γραφῶν φιλολογίαν, δὲν παραδέχονται τοσοῦτον, ὅσον ὁ ἡμέτερος Οὐγος, συνεσταλμένοι τὸν κύκλον τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἀλλὰ μεγαλύνουσι καὶ εὐρύνουσιν αὐτὸν εἰσάγοντες ἐν αὐτῷ πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς Ἰουδαίους, καὶ αὐτοὺς δηλονότι τοὺς ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης οἰκοῦντας. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὁ Schott (Isagoge historico-critica in libros novi Foederis sacros. Ienae 1830, σελ. 68, 4). Τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐπιστηρίζει οὐτος ἐπὶ τῶν ἐξῆς ῥήσεων τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, Κεφ. 1, στίχ. 23, Κεφ. 22, στίχ. 23, Κεφ. 27, στίχ. 8, 15, 33, Κεφ. 28, στίχ. 15. Ἄλλ' αἱ μὲν ἐν κεφ. 1, 23 καὶ 27, 33 γινόμεναι ἐπεξηγήσεις δικαιολογοῦνται ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν κεφ. 27, 46 καὶ ὅσα κατωτέρω ἱστορεῖ ὁ συγγραφεὺς τῆς παραούσης πραγματείας περὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παλαιστίνῃ.—Τῆς δὲ ἐν κεφ. 22, 23 προσθήκης ἢ ἀναγκαιότητος ἀρκούντως κατεδείχθη ἄνωτέρω ὑπὸ τοῦ Οὐγού. Τὰ δὲ ἐν κεφ. 27, 8, 15 καὶ 28, 15, οὐδόλως ὑποβασιάζουσι τὴν γνώμην τοῦ Schott, ἀκόμη καὶ ὅταν παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐγράφη τῷ 41 σωτηριῶ ἔτει, διότι ταῦτα ἠδύνατο νὰ ᾔσκηται εἰς τοὺς χριστιανοὺς Ἰουδαίους τῆς Παλαιστίνης, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τοὺς μὴπω ἔως τότε πιστεῦσαντας. Κατὰ τὸν ἡμέτερον ὅμως συγγραφέα, τιθέντα, ὡς ὀψόμεθα, τὴν συγγραφὴν καὶ ἔκδοσιν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου κατὰ τὸ 68 ἀπὸ Χρι-

§ 3. Σκοπὸς τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου.

Ἐὰν ἤδη ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ εἰς τὸ πραγματικὸν τῆς εὐαγγελικῆς ταύτης ἱστορίας, τουτέστιν εἰς τὰς ἐπιστὰσις καὶ παρατηρήσεις ὅσας ποιεῖται ὁ ἱερός Ματθαῖος ἐπὶ τῶν ἔργων καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνακαλύπτουμεν καὶ τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον εἶχε συγγράφων τὸ Εὐαγγέλιόν του. Ὁ Ματθαῖος πολλαχῶς τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ δίδωσιν ἡμῖν ἀφορμὴν νὰ διακρίνωμεν τί κυρίως προτίθεται νὰ διδάξῃ τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ καὶ εἰς τί πρὸ πάντων νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του. Ἐφ' ὅσον ἐξιστορεῖ γεγονότα, οὐδόλως ἐπιηράζει τὴν κρίσιν ἡμῶν· ὅταν ὅμως ποιῆται παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῶν, τότε παύων τοῦ εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον συμβεβηκότων εἰσηγητῆς, καταβιβάζει ἡμᾶς εἰς τὸν μυχὸν τοῦ πνεύματός του καὶ ἀνακαλύπτει ἡμῖν τὸν σκοπὸν καὶ τὰς βουλὰς, ὧν ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ μετὰσχωμεν.

Αἱ τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου ἐπιστὰσις εἰσὶν ἐνὸς εἶδους πάσαι· πανταχοῦ δεικνύει ἡμῖν ὅτι τὰ ἔργα καὶ αἱ διδασκαλαὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰσὶν αὐτὰ ἐκεῖνα δι' ὧν ἐχαρκτηρίσθη ὁ Μεσσίας, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν δύναται τις νὰ εὕρῃ τοῦτον ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. Ἐπὶ ἀξιοσημειώτων γεγονότων ἢ διδασκῶν καὶ ἔργων τοῦ Κυρίου ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὰς παλαιὰς ἁγίας Γραφὰς, ἐν αἷς προδιεγράφη ἡ εἰκὼν τοῦ προσδοκωμένου τούτου Σωτῆρος, καὶ ἀποδεικνύει ἐφ' ἐνὸς ἐκάστου χαρακτήρος ὅτι ἡ μεγάλη καὶ τελεία ἐκεῖνη εἰκὼν, ἢ ἐν ταῖς διανοίαις τῶν Προφητῶν αἰωρουμένη, ἐπραγματοποιήθη καὶ ἐνεφανίσθη ἐν τῷ Χριστῷ. Τοῦτο πράττει ὁ Ματθαῖος δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς ἱστορίας· ἐνῶ ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Μάρκος σπανίως καὶ τότε μόνον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάγουσι ῥήσεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅταν αὐτὰ τύχουσιν ἐν τῷ στόματι τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ ὁμιλοῦντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ προσώπου, ὅτε ἐπομένως αἱ ῥήσεις αὐταὶ εἶναι εἰδήσεις ἀνήκουσαι εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν, καὶ οὐχὶ αὐτοσπούδαστοι παρατηρήσεις τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐξαιρουμένων τῶν ῥήσεων τῶν ἐν Κεφαλ. 1, στίχ. 23, Κεφ. 2, στίχ. 6, 15 καὶ 18 (1), αἱ ἐφεξῆς ῥήσεις, αἱ ἐν Κεφ. 3 στίχ. 3 Κεφ. 4, στίχ. 14, Κεφ. 8, στίχ. 17, Κεφ. 12, στίχ. 17, Κεφ. 13, στίχ. 35, Κεφ. 21 στίχ. 4, Κεφ. 26 στίχ. 56, Κεφ. 27 στίχ. 9, ἀναφερόμεναι πάσαι μετὰ τοῦ ὅπως ἢ *ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν* καὶ ὡς ἐν τῷ Χριστῷ ἐκπληρωθεῖσαι ῥήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξεταζόμεναι ἐν τῇ συναφείᾳ

στοῦ ἔτος, ταῦτα ἠδύνατο νὰ λέγωνται πρὸς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ οἰκοῦντας Ἰουδαίους χωρὶς νὰ ᾔσκηται περὶ τὰ.

(1) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Διὰ τὰ γραφικὰ ταῦτα λόγια ἐξαιρεῖ τῶν ἄλλων ὁ συγγραφεὺς ἀγνοοῦμεν· ἀλλ' ἴσως ἐπειδὴ πολλά εἰσι τὰ ὑπὸ τῶν ἐναντίων κατὰ τῆς χρήσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν ῥήσεων τούτων παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ματθαίῳ λεγόμενα.

τοῦ λόγου καὶ ἐν ᾧ τέθεινται τόπων, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐγκαταλείπουσε περὶ τοῦ πρωτίστου καὶ κυρίου σκοποῦ τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως.

Ἄξιως ἄρα ἐδόθη εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ ὄνομα *Εὐαγγέλιον*, ὃ ἐστὶν εὐφρόσυνος καὶ παρήγορος ἀγγελία, ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἔλαβον ἔπειτα καὶ αἱ λοιπαὶ βιογραφίαι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ αἱ συνταχθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου, καίτοι ὁ εἰδικὸς τούτων σκοπὸς ὑπάρχει πολὺ διάφορος τοῦ τοῦ Ματθαίου.

§ 4. Χρήσις καὶ διάταξις τῆς ἱστορικῆς ὕλης ἐν τῷ *Εὐαγγελίῳ* τοῦ Ματθαίου.

Συνέχεια τοῦ προηγουμένου.

Ἐάν λοιπὸν κύριος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦν τὸ καταδείξει καὶ πληροφορῆσαι τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ὁ ὑπὸ τῶν Προφητῶν προκαταγγελλεὶς καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων προσδοκώμενος Μεσσίας, ἔπεται ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ παράσχη ἱστορίαν πλήρη καὶ χρονολογικῶς συντεταγμένην, ἱστορίαν μέχρις αὐτῶν τῶν ἐπουσιωδεστέρων κατερχομένην καὶ ἐν πᾶσιν ἀκριβῶς ἐπεξεργασμένην· ἀλλὰ μᾶλλον γενικὴν καὶ συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, παρέχουσαν λαμπρὰν μὲν καὶ ζωηρὰν εἰκόνα τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ βιογραφουμένου προσώπου, ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων αὐτοῦ λόγων καὶ πράξεων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ συμβάντων συνηρηολογημένην, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐντελῶς ἀπληρτισμένην. Καὶ πραγματικῶς τοιαύτη εἶναι τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου ἡ ἐργασία· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἐκεῖ ἐνθα παρουσιάζει τὸν Κύριον ἀρχόμενον τοῦ κηρύγματος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, συλλέγων ἐκ πολλῶν αὐτοῦ διδασκῶν τὰ στοιχεῖα καὶ οὕτως εἰπεῖν τοὺς πυρήνας αὐτῶν, συγκεκριαλοῦσιν αὐτὰ ἐν τῇ γνωστῇ ἐκείνῃ διδασκῇ, τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους γενομένη, ἣτις, καθὰ παρὰ πάντων σήμερον ἀνωμολόγηται, ἐκ διαφόρων καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς γενομένων διδασκῶν σύγκειται (1). Ἀθρόως ὡσαύτως ἐκφέρει καὶ τοὺς παραβολικοὺς λόγους τοῦ Κυρίου (Κεφ. 13—14), καίτοι οὔτε συγχρόνως οὔτε ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐρρήθησαν, βουλούμενος ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς διδασκαλίας, τὸ ἐν παραβολαῖς δηλονότι διδάσκειν (Κεφ. 13 στίχ. 35), ὅπερ ὡς χαρακτῆρα τοῦ Μεσσίου οἱ ἅγιοι Προφῆται προεκκήρυξαν, ἀναγνωρίζεται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ὁ ἐπαγγελθεὶς Σωτήρ.

Γινώσκοντες λοιπὸν τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ *Εὐαγγελιστοῦ*, μὴ προσδοκῶμεν παρ' αὐτοῦ βιογραφίαν χρονολογικῶς συντεταγμένην, ἀλλὰ μᾶλ-

(1) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους διδασκῆ ἀρχεται παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἀπὸ τοῦ Κεφ. 4 στίχ. 17 καὶ παρατείνεται μέχρι τοῦ 8 Κεφαλ.

λον περιγραφὴν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ἐν ἧ τὰ γεγονότα πρὸς τὸν εἰδικὸν τοῦτον σκοπὸν συνυφαίνονται, καὶ τοσοῦτον μόνον ἐκτυλίσσονται ὅσον αὐτὸς ἀπαιτεῖ. Καθὼς δὲ ὁ πλατωνικὸς φιλόσοφος καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνθερμὸς ἀπολογητὴς καὶ μάρτυς Ἰουστίνος ἀπομνημονεύματα ἐν γένει τὰ *Εὐαγγέλια* ὀνομάζει, οὕτω δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ παραβάλωμεν τὸ κατὰ Ματθαῖον *Εὐαγγέλιον* πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, πρὸς τὰ ὁποῖα τοῦτο ἔχει ἀναμφήριστον ὁμοιότητα κατὰ τε τὸν σκοπὸν καὶ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης (2).

§ 5. Περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνεγράφη τὸ κατὰ Ματθαῖον *Εὐαγγέλιον*.

Ἐκ τινων φράσεων σποράδην ἐν τῷ *Εὐαγγελίῳ* τοῦ Ματθαίου φερομέ-

(2) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Περὶ τῆς χρονολογικῆς τάξεως τῆς *εὐαγγελικῆς* ἱστορίας παρὰ τῷ Ματθαίῳ καὶ τῷ Μάρκῳ παρατηρεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος σεβάσμιος πρεσβύτερος ὁ Γετταῖος τάδε:

« Οἱ δύο πρώτοι *Εὐαγγελισταὶ* Ματθαῖος καὶ Μάρκος πρόθεσιν δὲν εἶχον νὰ διηγηθῶσιν ἡμῖν κατὰ τάξιν χρονολογικὴν τὴν *εὐαγγελικὴν* ἱστορίαν. Περὶ τοῦ ἱεροῦ Μάρκου ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν ἐνὸς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου, ὅστις κατὰ τὸν Παπλίαν τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ κατὰ Μάρκον *Εὐαγγελίου* παρέδωκε « Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει, τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα· οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ Κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ, ὕστερον δὲ Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χεῖρας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας, ἀλλ' οὐχ ὡς περὶ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων. Ὡστε οὐδὲν ἤμαρτε Μάρκος ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν· ἐνὸς γὰρ ἐποίησατο πρόνοιαν τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλιπεῖν ἢ ψεῦσασθαί τι ἐν αὐτοῖς. » (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. 3, 39.)

Ἄρκει νὰ παραβάλωμεν τὴν διήγησιν τοῦ Ματθαίου πρὸς τὴν τοῦ Μάρκου, ὅπως ἴδωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἱερῶν ἱστοριογράφων μεγίστη ὑπάρχει ἀναλογία, ἣτις μάλιστα καὶ ἀφορμὴν ἔδωκεν εἰς τινὰς νὰ εἴπωσιν ὅτι ὁ Μάρκος εἶναι ἐπιτομὴς τοῦ Ματθαίου. Ἡ ταξιδιότης τῆς *εὐαγγελικῆς* ἱστορίας εἶναι ἡ αὐτὴ σχεδὸν παρ' ἀμφοτέροις. Πρὸς τούτοις ὁ ἱερὸς Ματθαῖος οὐδέποτε σημειοῖ ὀρισμένως τὴν ἐποχὴν τῶν ἔργων ἢ τῶν λόγων ὅσα ἀναφέρει. Ἀρχόμενος διηγῆσεως τινος μεταχειρίζεται, ὡς ὁ ἱερὸς Μάρκος, ἐκφράσεις γενικὰς τοιαύτας « εὐθὺς τότε, καὶ, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ποτὲ κτλ. » Συγγραφεὺς οὕτως ἀρχόμενος τῶν διηγήσεων αὐτοῦ, δείκνυσι προφανῶς ὅτι πρόθεσιν δὲν εἶχε νὰ ὑποβληθῇ εἰς αὐστηρὰν χρονολογικὴν τάξιν. Τέλος ἀμφότεροι οἱ θεοὶ *Εὐαγγελισταὶ*, ὁ τε Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος οὐδεμίαν σημείωσιν ποιοῦνται δυνάμενην νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν τῶν γεγονότων, διὸ καὶ ὁ ἀναγινώσκων αὐτοὺς νομίζει ὅτι ὅσα διηγούνται εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἔτος συνέβησαν. Ἰκανὰ δὲ ταῦτα ἵνα διαβεβαιώσωσιν ἡμᾶς ὅτι οὔτε ὁ εἰς οὔτε ὁ ἕτερος τῶν *Εὐαγγελιστῶν* προέθεντο νὰ κατατάξωσι τὴν διήγησιν αὐτῶν χρονολογικῶς. » (Histoire de l' Eglise par Wladimir Guettée, tom. 1 Préliminaires p. V—VII.)

νων φαίνεται ικανός χρόνος παρελθών από τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς συνέβησαν τὰ πράγματα μέχρι τῆς τούτων καταγραφῆς. Ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει ὅτι ἔγνη πραγμάτων τινῶν ἐσώζοντο ἔτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μέχρι τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς συνέγραψε, καὶ ἐκφράζεται περὶ αὐτῶν οὕτως, ὡς συνήθως ὁμιλεῖ τις περὶ πραγμάτων οὐ πρὸ ὀλίγου συμβάντων (Κεφ. 27 στίχ. 8. Κεφ. 28 στίχ. 15). (1) Πρὸς τούτοις ἐκεῖ ἔνθα ἱστορεῖ τὰ περὶ τῆς καταδίκης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναφέρει ὁ ἱερός Ματθαῖος ἔθιμόν τι, ὅπερ δὲν ὑποτίθεται πλέον παρὰ πᾶσι γνωστόν. Ἐκεῖ δηλονότι ὅπου ὁ Πιλάτος παρουσιάζει ἐνώπιον τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν καὶ τὸν Βαραβᾶν ὅπως ἀπολύσῃ ἓνα ἐξ αὐτῶν, προστίθεται ὁ Ματθαῖος τὴν παρατήρησιν ὅτι τοῦτο ἦν συνήθεια τοῦ τότε καιροῦ, ὅπως κατὰ τὴν ἐρωτὴν τοῦ Πάσχα ἀπολύῃ ὁ ἡγεμὼν ἓνα ἐκ τῶν καταδίκων, ὃν ἤθελεν ὁ λαὸς (Κεφ. 27 στίχ. 15). Τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ λαοῦ, ὡς βασιζόμενον ὅπως δήποτε ἐπὶ τῆς συνήθειας, δυσκόλως βέβαια ἠδύνατο νὰ πέσῃ εἰς λήθην μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου.

Ἀλλὰ περισσότερον φῶς ἐπιχέει καὶ ἐγγύτερον πως ὀρίζει τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐγράφη τὸ πρῶτον εὐαγγέλιον ὁ 35 στίχ. τοῦ 23 κεφαλ. ἔνθα ὁ λόγος περὶ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, τοῦ φονευθέντος μετὰ τὸ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐὰν ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ ὄνομα, εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ προσώπου, εἰς τὸ εἶδος τοῦ θανάτου, εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς περιστάσεις εἰς ἃς ἀποβλέπων ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ Ἰησοῦς Χριστός, οὐδὲν δύναμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ζαχαρίας εἶναι Ζαχαρίας ὁ Βαρούχου, ἐκεῖνος δηλονότι περὶ οὗ ὁ Ἰωσήπος ἀναφέρει ὅτι μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλῆμ ἐφρονεῖτο ἀδίκως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ (2). Τὸ ὄνομα ὑπάρχει

(1) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἱστορῶν τὰ περὶ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κεραμέως, ὃν ἠγόρασαν ἐκ τῶν τριάκοντα ἀργυρίων τοῦ προδότου Ἰούδα, ἐπάγει « διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος ἀγρὸς αἵματος ἕως τὴν σήμερον. » Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῆς κουστωδίας στρατιωτῶν, οἵτινες ἔλαβον ἰκανὰ ἀργύρια παρὰ τῶν ἀρχιερέων ὅπως διαψεύσωσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου, λέγει « οἱ δὲ λαθόντες τὰ ἀργύρια ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν » καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίους μέχρι τῆς σήμερον. »

(2) Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 4 κεφ. 5, § 4.—Σημ. τοῦ Μεταφρ. Χάριν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν δὲν θεωροῦμεν περιττὸν νὰ ἀναγράψωμεν ἐκ τοῦ Ἰωσήπου τὸ μέρος εἰς τὸ ὅπου ὁ Οὕγος ἀρκεῖται νὰ παραπέμψῃ μόνον. « Οἱ δὲ ἤδη διαμεμισηκότες τὸ φονεῦν (λέγει ὁ Ἰωσήπος περὶ τῶν Ζηλωτῶν τῶν φονευσάντων τὸν Ζαχαρίαν) ἀναίδην εἰρωνεύοντο δικαστήρια καὶ κρίσεις. Καὶ δὴ τίνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἀποκτεῖναι προθέμενοι Ζαχαρίαν υἱοῦ Βαρούχου—παρώξυνε δὲ αὐτοὺς τὸ λίαν τοῦ ἀνδρὸς εἰς σοπὸν ἦρον καὶ φιλελεύθερον, ἦν δὲ καὶ πλούσιος, ὥστε μὴ μόνον ἐλπίζειν τὴν ἀρπαγὴν τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ προσασκευάσσεσθαι δυνατόν ἄνθρωπον εἰς τὴν αὐτῶν

τὸ αὐτὸ, ὁ φόνος καὶ ὁ ἀξιοσημείωτος τόπος ὅπου οὗτος ἐτελέσθη εἶναι τὰ αὐτὰ, σύμφωνός ἐστι καὶ ὁ χαρακτῆρ τοῦ ἀνθρώπου, « τὸ λίαν τοῦ ἀνθρώπου μισοπόνηρον », καὶ τὸ ἀτρόμητον μεθ' οὗ διστέλει τοῖς ἰουδαίοις τὴν ἀλήθειαν λαλῶν ὡσπερ τὸ πάλαι οἱ σοφοὶ καὶ οἱ προφῆται. Εἰς τὸν Ζαχαρίαν Βαρούχου φέρει ἡμᾶς καὶ ἡ ἐπομένη παρατήρησις. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός λέγων ὅτι οἱ ἰουδαῖοι ἔμελλον νὰ τιμωρηθῶσι διὰ πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ Ἀβελ ἕως Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ἐμφαίνει διὰ τῆς ἀπὸ καὶ τοῦ ἕως ἀρχὴν τίνα καὶ τέλος, συμπεριλαμβανῶν ἐν τούτοις πάντα τὰ ἐν τῷ μετὰξὺ κείμενα. Ὁ Ζαχαρίας ἄρα ἔμελλε νὰ ἦναι τὸ πέρας καὶ οὕτως εἰπεῖν ὁ τελευταῖος πρόδρομος τῆς τιμωρίας ταύτης· ἀλλ' ἡ προμηνυομένη τιμωρία ἦν ἡ ἄλωσις καὶ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλῆμ. (ὅρ. Κεφ. 23 στίχ. 37 καὶ 38). Ποῖος ἄλλος λοιπὸν δύναται νὰ ἦναι ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου μνημονευόμενος Ζαχαρίας, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ τὸν θάνατον ἡ ἱστορία ὡς τοῦ μόνου ἔτι μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ ἀρχιερέως Ἀνάνου ὑπολειφθέντος ἐγνωσμένου δικαίου πρὸ τῆς πτώσεως τῆς ἀγίας πόλεως μετὰξὺ τοσούτων φονοκτονῶν ἐξαιρεῖ ;

Ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἐνταῦθα ἀναφερόμενος Ζαχαρίας

κατάλυσιν—συγκαλοῦσιν ἐξ ἐπιτάγματος ἐβδομήκοντα τῶν ἐν τέλει δημοτῶν, εἰς τὸ σχῆμα δικαστῶν ἔρημον ἐξουσίας. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου κατηγοροῦν ὡς ἐν-διδῶν τὰ πράγματα Ῥωμαίοις καὶ περὶ προδοσίας διαπέμψαι πρὸς Οὐεῖπσιανόν. Ἦν δὲ οὔτε ἔλεγχός τις τῶν κατηγορουμένων, οὔτε τεκμήριον, ἀλλ' αὐτοὶ πεπεισθαι καλῶς ἔφασαν, καὶ τοῦτο εἶναι πίστιν τῆς ἀληθείας ἤξιον. « Ὅγε μὴ Ζαχαρίας συνδὼν μηδεμίαν αὐτῶν καταλειπομένην σωτηρίας ἐλπίδα » κεκληθῆναι γὰρ κατ' ἐνέδραν εἰς εἰρκτὴν, οὐκ ἐπὶ δικαστήριον, ἐποίησατο τὴν τοῦ ζῆν ἀπόγνωσιν οὐκ ἀπαρησίαστον· ἀλλὰ καταστὰς τὸ μὲν πιθανὸν τῶν κατηγορουμένων διεχλεύασε, καὶ διὰ βραχέων ἀπέλυσατο τὰς ἐπιφερομένας αἰτίας. Εἶτα δὲ τὸν λόγον εἰς τοὺς κατηγοροὺς ἀποστρέψας, ἐξῆς πάσας αὐτῶν διεξῆγει τὰς παρανομίας, καὶ πολλὰ περὶ τῆς συγχύσεως καταλοφύρατο τῶν πραγμάτων· οἱ Ζηλωταὶ δὲ ἐθορύβουν, καὶ μόλις τῶν ξιφῶν ἀπεκράτουν, τὸ σχῆμα καὶ τὴν εἰρωνεῖαν τοῦ δικαστηρίου μέχρι τέλους παῖξαι προαιρούμενοι, καὶ ἄλλως πειρᾶσθαι θέλοντες τοὺς δικαστὰς, εἰ παρὰ τὸν αὐτῶν κίνδυνον μνησθήσονται τοῦ δικαίου. Φέρουσι δὲ οἱ ἐβδομήκοντα τῶν κρινόμενῶν τὰς ψήφους ἀπολύσεως, καὶ σὺν αὐτῶν προεἶλοντο τεθνᾶναι μᾶλλον, ἢ τῆς ἀναίρεσεως αὐτοῦ λαβεῖν τὴν ἐπιγραφὴν. Ἦρθη δὲ βοή τῶν Ζηλωτῶν πρὸς τὴν ἀπόλυσιν, καὶ πάντων μὲν ἦν ἀγανάκτησις ἐπὶ τοῖς δικασταῖς, ὡς μὴ συνείσι τὴν εἰρωνεῖαν τῆς δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας· δύο δὲ τῶν τολμηροτάτων, προσπεσόντες ἐν μέσῳ τῶν ἱερῶν διαφθεῖρουσι τὸν Ζαχαρίαν, καὶ πεσόντι ἐπιχλευάζοντες ἔφασαν· Καὶ παρ' ἡμῶν τὴν ψήφον ἔχεις καὶ βεβαιότεραν ἀπόλυσιν· ρίπτουσι τε αὐτὸν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ κατὰ τῆς ὑποκειμένης φάραγγος, τοὺς δὲ δικαστὰς πρὸς ὕβριν ἀπυστραμμένοις τοῖς ἔιφεισι τύπτοντες ἐξέσωσαν τοῦ περιβόλου, δι' ἐν τοῦτο φρισάμενοι τῆς σφαγῆς αὐτῶν, ἔνα σκεδασθέντες ἀνὰ τὴν πόλιν ἄγγελοι πᾶσι τῆς δουλείας γέωνται *.

δὲν εἶναι ὁ ἐν τῇ Παλ. Γραφῇ (Β'. Παραλειπομ. κεφ. 24 στίχ 23) μνημονεύμενος Ζαχαρίας· διότι οὗτος εἶναι υἱὸς τοῦ Ἰωδαέ· οὗτος ἐθανατώθη οὐχὶ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἢ « ἐν μέσῳ τῶ ναῶ » ἀλλ' ἐν τοῖς προπυλαίοις· ἀλλ' οὐδ' ὁ τελευταῖός ἐστιν ἐκ τῶν ἀδίκως θανατωθέντων, οὐδὲ τὸ πέρασ περιόδου τινὸς ἀποτελεῖ εἰς τὰ χρονικὰ τῶν Ἰουδαίων ἢ μήπως τάχα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλείως Ἰωάσ, ἐφ' οὗ διεπράχθη ὁ φόνος τοῦ Ζαχαρίου τούτου, οὐδεὶς πλέον δίκαιος ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων; ἢ μήπως τάχα διὰ τὸ αἷμα τῶν μετὰ ταῦτα ἀναρθεθέντων ὁ Θεὸς δὲν ἐμελλε νὰ ζητήσῃ ἐκδίκησιν; Ἐτελέσθη τῆνικαυτὰ τοιαυτὴ τις ἐκδίκησις διὰ πᾶν αἷμα δίκαιον; Σημειοῦται αὐτόθι ἐποχὴ τις ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἡμέρα μεγάλης καὶ γενικῆς τιμωρίας τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ;

Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἕκαστος βλέπει ὅτι ὁ Ζαχαρίας, περὶ οὗ ὁ Κύριος ὁμιλεῖ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου, παρίσταται ὡς πρόσωπον τοῦ μέλλοντος καὶ οὐχὶ τοῦ παρελθόντος· διότι « ἰδοὺ ἐγὼ, λέγει ὁ Κύριος, ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε καὶ μαστιγώσετε καὶ διώξετε . . . ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου. » Ὁ Ζαχαρίας λοιπὸν οὗτος κλείει τὸν ἀριθμὸν τῶν δικαίων, οὗς ἀδίκως ἔτι εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ἐμελλον νὰ μαστιγώσωσι, σταυρώσωσι καὶ ἔνοχοι τοῦ αἵματος αὐτῶν γένωνται οἱ Ἰουδαῖοι. Οὗτος λοιπὸν ὁ Ζαχαρίας εἶναι ὁ περὶ οὗ ἔγραψεν ὁ Ἰωσήπος, ὁ Ζαχαρίας, οὗ ὁ θάνατος πολλῶ μὲν ὕστερον τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου συνέβη, περὶ οὗ ὅμως ὁ Κύριος ἐν προφητικῷ τῷ πνεύματι ὠμίλησε. Τούτου δὲ βεβαίον ὄντος, τίς δύναται πλέον νὰ ἀμφισβιάλλῃ ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἔγραφε τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὁ ἱερός Ματθαῖος, ὁ φόμος τοῦ Ζαχαρίου ἦν ἤδη τετελεσμένος; Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος, ἀναγράφων τὴν ὁμιλίαν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, ἀφίησιν αὐτὸν λαλοῦντα δι' ὅλης τῆς προφητικῆς αὐτοῦ ῥήσεως εἰς χρόνον μέλλοντα, ἐπομένως καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ζαχαρίου ὡς περὶ δικαίου ἐν τῷ μέλλοντι τὸν θάνατον ὑποστησόμενου· ὅταν ὅμως φθάσῃ εἰς τὸν φόνον, μὴ δυνάμενος νὰ κρύψῃ ὅτι τὸ πρᾶγμα, ὡς ἤδη τετελεσμένον, ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν γνωστὸν, ἀντὶ νὰ βάλῃ τούτο εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου καὶ ἐξενέγκῃ αὐτὸ, ὡς ἐβρέθη, εἰς χρόνον μέλλοντα, ἱστορεῖ αὐτὸς τὸ πρᾶγμα ὡς ἤδη τετελεσμένον καὶ τρέπων τὸν λόγον φησὶν ἀπαρακαλύπτως « ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου ».

Ὁ φόμος συνέβη ὀλίγον ὕστερον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Γαμάλας κατὰ μῆνα Ἰπερβερεθαιῶν, τὸν καθ' ἡμᾶς Ὀκτώβριον. Ὁ Ἰωσήπος ἀριθμεῖ μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ φόνου τούτου ἐν ἔτι ἕαυ καὶ ἓνα χεῖμῶνα καὶ

ἔπειτα ἐν θέρος, ἐν ᾧ συνέβη ὁ θάνατος τοῦ Νέρωνος (3). ἐξ αὐτῶν ἄρα εὐκόλως τεκμηριόμεθα τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐγένετο τοῦ Ζαχαρίου ὁ φόμος, ἐπομένως καὶ τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ ἅγιος Εὐαγγελιστὴς συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιόν του (4).

(3) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ὁ θάνατος τοῦ Νέρωνος τίθεται εἰς τὴν 41 ἰουλίου τοῦ 68 σωτηρίου ἔτους.

(4) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἐὰν ὁ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἀναφερόμενος Ζαχαρίας ἦναι ὁ τοῦ Ἰωδαέ (παράβλ. Ἰωσήπ. Ἀρχαιολογ. βιβλ. 9 κεφ. 8 §. 3), ἢ ὁ ἐνδ' ἑκατος τῶν ἑλασσόνων Προφητῶν, ἢ ὁ πατήρ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἢ ὁ ὀλίγον πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἰερουσαλὴμ φονευθεὶς Ζαχαρίας ὁ Βαρούχο—ζήτημα εἶναι εἰσέτι παρὰ τοῖς φιλολόγοις τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἢ μᾶλλον αἰ γινώμται τῶν διαφόρων ἐρμηνευτῶν εἰσέτι διαφωνοῦσι (βλ. Kritischexegetischer kommentar über das Neue Testament, von Dr. H. A. W. Meyer 4 Aufl. 1858. I Theil. Evang. des Matth. σελ. 426—428, καὶ τὸν λατίνον θεολόγον Dr. Peter Schegg. Evang. nach Matthaeus München 1858, σελ. 555). Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψαν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐν τῇ Εὐαγγελ. Σάλπιγγι ἀριθ. 49, καὶ Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης ἐν τῷ « Περὶ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου » Ἀθῆν. 4838. Ὁ τελευταῖος ἀσπάζεται τὴν γνώμην ὅτι ὁ παρὰ τῷ Ματθαίῳ ἀναφερόμενος Ζαχαρίας υἱὸς Βαραχίου εἶναι ὁ τοῦ Ἰωδαέ· ἀλλ' οἱ ἀνωτέρω κατὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης ἐκτιθέμενοι λόγοι τοῦ Οὐγίου εἶναι τόσον ἰσχυροὶ, ὥστε οὐδόλως διστάζει τις νὰ ἀπορρίψῃ αὐτήν. Ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος μνημονεύων τὰς τρεῖς πρώτας γνώμας (ἢ τελευταῖα ἦν ἄγνωστος τοῖς ἀρχαίοις) ἐπέχει ἀμφιταλαντευόμενος καὶ οὐδεμίαν τῶν τριῶν ἀσπάζεται. Τινὲς τῶν νεωτέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Γετταῖος (ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. Α' σελ. 92) νομίζουσιν ὅτι ἡ ἀρχικὴ γραφὴ ἐν τῷ κατὰ Μαθ. Εὐαγγελίῳ ἦν ἢ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ Εὐαγγελίῳ τῶν Ναζωραίων φερομένη « ἕως Ζαχαρίου υἱοῦ Ἰωδαέ », ἢ δὲ « ἕως Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου » προήλθεν ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ γραφέως. Ἐν τούτοις οὐδὲν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων οὐδ' ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἰερωνύμου καὶ τοῦ Ὠριγένους ἔφερε τὴν γραφὴν ἐκείνην· ὁ δὲ Ἰερώνυμος, ὅστις πρῶτος ἐκ τῶν ἀρχαίων παρετήρησεν ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ τὴν διάφορον ταύτην γραφὴν, οὐδόλως διὰ τοῦτο ἐνόμισεν ὅτι εὔρε τὴν ἀρχικὴν καὶ γνησίαν τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσιν· καὶ τοῦτο βέβαια διότι ἐδυσκολεύετο νὰ θυσιάσῃ τὴν παρὰ πᾶσι κοινήν γραφὴν « υἱοῦ Βαραχίου » εἰς τὴν παρὰ τοῖς Ναζωραίοις μόνον εὐχρηστον αὐτοῦ Ἰωδαέ. Τὸ ἐφ' ἡμῖν οἱ πολλὰ καὶ ἄλλα ὡς παρακατιόντες ὀφόμεθα, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ αὐτῶν μεταβαλόντες Ἰουδαίζοντες οὗτοι χριστιανοί, μὴ εὐρόντες ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Παλ. Διαθ. ἦν ἐν πᾶσιν ἀκριβῶς νὰ ἀκολουθῶσιν ἤθελον, Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου φονευόμενον, ἀλλὰ Ζαχαρίαν υἱὸν Ἰωδαέ, παρεγράψαν καὶ ἐνταῦθα τὸ κείμενον τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου, μὲ τὴν ιδέαν ὅτι διορθοῦσι δῆθεν αὐτό.—Διὰ τῶν αὐτῶν τοῦ Οὐγίου λόγων καταπίπτει καὶ ἡ ἑτέρα γνώμη ἢ ἀποβλέπουσα εἰς τὸν Προφήτην Ζαχαρίαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ἱστορία παρασιωπᾷ ὅλως τὸν θάνατον τούτου καὶ οὔτε ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς συγγράμμασι τῶν Ἰουδαίων εὐρίσκομεν ὅτι ὁ Ζαχαρίας ἐφονεύθη. Ἄλλ' ἐπειδὴ, λέγει ὁ Φαρμακίδης (ἐνθα ἀνωτέρω), κατὰ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν κριτικῶν μεταξὺ τοῦ δεκάτου κεφαλ. τοῦ Ἔσδρα καὶ τοῦ πρώτου τοῦ Νεεμίου ὑπάρχει ἕλληψις ἐτῶν

Ἐτέρα ὁμοία ῥῆσις τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ὑποδεικνύει ἡμῖν τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἐν τινι ὁμιλίᾳ περὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἰουδαϊκοῦ πολιτεύματος, ἐν κεφαλαίῳ 24, προλέγει ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ὅσα ἐμελλον νὰ φανῶσι κατὰ τὴν προσέγγισιν τῶν θλιβερῶν τούτων ἡμερῶν, πρὸ πάντων δὲ ἐξαίρει τὸ σημεῖον, τὸ ὅποιον θὰ ἐφαίνετο ἐν τῷ ναῷ καὶ ἔπρεπε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὡς τὸ σημεῖον, τῆς φυγῆς. « Ὅταν ἴδητε, λέγει, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστῶς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, κτλ. » Ἡ πολιτικὴ ἱστορία διέ-

30 καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κενῷ τῆς ἱστορίας διαστήματι συνέβησαν βέβαια πολλὰ περιστατικά, καὶ περὶ αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν τίποτε· οἱ θέλοντες τὸν προφήτην Ζαχαρίαν ἐννοοῦμενον παρὰ τῷ Ματθαίῳ μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου φονευόμενον, συμπεραίνουσιν ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ διαστήματι συνέβη τὸ ἀνοσιούργημα.—Τὴν τρίτην γνώμην ἀποδέχεται ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος μετὰ πολλῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων, ὡς τοῦ Ὁριγένους, τοῦ Μεγ. Βασιλείου, τοῦ Νύσσης Γρηγορίου καὶ ἄλλων, ἐξαιρουμένων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ ἁγίου Ἰερωνύμου καὶ ἄλλων. Καὶ περὶ τούτου δὲ τοῦ Ζαχαρίου ὡς φονευθέντος μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου οὐδὲν λέγει ἡ ἱστορία οὔτε ἡ ἔσῳ καὶ ἱερὰ οὔτε ἡ θύραθεν· ἀλλὰ τὸ καθιστὰν καὶ ταύτην ἀπίθανον καὶ ἀπαράδεκτον δὲν εἶναι τοῦτο, ἢ τὸ ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ παράδοσις « φέρεται πολύμορφος καὶ πολύτροπος » ὡς ὁ Φαρμακίδης νομίζει (βλ. ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 19—50)—ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μελλοντικὸν σχῆμα τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ « ἀπό—ἔως », εἰς τὰ ὅποια εὐλόγως ἐπικαλεῖται τὴν προσοχὴν ἡμῶν ὁ Οὐγος. Πιθανωτάτη καὶ δοκιμὸς φαίνεται ἡμῖν ἡ τετάρτη γνώμη. Κατὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης φέρουσιν οἱ ἐναντίοι α) ὅτι ὁ Ζαχαρίας τοῦ Ματθαίου εἶναι υἱὸς Βαραχίου καὶ οὐχὶ Βαρούχου· β) ὅτι εἰ καὶ « ὁ παρὰ τῶν Ζηλωτῶν φονευθεὶς Ζαχαρίας ἦτον χρηστότερος τῶν φονέων του, (εἰ καὶ ἦν λίαν μισοπύνηρος καὶ φιλελεύθερος, ἀλλὰ δὲν ἦτο διὰ τοῦτο καὶ ἄξιός τοῦ νὰ νομισθῇ καὶ μάρτυς » (ὄρ. Φαρμ. ἔνθ. ἄνωτ. σελ. 120—121)· γ) ὅτι ἡ ὑπόθεσις καθ' ἣν ὁ Ματθαῖος, ὡς γενομένου ἤδη τοῦ φόνου, ἔτρεψε τὸν μέλλοντα εἰς ἀόριστον τὸ « ὃν φονεύσατε » εἰς τὸ « ὃν ἐφονεύσατε » εἶναι προφανῶς ἄτοπος· διότι πῶς ἦν δυνατὸν νὰ φέρῃ ὁ ἱερὸς Εὐαγγελιστὴς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁμιλοῦντα εἰς χρόνον παρωχημένον περὶ πράγματος ὃ μετὰ τριάκοντα ὑστερον ἔτι ἐμελλε νὰ συμβῇ;—Ἐκ τῶν παρατηρήσεων ὅμως τούτων ἡ μὲν πρώτη προδίδωσιν ἀγνοίαν τῶν παρὰ τῷ Ἰωσήφῳ διαφόρων συνήθως σχηματισμῶν τῶν τοιούτων ὀνομάτων, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἄχρηστος· ἡ δευτέρα προέρχεται ἐξ ἀμβλυωπίας πρὸς τὴν καθολικὴν ἔννοιαν τοῦ κυριακοῦ λόγου, ἐν ᾧ συμπεριλαμβάνονται τροφάνεστατα οὐ μόνον οἱ δίκαιοι ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ὀπωσθήποτε δικαιόσυνη ἀσκούοντες. Καὶ ὅτι ὁ λόγος ἐνταῦθα εἶναι γενικὸς, δηλον ἐξ αὐτῶν τῶν λέξεων τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁ Κύριος, ἀναφέρων π ρ ο φ ἦ τ α ς κ α ἰ σ ο φ ο ὺ ς κ α ἰ γ ρ α μ μ α τ εῖ ς· καὶ ἐ κ τ ο ὕ ἴ ν α ἔ λ θ ἡ ἔ φ' ὁ μ ᾱ ς Π Α Ν α ἱ μ α δ ἰ κ α ἰ ο ν. Ἡ τρίτη τέλος παρατήρησις καὶ ἀπορία αἴρεται ἐκ μέσου δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς ἀνωτέρω εἶπε. Τὸ « ὃν ἐφονεύσατε κτλ. » δὲν λέγει πλέον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀλλ' ὁ Ματθαῖος. Ἄρα γε εἶναι ἄτοπον διότι τὴν προφητείαν τοῦ διδασκάλου λαβοῦσαν ἤδη ἔκθασιν ἐκφέρει ὁ μαθητὴς ὡς τετελεσμένην;

σωσεν ἡμῖν δύο συμβάντα διαδραματισθέντα ἐν τῷ ναῷ πρὸ τῆς ὕλοσχεροῦς αὐτοῦ καταστροφῆς, εἰς τὰ ὅποια ἐφαρμόζονται οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ὅποια διὰ τὴν στενὴν αὐτῶν σχέσιν μετὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ ὅλης τῆς πόλεως δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προάγγελοι καὶ συνάμα ὡς τὰ ἐγγύτατα αἴτια τῆς ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς, ἐξ ὧν ὅμως τὸ δεύτερον εἶναι ἄμεσος συνέπεια τοῦ πρώτου. Οἱ θηριώδεις Ζηλωταί, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμῆ λησταὶ συνωμόται, ἐπονομάζοντες ἑαυτοὺς Ζηλωτὰς ἐκ τοῦ ζήλου τὸν ὅποιον δῆ' ἐν ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτῶν ἐδείκνυον, κατασχόντες τὸν ναὸν μετέβαλον αὐτὸν εἰς στρατόπεδον καὶ ἐστίαν τῶν ἀνοσιουργημάτων καὶ τῆς μαιφονίας. Ὁ ἀρχιερεὺς Ἄνανος, ἐλπίζων ἔτι συνδιαλλαγὴν τινα μετὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐσπούδασε μὲν νὰ ἐξώσῃ τοὺς Ζηλωτὰς ἐκ τοῦ ἱεροῦ, ἀλλ' εἰς μάτην· οἱ Ζηλωταὶ ὑπερισχύσαντες ἀπετέλεσαν ἔκτοτε τὴν ἐπικρατεστέραν μερίδα, μετέβαλον τὸν ναὸν εἰς φρούριον καὶ κέντρον τοῦ πολέμου καὶ ἐξαρτήσαντες ἀπ' αὐτοῦ τὴν τύχην τῆς Ἱερουσαλῆμ, ἠγωνίσθησαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῆς πυρπολήσεώς του. Οὐ πολὺ δὲ μετὰ τὴν κατοχὴν τοῦ ναοῦ οἱ Ζηλωταὶ ὅπως αὐτὴν ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοῖς καὶ ἐντελῶς κατισχύσωσιν ἐπὶ τῶν εἰρηνικῶν φρονούντων, προσεκαλέσαντο εἰς βοήθειαν τοὺς Ἰδουμαίους, ἔθνος ἄπιστον, οἵτινες οὐ μόνον διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν, ὡς ἄπιστοι καὶ ἀκάθαρτοι, τὸ ἱερὸν ἐβεβήλουν, ἀλλὰ καὶ τρομερὰς σφαγὰς ἐν τούτῳ διεπράττοντο, ὥστε τὸ αἷμα ἐπλημμύρει εἰς τὰ πέριξ τοῦ ναοῦ οἰκήματα. Ἰδοὺ τὰ δύο συμβάντα (5).

(5) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τὰ ἀνοσιουργήματα καὶ τοὺς φόνους τῶν Ζηλωτῶν καὶ τῶν Ἰδουμαίων διηγείται ὁ Ἰώσηπος ὡς ἐξῆς: « Μετὰ δὲ ἐκείνους (μετὰ τὴν σφαγὴν δηλονότι τοῦ Ἀνάνου καὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀμοτέρων φίλων τῆς δικαιοσύνης καὶ ὑπερμάχων τοῦ καταληστευομένου λαοῦ) οἶτε Ζηλωταὶ καὶ τῶν Ἰδουμαίων τὸ πλῆθος, τὸν λαὸν, ὡσπερ ἀνοσίων ζῶων ἀγέλην ἐπιόντες, ἔσφαζον. Καὶ τὸ μὲν εἰκαῖον ἐφ' οὗ καταληφθεὶς τόπου διεσφείρετο, τοὺς δὲ εὐγενεῖς καὶ νέους συλλαμβάνοντες εἰς εἰρτικὴν κατέκλειον δεδεμένους, κατ' ἐλπίδα τοῦ προστεθήσεσθαι τινὰς αὐτοῖς τὴν ἀνάρεσιν ὑπεριθέμενοι. Προσέσχε δὲ οὐδεὶς, ἀλλὰ πάντες τοῦ τάξασθαι μετὰ τῶν πονηρῶν κατὰ τῆς πατρίδος προείλοντο τὸν θάνατον. Δεινὰς δὲ τῆς ἀρνήσεως αἰκίας ὑπέμενον, μαστιγούμενοί τε καὶ σρεβλούμενοι. Μετὰ δὲ τὸ μηκέτ' ἀρκεῖν τὸ σῶμα τοῖς βασάνοις, μόλις ἤξιούντο τοῦ ξίφους. Οἱ συλληφθέντες δὲ μεθ' ἡμέραν ἀνήγοντο νύκτωρ καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἐκφορῶντες ἐβρίπτουν, ὡς ἐτέροις εἴη δεσμώταις τόπος. Ἦν δὲ τσαυτῆ τοῦ θήμου κατάπληξις, ὡς μηδένα τολμήσαι μήτε κλαῖειν φανερώς τὸν προσηκόντα νεκρὸν μήτε θάπτειν, ἀλλὰ λαθραῖα μὲν ἦν αὐτῶν κεικλισμένον τὰ δάκρυα, καὶ μετὰ περισκέψεως, μή τις ἐπακούσῃ τῶν ἐχθρῶν, ἔστενον· ἴσα γὰρ τοῖς πενθουμένοις ὁ πενήσας εὐθὺς ἔπασχε. Νύκτωρ δὲ κόνιν αἴροντες χερσὶν ὀλίγην, ἀπεβρίπτουν τοῖς σώμασι, καὶ μεθ' ἡμέραν εἴ τις παράβολος. Μύριοι δὲ καὶ δισχιλίοι τῶν εὐγενῶν οὕτω διεσφάραν. » Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 4, κεφ. 5. §. 3.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐν τοῖς Ζηλωταῖς καὶ ἐν τοῖς τούτων τολμήμασι βλέπομεν τὸ ἱερὸν βεβηλούμενον δι' ἀνοσιῶν ἔργων, βλέπομεν τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ· ἐν τούτοις δὲ εὐρίσκει αὐτὸ καὶ ὁ Ἰωσήπος θεωρῶν αὐτούς τε καὶ τὰ ἀνόσια αὐτῶν ἔργα ὡς τὸν ἀπαίσιον οἰωνὸν τῆς κατὰ τὰς προρρήσεις τῶν Προφητῶν ἀναποφεύκτου καταστροφῆς τῆς πόλεως Ἱερουσαλήμ. (6).

Ἄλλ' ὁπότερον τῶν δύο τούτων συμβεβηκότων, εἴπερ ἔξεστιν ἡμῖν νὰ νομιζώμεν αὐτὰ δύο, ὡς τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως θεωρηθῆ, ἀδιάφορον πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ συμβεβηκότα ταῦτα εἶναι τὰ μόνα ὡς τοιαῦτα ὑπὸ τῆς ἱστορίας χαρακτηριζόμενα, ἢ μᾶλλον τὰ μόν., ἅπερ ἡ ἱστορία προβάλλεται λαβόντα χώραν πρὸ τῆς ὀλοσχεροῦς καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ ὡς πρὸς ταύτην ἀξιοσημείωτα. Συμπιπτοῦσι δὲ ἀμφότερα ἀμέσως πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ζαχαρίου.

Μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὸ εὐαγγελικὸν λόγιον. Ὁ Ματθαῖος ἀναγράφων τὴν περὶ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ ὁμιλίαν τοῦ Κυρίου, ἅμα φθάνει εἰς τὰ περὶ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως, διακόπτει αἰφνης τὸν λόγον διὰ τινος ἀποστροφῆς, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁμιλίας τοῦ Κυρίου ἐπικαλεῖται τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνώστων αὐτοῦ «ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ Προφήτου, ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη.» Ἡ ἀποστροφή αὕτη δὲν ἐτέθη ἄνευ λόγου ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελιστοῦ· ἡ ἀποστροφή αὕτη πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν αἰτίαν αὐτῆς εἰς τὴν τότε ὑπάρχουσαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ τὸ κυριακὸν τοῦτο λόγιον περὶ τοῦ σημείου τῆς φυγῆς διαλέγεται, ὁ δὲ Εὐαγγελιστὴς προτρέπει τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ νὰ μὴ παρέλθῃ αὐτὸ ἀπροσέκτως, πάντως ὑπῆρχε τὴνκαῦτα τὸ σημεῖον τοῦτο, ὑπῆρχε πράγματι καὶ ὁρατὸν. Ἡ παραίνεσις τοῦ Κυρίου πρέπει νὰ ἀνεφέρετο εἰς τὰ πράγματα τῆς ἡμέρας, τὸ σημεῖον, τὸ ἄγος τὸ βεβηλοῦν τὸ ἁγιαστήριον, «τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ἐς ὧς ἐν τόπῳ ἁγίῳ», σφοδρῶς πάντως θὰ συνεκίνοι τὴν καρδίαν τοῦ ἱεροῦ συγγραφέως.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ καιροὶ, τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅτε ὁ ἱερὸς Ματθαῖος ἔγραψε τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ· ὁφθαίτερον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνεγράφη ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος ῥήσις. Ὅτε δὲ

(6) « Ἐγελᾶτο δὲ τὰ θεῖα καὶ τοὺς τῶν προφητῶν θεσμούς ὡσπερ ἀγυρτικὰς λογοποιίας ἐχλεύαζον. Πολλὰ δὲ οὕτοι περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας προεθέσπισαν, ἃ παραβάντες οἱ Ζηλωταί, καὶ τὴν κατὰ τῆς πατρίδος προφητεῖαν τέλους ἤξιωσαν. Ἦν γὰρ δὴ τις παλαιὸς λόγος ἀνδρῶν, ἔνθα τότε τὴν πόλιν ἀλώσεσθαι καὶ καταφλεγῆσθαι τὰ ἅγια νόμῳ πολέμου, στάσις ἐὰν κατασκήψῃ καὶ χεῖρες οἰκείαι προμιάνωσι τὸ τοῦ Θεοῦ τέμενος· οἷς οὐκ ἀπιστήσαντες οἱ Ζηλωταί, διακόνους ἑαυτοὺς ἐπέδοσαν. Ἰωσήφ. Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμ. βιβλ. 4, κεφ. 6, §. 3.

ταῦτα συνέβαινον ἐν Ἱερουσαλῦμοις, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ὑπὸ τὴν κατοχὴν αὐτῶν τὴν Γαλιλαίαν καὶ παρεσκευάζοντο ἤδη εἰς τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ἰουδαίας. Ἐὰν ὑποτεθῆ ὅτι εἶχον ἤδη καὶ τὴν Ἰουδαίαν, τότε ἡ πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς προτροπὴ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἵνα ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως, θὰ ἦτο ματαία καὶ ἀνωφελής (7).

(7) Σημ. τοῦ Μεταρρ. Περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔγραψεν ὁ ἱερὸς Ματθαῖος τὸ Εὐαγγέλιόν του οὔτε συμφώνως οὔτε ὠρισμένως ἀποφαίνονται οἱ ἀρχαῖοι. Πρῶτος μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ὁμιλεῖ περὶ τούτου ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος, λέγων ὅτι ὁ Ματθαῖος ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον « τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ ἐὺ α γ γ ε λ ι ζ ο μ ἔ ν ω ν κ α ἰ θ ε μ ε λ ι ο ὑ ν τ ω ν τ ῆ ν Ἐ κ κ λ η σ ῖ α ν » (Adv. Haer. 3, 4. Παράβλ. Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. 5, 8.). Τὴν μαρτυρίαν ταύτην ἀποδέχονται τινες τῶν νεωτέρων ὡς ἀποχερῶντα χρονικὸν προσδιορισμὸν, εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι ὁ χρονικὸς οὗτος προσδιορισμὸς χρήζει ἐτέρου χρονικοῦ προσδιορισμοῦ, μηδὲ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἐκήρυξαν ἐν Ῥώμῃ ἐξακριβούμενον ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως.

Ἐπίσης ἀορίστως δηλοῦται ὁ χρόνος οὗτος· καὶ ἐν οἷς λέγει ὁ Εὐσέβιος (ἐν τῇ Ἐκκλ. ἱστ. 3, 24.) ὅτι ὁ Ματθαῖος ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιόν του, ὅτε ἐμελλε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἱερουσαλήμ «ὡς ἔ μ ε λ λ ε κ α ἰ ἔ φ ἔ τ ἔ ρ ο υ ς ἰ ἔ ν α ι».

Δέκα καὶ πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου τίθησι τὸν χρόνον τῆς συγγραφῆς τὸ Ἀλεξανδρινὸν Χρονικὸν καὶ ταύτην τὴν χρονολογίαν ἀποδέχονται Εὐθύμιος ὁ Ζιγαβηνὸς καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλλιςτος.

Κατ' ἄλλας δὲ ἀρχαιότερας εἰδήσεις (ὄρ. Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. 6 κεφ. 15, καὶ Ἀπολλών. παρ' Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. 5, 18), τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Εὐσέβ. ἐν τῷ Χρονικῷ του καὶ ὁ Θεοφύλακτος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν νεωτέρων.— τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἐγράφη 8 ἢ 9 ἔτη μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶ τὸ 41 ἔτος.

Θωμᾶς δὲ ὁ Ἰνδικοπλεύστης ἀναφέρει ὅτι ἐγράφη ἐν τῷ καιρῷ τῆς λιθοβολήσεως τοῦ Πρωτομάρτυρος Στεφάνου ἤτοι ἐν ἔτει σωτηρ. 36.

Εἰς ταύτας τὰς τοῦτο μὲν ἀορίστους, τοῦτο δὲ διαφωνούσας εἰδήσεις τῆς ἀρχαιότητος εἰκότως, νομιζόμεν, χεῖρην εἰπὼν ὁ Οὐγος, εἰς ἐτέραν ἔτι ζητουμένου λύσιν ἐτρέπη. Οἱ λόγοι οὗς οὗτος φέρει ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου πρὸς ἐξακριβώσιν τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς εἶναι ἰσχυρότατοι καὶ ἴσως οἱ μόνοι δυνάμενοι νὰ περιέλωσι τὴν ἐπιπολάζουσαν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀγλύν. Τὸ Εὐαγγέλιον ἄρα τοῦ Ματθ. ἐγράφη μετὰ τοῦ 67 καὶ 68. καὶ πρὸς τὴν χρονολογίαν ταύτην πλησιάζει ὁπωσοῦν ἡ τοῦ ἁγ. Εἰρηναίου διότι ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τὸ κήρυγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐν Ῥώμῃ τίθεται μετὰ τὸ 60 σωτήριον ἔτος.

Ἐν τούτοις ὁ σεβάσμιος πρεσβύτερος Βλαδίμηρος ὁ Γεταῖος ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς νεωστὶ ἐκδοθείσης ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αὐτοῦ (σελ. 192—193) οὐδένα λόγον τῆς χρονολογίας ταύτης ποιούμενος, φαίνεται ἀσπαζόμενος τὴν ἀνωτέρω παρατεθείσαν παράδοσιν Θωμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου, ὁρμώμενος ἐκ τινος διηγήματος, ὃ περὶ Πανταίου τοῦ Κατηχητοῦ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερόμενον, ὃ μὲν Εὐσέβιος ἀναγράφει οὕτω « ὁ Πάνταϊος καὶ εἰς Ἰνδοῦς ἐλθεῖν λέγεται, ἔνθα λόγος εὐρεῖν αὐτὸν προφθάσαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον παρὰ τισιν αὐτόθι τὸν Χριστὸν ἐπεγνωκόσιν, οἱς Βαρβολομαῖον, τῶν Ἀποστόλων ἕνα, κηρύξαι, αὐτοῖς τε Ἑβραίων

§. 6. *Αφορμαί προκαλέσασαι τὴν συγγραφὴν τοῦ κατὰ Ματθαίου
Εὐαγγελίου.*

Εἰς τὰς καιρικὰς ταύτας περιστάσεις ἐκείντο καὶ αἱ ἐγγύταται ἀφορμαὶ τῆς συγγραφῆς καὶ ὁ λόγος τοῦ ἀνωτέρω ἤδη ὑφ' ἡμῶν ὀρισθέντος σκοποῦ τοῦ συγγραφέως. Πρὸ καὶ ἐν καιρῷ τῶν πολιτικῶν ταραχῶν τῶν Ἰουδαίων εἶχε διαδοθῆ μεταξὺ τούτων, καθὼς ὁ Ἰώσηπος, ὁ Τάκιτος καὶ ὁ Σουετόνιος, βεβαιοῦσι, φήμη τις ὅτι ἐγγίξει ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους καὶ ἀνορθωτοῦ τῆς αὐτονομίας αὐτοῦ, ἤγουν τοῦ Μεσσίου. Καθὰ δὲ σημειοῦσιν οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἡ φήμη αὕτη οὐκ ὀ-

γράμμασι τὴν τοῦ Ματθαίου καταλεῖψαι γραφὴν, ἣν καὶ σώζεσθαι εἰς τὸν δηλούμενον χρόνον » (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. 3, 40)· ὁ δὲ Ἰερώνυμος προστίθησι τούτοις καὶ τάδε: « quod (Evangelium Matthaei) hebraicis litteris scriptum, re-vertens (ὁ Πάνταινος) Alexandriam secum detulit. » (de xiz. ill. c. 36.). « Ce fait, ἐπιφέρει ὁ Γετταῖος, prouve que saint Mathieu avait composé son Evangile avant la dispersion des Apôtres, c' est-à-dire peu de temps après l'ascension de Jesus-Christ et pendant les quatre ans que tous les Apôtres restèrent en Judée. » Ἐπειδὴ δὲ ἡ χρονολογία τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἀφίσταται πολὺ τῆς χρονολογίας ταύτης ὁ Γετταῖος ὑποτίθησι δύο τινα, ἣ ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὸ κείμενον τοῦ πατρὸς παρεχράσθη, ἣ ὅτι ὁ πατὴρ ἠπατήθη ἀλλ' ἀντ' ἄλλων γράψας. Ἄλλα πρὸς ταῦτα παρατηρητέον α) ὅτι ὁ χρόνος τῆς τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων διασπορᾶς εἶναι ἀόριστος, οὐδὲ γινώσκωμεν ἀκριβῶς πότε καὶ ἐὰν ἅπαξ διὰ παντὸς ἐγκατέλιπον τὴν Παλαιστίνην οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἰδίως ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Ματθαῖος· β) ὅτι ἡ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου παράδοσις ὅπως ἔχει ἐν τῷ μνησθέντι διηγήματι, καθίσταται πλέον ἢ ἀμφίβολος· διότι εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐβραϊκόν τι Εὐαγγέλιον φέρεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν διαδόχων τοῦ Πανταίνου Κλήμεντος καὶ Ὠριγένους, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ κατὰ Ματθαῖον, ἀλλὰ τὸ κατ' Ἐβραίους Εὐαγγέλιον, ὃ διεφθίμιζον οἱ Ἰουδαῖζοντες χριστιανοὶ ὡς τὸ γνήσιον τοῦ Ματθαίου Εὐαγγελίου. Ὅλη δὲ ἡ περὶ τῆς μακρᾶς καὶ σημαντικῆς ἐκείνης περιουσίας τοῦ Πανταίνου παράδοσις ὑπάρχει ἄγνωστος εἰς τοὺς φιλομαθεστάτους καὶ πολυῖστορας μαθητὰς τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου Καταχρητοῦ· γ) ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ ἁγ. Εἰρηναίου οὐδόλως δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς κίβδηλος· διότι αὐταῖς λέξεσιν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἑλληνικοῦ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου· δ) ὅτι λόγοι ἰσχυροὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου λαμβανόμενοι βεβαιοῦσιν ἡμᾶς ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠπατήθη ὁ ἁγ. Εἰρηναῖος, ἀλλὰ καὶ μόνος ἐκ τῶν ἀρχαίων προσήγγισεν εἰς τὴν ἀληθῆ χρονολογίαν τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος εὐαγγελικῆς συγγραφῆς.

Ἐρμηνευτὴς τις τοῦ ΙΗ' αἰῶνος προλογιζόμενος εἰς τὸν Ματθαῖον ἀποφαίνεται περὶ τοῦ χρονολογικοῦ τούτου ζητήματος ὡς ἑξῆς: « Le plus sûr est de ne rien décider sur un sujet aussi incertain qu' inutile à savoir » (De Beausobre et Lenfant, Preface sur S. Matth. ccciii.). Ἐκ τούτου βλέπει τις πόσῃ ἀξίαν εἶχε παρὰ τοῖς τότε φιλολόγοις ἡ χρονολογία· καὶ ὁμοῦς ὅπως πραγματεύεται τὴν ὑπόθεσιν ὁ Οὐγος ἡ Ζήτησις καὶ ἐξακριβῶσις αὐτῆς οὐκ ὀλίγον φῶς ἐπιφέρει εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου.

λίγον συνετέλεσε πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀποφάσεως τῶν Ἰουδαίων ὅπως ἀρξάνται τοῦ πολέμου καὶ ἰσχυρογνωμόνως ἀνταγωνισθῶσι.

Ἡ κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀρξασμένη ἐπανάστασις συνεκέντρωσε πὰς δυνάμεις ὅλου τοῦ ἔθνους, συνενώσασα αὐτὸ δι' ἐνὸς κοινοῦ συμφέροντος. Πάντες ἐγένοντο πάλιν Ἰουδαῖοι φανατικοί. Ὡς ἐκ τῆς ἀναρριπίσεως δὲ τοῦ ἔθνικοῦ πνεύματος οὐκ ὀλίγους τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀπολέσῃ καὶ ὁ Χριστιανισμός.

Ἐκ τῆς διαφημισθείσης ἄρα προσεχοῦς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου καὶ ἐκ τῆς τροπῆς ἣν διὰ τοῦ θρυλήματος τούτου ἔλαβον τότε καὶ τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων ὀρμηθεὶς συνέγραψεν ὁ Ματθαῖος τὸ βιβλίον τῶν ἔργων, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀναδραμῶν εἰς τὰς παλαιὰς ἀγίας Γραφάς, ἐνθα, ὡς παρὰ πᾶσιν ὠμολογεῖτο, εὕρισκοντο οἱ χαρακτῆρες τῆς εἰκόνης τοῦ Μεσσίου διασπαρμένοι, ἀπέδειξεν ὅτι ἐλήλυθεν ἤδη ὁ Μεσσίας, καὶ ὅτι οὗτος ἦν Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, οὗ ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα ἀριδῆλως ἐν πᾶσι συνεφώνουν πρὸς τὰς προτυπώσεις τῶν Προφητῶν (1). Δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ βιβλίου καιρῶς προσέβαλλεν ὁ ἀπόστολος τὰς ἐλπίδας καὶ τὰ ὄνειροπολήματα τῶν ἐπαναστατῶν καὶ μάλιστα τὸ ἰσχυρότερον αὐτῶν ἐλαττήριον, τὴν ὑπ' αὐτῶν δηλονότι διαθρυλουμένην ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου, δι' ἧς ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηπατάτο (2).

Ἡ συγγραφή αὕτη, ἐν ἣ προελέγετο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ πτώσις

(1) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἡ δύναμις τοῦ λόγου τοῦ συγγραφέως ἔγκειται, ὡς ἕκαστος βλέπει, ἐν τοῖς προηγουμένοις, καὶ μάλιστα ἐν τῇ 5 παραγράφῳ, ἐνθα ὑπεδείχθη ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνετάχθη τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Ὁ ἱερὸς Ματθαῖος συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιόν του ἐν καιρῷ τῆς μεγάλης Ἰουδαϊκῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπαναστάσεως. Εἰς τῶν κυριωτέρων μοχλῶν τῆς ἐξεγέρσεως καὶ συγκεντρώσεως τῶν Ἰουδαίων ἐγένετο ἡ περὶ τῆς ὅσον οὕτω ἐμφανίσεως τοῦ Μεσσίου διαδοθεῖσα φήμη. Τὸ δὲ ἐπάραν αὐταῖς μάλιστα πρὸς τὸν πόλεμον, λέγει ὁ Ἰώσηπος, ἦν χρησμὸς ἀμφίβολος ὁμοίως ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐρημένος γράμματιν, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνου ἀπὸ τῆς χώρας τις αὐτῶν ἀρξεί τῆς Οἰκουμένης. » (Περὶ τοῦ Ἰουδ. πολέμου βιβλ. 6, κεφ. 5, §. 4. Παραβλ. καὶ Tacit. Annal. 5, 13. καὶ Sueton. Vespas. cap. 4.). Πρώτιστον δὲ σκοπὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ προτίθεται ὁ Ματθαῖος, ὡς εἴρηται (§. 3) τὸ διακηρύξαι καὶ διαπιστώσασθαι ὅτι ὁ προσδοκώμενος Μεσσίας ἦλθεν καὶ ὅτι οὗτος ἦν Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος—ἄρα εἶναι λίαν πιθανὸν ἢ μᾶλλον ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας κείται ὅτι αἱ κυριώτεροι ἀφορμαὶ καὶ ὁ λόγος τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ τοῦ σκοποῦ ὃν προτίθετο, ἐγένοντο ὁ προμνησθεὶς περὶ Μεσσίου χρησμὸς καὶ ἡ ἐντεῦθεν τροπὴ τῶν Ἰουδαϊκῶν πραγμάτων καὶ ἡ προβλεπομένη ἀπώλεια αὐτῶν τε καὶ πολλῶν ἴσως σὺν τούτοις χριστιανῶν.

(2) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ὅτι τὸ περὶ Μεσσίου ἐκεῖνο θρύλημα καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς τηνικαῦτα ἀπατεώνας, ὅπως παραπέθωσι τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι τῶν σοφῶν πολλοὺς, λέγει ὁ Ἰώσηπος ἐνθα ἀνωτ. (βιβλ. 6, κεφ. 5, §. 2, 3, 4).

τῶν θρησκευτικῶν καθεστώτων, ἡ καταστροφή τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, ἠδύνατο βέβαια νὰ διδάξῃ πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων, πόσον ἀσκοποὶ καὶ ἀτελεσφόρητοι ἦσαν οἱ καταβαλλόμενοι ἀγῶνες, καὶ πόσον ἐξεναντίας προτιμότερον καὶ λυσιτελέστερον ἦν ἵνα μὲν τις πισθῶς εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἀταράχως πάντα ὑπομένουσιν.

Πρὸς τούτοις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου προανηγέλλετο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν κατάργησιν τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, τῶν ἐορτῶν καὶ τῶν θυσιῶν, μετὰ τὴν ἐκθασιν τῶν πραγμάτων τούτων, ἰκανὸν μέρος τῶν ὑπολειφθησομένων Ἰουδαίων θὰ ἠσπάζοντο τὸν χριστιανισμόν καὶ θὰ ἀνεγνώριζον τὸν Χριστὸν ὡς διδάσκαλον καὶ βασιλέα Μεσσίαν, καθιδρυτὴν τοῦ βασιλείου τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Διὰ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἄρα ἐβούλετο ὁ Ματθαῖος οὐ μόνον τὴν πίστιν τῶν ἤδη ὑπαρχόντων Χριστιανῶν νὰ στηρίξῃ ἀλλὰ καὶ τὴν μέλλουσιν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων νὰ προετοιμάσῃ.

§. 7. Συνέχεια τοῦ προηγουμένου καὶ μετάβασις εἰς τὰ ἐπόμενα.

Οὕτω δὲ καὶ ἐγένετο. Ἡ νέα διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠρίθμει πολλοὺς ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ὁπαδοὺς, οἵτινες διέμειναν πιστοὶ εἰς αὐτὴν· πολλῶ δὲ πλείους ἔσχε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐξ ὧν ὅμως πλείστοι ὅσοι καὶ ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἀλλαχοῦ οὐδὲν τῶν παραγγελμάτων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ παρέλειπον, ἀλλ' ἤθελον νὰ ἦναι συνάμα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί. Διαφέροντες δὲ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰ φρονήματα διεκρίνοντο οὗτοι εἰς δύο φατρίας, καὶ οἱ μὲν ἦσαν γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ναζωραῖοι, οἱ δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐβιωναῖοι ἢ Ἐβιωνῖται.

Οἱ Ἐβιωναῖοι διεκρίνοντο ἰδίως διὰ τῆς ἐμπαθοῦς αὐτῶν προσφύσεως εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ διὰ τινῶν δογματικῶν ἀρνητικῶν τῆς θείας τοῦ Κυρίου φύσεως. Ἀντὶ δὲ πάντων τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν χριστιανῶν εἶχον οὗτοι ἐν μόνον ἱστορικὸν βιβλίον τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὀνομάζοντες αὐτὸ Εὐαγγέλιον «κατὰ Ματθαῖον»⁽¹⁾, ὅπερ, γεγραμμένον εἰς γλῶσσαν ἐβραϊοσυριακὴν, ἐκαλεῖτο καὶ «Εὐαγγέλιον καθ' Ἐβραίους»⁽²⁾.

Οἱ δὲ Ναζωραῖοι, οἵτινες ἦσαν ἐμπειροὶ τῆς ἐβραϊκῆς γλώσσης, ἐν ᾗ πάντοτε καὶ κατὰ τοὺς μετ' ἔπειτα ἔτι χρόνους ἀνεγίνωσκον τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ ἔθνους αὐτῶν—καίπερ ἀκριβῶς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων αὐτῶν καὶ οὗτοι τηροῦντες, δὲν ἐθεώρουν ὅμως αὐτὴν, ὡς οἱ Ἐβιωναῖοι ἀπολύτως ἀναγκαίαν πρὸς σωτηρίαν παντὸς χριστιανοῦ, οὔτε παρεξέστρέποντο εἰς ἀντιχριστιανικὰς περὶ τοῦ Κυρίου δόξας· εἶχον ὅμως καὶ οὗτοι

(1) Εἰρην. adv. Haer. libr. 4, c. 26. libr. 3, c. 11.

(2) Εὐσεβ. ἱστορ. Ἐκκλ. βιβλ. 3. Κεφ. 27. Ἐπιφαν. Αἴρ. 30.

ἕως πηγὴν τῆς χριστιανικῆς αὐτῶν θρησκείας Ἰουδαϊκὸν τι βιβλίον, ὅπερ εὔρηται τιτλοφορούμενον «τὸ καθ' Ἐβραίους Εὐαγγέλιον», σπανίως δὲ «κατὰ Ματθαῖον», καὶ τὸ ὁποῖον ὡς βιβλίον τοῦ Μεσσίου ἀπετέλει πάντως μέρος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ αὐτῶν Κανόνος.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀναφέρεται ἡ ἐρώτησις, μήτι ἐβραϊστὶ συνεγράφη τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον;

§. 8. Γλῶσσα εἰς ἣν ἐγράφη τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φερόμεναι παραδόσεις περὶ τοῦ ὅτι ἐβραϊστὶ συνεγράφη.

Καὶ τῷ ὄντι, ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ἐβραϊστὶ τὸ πρῶτον συνεγράφη, περὶ τούτου ἔχομεν μαρτυροῦντας καὶ τῆς ὀρθοδοξοῦσης ἐκκλησίας τοὺς διδασκάλους. Ὁ Παπίας λέγει ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου εἰς ἐβραϊκὴν γλῶσσαν συνεγράφη⁽¹⁾. Τὸ αὐτὸ λέγουσι καὶ ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Ὀριγένης καὶ πάντες σχεδὸν οἱ μετ' αὐτοὺς χριστιανοὶ διδασκαλοὶ καὶ συγγραφεῖς. Ἄλλ' ἴδωμεν ὁποῖον βῆρος, ὁποῖαν ἀξίαν καὶ κύρος δύνανται νὰ ἔχωσιν ἐν τούτῳ τῷ ζητήματι αἱ μαρτυρίαι αὗται, καὶ ἐν πρώτοις ἡ μαρτυρία τοῦ Παπίου.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Παπίου ἀπόλλυσιν ἀληθῶς πολὺ τῆς ἰσχύος αὐτῆς δι' ὧν ἤδη ὁ Εὐσέβιος, ὁ ταύτην ἡμῖν διασώσας, ἐπισημειοῖ λέγων ὅτι «πάνυ σμικρὸς τὸν νοῦν»· ἐτύγχανεν ὡν ὁ διδάσκαλος οὗτος· καὶ ὁ Εὐσέβιος, ὅστις εἶχεν ἔτι ἀνά χεῖρας τὰ συγγράμματα τοῦ Παπίου, ἐδύνατο βέβαια ὀρθότερον ἡμῶν περὶ αὐτοῦ νὰ κρίνῃ⁽²⁾.—ἀλλ' ἐπειδὴ λόγιοι ἄνδρες ἐδέξαντο εἰς τὸ μέρος αὐτῶν τὸν Παπίαν καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν πνευματωδέστερον κἄπως αὐτὸν νὰ παραστήσωσιν ἐσπούδασαν, ἀποδεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ὅτι ὀλίγον μόνον μικρόνους ὑπῆρχεν. Δὲν ἀρνούμεθα δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὡς ξένη ἀπλῶς παράδοσις, ἀλλαχόθεν εἰλημμένη

(1) Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. 3, Κεφ. 3. «Περὶ δὲ Ματθαίου ταῦτα εἴρηται (τῷ Παπία)· Ματθαῖος μὲν οὖν ἐβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνεγράψατο.»

(2) Ἡ αὐστηρὰ τοῦ Εὐσεβίου κρίσις δὲν ἐστηρίζετο ὡς ὁ Μιχαήλης νομίζει (ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ αὐτοῦ εἰς τὴν Καιν. Διαθ. Μέρος Β' §. 133. ἐκδ. 4) μόνον εἰς τὸ ὅτι ὁ Παπίας ἐπίστευσεν εἰς τὸν Χιλιετιμὸν καὶ εἰς τὸ ὅτι παραβολὰς τινὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἴσαν κυριολεκτικῶς ἠρμηνεύειν, ἀλλὰ καθόλου εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ, ἐν ᾗ παραδόξους τινὰς παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁμιλίαις ὡς πραγματικὰς ἀπεδέχετο, καὶ ἄλλους τινὰς μύθους, «καὶ τινὰ ἄλλα μυθικώτερα» ἐπίστευσεν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ αἱ δοξασίαι τῶν Χιλιετιστῶν. Πρὸς τούτοις τὸ μέτρον δι' οὗ ὀφείλομεν νὰ μετρήσωμεν τὸν Παπίαν δὲν εἶναι τὰ διηγήματα ὅσα ἀπέσπασεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ Εὐσέβιος· διότι ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας συνέλεξεν ἐκ τοῦ Παπίου οὐχὶ βεβαίως τὰ μυθωδέστατα, ἀλλὰ τὰ χρησιμώτερα καὶ πιθανώτερα.

έγγράφως δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένη, θεωρούμενοι οἱ λόγοι τοῦ Παπίου, δύνανται νὰ ᾖναι ἀξιοὶ προσοχῆς τινος· διότι καθὰ ἐσημείωσαν περὶ αὐτοῦ οἱ ἀρχαῖοι, ὁ Παπίας πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ μεγάλην σπουδὴν εἶχε περὶ τὸ συλλέγειν ἀγράφους παραδόσεις, ἐξ ὧν ὕστερον τὰ συγγράμματα αὐτοῦ συνεκροτήθησαν — Ἄλλ' ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐνδοιάζομεν περὶ τοῦ κριτικοῦ πνεύματος ἀνδρός τινος, οὐδ' ἐσμὲν περὶ αὐτοῦ ἐντελῶς πεπληροφορημένοι, ἀνάγκη νὰ μάθωμεν τὰς πηγὰς ἐξ ὧν ἤρυσθη τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀδικήσωμεν τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἀγαθὴν θέλησιν τοῦ οὕτω περιορισμένου τὸν νοῦν.

Τίνες λοιπὸν οἱ μεταδόντες τῷ Παπίᾳ τὴν εἰδήσιν ταύτην; Τὰς πηγὰς δι' ὧν καὶ μόνον ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλισθῇ ἀποχρώντως ἡ ἀξιολογία τοῦ μετρίου κριτικοῦ πνεύματός του, δυστυχῶς δὲν ἐσημείωσεν ἐνταῦθα ὁ Παπίας· ἀλλ' ἀράγε τὴν εἰδήσιν περὶ τοῦ ὅτι ἑβραϊστὶ ἐξέδοτο πρωτατύπως τὸ ἑαυτοῦ Εὐαγγέλιον ὁ Ματθαῖος, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἤρυσθη ὁ Παπίας ἐκ τῆς σχολῆς τῶν Ἑβραίων ἢ τῶν Ναζωραίων; καὶ ἂν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ποίας ἀξίας δύναται νὰ ᾖναι ἡ παράδοσις του;

Ὅτι ἐμμέσως ἢ ἀμέσως παρὰ τῶν αἰρετικῶν τούτων παρέλαβεν ὁ Παπίας εἰδήσεις καὶ μάλιστα περὶ τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου, ἐξ οὗ, καθὰ ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ, καὶ χωρὶον τι ἐν ταῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἐμνημόνευσε, περὶ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν. Ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει ῥητῶς «Κέχρηται δὲ ὁ αὐτὸς (ὁ Παπίας) μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐπιστολῆς καὶ τῆς Πέτρου ὁμοίως. Ἐκτεθέναι δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἀμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον περιέχει» (3).

Ἐρωτῶμεν ἤδη πῶς ἐπίσταν δύναται νὰ ἀποδώσῃ ὁ ἱστοριοδίφης εἰς τὴν μαρτυρίαν ἀνδρὸς πανταχοῦ εἰς φήμας καὶ προφορικὰς εἰδήσεις ἀναφέροντος τὸν λόγον, ἀνδρὸς μετριωτάτην κριτικὴν δύναμιν ἔχοντος, ἀνδρὸς τέλος, τοῦ ὁποίου αἱ πηγαὶ ἐν τούτῳ ἰδίως τῷ ζητήματι εἰσι προφανῶς λίαν ὑποπτοί;

Ἡμεῖς δὲν φρονοῦμεν, ὡς τινες ἐνόμισαν περὶ ἡμῶν, ὅτι ὁ Παπίας ἢ ὁ Εὐσέβιος ἀνέγνωσαν τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων καὶ Ἑβραίων, εἰκάζομεν ὅμως ὅτι, ἐπειδὴ πανταχοῦ εἰς ἀρχαίας παραδόσεις ἀνέφερε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Παπίας, καὶ περὶ τὴν συλλογὴν τοιούτων πρὸ πάντων παλαιῶν καὶ ἀγράφων εἰδήσεων ἐσπούδαζε, πιθανῶς παρέλαβεν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ παραδόσεις ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν. Καὶ τῷ ὄντι ἔχνος τοιούτου εἴδους παραδόσεων εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἀμαρτωλοῦ γυναικὸς ἢ ἐν ταῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀναφερομένη ἐκ τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου, ἣν οὗτος ὡς ἀξιοσημείωτον ἀνέγραψεν. Αἱ λέξεις «ἦν τὸ καθ' Ἑβραί-

(3) Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. ἐν τῷ τέλει τοῦ 3 βιβλ.

ους Εὐαγγέλιον περιέχει» δὲν ἀνήκουσιν ἀναγκαιῶς εἰς τὸν Εὐσέβιον ὡς ἰδίᾳ αὐτοῦ γνώσις, δυνατόν νὰ ἔκειντο καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ Παπίου καὶ τὸ διήγημα νὰ συγκατῆλθεν εἰς τοῦτον μετὰ τῆς προσθήκης ταύτης (4).

Ἡ γνώμη τῶν λεγόντων ὅτι ὁ Εὐσέβιος ὠνόμασε τὸν ἄνδρα, ἐξ οὗ ὁ Παπίας ἔλαβε τὴν περὶ τῆς γλώσσης τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου εἰδήσιν, καὶ ὅτι οὗτος ἦν ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, θὰ ᾖτο πάντως πολλοῦ λόγου ἀξία, εἰμὴ ἦν ὅλως ὑποθετικὴ (5). Διότι ἀναφέρεται μὲν προηγουμένως ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης ἐνθα ἱστοροῦνται τὰ περὶ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου, δὲν λέγει ὅμως ὁ Εὐσέβιος ὅτι καὶ ἡ ἀκόλουθος περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου εἰδήσις ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς κατέρχεται, οὐδ' ἔξεστιν ἡμῖν νὰ τοιμήσωμεν προσθήκην τινά. Ὁ ἱστοριογράφος χωρίζει ἀπ' ἀλλήλων τὰ διηγήματα καὶ περὶ τὸ πρῶτον, ἀρχεται τοῦ δευτέρου οὕτως «Περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτα εἴρηται» ἐνθα ἀναμφιβόλως ὑπακούεται ἔξωθεν «τῷ Παπίᾳ», οὐδεμίᾳ ὅμως ἀνάγκη νὰ προσυπακουθῇ καὶ «ὕφηγῆσαντος τοῦ αὐτοῦ πρεσβυτέρου». Ἀλλὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Παπίου ἐροῦμεν καὶ παρακατιόντες (ἐν §. 11.), ἐξετάσωμεν δὲ νῦν καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἄλλων.

Ὁ ἀμέσως μετὰ τὸν Παπίαν τὴν αὐτὴν περὶ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου παράδοσιν ἀναφέρων εἶναι ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος, λέγων «ὁ μὲν δὲ Ματθαῖος ἐν ταῖς ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν Εὐαγγέλιον» (6). Ὁ Εἰρηναῖος ὅμως οὐ μόνον τὰ συγγράμματα τοῦ Παπίου καλῶς ἐγίνωσκεν, ἐξ οὗ δύναται νὰ ὑπονοήσῃ τις ὅτι τὴν παράδοσιν ταύτην παρὰ αὐτοῦ ἤρυσθη, ἀλλὰ καὶ λίαν αὐτὸν ἐτίμα καὶ μετὰ τοιούτων ἐμνημόνευσε ἐπαίνων, ἐν οἷς καὶ ὕλην εὕρισκε τις εἰς εἰκασίας, καὶ

(4) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις «ἦν τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον περιέχει ἀποδίδωσιν εἰς τῶν νεωτέρων περιουμένων κριτικῶν, ὁ διαμαρτυρούμενος Meyer (ἐν ταῖς προλεγόμενοις αὐτοῦ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ματθ. σελ. 5, βλ. ἐν ταῖς ἔμπρ. § 5, σημ. 2.) εἰς τὸν Εὐσέβιον ὡς ἰδίᾳ αὐτοῦ παρατήρησιν· ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἀπ' ἑαυτοῦ λέγει ταῦτα ὁ Εὐσέβιος εἴτε οὐ, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ παρὰ τοῦ Παπίου μνημονευθεῖσα περὶ τῆς ἀμαρτωλοῦ γυναικὸς ἱστορία, ἣτις περιέχεται ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιῳ, ὅπερ οἱ ἰουδαϊζόντες ἐκείνοι χριστιανοὶ ἐχρῶντο, δείκνυσιν ἀρκούντως ὅτι πάντως ἦλθεν ὁ Παπίας εἰς ἄμεσον ἢ ἔμμεσον συνεπαφὴν μετ' αὐτῶν· ὥστε ἡ εἰκασία τοῦ Οὐγου ὅτι τὰς περὶ τῆς γλώσσης τοῦ κατὰ Ματθ. Εὐαγγ. εἰδήσεις αὐτοῦ παρὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν Ναζωραίων ἐμυθήθη ὁ Παπίας, δὲν εἶναι νομίζομεν, ὡς ὁ Μευῆρος λέγει, ἐκ τοῦ ἀέρος ὅλως εἰλημμένην.

(5) Profes Hermann Olshausen, die Aechtheit der kanonischen vier Evangelien aus der Geschichte der zwei ersten Jahrhunderte. Koenigsberg 1823 §. 32. 92.

(6) Adv. Haeres. libr. 3. c. 4. Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ βιβλ. 5, κεφ. 8.

προφανώς βλέπει ὅτι τὴν παράδοσιν ταύτην εἶπου αὐτὴν παρὰ τῷ Παπῆ ἀνεγίνωσκεν, εἰκὸς ἦν ὡς ἀληθῆ ἀποδέξασθαι. «Ταῦτα δὲ (λέγει ὁ ἱερός οὗτος πατὴρ ἀναφερόμενος εἰς τὴν πραγματευομένην αὐτῷ ὑπόθεσιν) καὶ Παπίας. Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάρπου δὲ ἐταῖρος γενοῦς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα ἐξηγήσειαι λογίων κυριακῶν» (7).

Βέβαια ἵνα ἀσπασθῇ τὴν παράδοσιν τοῦ Παπίου ὁ Εἰρηναῖος, ἤρκετ' ἤδη καὶ τοῦτο μόνον ὅτι ὁ Παπίας γνώριμος ὑπῆρχε τῷ Πολυκάρπῳ καὶ σύγχρονος αὐτοῦ, ὃν Πολυκάρπον ὁ Εἰρηναῖος μεγάλῳ ἐσέβετε αὐτὸν καὶ ἐτίμα. Ἄλλ' ὁ βουλόμενος νὰ κρίνῃ κατὰ πόσον ὁ Εἰρηναῖος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοῦ Παπίου, σκεψάσθω συμπεριλαβὼν ὁμοῦ τὰ ἀνωτέρω κατηγορούμενα, ἐπὶ τούτοις δὲ ἅς λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἅτι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἔνθα ἐπισωρεύετ' ὅλους τούτους τοὺς ἐπαίνους εἰς τὸν Παπίαν, ἐπιστηρίζει ὁ Εἰρηναῖος τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὸν χιλιετισμὸν, προβαλλόμενος τὸ κύρος τούτου τοῦ διδασκάλου. Ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ τῷ συγγράμματι, οὗ μετ' ἐπαίνων μνημονεύει ἐνταῦθα ὁ Εἰρηναῖος, ἐν αὐτῷ εὐρίσκειτο καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ὁ Ματθαῖος εἰς ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ἔγραψεν, ἐξ οὗ ἠρύσθη αὐτὴν ὕστερον καὶ ὁ Εὐσέβιος. Οὐδεμία ἄρα ἀμφιβολία λείπεται ὅτι τὴν παράδοσιν ταύτην ἔν τοις τοῦ Παπίου ὑπομνήμασι καὶ εὔρε καὶ ἀνέγνω ὁ Εἰρηναῖος (8).

Τρίτος ἔρχεται μετ' αὐτοὺς μαρτυρῶν ὁ Ἰριγένης (9). Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἦν γλωσσομαθὴς καὶ πολυμαθέστατος, ὅθεν εἰκότως ἠδυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς ἀξίας τοῦ πράγματος, κρίσιν ἐπὶ ἀκριβεστάτων ἐρευνῶν ἐδραζομένην. Καὶ τῷ ὄντι μόνος, ὡς εἰπεῖν, ὁ Ἰριγένης ἠδύνατο νὰ δώσῃ λύσιν τινὰ εἰς τὸ ζήτημα. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς, δι' οὗ μανθάνομεν τοῦ Ἰριγένους τοὺς λόγους περὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ πρωτοτύπου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, παρατηρεῖ μετ' ἀκριθείας ὅτι ἡ γνώμη τοῦ πολυῖστορος τούτου ἀνδρὸς δὲν ἦτον ἐξαγόμενον κριτικῶν ἐρευνῶν, ἀλλὰ παραδόσεως δῶρον, ὅτι ὁ Ἰριγένης ἐκ παραδόσεως αὐτὴν εἶχεν «ὡς ἐν παραδόσει μαθῶν». Ἐπὶ τὴν λέξιν παράδοσις ἐννοεῖται βέβαια ἐνταῦθα ἀξιόπιστος εἰδησις, εἰδησις ἐξ ἀρχαίων ἐπισήμων διδασκάλων κατερχομένη, καὶ τοιαύτην παράδοσιν εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὁ Ἰριγένης ὅτε συνέγραψε, καὶ ἡ παράδοσις αὕτη ὑπάρχει γνωστὴ εἰς ἡμᾶς ἦσαν δηλονότι οἱ λόγοι ὀρθοδόξων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων καὶ χριστιανῶν ἰουδαϊζόντων, συμφωνούντων εἰς τοῦτο, ἐξ ὧν καὶ ὁ Ἰριγένης ἠρύσθη.

Τελευταῖος ἀξίος παρ' ἡμῶν ἀναφορῆς εἶναι ὁ Εὐσέβιος (10). Οὗτος

(7) Adv. Haeres. libr. 5, c. 33.

(8) Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. περὶ τὸ τέλος τοῦ 3 βιβλ.

(9) Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. 6, κεφ. 25.

(10) Ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. 3 κεφ. 24.

καταφάσκει μὲν ὅτι ὁ Ματθαῖος ἑβραῖστὶ συνέγραψε τὸ Εὐαγγέλιόν του, ὁ αὐτὸς ὅμως καὶ ἀποφάσκει τοῦτο. Ὡς ἱστοριογράφος καὶ συλλογεὺς κατακολουθῶν παραδόσεις ἄλλων καὶ εἰς τὸ κύρος αὐτῶν ὑπέικων, πρεσβεύει τοῦτο ἄλλ' ὡς φιλόλογος καὶ τῶν Γραφῶν ὑπομνηματιστῆς κρίνει καὶ φρονεῖ διαφόρως. Διότι ἐν τοῖς ὑπομνήμασι αὐτοῦ εἰς τοὺς ψαλμοὺς παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ματθαῖος ὡς ἔμπειρος τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης τὰς λέξεις «φθέγγομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς» (ψαλμ. 77) ἐξήνεγκε διαφόρως, ἰδίαν μετάφρασιν ποιούμενος. Ἰδοὺ αἱ λέξεις τοῦ Εὐσεβίου. «Ἄντι τοῦ φθέγγομαι ἀπ' ἀρχῆς, Ἑβραῖος ὢν ὁ Ματθαῖος, οἰκεία ἐκλόσει κέχρηται εἰπὼν ἐξερευζομαι κεκρυμμένα.» Ὁ λόγος εἶναι βέβαια ἐνταῦθα περὶ τῶν λέξεων τῶν Ο'. ἀνθ' ὧν ὁ Ματθαῖος ἔθηκεν ἄλλας.—Ὁ Εὐσέβιος, ἴσως εἴποι τις, φρονεῖ ὅτι ὁ Ματθαῖος εἰς τὴν συριακὴν γλῶσσαν ἔγραψε τὸ Εὐαγγέλιον καὶ εἰς αὐτὴν μετέφρασεν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ῥῆσιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὑπῆρξεν ἐποχὴ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Εὐσεβίου (βλ. τῆς Εὐαγγελ. αὐτοῦ Ἀποδείξ. βιβλ. 3, σελ. 73. καὶ 83. ἐκδ. Robert Stephan.) καθ' ἣν οὗτος ἐπρέσθευεν ὅτι οἱ ἀπίστολοι τὴν συριακὴν γλῶσσαν ὠμίλου, οὐδόλω; ἀναλογιζόμενος ὅτι, εἰ οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἡ Καινὴ Διαθήκη θὰ ἦν γεγραμμένη εἰς συριακὴν καὶ οὐχὶ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' ἐν τοῖς ὑπομνήμασι αὐτοῦ, τὰ ὅποια ὀψικίτερον συνέγραψεν, ὁ Εὐσέβιος φρονεῖ καὶ κρίνει διαφόρως. Ἐν τοῖς ὑπομνήμασι αὐτοῦ πρεσβεύων ὅτι ἑλληνιστὶ συνεγράφη τὸ Εὐαγγέλιον, λέγει ὅτι ὁ Ματθαῖος καθὸ κάτοχος τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης, ἀφείξ τὰς λέξεις τῶν Ο' μετεγλώττισε τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον ὡς αὐτὸς ἔκρινε κάλλιον διὰ τῶν «ἐξερευζομαι κεκρυμμένα», ἀνθ' ὧν ὁ Ἀκύλας εἶπεν ὀμβροῦσω αἰνίγματα ἐξ ἀρχῆθεν, ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀναβλύσω προβλήματα ἀρχαῖα· ἢ μήπως τάχα ὁ Ματθαῖος τὸ μὲν Εὐαγγέλιον ἔγραψεν εἰς τὴν συριακὴν, τὰς δὲ ἐν αὐτῷ ἐκ τῆς Παλ. Διαθῆκ. ἀναφερομένας ῥήσεις ἐξέδωκεν ἑλληνιστί(11);

(11) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Βλ. Ἀγγέλ. Μαίτου Script. vett. nov. Collect. 4, σελ. 64.—Ὁ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς (ἐν §. 8, σημ. 5.) φιλόλογος Olshausen παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τοῦ Εὐσεβίου εἰς τοὺς ψαλμοὺς, ἐξ ὧν ὁ Οὐγος δεῖκνυσι τὸν Εὐσεβίον φρονούντα ὅτι ἑλληνιστὶ ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν, οὐδόλω; ἀποδεικνύουσι τοῦτο· διότι ὅσα ἐνταῦθα λέγει ὁ Εὐσέβιος ὡς ἔμπειρος τῶν ἁγίων Γραφῶν δὲν ἀντιφάσκουσι πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἀλαχοῦ ἱστορούμενα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. «Ἐκδοσις» κατὰ τὸν Ὀλσχαουζεν δὲν σημαίνει μετάφρασις, ἀλλὰ Textes recension, τὸ δὲ «οἰκεία» ἀναφέρεται εἰς τὸ «ἑβραῖος ὢν» καὶ δημοῖ πατρίῳ τουτέστι ἑβραϊκῇ ὥστε ἡ ἐννοία τῶν λέξεων τοῦ Εὐσεβίου εἶναι ἡ ἐξῆς· ὁ Ματθαῖος ἔχων ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὸ ἑβραϊκὸν τῶν Γραφῶν κείμενον, καθὸ ἔμπειρος τῆς ἑβραϊκῆς, μετεχειρίσθη ἑτέραν γραφὴν, ἣν οὗτος ἐνόμιζεν ὀρθοτέραν τῶν λοιπῶν, ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰς λέξεις «ἐρευζομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς» (βλ. τῆς ἄνωτ. σημειωθ. αὐτοῦ πραγματ. σελ. 27 καὶ ἐξ.). Τὰ αὐτὰ ἀντεπιφέρει κατὰ

Ἐάν λοιπὸν ἀναδράμωμεν καὶ ζητήσωμεν τὴν πηγὴν πασῶν τῶν μαρτυριῶν τούτων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, βλέπομεν ὅτι σύμπασα ἢ ἱστορικὴ τεκμηρίωσις περὶ ἐνὸς ἑβραϊκοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου ἐπὶ τῶν θρυλημάτων ἐδράζεται τῶν ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν, τουτέστι τῶν Ἐβιωναίων, οἵτινες ἔχοντες εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν βιβλίον τι, καὶ «κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον» αὐτὸ καλοῦντες, διεφύμιζον αὐτὸ ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη αἵρεσις τὸ ἑαυτῆς, ὡς τὸ μόνον γνήσιον, ἀξιοπίστον καὶ ἀνελλιπές (12). Τὸ πρᾶγμα ἐπιστεῦθη ἴσως καὶ ὑπὸ τῶν Ναζωραίων, διαδοθὲν δὲ ἐπιτηδεῖως καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς διδασκάλους, προσέλαβε διὰ τούτων ἐπισημότητα καὶ περαιτέρω ἐπισύστασιν (13).

τοῦ Οὐγῶ καὶ ὁ Μευῆρος (ὄρ. ἐν τοῖς ἔμπρ. §. 5 σημ. 4), ὁ αὐτὸς δὲ παράγων εἰς μέσον ἕτερον ἐρμηνευτικὸν χωρίον τοῦ Εὐσεβίου τὸ ἐξῆς « Ἀλέκται δὲ ὄψε τοῦ Σαββάτου παρὰ τοῦ ἐρμηνεύσαντος τὴν γραφὴν, ὁ γὰρ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἑβραῖδι γλώττῃ παρέδωκε τὸ Εὐαγγέλιον », σπουδάζει νὰ διαβεβαιώσῃ δι' αὐτοῦ ὅτι ὁ Εὐσεβίος οὐ μόνον ὡς ἱστορικὸς κατὰ παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐρμηνευτὴς διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐρευνῶν ἀπεδέξατο τὴν εἰς τὸ ἑβραϊκὸν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου. Ἄλλ' ἢ γνησιότης τοῦ ἐρμηνευτικοῦ τούτου χωρίου διαμνησθῆται καὶ τὸ χωρίον ἐξοβελίζεται ὑπὸ τῶν κριτικῶν τὸ δὲ « ἑβραῖος ὢν » δηλοῖ προφανῶς τὴν ἰκανότητα καὶ ἐλευθερίαν ἣν ἐκέντητο ὁ Εὐαγ. Ματθ. περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ οὐδὲν ἄλλο τὸ δὲ « οἰκεία ἐκδόσει κέχρηται » οὐδέποτε δύναται νὰ σημαίη ὡς ὁ Ὀλσχαουζεν καὶ ὁ Μευῆρος θέλουσιν « eine vaterlaendische d. i. hebraeische Ausgabe des urtextes » διότι ἢ διαφορὰ τίθεται ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Οὐγῶς) μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης μεταφράσεως, οὐχὶ δὲ μεταξὺ τῶν λέξεων τούτου καὶ ἐκείνου τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου: τουτέστι μεταξὺ τοῦ « φερίξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς » (ὡς οἱ Ὁ μετέφρασαν), τοῦ « ὁμθρήσω αἰνίγματα ἐξ ἀρχῆθεν » (τοῦ Ἀκύλα), « τοῦ ἀναβλύσω προβλήματα ἀρχαῖα » (τοῦ Συμμάχου)—καὶ τοῦ « ἐρεύξομαι κερκρυμένα ἀπὸ καταβολῆς » τοῦ Εὐαγγ. Ματθαίου.

(12) « Τῶν δὲ λοιπῶν (Εὐαγγελίων) σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον » λέγει περὶ τῶν αἰρετ. τούτων ὁ Εὐσεβίος Ἐκκλ. ἱστ. 3, 27.

(13) Σημείωσις τοῦ Μεταφραστοῦ. Πρὸς ταῦτα ἀναφωνοῦσί τινες « οὐδεμίαν μαρτυρίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἔχομεν, ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν παράδοσιν ὅτι τοῦτο ἑβραῖστὶ συνεγράφη », ἐπιλανθάνομενοι βέβαια ὅτι αἰρομένου τοῦ « ἑβραῖστὶ » οὐ συναίρεται ἀναγκαιῶς καὶ τὸ « ὁ Ματθαῖος ἔγραψε τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ». Εἶναι ἀληθές ὅτι πάντοτε μὲν, μάλιστα δὲ ὅταν τις ἐναποδύηται κατὰ μιᾶς ὁπωσδήποτε κοινῆς παραδόσεως, ἀπαιτεῖται πολλὴ προσοχὴ καὶ περίσκεψις καὶ κύκλος γνώσεων εὐρύτατος καὶ ἀκριβεία καὶ εἰλικρίνεια περὶ τὰς ἐρεῖνας καὶ τὰς κρίσεις μεγάλη, διότι ἢ περὶ οἰουδήποτε ἱεροῦ πράγματος ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου ὁμόφωνος μαρτυρία τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος δεῖν νὰ ᾖναι σεβαστὴ καὶ ἀποδεκτὴ, μέγχις οὐ ἔρευναι ἀκριβεῖς διὰ λόγων ἰσχυρῶν καὶ σαφειστῶν ἀποδείξεων ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ἄλλως ἢ ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παρεδόθη. Τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶναι καὶ ὁ Οὐγῶς καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐξέφρασεν, ὡς γινώσκουσιν ἥδη οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς πρώτης §. τῆς παρούσης πραγματείας. Ἄλλὰ

§ 9. Συνέχεια, ἥτοι μερικώτεροι τινες παρατηρήσεις περὶ τῶν Ἐβιωναίων καὶ Ναζωραίων καὶ τῶν Εὐαγγελίων αὐτῶν.

Ἄλλ' ἄρα γε, ἐπειδὴ ἦσαν Ἰουδαῖζοντες χριστιανοί, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀληθεύσιν οἱ Ἐβιωναῖοι; Ὁ Ἐβιωναῖοι ἀπετέλουν μέγα μέρος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, ὥστε διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν φαίνονται κατὰ τι δικαιούμενοι νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν πίστιν ἡμῶν εἰς τὰ λεγόμενά των.

Οἱ παλαιοὶ συγγραφεῖς θέλουσιν αὐτοὺς πολλῶ ἀρχαιοτέρους παρ' ὅσον τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων οὕτω φέρ' εἰπεῖν ὁ Εἰρηναῖος ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἐβιωναίων (1) μνημονεύει αὐτῶν μετὰ τὸν Κήρινθον καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν Νικολαϊτῶν. Ὁ δὲ Εὐσεβίος κατατάσσει αὐτοὺς μετὰ τὸν Μένανδρον τὸν μαθητὴν Σίμωνος τοῦ Μάγου καὶ πρὸ τοῦ Κηρίνου καὶ τῶν Νικολαϊτῶν, καὶ ὁ Εὐσεβίος δὲν φαίνεται ἐν τῇ διηγήσει αὐτοῦ ὀλιγορῶν τῆς χρονικῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας· διότι ἀφοῦ πρῶτον διηγείται τὰ κατὰ τοὺς Ἐβιωναίους, ἐπάγει ἀκολουθῶς τὰδε «κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους», ὅπερ ἐστὶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἀνέστη καὶ ἕτερος αἰρεσιάρχης, ὁ Κήρινθος· ἐφεξῆς δὲ προστίθισιν «ἐπὶ τούτων δῆτα» ἢ αἵρεσις τῶν Νικολαϊτῶν (2). Ὁ δὲ Ἰερώνυμος συναριθμεῖ τοὺς Ἐβιωναίους μετὰ τῶν αἰρετικῶν καθ' ὧν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ ἀγωνίζεται, θεωρῶν τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ὡς τῆνικαῦτα

διότι ὁμοφώνως παρέδωκε τι ἢ ἀρχαιότης, διὰ τοῦτο καὶ μόνον νὰ νομίξῃ τις ὅτι τὸ παραδοθὲν εἶναι ἀληθές, καὶ ἐν προκαταλήψεως νὰ μὴ τιμᾶ νὰ περιεργασθῇ αὐτὸ, τοῦτο δὲν εἶναι τιμῆ, ἀλλ' ἀντικρυς ὕβρις καὶ ἀχαριστία πρὸς τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ἄνδρας τοὺς κληροδοτήσαντας ἡμῖν μετὰ τῆς πίστεως καὶ οἰανδήποτε ἄλλην περὶ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἀξίαν προσοχῆς εἶδησιν ἐσταχυολόγησαν, ὅπως δι' αὐτῆς ὅσον οἶόν τε ἐνισχύσωσι τὴν ἡμετέραν πίστιν. Εἰς τὰ τοιαύτης φύσεως ζητήματα, ὁποῖόν ἐστι τὸ προκείμενον, ἔξεστι ζητεῖν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων· διότι ὅσον τῆς πατρικῆς ἡμῶν κληρονομίας μέρος περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἄξεστον ὡς εἰπεῖν καὶ ἀκατέργαστον, ὀφειλομεν ἡμεῖς οἱ τούτων κληρονόμοι ἐπιμελῶς νὰ καλλιεργήσωμεν. Οἱ πατέρες ἡμῶν εἰργάσθησαν, ἐμόχθησαν, ἐν πολλοῖς ἠγωνίσθησαν· πολλὰ ὄμοις ἐξ ὧν παρέλαβον, ἀφῆκαν εἰς τοὺς κληρονόμους αὐτῶν νὰ ἐξακριβώσωσιν. Οὐδ' ἐνόησάν ποτε οἱ ἱεροὶ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὅτι, ἐν οἷς αὐτοὶ δὲν ἐπέστησαν τὸν νοῦν ἢ διότι εὐκαιρίαν δὲν εὗρον ἢ διότι διέφευγον τὴν προσοχὴν αὐτῶν, οἱ μετ' αὐτοὺς δὲν ἐδικαιούντο πλέον νὰ θίξωσιν αὐτά. Τὸ ἐναντίον μάλιστα διδάσκουσιν ἡμᾶς διὰ τῆς πράξεως αὐτῶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις. Ὁ δὲ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος ἐκήρυττε τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς, ἐν οἷς ἔλεγε « τοὺς κατ' ἀλήθειαν εὐσεβεῖς καὶ φιλοσόφους μόνον ἀληθῆς τιμᾶν καὶ καὶ στέργειν ὁ λόγος ὑπαγορεύει, παραιτουμένους δόξαις παλαιῶν ἐξακολουθεῖν, ἢ φαῦλαι ὄσιν. » Ἀπολ. πρώτ.

(1) Adv. Haeres. libr. 1. c.26.

(2) Ἐκκλ. ἱστ. βιβλ. 3. κεφ. 26, 27, 28.

ἤδη ἀνθοῦσαν⁽³⁾. Ὁ Ἐπιφάνιος τέλος λέγει ὅτι κατὰ τὰς εἰς αὐτὸν κατελθούσας παραδόσεις ἢ αἵρεσις τῶν Ἑβιωναίων τότε συνέστη, ὅτε μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ. διασωθέντες οἱ χριστιανοὶ μετέβησαν εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Πέλλαν καὶ τὰ περίχωρα⁽⁴⁾. Ἦδη δὲ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ ἠρίθμουν οἱ Ἑβιωναῖοι ἐν τοῖς ὁμοδόξοις αὐτῶν καὶ ἄνδρας ἐπισήμους, ὅποιοι ἦσαν ὁ Θεοδοτίων καὶ ὁ Ἀκύλας, μεταξὺ δὲ τῶν διωκτῶν αὐτῶν καὶ Ἰουστίνου τὸν Φιλόσοφον καὶ Μάρτυρα, ὅστις, καθὼς ὁ Θεοδώρητος λέγει, καὶ βιβλίον κατ' αὐτῶν συνέταξε. Διότι τὸ βιβλίον ὅπερ ὁ Ἰουστίνος συνέταξεν εἰς ἀνατροπὴν τῶν αἱρέσεων, ἐξ ὧν μία ἦν καὶ ἡ τῶν Ἑβιωναίων, ὑπάρχει ἀρχαιότερον τῆς ἐκτενεστέρας ἢ τῆς μεγάλης λεγομένης Ἀπολογίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ τοῦ βιβλίου τούτου γίνεται μνεία ἐν αὐτῇ, αὕτη δὲ οὐ πολλῶ ὕστερον τοῦ δευτέρου Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ἐξεδόθη, ὃν ὁ Μάρτυς «τὸν νῦν γινόμενον πόλεμον» ἐν αὐτῇ ὀνομάζει⁽⁵⁾.

Ὀλιγωτέρας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς πρώτης συστάσεως τῆς αἱρέσεως τῶν Ναζωραίων· διότι τὰ περὶ αὐτῶν παρατρέχουσιν οἱ πλείστοι τῶν ἀρχαίων αἰρεσιολόγων, τὸ μὲν συγγέροντες αὐτοὺς μετὰ τῶν Ἑβιωναίων, τὸ δὲ μὴ κρίνοντες αὐτοὺς ἀξίους πολλοῦ λόγου⁽⁶⁾.

(3) « Et maxime tunc Ebionitarum dogme consurgens. » βλ. τὸν Κανόνα αὐτοῦ ἐν λέξ. Ἰωάν. καὶ τὸ προοίμιον εἰς τὸν Ματθαῖον.

(4) Ἀρ. 30. Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἐκ τῶν εἰρημένων συναγεται ὅτι ἡ αἵρεσις τῶν Ἑβιωναίων εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτάτων αἱρέσεων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀνήκουσα εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἑκατονταετηρίδα, καὶ τοιαύτη εἶναι καὶ τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἡ γνώμη. Οἱ Ἑβιωναῖοι καὶ οἱ Ναζωραῖοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν εἰμὴ τὰ ἐκτραχυθέντα λείψανα τῶν ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων Ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν, περὶ ὧν τοσοῦτος λόγος γίνεται ἐν ταῖς Πράξ. τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ μακαρίου Παύλου.

(5) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἡ Ἰουδαϊκὴ αὕτη ἐπανάστασις, ἣτις ἦν καὶ ἡ τελευταία, κατεστάλη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τῷ 135 σωτηρίῳ ἔτει.

(6) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἐκ τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἐν πρώτοις ὁ Ἐπιφάνιος καὶ μετὰ τοῦτον ὁ Ἰερώνυμος διακρίνουσι τὰς δύο ταύτας αἱρέσεις οὐ μόνον ἐκ τῶν διαφορῶν δογματικῶν αὐτῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ δι' ἰδιαιτέρων ὀνομάτων. Ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Εὐσέβιος διακρίνουσι μὲν δύο αἱρέσεις Ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν, συμπεριλαμβάνουσιν ὅμως αὐτὰς δι' ὄνοματος, Ἑβιωναίους τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν ἀποκαλοῦντες. Ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς οὐτε πράγματι οὔτε ὀνόματι διακρίνουσιν αὐτὰς, παρ' αὐτοῖς μόνον ἡ αἵρεσις τῶν Ἑβιωναίων ὀνομάζεται καὶ ταύτης μόνον αἱ δοξασταὶ ἐκτίθενται. Ἄλλ' ὁ ἀρχαιότερος πάντων Ἰουστίνος ὁ Μάρτυς ἀναφέρει τρεῖς ἢ μᾶλλον δύο τάξεις Ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν, καὶ αὐτὸς δὲν διακρίνει αὐτὰς ἐξ ὀνόματος. Ἐπειδὴ δὲ ὡς εὐθὺς παρακατιῶν δείκνυσιν ὁ Οὐγος, βῆσις τις ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων φέρεται καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολ. τοῦ Θεοφύρου Ἰγνατίου, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ αἵρεσις αὕτη ὑπάρχει ἀρχαιοτάτη, ἀποτελεσθεῖσα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἐκ τῶν λειψάνων τῶν κατὰ τὰς πρώτας ἡδὴ ἡμέρας τῆς συστάσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκ-

τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων εἶναι ἀληθές ὅτι ἀπωλέσθη καθὼς καὶ τὸ τῶν Ἑβιωναίων. Ἐκ τοῦ πρώτου ὅμως σώζονται πολλὰ τεμάχια, ἀτινα παρέχουσιν ἡμῖν ἱκανὴν ὕλην εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ ἔρευναν. Ἴνα δὲ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περὶ τοῦ βιβλίου τούτου, ἀνάγκη νὰ γινώσκωμεν ποία τις ἐστὶν ἡ ἀρχαιότης αὐτοῦ καὶ τίνα τὰ τεμάχια τὰ ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ μέχρις ἡμῶν κατελθόντα, ὅπως μὴ ἀποφαινώμεθα ἐκ τῶν προτέρων περὶ ζητήματος ἱστορικοῦ, ἀπαιτοῦντος λύσιν ἐκ μαρτυριῶν καὶ τεκμηρίων ἀρχαίων.

Ὁ πλείονα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης διηγούμενος εἶναι ὁ Ἰερώνυμος τὸν Ἰερώνυμον λοιπὸν, ὅστις ἐξ αὐτῶν τῶν Ναζωραίων ἔλαβε τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν μετέφρασε καὶ ἀκριβῶς τὰ περὶ αὐτοῦ ἔγνω, δικαίως θεωρητέον ὡς πηγὴν εἰς τὰς περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων ἐρεύνας. Οὗτος ἀνάγων ἡμᾶς ὑπεράνω τῶν χρόνων αὐτοῦ παρέχει τεκμηρία τινα πρὸς διασάφησιν τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ τοῦτο κατὰ πρῶτον ἐφάνη· ἰδίως δὲ μανθάνομεν παρ' αὐτοῦ ὅτι τοῦ Εὐαγγελίου τούτου μνείαν ἐποίησατο ἐνιαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ὁ Ὠριγένης, περὶ οὗ βεβαιούμεθα ἔτι καὶ νῦν διὰ τῆς ἀντιπαράθεσος τῶν παρὰ τε τῷ Ἰερωνύμῳ καὶ τῷ Ὠριγένει ἀναφερομένων· διότι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν βῆσιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων ἀμφοτέρω ἀναγράφουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν (ἐν τῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ εἰς τὸν Προφήτην Μιχαῖαν VIII, 6) λέγων *qui crediderit Evangelio quod secundum Hebraeos aditum nuber, transtulimus in quo de persona Salvatoris dicitur: Modo tulit me mater mea Spiritus sanctus in uno capillorum meorum, non dubitabit dicere sermonem Dei ortum esse de Spiritu et animam quae sponsa sermonis est, habere sacrum S. Spiritum, qui apud Hebraeos genere dicitur foemino*· ὁ δὲ Ὠριγ. (ἐν τῇ 15 ὁμιλ. εἰς τὸν Ἰερεμίαν καὶ ἐν τῷ ὑπομνήματι εἰς τὸν Ἰωάννην) ὡς πῶς «ἐάν δὲ προσίεται τις τὸ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγέλιον, ἐνθα αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φησιν, ἄρτι ἔλαβέ με ἡ μήτηρ μου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν μου, καὶ ἀνήνεγκέ με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα Θαβὼρ» (7).

κλησίας ἀναφαινομένων Ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν· βλ. Ἐπιφαν. ἀρ. 38. §. 2, 45, 46, 48. ἀρ. 29. §. 4, 7, 8. Hieron. Comment. in epist. ad Galat. Vol. IV. part. 1, p. 225. 330. 285. Comment. in epist. ad Ephes. αὐτοθ. p. 364. Epist. XVIII ad Eustachium de custod. virg. Vol. IV. part. 41. p. 46. — Epist. ad Augustin. LXXXIV, Comment. in Ezech. Vol. III. p. 794. Comment. in Abac. αὐτοθ. p. 1621. Comment. in Esaiam αὐτοθ. p. 267. ἔκδ. Martiani — Εἰρην. Adv. Haer. 1, 26. 3, 2. 5, 1. 3, 24. — Tertull. adv. Valent. c. 5. de carne Christi c. 14. de praescrip. adv. haer. c. 33. 48. — Ὠριγ. εἰς τὸν Ματθ. τόμ. 3. σελ. 733 ἔκδ. de la Rue. Καὶ τὰ Κελσ. βιβλ. 5 καὶ 3. Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστ. 6, 17. — Ἰουστίν. Ἀπολογ. μεγάλ. ἐν τῷ προομίῳ καὶ διάλογος πρὸς Τρύφ. σελ. 266, ἔκδ. Παρισ. 1636.

(7) Fabric. Cod. Apocryph. Nov. Test. P. I. p. 362. edit. Hamb.

Τὰ ἔγνη λοιπὸν τῆς υπάρξεως αὐτοῦ ἕως ὧδε εἶναι καθαρὰ, προχωροῦσι δὲ καὶ ἀπωτέρω μέχρι τοῦ διδασκάλου τοῦ Ὀριγένους, Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, εἴπερ οὗτος λέγων «τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον», ἐξ οὗ λαμβάνει τὴν ἀκόλουθον ῥῆσιν «ὁ θαυμάσιος βασιλεύσει, καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαυθήσεται» ἐννοεῖ τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, ὅπερ καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ἤγουν τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων καὶ οὐχὶ τὸ τῶν Ἑβραίων (βλ. Στρωμ. βιβλ. 3, κεφ. 9).

Ἄλλὰ καὶ ἔτι παλαιότερα τεκμήρια ὑπάρχουσι, δυνάμενα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀποχρῶσαι ἀποδείξεις ὅτι πολλῶ πλεον ἀρχαιότερον ὑπάρχει τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο. Ὁ ἐν ἀγίοις Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος, ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ τῇ πρὸς Σμυρναίους (κεφ. 3), μνημονεύει λόγους τινὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ εὑρισκομένους ἐν τοῖς ἡμετέροις Εὐαγγελλίοις. Τὰ λόγια ταῦτα, ἐκ τῆς συναφείας καὶ τῆς ὑφῆς αὐτῶν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἰγνατίου κρινόμενα, φαίνονται εἰλημμένα ἐξ ὑπομνήματος γραπτοῦ. Ἴδου αὐτά: «καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ τὸν Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς, λάβετε ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε ὅτι οὐκ εἰμι δαιμόνιον ἀσώματον· καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἤψαντο καὶ ἐπίστευσαν.»

Εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ἀντιοχείας ὡς διατρέθοντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον, εἴτι τοιοῦτον ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ἐκτὸς εἰμὴ λίαν ἀπειρόκαλος καὶ ἀγροῖκος ὑπῆρχεν ὁ ἀνὴρ. Ἄλλὰ περιῆλθε· διότι, ὡς ἀλλαχόθεν πληροφορούμεθα, τὰ ἀνωτέρω λόγια ἦσαν λόγια τοῦ ἑβραϊκοῦ Εὐαγγελίου, ἐξ οὗ παραλαβὼν αὐτὰ ὕστερον καὶ ὁ Ἰερώνυμος, ἐν μέρει μὲν μνησίαν αὐτῶν ἐποιήσατο ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ δεκάτου ὀγδόου βιβλίου εἰς τὸν Ἡσαΐαν, ἐνθα γράφει «vel juxta Evangelium, quod Hebraicum lectitant Nazareni, incorporale daemonium, dixit eis, quid turbati estis et cogitatione ascendunt in corda vestra, videte manus meas et pedes meos κτλ., πλήρες δὲ τὸ χωρίον καταγράφει ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων (devir. ill. c. 16), ἐνθα ἱστορῶν τὰ κατὰ τὸν Ἰγνάτιον, λέγει ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον κεῖται ὡς ἔχει ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ. Ἴδου αἱ λέξεις τοῦ Ἰερώνυμου: «Scripsit et ad Smyrnaeos, in qua et de Evangelio, quod super a me translatum est, super persona Christi ponit testimonium dicens . . . et quando venit ad Petrum et ad eos qui cum Petro erant, dixit eis: ecce palpite me et videte, qui non sum daemonium incorporale, et statim tetigerunt eum et crediderunt.» (8).

1719. Τὰς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀνηκούσας μαρτυρίας εὕρισκει τις καὶ ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ M. Chr. Friedr. Weber, Neue Untersuchung ueber das Alter und Anseher des Evangeliums der Hebraeer. Tuebingen 1806.

(8) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Καὶ ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει τὸ χωρίον τοῦτο, ἐνθα τὰ περὶ

Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται πιθανώτατον ὅτι τὸ βιβλίον τῶν Ναζωραίων εἶναι πανάρχαιον, ὅτι ἡ σύνταξις αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἐζῶν ἔτι οἱ ἀπόστολοι ἢ τοῦλάχιστον εἰς τοὺς ἀμέσως μετέπειτα χρόνους. Ἄλλ' ἄρα γε τὸ βιβλίον τοῦτο τὸ τοσοῦτον ἀρχαῖον ἦν τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου Εὐαγγελίου; Ἐκ τῶν ἐν τοῖς συγγραμμάσι τοῦ Λατίνου πατρὸς περιωθέντων λειψάνων αὐτοῦ βλέπομεν ὅτι δὲν ἦτο μὲν ἐν πᾶσιν ἀνόμοιον, δὲν ἦτον ὅμως καὶ ὅμοιον τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου (9),

τοῦ θεοφόρου Ἰγνατίου ἱστορεῖ, ἀλλ' ἀγνοεῖ πόθεν τοῦτο ἐλήφθη, ὡς μὴ εἰδὼς τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον, ἐξ οὗ εἶχε τὴν ῥῆσιν ταύτην ὁ ἱερός Ἰγνάτιος. «Ὁ δ' αὐτὸς (Ἰγνάτιος) Σμυρναίους γράφων, οὐκ οἶδ' ὅπόθεν ῥητοῖς συγέχρηται, τοιαῦτά τινα περὶ τοῦ Χριστοῦ διεξιὼν· ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ τὸν Πέτρον ἐλήλυθεν ἔφη αὐτοῖς κτλ.» Ἐκκλ. ἱστ. 3, 36, ἐνθα παρατηρητέον ὅτι καὶ αἱ λέξεις «ἐγὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν κτλ.» καὶ αὐταὶ ἦσαν ξένη καὶ οὐχὶ τοῦ Ἰγνατίου, τὰς ὁποίας καὶ ὁ Ἰερώνυμος ὡς ἐν τῷ ἑβραϊκῷ Εὐαγγελίῳ εὑρισκομένης ἐσημείωσεν, καίτοι ὡς ἔχουσι ἐν τῇ ἐπιστολῇ, φαίνονται ἀνήκουσαι εἰς τὸν Ἰγνάτιον. Ἴδου πῶς ἀκριβῶς φέρονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἰγνατίου τὰ λόγια ταῦτα: «ἐγὼ δὲ οὐκ ἐν τῷ γενεᾷσθαι καὶ σταυροῦσθαι γινώσκω αὐτὸν (τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν) ἐν σώματι γεγονέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν οἶδα καὶ πιστεύω ὄντα. Καὶ ὅτε πρὸς τοὺς περὶ τὸν Πέτρον ἦλθεν, ἔφη αὐτοῖς· λάβετε ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμι δαιμόνιον ἀσώματον· καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἤψαντο καὶ ἐπίστευσαν.» (κεφ. 3). Ὁ ταῦτα λέγων ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ ἦν βέβαια ὁ Ματθαῖος· βλ. ὅσα λέγει παρακατιῶν ἐν τῇ ἀνωτέρω §. ὁ Οὐγος.

(9) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου ἦτοι τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων μνησίαν ποιεῖται ὁ Ἰερώνυμος ἐν τοῖς ἐξῆς, ἐνθα φαίνεται ἡ ὁμοιότης καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ Εὐαγγελίου τούτου πρὸς τὸν ἡμέτερον Ματθαῖον.

1. De vir. ill. c. 4. Matthaheus. . . primus in Judaea propter eos, qui ex circumcisione crediderant, Evangelium Christi hebraicis litteris verbis que composuit, quod quis postea in graecum transtulerit, non satis certum est. Porro ipsum hebraicum habetur usque hodie in Caesariensi bibliotheca, quam Pamphilus Martyr Studiosissime comfecit. Mihi quoque a Nezaracis, qui in Beroea urbe Syriae, hoc volumine utuntur, describendi facultas fuit. In quo animadvertendum, quod ubicunque Evangelista, sive ex persona sua, sive ex persona Domini Salvatoris, veteris scripturae testimoniis abutitur, non sequatur LXX translatorum auctoritatem, sed hebraicam, e quibus illa dua sunt. ex Aigypto vocavi filium meum; et Quoniam Nazareus vocabitur.» τουτέστι: «Ματθαῖος. . . ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πρῶτος διὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας, Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ γράμμασι καὶ ῥήμασι ἑβραϊκοῖς συνέταξεν, ἀγνοουμένου τοῦ μετὰ ταῦτα εἰς ἑλληνικὴν μεταφράσαντος· τὸ δὲ ἑβραϊκὸν ἄχρι τήμερον ἐστὶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῇ παρὰ Παμφίλου μάρτυρος περισπουδᾶστως ἐν Καισαρείᾳ κατασκευασθεῖσῃ. Ἐμοὶ δὲ παρὰ τῶν Ναζωραίων τῶν ἐν Βεροίᾳ τῆς Συρίας τούτῳ κεκρημένων, ἄδεια παρεσχέθη τούτου μεταγραφῆς· δι' οὗ ἐστὶν ἀκριβῶς πεισθῆναι, ὡς ἐνθα ἂν ὁ Εὐαγγελιστὴς, εἴτε ἐκ προσώπου οἰκείου, εἴτε ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου ἡμῶν

Οὐδεμ' α τῶν περὶ ὑπάρξεως τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου ιστορικῶν

Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ταῖς μαρτυρίας κατακέχρηται τῶν παλαιῶν γραφῶν, μὴ ἀκολουθεῖν τῇ ἀδυνάτῃ τῶν ἐβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν, ἀλλὰ τῇ ἑβραϊκῇ, ἀφ' ὧν τὰ δύο ἐστὶν ἐκεῖνα· ἐξ Αἰγύπτου ἐκλέεσα τὸν υἱόν μου· καὶ ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται » (μεταφρ. Σωφρ.).

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἱερωνύμου εἰκάουσι τινες ὅτι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῶν Ναζωραίων περιείχοντο τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου. Τούτοις δὲ προσεπάγουσιν εἰς ἐπιβεβαίωσιν καὶ ὅσα λέγει ὁ Ἱερώνυμος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ 6 στίχ. τοῦ 2 κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου: Comm. ad Matth. II, 6 Bethlehem Judaëae: librariorum hic error est. Putamus enim ab Evangelista primum editum, sicut in h e b r a i o legimus Iudae, non Iudaeae » καὶ τὰ ἐν τῇ ἑρμην. τοῦ 41 κεφ. στίχ. 4 τοῦ Ἡσαίου περὶ τοῦ « Ναζωραῖος κληθήσεται » λεγόμενα· Comm. ad Jes. XI, 4 « Illud quod in Evangelio Matthaei omnes quaerunt ecclesiastici et non inveniunt, ubi scriptum sit, quoniam Nazaraeus vocabitur, eruditi, Hebraei de hoc loco assumptum putant »—καὶ τὰ ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ 3 στίχ. τοῦ 3 κεφ. τοῦ προφήτου Ἀθακούμ, ἔνθα ὁ Ἱερώνυμος λέγει « Audivi ego Hebraeum istum locum ita disserere quod Bethlehem sita sit ad austrum, in qua natus est Dominus ». Ἄλλὰ καὶ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἀποδεχθῶμεν ὅτι τὸ μὲν « sicut in hebraico » σημαίνει « ὅπως καὶ ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ ἀναγινώσκεται » καὶ οὐχὶ « ὅπως καὶ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γέγραπται », ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτερον, καὶ ὅτι οἱ λόγιοι τῶν Ναζωραίων, eruditi Hebraei—Hebraeum, ἐποιοῦντο λόγον περὶ τοῦ « Ναζωραῖος κληθήσεται » καὶ περὶ τῆς ἐν Βηθλεὲμ γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς διαλαμβάνοντες περὶ τούτων τοῦ Εὐαγγελίου αὐτῶν—πάλιν ὁμῶς μένει ἄδηλον πόσα καὶ πῶς ἐφέροντο ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ τὰ ἐν τοῖς δυοῖς πρώτοις κεφαλαίοις τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου ιστορούμενα. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐξ ὧν λέγει ἀνωτέρω ὁ Ἱερώνυμος, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ ἀναφερόμεναι βήσεις, ἐκτὸς τῶν δύο ἐκείνων, κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον ἀνεγράφοντο καὶ οὐχὶ αἱ μὲν κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν ἐβδομήκοντα ἐρμηνευτῶν, αἱ δὲ κατὰ τὸ ἑβραϊκόν,— ἄδηλον γίνεται ὅτι τὸ ναζωραϊκὸν Εὐαγγέλιον διέφερε τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου, ὅστις, ὡς γνωστὸν, οὐ πάσας ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ λαμβάνει τὰς μαρτυρίας, ἀλλὰ πολλὰς ἔχει καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'.

2. Adv. Pelagian. III, 2. « In Evangelio juxta Hebraeos, quod Chaldaico—quidem Syroque sermone, sed hebraicis litteris scriptum est, quo utuntur usque hodie Nazareni, secundum apostolos, sive, ut plerique autumant, juxta Matthaeum, quod et in Caesariensi habetur bibliotheca, narrat historia; Ecce, Mater Domini et fratres ejus dicebant ei: Joannes baptista baptizat in remissionem peccatorum: eamus et baptizemur ab eo. Dixit autem eis: quid peccavi, ut vadam et baptizer ab eo? Nisi forte hoc ipsum, quod dixi, ignorantia est. (Comm. at Esaia XI, 1.) Factum est autem quum ascendisset Dominus dea qua, descendit fons omnis Spiritus Sancti, et requievit super eum, et dixit illi: Fili mi, in omnibus prophetis exspectabam te, ut venires, et requiascerem in te. Tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum » ἤρουν: Ἐν τῷ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίῳ, ὅπερ βήμασι μὲν χαλδαϊκοῖς

μαρτυριῶν, ὅσον ἀνωτέρω καὶ ἀν' ἀνάγεται εἰς τὴν ἀρχαιότητα, δεικνύει

καὶ συριακοῖς, γράμμασι δὲ ἑβραϊκοῖς γέγραπται, ὃ μέχρι τοῦδε οἱ Ναζωραῖοι χρῶνται, τῷ ἐπιγραφόμενῳ τῶν Ἀποστόλων, ἢ, ὡς οἱ πολλοὶ τοῦτο καλοῦσι, κατὰ Ματθαῖον, ὅπερ καὶ ἡ κατὰ Καισάρειαν βιβλιοθήκη ἔχει, ιστοροῦνται τάδε: Ἐλεγον τῷ Κυρίῳ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοί· Ἴδε Ἰωάννης ὁ βαπτιστῆς βαπτίζει εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν· ἄγωμεν οὖν ἵνα βαπτισθῶμεν ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Τί ἥμαρτον, ἵνα ὑπάγω καὶ βαπτισθῶ ὑπ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἄρα οὐκ οἶδα τί λέγω. — Ἐγένετο δὲ ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος ἀπὸ τοῦ ὕδατος, καὶ κατέβη τὸ ἄγιον Πνεῦμα καὶ ἀνεπαύθη ἐν αὐτῷ, καὶ ἔφη αὐτῷ· Πῆ μου, ἐν πᾶσι τοῖς προφήταις προσηλάων σε, ἵνα ἔλθῃς καὶ ἀναπαύσωμαι ἐν σοί· σὺ γὰρ εἶ ἡ ἀνάπαυσις ἡ ἐμὴ, σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ πρωτότοκος, ὁ βασιλεύων εἰς τοὺς αἰῶνας. » Περὶ βιβλ. Ματθ. κεφ. 3, 13—17.

3. Comm. ad Matth. VI, 41 ἀναφέρει ὁ Ἱερώνυμος ὅτι ἀντὶ τῆς λέξεως ἐπιούσιον ἐν τῷ « τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον » ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ ἐπέρετο τὸν ἄρτον τῆς αὔριου ἢ τὸν τῆς ἐπιούσης ἡμέρας: « in Evangelio quod appellatur secundum Hebraeos pro substantiale panem reperitur Mahar, quod dicitur crastinum, ut sit sensus: panem nostrum crastinum, id est futurum, da nobis hodie » ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῶν Ναζωραίων ἡ κυριακὴ προσευχὴ.

4. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ad Damasum φέρει ὁ αὐτὸς ἐρμηνείαν τινὰ τοῦ Ἑβραίου αὐτοῦ (Hebraei mei) εἰς τὰ τοῦ προφ. Ἡσαίου κεφ. 47, 14, ἐν ἣ ὁ Ναζωραῖος αὐτοῦ διδάσκαλος μεταχειρίζεται μαρτυρίαν τινὰ ἀπαντῶσαν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ματθαίῳ « Non ignoro, dicebat Hebraeus, periculosum esse de sanctorum meritis disputare et aliquid vel minus vel plus disserere velle de eo, quem Dominus coronavit, sed quia ipse dixit: quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis » (« ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοίγεται ὑμῖν » Ματθ. 7, 7), etiam nos debemus inquirere quod potest facere quaestionem ».

5. Comm. ad Matth. XII, 43 ἀναφέρει ὁ Ἱερώνυμος ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ξηρᾶν ἔχοντος τὴν χεῖρα ἔφερε τὸ ναζωραϊκὸν Εὐαγγέλιον προσθήκην μὴ ἀπαντῶσαν ἐν τῷ Εὐαγγελιστῇ Ματθαίῳ « In Evangelio quo utuntur Nazareni et Ebionitae, quod nuper in Graecum de Hebraeo sermone transtulimus, et quod vocatur a plerisque Matthaei authenticum, homo iste qui aridam habet manum coementarius scribitur, istius modi vocibus auxilium precans: Coementarius eram, manibus victum quaeritans, precor te, Jesu, ut mihi restituas sanitatem, ne turbiter mendicem cibos » ὅπερ ἐστίν: Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὃ Ναζωραῖοι καὶ Ἑβραῖοι χρῶνται, τῷ ἄρτίως ὑπ' ἡμῶν ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ εἰς τὴν ἐλληνίδα μεταβληθέντι φωνῆν, ὃ οἱ πολλοὶ ἀδυνάτων τοῦ Ματθαίου ἠροῦνται, ὃ ξηρᾶν ἔχων τὴν χεῖρα τέκτων ἀναγράφεται τοιοῖς δε βήμασι βοήθειαν ἐξαίτουμένος· Τεκτονικὰ ἔργα ἐργαζόμενος ταῖς ἐμαῖς χερσὶ ἐτρεφόμεν' ὀδομαί σου, Ἰησοῦ, θελάπτουν με, ἵνα μὴ ἐπειτῶν ὀνειδίζωμαι αἰσχρῶς.

6. Comm. ad Mic. VII, 6 σημειοῖ ἐκ τοῦ ναζωραϊκοῦ Εὐαγγελίου ἑτερον χωρίον, ὅπερ ὠτάυτως οὐχ εὑρεται παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ματθαίῳ, καὶ τὸ ὁποῖον πρὸ τοῦ Ἱερωνύμου κατέγραψε καὶ ὁ Ὁριγένης « Qui crediderit evangelio, quod secundum Hebraeos editum nuper transtulimus in quo ex persona Salvatoris dicitur: Modo tulit me mater mea, Spiritus Sanctus,

την ταυτότητα αὐτοῦ πρὸς τὸν ἡμέτερον Ματθαῖον. Τὸ περιεχόμενον ἀμὲν
 in uno capillorum meorum, non dubitabit dicere Sermonem Dei ortum
 esse de Spiritu etc. » Ἐὰν δὲ προσέται τις τὸ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγέλιον, ἔν-
 θα αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φησὶν· Ἄρτι ἔλαβέ με ἡ μήτηρ μου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν μιᾷ
 τῶν τριῶν μου, καὶ ἀνήνεγκέ με εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα Θαβώρ, » Ὁριγ. εἰς τὸν
 Ἰωάν. τόμ. 4 σελ. 63 ἔκδ. Ruaci.

7. Adv. Pelagian. III, 1 παρατηρεῖ ὁ αὐτὸς ὅτι τὰ τοῦ Ματθ. 18, 21, 22
 (παράβαλ. Λουκ. 17, 3, 4) ἐφέροντο ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ ὡς ἀκολού-
 θως· « Si peccaverit frater tuus in verbo et satis tibi fecerit, septies in
 die, suscipe eum. Dixit illi Simon discipulus ejus: septies in die? Res-
 pondit Dominus et dixit ei: etiam ego dico tibi usque septuagies se-
 pties. Etenim in Prophetis quoque, postquam uncti sunt Spiritu San-
 cto, inventus est sermo peccati » ἤγουν· Ἐὰν ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ὁ ἀδελ-
 φός σου ἀμάρτη ἐν λόγῳ, καὶ τὸ ἰκανόν σοι ποιήσῃ, ἀνάδεξαι αὐτόν. Εἶπεν αὐ-
 τῷ Σίμων ὁ μαθητὴς αὐτοῦ· ἐπτάκις τῆς ἡμέρας; Ἀποκριθεὶς ἔφη αὐτῷ ὁ Κύ-
 ριος· ἐγὼ δὲ λέγω σοι ἑβδομηκοντάκις ἐπτά. Καὶ γὰρ καὶ οἱ προφῆται μετὰ τὸ
 χρισθῆναι αὐτοὺς ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου ἤμαρτον ἐν λόγῳ.

8. Comm. ad Matth. XXIII, 34, σημειοῖ ὅτι ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ
 ἀντὶ « Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου » ἀνεγινώσκето « Ζαχαρίου υἱοῦ Ἰωδαὲ », ἐξ
 οὗ φαίνεται ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω
 πρὸς ὑμᾶς προφῆτας καὶ σοφοὺς κτλ. » Ματθ. 23, 34 ἴσταντο καὶ ἐν τῷ να-
 ζωραϊκῷ.

9. Comm. ad Matth. XXVII, 46, λέγει ὁ Ἱερώνυμος ὅτι ἐφέροντο ἐν τῷ
 Εὐαγγελίῳ τῶν ναζωραίων τὰ ἐξῆς· « Barabas filius magistri eorum, qui
 propter seditionem fuerat condemnatus » τὰ ὁποῖα προϋποθέτουσι τὴν ἱστο-
 ρίαν ἣν ὁ ἡμέτερος Ματθαῖος ἀφηγεῖται ἐν κεφ. 27, 16.

10. Epist. 120, ad Hedibiam σημειοῖ ὅτι τὰ τοῦ Ματθαίου 27, 34, ἐφέρον-
 το ἄλλως πως ἐν τῷ ναζωραϊκῷ Εὐαγγελίῳ, διότι τοῦτο ὁμιλεῖ περὶ ὑπερῶ-
 ρου καὶ οὐγὶ περὶ καταπέτασματος τοῦ ναοῦ· « in Evangelio quod hebraicis
 litteris scriptum est, legimus, non velum templi scissum, sed s u p e r-
 l i m i n a r e t e m p l i mirae magnitudinis corruisse.—Superliminare
 templi infinitae magnitudinis fractum esse et divisum » comm. ad Mat-
 th. XXVII, 51.

11. Comm. in epist. ad Ephes. V, 3, ἀναφέρει ὁ Ἱερώνυμος ὅτι ἐν τῷ ἑ-
 βραϊκῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος ἔλεγε πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· τότε δὲ μάλιστα
 χαίρετε, ὅταν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, in hebraico quoque Evangelio legimus
 Dominum ad discipulos loquentem: Et nunquam laeti sitis, nisi quum
 fratrem vestrum videritis in caritate.

12. Comm. in Ezech. XVIII, ἀναφέρει ὅτι ἐν τῷ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγε-
 λίῳ, ὃ εἰκόσια ἀναγινώσκουσιν οἱ Ναζωραῖοι, μεγάλη ἀμαρτία ἐλογίζετο τὸ λυπησθῆ-
 ναί τινα τὸ πνεῦμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· « in Evangelio, quod juxta Hebraeos
 Nazaraei legere consueverunt, inter maxima ponitur crimina, qui fra-
 tris sui Spiritum contristaverit. »

13. De vir. illustr. c. 26, ὁμιλῶν ὁ Ἱερώνυμος περὶ τοῦ θεοφόρου Ἰγνα-
 τίου λέγει· ἔγραψεν . . . (ἐπιστολὴν ὁ Ἰγνάτιος) καὶ Συμωναίους, ἐν ἧ καὶ ἐκ τοῦ
 Εὐαγγελίου τοῦ ἄρτιως μεταφρασθέντος μοι περὶ τοῦ Κυρίου μαρτυρεῖ λέγων· Ἐ-
 γὼ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν σαρκὶ αὐτὸν εἶδον καὶ πιστεύω ὅτι ἐστὶ. Καὶ ὁ-

φωτέρων τῶν βιβλίων τοσοῦτο διάφορον ὑπάρχει, ὥστε οὐδένα λόγον ἔ-

τε ἦλθε πρὸς Πέτρον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ὄντας εἶπεν αὐτοῖς· λάβετε, ψηλαφή-
 σατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι οὐκ εἰμι δαιμόνιον ἀσώματον· καὶ εὐθὺς αὐτοῦ ἀψάμενοι
 ἐπίστευσαν. « Scripsit. . . et ad Smyrnaeos. . . in qua et de Evangelio,
 quod nuper a me translatum est, super persona Christi ponit testimo-
 nium dicens κτλ. » Παράβλ. καὶ Praefac. ad libr. XVIII Esa.

14. De vir. illustr. c. 3, μνημονεύει ὁ αὐτὸς καὶ ἄλλην περικοπήν ἐκ τοῦ να-
 ζωραϊκοῦ Εὐαγγελίου διαλαμβάνουσαν περὶ πραγμάτων μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
 Κυρίου συμβάντων. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ ἐξῆς· « Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ τὸ καλοῦ-
 μενον καθ' Ἑβραίου, ὅπερ ὑπ' ἐμοῦ νῦν εἰς τὴν ἐλληνικὴν καὶ ῥωμαϊκὴν γλῶσ-
 σαν μετεβλήθη, ᾧ καὶ Ὁριγένης πολλάκις κέχρηται, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
 Σωτῆρος λέγει· ὁ δὲ Κύριος δεδωκώς σινδόνα τῷ δούλῳ τοῦ ἱερώε, ἀπελθὼν
 πρὸς Ἰάκωβον, ἐφάνη αὐτῷ· ὁμοιωθεὶς γὰρ Ἰάκωβος μὴ γεύσασθαι ἄρτου ἐξ ἐ-
 κείνης τῆς ὥρας, ἀφ' ἧς ἐπεπώκει τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου, ἕως οὗ ἴδῃ αὐτὸν ἀ-
 ναστάντα ἐκ νεκρῶν. Αὐθις δὲ μικρὸν ὕστερον, ὄντε, φησὶν ὁ Κύριος,
 τράπεζαν καὶ ἄρτον, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ δεδωκώς Ἰα-
 κώβῳ τῷ δικαίῳ, λέγει αὐτῷ· Ἀδελφέ μου, ἔσθι τὸν ἄρτον τὸν σὸν, ἡγήθη γὰρ
 ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν » (μεταφρ. Σωφρ.). Περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ
 Κυρίου εἰς τὸν Ἰάκωβον ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστ. Παῦλος ἐν τῇ 1. πρὸς Κορινθ. 15, 7.

Τὰ ἀκόλουθα χωρὶς ἀναφέρονται μὲν ὡς ἐκ τοῦ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγελίου
 εἰλημμένα ἄγνωστον ὅμως ἂν εἰς τὸ ναζωραϊκὸν ἀνήκον ἢ εἰς τὸ τῶν Ἐθιω-
 ναίων Εὐαγγέλιον.

« Γέγραπται ἐν τινι Εὐαγγελίῳ, ὃ καθ' Ἑβραίου καλεῖται, εἰ μέντοι δοκεῖ
 τοῦτο ἀποδοχῆς ἄξιον εἶναι οὐ μὲν οὖν ἐπὶ κυρώσει, ἀλλ' εἰς διασάφειν τῆς προ-
 κειμένης ὑποθέσεως· ἕτερος πλούσιος ἔφη αὐτῷ· διδάσκαλε, τί ἀγαθὸν ποιήσω καὶ
 ζήσω; ἔφη αὐτῷ· ἄνθρωπε, τήρησον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας· ἀπεκρίθη αὐ-
 τῷ, ἐφυλαξάμην· ἔφη αὐτῷ, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ υπάρχοντα καὶ δός πτω-
 χοῖς καὶ δεῦρα ἀκολούθει μοι· ὁ δὲ πλούσιος ἤρξατο κνίθειν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ
 καὶ λυπεῖσθαι· Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος· πῶς οὖν λέγεις τετήρημας τὸν νόμον
 καὶ τοὺς προφῆτας; γέγραπται γὰρ ἐν τῷ νόμῳ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς
 σεαυτὸν, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ ἀδελφοί σου, τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἐνκοπιᾶ κατακαίμενοι,
 λιμῶ ἀπόλλονται, ὁ δὲ σῖκος ὁ σὸς γέμει πολλῶν ἀγαθῶν καὶ οὐδενὶ οὐδὲν ἐξ
 αὐτοῦ δίδοται. Καὶ στραφεὶς ἔφη πρὸς Σίμωνα τὸν μαθητὴν αὐτοῦ καθημένον
 παρ' αὐτῷ· Σίμων υἱὲ Ἰωάν, εὐκοπώτερόν ἐστι κἀμῆλον διὰ τροπήματος ραπίδος
 διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » Ὁριγ. ἐν τῇ ἔρμην. τοῦ 19
 στίχ. τοῦ 10^ο κεφ. τοῦ Ματθ. τόμ. 3. σελ. 670. Παράβλ. Ματθ. 19, 16 καὶ ἐξ.
 Ἐπειδὴ ὁ Ἱερώνυμος λέγει περὶ τοῦ Ὁριγένους ὅτι πολλάκις ἐποιήσατο χεῖρισιν
 τοῦ Εὐαγγ. τῶν Ναζωραίων, ἀποδεχόμεθα ὅτι ἡ ῥῆσις αὕτη ἔκειτο ἐν αὐτῷ.

« Κἂν τῷ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγελίῳ, ὃ θαυμάσας βασιλεύσει, γέγραπται, καὶ
 ὁ βασιλεύσας ἀναπαυθῆσεται. » Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. βιβλ. 2 σελ. 453 ἔκδ.
 Ἰάνν. Ποιτέρ. Oxonii 1715.

« Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν οἱ βλέποντες καὶ τὰ ὄρα ὑμῶν τὰ ἀκούοντα. »
 Ἡ ῥῆσις αὕτη, ἧς ἡ μικρὸν παραλλάσσουσα ἀντίστιχος εὕρηται ἐν τῷ ἡμετέρῳ
 κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ, κεφ. 13, 16, ἀποδίδεται ὑπὸ Στεφάνου Γοδόρου εἰς
 τὸν ἀρχαιότατον ἐκκλησιαστικὸν συγγραφέα Ἠγήσιον (βλ. Φωτίου Μυριόβιβλ.
 ἀνάγν. 232) καὶ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὡς ἐκ τοῦ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγ.

χομεν νὰ συμπεράνωμεν τὴν ταυτότητα αὐτῶν. Αἱ τοῦ Κλήμεντος καὶ Ἰριγένους περὶ ὑπάρξεως αὐτοῦ μαρτυρίαι εἶναι τόσαι ἀποδείξεις τῆς διαφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου συμβάντα, ἐν οἷς ἀνήκει ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου μνημονευομένη ῥῆσις, παραλείπονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου, ἔπεται καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰγνατίου, ἧτις εἶναι ἡ ἀρχαιοπάτη, ὅτι τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον ἢ ἄλλως πως διεσκευασμένον καὶ διάφορον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ὑπάρξεώς του.

Ἐν τούτοις εἰ καὶ κατὰ τὰς προκειμένας μαρτυρίας, αἵτινες εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον ἦν ἕτερον, διάφορον τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου, οὐχ ἦτον ἡ δημιουργὸς αὐτοῦ ἐποχή, ἡ συνορεύουσα μετὰ τὴν ἐποχὴν τῶν συγχρονισάντων τῷ Κυρίῳ, περιβάλλει αὐτῷ ἀξίαν, ὃν ὁ μὲν Ἰριγένης, ὁσάκις ποιεῖται χρῆσιν αὐτοῦ, ἀφίει εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀγνωστού, ἀλλ' ὁ ἱερομάρτυς τῆς Ἀντιοχείας ὁμολογεῖ ἀπόλυτον, ὑπερτάτην, ὡς πρὸς τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ ῥῆσιν. Καὶ δὲ ἦτο μὲν ἀμιγῆς ἀτόπων διηγημάτων, ὡς δεικνύει φέρ' εἰπεῖν ἡ διήγησις ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ λέγεται μῆτηρ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνάγει αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν τριχῶν αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος Θαβὺρ, πλὴν διὰ τοῦτο δὲ δικαιοῦμεθα νὰ καταφρονήσωμεν τὸ ὅλον ἐξ ἐναντίας, ἐὰν εἴχομεν τοῦτο, ὡφείλομεν νὰ υποβάλωμεν τὰ καθ' ἕκαστα αὐτοῦ εἰς τὴν βίβλιν τῆς κριτικῆς· διότι ῥῆσεις τινας διασωθεῖσαι ἐξ αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλως εἰσὶν ἀνάξια τοῦ Κυρίου καὶ ἠδύναστο ὑπ' αὐτοῦ ὡς διδασκάλου τῆς ἀγιότητος νὰ ῥηθῶσι. παραδείγματός χάριν ὁ Ἰερώνυμος ἀναφέρει ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ (XXIV, 7) ὅτι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τούτῳ ὡς μεγάλη ἀμαρτία ἐλογίζετο τὸ λυπησαί τινα τὸ πνεῦμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς δὲ ἀλλαχῶς σημειοῖ (εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστ. V, 4) ὅτι ἐν αὐτῷ ἔλεγεν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ· τότε μάλιστα χαίρετε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν, — δύο παραγγελλίαι οὐχὶ τῷ ὄντι ἀνάξια τοῦ ὕψους τοῦ χριστιανισμοῦ.

γελίου εἰλημμένη, ἐπειδὴ ὁ Εὐσέβιος ἐν τῇ Ἐκκλ. ἱστ. 4, 22, ἱστορεῖ περὶ τοῦ Ἠγησίπου ὅτι « ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς διαλέκτου τινὰ τίθηται » ἀλλ' ὁ Γόθαρς παρὰ Φωτίῳ οὐδὲν λέγει περὶ τοῦ πόθεν εἶχε λαθὼν τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Ἠγίστιος, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἔχη αὐτὸ διὰ μνήμης καὶ ἐκ τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων.

« Ἐκτίθειται δὲ καὶ ἄλλη ἱστορία (ὁ Παπίας) περὶ γυναικῶν ἐπὶ πλλαῖς ἀμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἦν τὸ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγέλιον περιέχει. » Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστ. 3, 39. Τοιαύτην τινὰ ἱστορίαν ἀναγιγνώσκωμεν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ 8, 1 καὶ ἐξ.

ἴδιον Εὐαγγέλιον εἶχον, ὡς εἴπομεν, καὶ οἱ Ἐβιωναῖοι. Τοῦτο καθὰ λέγει ὁ Ἰερώνυμος, ὅστις κάτοχος ὦν τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης εἶχε σχέσεις ἐν Παλαιστίνῃ μετὰ τῶν Ναζωραίων, καὶ ἴσως καὶ τῶν Ἐβιωναίων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἡ αὐτὴ ἐκεῖνο τὸ τῶν Ναζωραίων, ὅπερ ἀμφοτέρων τούτων τῶν αἰρέσεων οἱ ὁπαδοὶ μετεχειρίζοντο. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ (εἶναι λέξεις τοῦ Ἰερωνύμου) τὸ ὁποῖον οἱ Ναζωραῖοι καὶ οἱ Ἐβιωνῖται μετεχειρίζονται, ὅπερ προσφάτως ἐκ τῆς ἐβραϊκῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετηνεγκάμεν φωνὴν κτλ. » (10). Ἡ μαρτυρία αὕτη εὖ ἔλυνεν ἐντελῶς τὰ περὶ ἀρχαιότητος, ἀξίας καὶ περιοχῆς τοῦ ἐβιωνικοῦ εὐαγγελίου ζητήματα, ἐὰν ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ ἐκ Παλαιστίνης ὁρμώμενος καὶ μεταξὺ Ἰουδαίων ἀνατραφεὶς καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν ἔμπειρος, δὲν διέτωζε τεμάχια τινὰ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ἐβιωναίων, ἐμβάλλοντα εἰς ἡμᾶς δυσισιστίαν πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Λατίνου πατρός. Ἐκτὸς ὀλίγων ἄλλων τεμαχίων ἐξαιρεῖ ὁ Ἐπιφάνιος ἐκ τοῦ ἐβραϊκοῦ τούτου Εὐαγγελίου τὴν ἱστορίαν τῆς βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (κίρ. 30) τὴν αὐτὴν ἱστορίαν λαμβάνων ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων καὶ ὁ πατὴρ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας παρενεῖρει ἐν τῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ εἰς τὸν Ἠσαΐαν (IV, 12) ἀμφοτέραι δὲ αἱ περικοπαὶ τοσοῦτον ἀπ' ἀλλήλων διαφέρουσιν, ὥστε, ὡς ἕκαστος δύναται νὰ βεβαιωθῇ ἐκ τῆς ἐπομένης ἀντιπαράθεσος αὐτῶν, οὐδὲ κἂν ὅτι ἄλλοτε ποτε ἦσαν ὅμοια τὰ ἐξ ὧν λαμβάνονται Εὐαγγέλια ἴσως τι ἐν αὐταῖς ἐμφαίνεται.

« Factum est autem cum « Τοῦ τε λαοῦ βαπτισθέντος, ἤλ-
ascendisset Dominus de aqua, « ἔθεν Ἰησοῦς καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ
et fons omnis Spiritus Sancti Ἰωάννου. Καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἐκ τοῦ
descendit et requievit super ὕδατος, ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ
cum, et dixit illi filii in omni εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον
bus prophetis expectabam te, ἐν εἶδει περιστεῶς κατελθούσης εἰς
ut venires et requiescerem su- αὐτόν, καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐ-
per te, tu es enim requies mea, ρανοῦ λέγουσα· σὺ μου εἶ ὁ υἱὸς
tu es filius meus primogenitus, ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα,
qui regnas in sempiternum. » ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ εὐ-
θύς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα,
θ ἰδὼν ὁ Ἰωάννης, λέγει αὐτῷ· σὺ
τίς εἶ, Κύριε; καὶ πάλιν φωνὴ ἐξ
οὐρανοῦ πρὸς αὐτόν λέγουσα· οὗτός
ἐστὶν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐφ' ὃν
εὐδόκησα. Καὶ τότε Ἰωάννης προσ-

10 « In Evangelio quo utuntur Nazareni et Ebionitae, quod nuper in Graecum de Hebraeo sermone transtulimus etc. » Comment. in Matth. XII, 13.

πρῶτον αὐτῷ λέγει· δέομαί σου, Κύριε, σὺ με βάπτισον· ὁ δὲ ἐκώλυεν αὐτὸν, ἄφες, ὅτι οὕτως ἐστὶ πρέπον πληρωθῆναι πάντα. »

Τινὲς σεβόμενοι τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἱερωνύμου, μαρτυροῦντος περὶ πράγματος, περὶ οὗ κατὰ πάντα ἐξαιρέτα ἦν πεπληροφορημένος, εικάζουσιν ὅτι ὁ Ἐπιφάνιος, ἐπειδὴ μετὰ τῶν δοξασιῶν τῶν Ἑβραίων συνεξιστορεῖ καὶ τὰς διδασκαλίας τῶν Ἑλεσαϊτῶν ἢ τῶν Σαμψαίων, συγγέει ἐκ παραδρομῆς τὰς δόξας καὶ τὰ Εὐαγγέλια αὐτῶν καὶ τὸ τῆς μίᾶς αἰρ. ἀποδίδωσι τῇ ἑτέρᾳ (11). Ἀλλὰ τὸ πᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω· διότι ὁ Ἐπιφάνιος γινώσκει λίαν καλῶς τὰ Εὐαγγέλια τῶν παραφυάδων τούτων τῆς Ἰουδαϊκῆς Σχολῆς, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ἐν τῇ περὶ τῶν Ὀσσηνῶν καὶ Σαμψαίων πραγματείᾳ, ὁ δὲ τρόπος καθ' ἃν ἀναλύει τὰς δοξασίας τῶν Ἑβραίων μαρτυρεῖ κατὰ τῆς ὑποτιθεμένης συγχύσεως καὶ παραδρομῆς. Ναὶ μὲν ὁ πατὴρ συνάπτει τὰς Ἰουδαϊζούσας ταύτας αἰρέσεις ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν φρονιμάτων αὐτῶν, καὶ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ διαπραγματεύεται τὰ περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ μετὰ τῆς δεούσης διακρίσεως τῶν διαφορῶν αὐτῶν. Διότι ὁμιλῶν περὶ τινῶν δοξασιῶν, αἰτινες ἦσαν ἴδιαι τῶν Σαμψαίων, ἐπιφέρει εὐθὺς ὅτι κατὰ ταύτας ἀφίσταντο οἱ Σαμψαῖοι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἑβραίου· « ἤδη δὲ μοι καὶ ἀνωτέρω προδεδήλωται, ὡς ταῦτα μὲν Ἑβραῖοι οὐκ ἤδει. » Παρακατιῶν δὲ πάλιν διακρίνει τὰς δοξασίας τῆς ἀρχαίας Ἑβραϊκῆς Σχολῆς ἀπὸ τῶν δοξασιῶν τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς μαθητῶν· « ποτὲ μὲν αὐτὸς Ἑβραῖος λέγει ἐκ παρατριβῆς φιλόνητον ἀνθρώπον γεγενῆσθαι (τὸν Χριστὸν), ἄλλοτε δὲ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Ἑβραῖοι ». Τῶν πραγμάτων λοιπὸν οὕτω διακρινόμενων ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου, οὐδεὶς φόβος ὑπάρχει μὴ τυχὸν ἐξαπατηθῶμεν δι' ἐναλλαγῆς ἢ ἄλλης τινὸς συγχύσεως τῶν πραγμάτων (12).

(11) Storr. ueber den Zweck der Evangel. Geschichte und der Briefe. Johannis §. 38. §. 61.

(12) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ἑβραίων ἀναγράφει ὁμοίως ὁ Ἐπιφάνιος τὰς ἀκολούθους περιουσίας·

« Παρακόψαντες τὰς παρὰ τῷ Ματθαίῳ γενεαλογίας, ἀρχονται τὴν ἀρχὴν τοῦ κατ' αὐτοῦ Εὐαγγελίου ποιεῖσθαι λέγοντες· ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ ἀρχιερέως Καϊάφα, ἡλιότις Ἰωάννης ὀνόματι, βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας ἐν τῷ ποταμῷ Ἰορδάνῃ, ὃς ἐλέγετο εἶναι ἐκ γένους Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως, παῖς Ζαχαρίου καὶ Ἐλισάβετ, καὶ ἐξήρχοντο πρὸς αὐτὸν πάντες. Καὶ ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων, καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν Φαρισαῖοι καὶ ἐβαπτίσθησαν καὶ πᾶσα Ἱερουσόλυμα. Καὶ εἶπεν Ἰωάννης ἐνθυμῆσθαι ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφύν αὐτοῦ. Καὶ τὸ βρῶμα αὐτοῦ μέλι ἀγρίου, οὗ ἡ γαστήρ ἦν τὸ μῆννα, ὡς ἐκρῆς ἐν ἐλαίῳ. » Καὶ μετὰ τὰ εἰπεῖν πολλὰ, ἐπιφέρει ὅτι « τοῦ λαοῦ βαπτισθέντος ἦλθε καὶ Ἰησοῦς καὶ ἐβαπτίσθη »

Τὸ Εὐαγγέλιον λοιπὸν, ἐξ οὗ ὁ Ἐπιφάνιος ἔλαβε τὴν ἀνωτέρω παρατεθεισάν περιουσίαν, εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ἑβραίων, ὅσον δὲ ἀνόμιον καὶ ἂν ἦναι παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τῶν Ναζωραίων, ἐξ οὗ τὸ ἕτερον τοῦ Ἱερωνύμου ἐλήφθη χωρίον, πάλιν ὁμοίως φαίνεται ὁ ἱεράρχης τῆς Κύπρου συνάδων πρὸς τὸν λόγιον πρεσβύτερον τῆς Δύσεως. Διότι εἰς ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ Εὐαγγέλια τὰς αὐτὰς ὀνομασίας ἀποδίδους, ἀμφοτέρω « κατὰ Ματθαῖον » καὶ « Εὐαγγέλιον Ἑβραϊκόν » ἀποκαλῶν, ἀμφοτέρω ὡς ἀπαραλλάκτα τῷ ἡμετέρῳ Ματθαίῳ παραδέχεται, καὶ κατὰ τοῦτο μόνον διακρίνει κατὰ τὸ « πληρέστατον » καὶ « οὐ πληρέστατον καὶ νεοθευμένον » διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν ὅτι ἠγνοεῖ ἂν οἱ Ναζωραῖοι ἐφύλαξαν ἢ ἀπέκοψαν ἐκ τοῦ ἑαυτῶν Εὐαγγελίου τὰς γενεαλογίας. Ἰδοὺ αἱ λέξεις τοῦ ἐπιφανίου· « Ἐχουσι δὲ (οἱ Ναζωραῖοι) τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον πληρέστατον Ἑβραϊστὶ· παρ' αὐτοῖς γὰρ σαφῶς τοῦτο, καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐ-

» σθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου. Καὶ ὡς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ ὕδατος ἠνοίγησαν οἱ οὐρανοί, » καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἅγιον ἐν εἴδει περιεστῆς κατελθούσης καὶ εἰσελθούσης εἰς αὐτόν. Καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα· σὺ μου εἶ ὁ υἱός » ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ εὐδόκησα. Καὶ πάλιν, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ εὐ- » θὺς περιέλαμψε τὸν τόπον φῶς μέγα· ὁ ἰδὼν ὁ Ἰωάννης λέγει αὐτῷ· σὺ τίς » εἶ, Κύριε; καὶ πάλιν φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ πρὸς αὐτόν· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ » ἀγαπητός, ἐφ' ὃν ἠδόκησα. Καὶ τότε ὁ Ἰωάννης προσπεσὼν αὐτῷ ἔλεγε· δέ- » ομαι σου, Κύριε, σὺ με βάπτισον· ὁ δὲ ἐκώλυεν αὐτῷ λέγων· ἄφες, ὅτι οὕτως » ἐστὶ πρέπον πληρωθῆναι πάντα.

« Ἐν τῷ γοῦν παρ' αὐτοῖς Εὐαγγελίῳ κατὰ Ματθαῖον ὀνομαζομένῳ, οὐχ ὅλη δὲ πληρέστατον, ἀλλὰ νεοθευμένον καὶ ἠκρωτηριασμένον, Ἑβραϊκὸν δὲ τοῦτο καλοῦσιν, ἐμφέρεται ὅτι· » Ἐγένετο τις ἀνὴρ, ὀνόματι Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὡς ἐτῶν » τριάκοντα, ὃς ἐξελέξατο ἡμᾶς. Καὶ ἐλθὼν εἰς Καφαρναούμ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν » οἰκίαν Σίμωνος, τοῦ ἐπικληθέντος Πέτρου, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εἶπε· » παρερχόμενος παρὰ τὴν λίμνην Τιβεριάδος ἐξελεξάμην Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, » υἱοὺς Ζεβεδαίου, καὶ Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν, καὶ Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν » Ζηλωτὴν, καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, καὶ σὲ τὸν Ματθαῖον, καθεζόμενον ἐπὶ » τοῦ τελωνείου ἐκάλεσα καὶ ἠκολούθησάς μοι. Ὑμᾶς οὖν βούλομαι εἶναι δε- » καδὸ ἀποστόλους εἰς μαρτύριον τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐν τῷ ἀναγγελθῆναι αὐτὸν » ὅτι ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ἐστήκασιν, εἶπεν ὅτι τίς μου ἐ- » στι μήτηρ μου καὶ ἀδελφοί; καὶ ἐκτείνας ἐπὶ τοὺς μαθητὰς τὴν χεῖρα, ἔφη, » οὗτοί εἰσιν οἱ ἀδελφοί μου καὶ ἡ μήτηρ μου οἱ ποιοῦντες τὰ θελήματα τοῦ » πατρὸς μου. »

« Τὸ παρ' αὐτοῖς Εὐαγγέλιον καλούμενον περιέχει, ὅτι « ἦλθον καταλύσαι » τὰς θυσίας καὶ ἐὰν μὴ παύσησθε τοῦ θύειν, οὐ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ ὀργή. » » Αὐτοὶ δὲ (οἱ Ἑβραῖοι) ἀφανίσαντες ἀφ' ἑαυτῶν τὴν τῆς ἀληθείας ἀκο- » λουσίαν, ἤλλαξαν τὸ βῆτον . . . καὶ ἐποίησαν τοὺς μαθητὰς μὲν λέγοντας· ἀποῦ » ἐπομάσομέν σοι τὸ Πάσχα φαγεῖν » καὶ αὐτὸν δὲ ἔλεγον λέγοντας· « μὴ ἐπιθυμία » ἐπιθυμία κρέας τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν; »

« Οἱ αὐτοὶ δὲ κρατούνοντες τὴν περιτομὴν φασιν· « ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ εἶναι » ὡς ὁ διδάσκαλος ». Βλ. Ἐπιφ. αἱρ. 30 §. 13, 14, 16, 22, 26.

γράφη, ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἐτι σώζεται· οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τὰς γενεαλογίας τὰς ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ μέχρι Χριστοῦ περιεῖλον» (αἰρ. 29 §. 9). Οὗ δὲ Ἑβραῖοι «δέχονται μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον... καλοῦσι δὲ αὐτὸ καθ' Ἑβραίου, ὡς τὰ ἀληθῆ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι Ματθαῖος μόνος ἑβραϊστὴς... ἐποιήσατο τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἔκθεσιν... Ἐν τῷ γούν παρ' αὐτοῖς Εὐαγγελίῳ, κατὰ Ματθαῖον ὀνομαζομένῳ, οὐχ ὄλω δὲ πληρστάτῳ, ἀλλὰ νεοθευμένῳ καὶ ἡρωατηριασμένῳ κτλ.» (αἰρ. 30). Καὶ ὁ Ἐπιφάνιος· λοιπὸν ἐφρόνειδι τὰ δύο ἐκεῖνα εὐαγγέλια ἡσάν ποτε ὁμοια (13). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξῆς παρατήρησις δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἀναξία νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν πρὸς ἐπισυστακτὴν τῆς γενομένης προτάσεως· ὅτι τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος Εὐαγγέλια ἡσάν ποτε ἀπαράλλακτα. Τὸ ναζωραϊκὸν Εὐαγγέλιον καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ Εὐαγγέλιον «secundum Apostolos» ἡγοῦν τῶν Ἀποστόλων ἢ κατὰ τοὺς Ἀποστόλους· «ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, λέγει ὁ Ἱερωνύμος, ὅπερ οἱ Ναζωραῖοι μέχρι τῆς σήμερον μεταχειρίζονται, τὰ κατ' Ἀποστόλους ἢ ὡς οἱ πλείστοι ὀνομάζουσιν αὐτὸ κατὰ Ματθαῖον, κτλ.» (14). Ὁ τίτλος οὗτος ἀνάγει τὴν σύνταξιν τοῦ Εὐαγγελίου τούτου

(13) Σημ. τοῦ Μεταφρ. Ὅτι ὅσα λέγει ὁ Ἐπιφάνιος περὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν Ναζωραίων ἦσαν φῆμαι ἀπλῶς καὶ θρυλλήματα διαδιδόμενα ὑπὸ τῶν ἰουδαϊζόντων ἐκείνων χριστιανῶν· ὅτι ἡ διήγησις αὐτοῦ ἀέχουσι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον καὶ ἡ κρίσις «πληρέστατον ἑβραϊστὴς... καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη» δὲν εἶναι προτόντα τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ναζωραϊκοῦ Εὐαγγελίου, εὐκόλως συνάγει ἕκαστος ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν λόγων τοῦ Ἐπιφάνιου. Τὸ πολὺ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰς περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ναζωραίων εἰδήσεις αὐτοῦ εἶχεν ὁ Ἐπιφάνιος ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ναζωραϊκῆς τινος συγγραφῆς, οὐχὶ ὁμοῦ καὶ ὅτι εἶδε καὶ ἀνέγνω αὐτὸ τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον· διότι ἄλλως οὐκ ἂν ἠγνόει «εἰ καὶ τὰς γενεαλογίας περιεῖλον». Ἐπειτα θεωρῶν ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων «πληρέστατον» καὶ «οὐ νεοθευμένον οὐδὲ ἡρωατηριασμένον», ἀποδέχεται ὅτι τοῦτο ἦν ὁμοιον, ἀπαράλλακτον τῷ ἡμετέρῳ ἑλληνικῷ Ματθαίῳ· διότι ἄλλως ἐστημεῖωσεν ἢ πάντως ὁ πατήρ καὶ τὰς διαφορὰς αὐτοῦ, ὡς τοῦτο ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ἑβραίων, οὐδ' ἂν ἔλεγε «πληρέστατον». — Καὶ ὁμοῦ ἐξ ὧν ὁ ἅγιος Ἱερωνύμος, ὁ Ὠριγένης, ὁ Θεοφύλιος Ἰγνατίος, καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τούτου ἀντέγραψαν, βλέπομεν ἐναργῶς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων διέφερε πολὺ τοῦ καθ' ἡμᾶς Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου. Ὁ Ἐπιφάνιος ἄρα δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων ὅτε τὰ περὶ αὐτοῦ ἔγραψε. Τοῦτο δ' αὐτὸ εἰκότως εἶναι τινες τῶν νεωτέρων καὶ περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῶν Ἑβραίων, δεικνύοντες ὅτι τὰ παρὰ τῷ Ἐπιφάνιῳ φερόμενα ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθησαν, οὐχὶ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑβραίων φερομένου Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἐκ τινος τούτου ἑλληνικῆς μεταφράσεως οὐχὶ πλήρους. Βλ. De Wette Einleitung in die K. B. des Neuen Testaments, ἐκδ. 5 σελ. 70 §. 64.

(14) In Evangelio, . . . quo utuntur usque hodie Nazareni, secundum Apostolos sive, ut plerique autumant, juxta Matthaëum libr. III ady. Pelag.

οὐ μόνον εἰς τὸν Ματθαῖον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους· ἀλλὰ τοιοῦτόν τι παρατηρεῖται καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῶν Ἑβραίων· διότι ἐν αὐτῷ φέρονται εὐθύς ἐν τῇ ἀρχῇ πάντες οἱ Ἀπόστολοι ὁμιλοῦντες περὶ ἐκυτῶν εἰς πρῶτον πρόσωπον ὡς ἐξῆς· «Ἐγένετο τις ἀνὴρ ὀνόματι Ἰησοῦς, καὶ αὐτὸς ὡς ἐτῶν τριάκοντα ἐξελέξατο ἡμᾶς, καὶ ἐλθὼν εἰς Καφαρναοὺμ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος τοῦ ἐπικληθέντος Πέτρου, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εἶπε· παρερχόμενος παρὰ τὴν λίμνην Τιβεριάδος ἐξελεξάμην Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον υἱοὺς Ζεβεδαίου, καὶ Σίμωνα καὶ Ἀνδρέαν καὶ Θαδδαῖον τὸν Ζηλωτὴν καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, καὶ σὲ τὸν Ματθαῖον, καλεζόμενον ἐπὶ τοῦ τελωνείου, ἐκάλεσα καὶ ἠκολούθησάς μοι» (αἰρ. 38. §. 13).

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου τούτου ὁμοῦ πάντες οἱ Ἀπόστολοι τὰ περὶ ἐκυτῶν διηγοῦνται, δεικνύουσι διὰ τούτου ὅτι πάντες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ, εἰσενεγκόντες ἕκαστος τὸ ἐκυτοῦ, ἐπομένως ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο καθὼς καὶ τὸ τῶν Ναζωραίων εἶναι κυρίως Εὐαγγέλιον τῶν Ἀποστόλων, Εὐαγγέλιον secundum Apostolos, ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἰδίως τὸν Ματθαῖον ἐξέλεξε ἐν τῷ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ λόγῳ, ἐπειδὴ ἐξαιρετικῶς πῶς λέγει πρὸς αὐτὸν «καὶ σὲ τὸν Ματθαῖον καλεζόμενον ἐπὶ τοῦ τελωνείου ἐκάλεσα καὶ ἠκολούθησάς μοι», ὁ Ματθαῖος εἰσῆνεγκε πλείω τῶν ἄλλων εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ καὶ ἴσως αὐτὸς ἦν ὁ συναρμολογῆσας καὶ ἐπιθεωρήσας αὐτὸ κατὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν παράδοσιν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα «κατὰ Ματθαῖον».

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἀνέφη τὸ πρᾶγμα, εἴτε ἐν μόνον Εὐαγγελίῳ, εἴτε δύο διάφορα ἦσαν ἐξ ἀρχῆς, οὔτε κατὰ τὴν μίαν οὔτε κατὰ τὴν ἄλλην περιπτῶσιν συνάγεται εὐνοϊκώτερον συμπέρασμα περὶ τῆς καθαρᾶς καὶ τιμίας τῶν αἰρετικῶν τούτων ὁμολογίας, ἥτις διὰ τὴν ἱστορικὴν πίστιν εἶναι ἀναγκαιότης. Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ πρὸς ἄλληλα διαφορὰ τῶν δύο τούτων Εὐαγγελίων προήλθε ἐκ τροποποιήσεων τολημεισῶν ὑπὸ τῶν δύο αἰρέσεων, ὅτι αὐτὰ διέφθιραν τὴν ἀρχικὴν ὁμοιότητα, καὶ ἐξήλειψαν τὰ γνωρίσματα αὐτῆς ἐναντίον τῆς συνήθειας τῶν Ἰουδαίων, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὸ διαφθεῖρειν καὶ ἀλλοιοῦν βιβλίον τι ὁμολογουμένως ἱερὸν ἔργον ἀόσιον ἐλογίζετο καὶ ἀσεβές· — τότε πῶς δυνάμεθα, ὅταν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τῶν αἰρετικῶν τούτων ὀνομαζώσιν τὸ ἐκυτῶν βιβλίον «Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον», νὰ θεωρήσωμεν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς κριτικῆς ὡς νόμιμον καὶ ἀξιώχρεον τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων τούτων, τοιαῦτα τολημίων εἰς βιβλίον ἱερὸν χάριν τῶν δοξασιῶν αὐτῶν ἢ ἐξ ἀπλῆς ὑπερβολικῆς ῥοψίας;

Ἀλλὰ δεδόςθω ὅτι ἦσαν ἀρχῆν ἐν δύο διάφορα τὰ Εὐαγγέλια· τότε τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν μαρτυρεῖ προφανῶς ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν αἰρέσεων ἐξ ὑπερβολικῆς

προσηλώσεως εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν καὶ ὑπὸ πνεύματος αἰρετικοῦ κινουμένη, συντάξεν αὐτῇ Εὐαγγέλιον σύμφωνον πρὸς τὰ φρονήματα καὶ τὰς προλήψεις αὐτῆς, ἢ ὅτι εὐροῦσα ἑβραϊκόν τι ὑπόμνημα συνάδον πρὸς τὰ δόγματα αὐτῆς ἀνέδειξεν αὐτὸ αὐτογνώμων καὶ αὐθαιρέτως πηγὴν τῆς θρησκευτικῆς αὐτῆς πίστεως. Τοῦτο εἶναι ἀναντιρρήτον περὶ τῆς μιᾶς αἰρέσεως· ἀλλὰ μήπως ἡ ἱστορία δὲν μέμφεται ἀμφοτέρας ὡς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἰουδαϊκοῦ φανατισμοῦ ἀγομέναι; μήπως, καθ' ἃ αἰτιᾶται αὐτὰς ἡ ἱστορία δὲν ἦσαν ἀμφοτέραι ὁμοίως διατεθειμέναι πρὸς τὸ ἔργον τῆς κιβδηλείας; δὲν προήγοντο εἰς τοῦτο χάριν τῶν ἰουδαϊκῶν αὐτῶν φρονημάτων καὶ δοξασίων; δὲν ἦσαν ἠναγκασμένοι εἰς τοῦτο ἕνεκα τῶν ἐν τοῖς γνησίοις Εὐαγγελίοις εὐρισκομένων ῥημάτων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ περὶ τοῦ Σαββάτου καὶ ἄλλων ἰουδαϊκῶν ἐθίμων, ὅσα οὗτοι ὤφειλον νὰ φυλάττωσιν, ἐὰν ἤθελον νὰ ἦναι συνεπεῖς πρὸς ἑαυτούς, πρὸς τὰ βιβλία καὶ τὰς δοξασίας αὐτῶν; Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει τί ἄλλο φυσικώτερον παρὰ νὰ ἀποφασίσωσι νὰ περιβάλωσι τὰ ψευδευαγγέλια καὶ τὰς δοξασίας αὐτῶν δι' ἐπισήμου κύρους, ἀποδιδόντες αὐτὰ εἰς τὸν Ἀπόστολον Ματθαῖον ἢ καὶ εἰς πάντας τοὺς ἱερούς Ἀποστόλους (15);

(15) Σημ. τοῦ Μεταφρ. «Ὅτι τὸ καὶ ἑβραίου εἰς Εὐαγγέλιον συμπλήρωμα ἦν καὶ συμπλήρωμα ποικίλη καὶ παντοδαπὴ; εὐκόλως πείθεται τις ἐκ τῶν περιωθέντων ἐξ αὐτοῦ τεμαχίων· ἐξ ὧν τὰ μὲν φαίνονται ἐκ τοῦ Ματθαίου, τὰ δὲ ἐκ τοῦ Λουκᾶ καὶ ἄλλα ἐξ ἀποκρύφων βιβλίων εἰλημμένα. Ἡδὴ δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὑπῆρχον τινες, ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος, συγκαταταλέγοντες τὸ Εὐαγγέλιον τῶν αἰρέσεων τούτων ἐν τοῖς νόθοις. «Ἐν τοῖς νόθοις . . . τινες καὶ τὸ καὶ ἑβραίου εἰς Εὐαγγέλιον κατελέξαν, ὡς μάλιστα ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παρὰ δεξιάμενοι χαιρούσι» (Ἐκκλ. ἱστ. 3, 25). «Ὅτι οἱ τινες οὗτοι ἦσαν ὁ Κλήμης, ὁ Ὠριγένης, καὶ εἴ τις ἄλλος, οὐδεμία ἀμφιβολία· ἀλλ' οἱ πλείστοι κατέτασσον αὐτὸ ἐν τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις τῆς Καινῆς Διαθήκης, καὶ εἰκότως· διότι εἰ καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις οὐ διέλειπον τινες, καὶ αὐτῆς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης ἔμπειροι, ὡς φέρ' εἰπεῖν, ὁ ἱερός Ἐπιφάνιος, ὑπὸ τῆς φήμης παρασυρόμενοι νὰ πιστεύωσι καὶ δικηρύττωσιν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ἐσώζετο παρὰ τοῖς ἰουδαίοις χριστιανοῖς πληρέστατον καὶ ἀνόθευτον καὶ ὅπως ἐξ ἀρχῆς ἐγράφη ἑβραϊστὶ καὶ ἑβραίοις γράμμασι, πῶσω μᾶλλον οἱ προγενέστεροι αὐτῶν, ὅσοι μάλιστα, ἀγνοοῦντες τὴν ἑβραϊκὴν, δι' ἰδίῳν ἐρευνηῶν νὰ πληροφορηθῶσι δὲν ἠδύναντο. Ἡ φήμη ἔλεγεν ὅτι ἦν ἀπαράλλακτον, ὁμοιον τῷ Εὐαγγελίῳ ὅπερ ὁ Ματθαῖος ἔγραψεν, ἄρα καὶ κανονικόν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἱερός Ἐπιφάνιος ἀνεξετάστως καὶ ἀπλῶς ὡς ἤκουσεν, ἔλεγεν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων ἦν ὁμοιον ἐν πᾶσι τῷ ἡμετέρῳ Ματθίῳ, εἴρηται ἀνωτέρω (ἐν σημ. 13)· ὅτι ὅμως τοῦτο αὐτὸ ἔπαθε κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ κριτικώτερος Ἰερώνυμος, ὡς τινες τῶν νεωτέρων φιλολόγων ἀποφαίνονται, οὐδαμῶθεν ἐξάγεται. Διότι οὔτε ἐν τῷ Καταλόγῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, οὐ ἡ σύνταξις τίθεται τῷ 392, οὔτε ἐν τοῖς μεταγενεστέροις αὐτοῦ συγγράμμασι λέγεται τοιοῦτόν τι, ἀλλὰ πανταχόθεν τὸ ἐναντίον ἐξάγεται, ὅτι δηλ. ὁ Ἰερώνυμος οὐδέποτε ἐπίστευσεν ὅτι τὸ καθ' ἑβραίου Εὐαγγέλιον

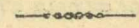
ἦν τὸ αὐτὸ καὶ τὸ τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου, ἐν πᾶσιν ὁμοιον καὶ ἀπαράλλακτον. Ὅσα λέγει ὁ Ἰερώνυμος ἐν τῷ 4 κεφ. τοῦ Καταλόγου αὐτοῦ περὶ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, φαίνονται μὲν ὑπεραπολογούμενά πως τῆς γνώμης τῶν εἰρημένων κριτικῶν, ἀκριβῶς ὅμως ἐξεταζόμενα, τοιαύτην ἰδέαν δὲν περιέχουσι. Καὶ πῶς ἦν δυνατόν ἐν μὲν τῷ 2 καὶ 28 κεφαλ. τοῦ Καταλόγου νὰ ἀναφέρῃ ὁ Ἰερώνυμος ἐκ τοῦ ναζωραϊκοῦ Εὐαγγελίου περικοπὰς μὴ ἀπαντώσας ἐν τῷ ἀναχίρας αὐτοῦ ἑλληνικῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Ματθαίου, ἐν κεφ. δὲ 4 νὰ θεωρῇ τὰ δύο ταῦτα καὶ ὅμοια καὶ ἐν πᾶσιν ἀπαράλλακτα; Ὁ Ἰερώνυμος τοῦτο μόνον φαίνεται πιστεύσας ἐπὶ τινι καιρῶν, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην τῶν πολλῶν, ὅτι «τὸ πρωτότυπον τοῦ Ματθαίου Εὐαγγέλιον, ὅπερ (ὡς ἐλέγετο) ἐβραϊστὶ συνεγράφη, εὕρισκτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Καισαρείας καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ναζωραίων.» «Matthaeus . . . primus in Judaea propter eos, qui ex circumcisione crediderant, Evangelium Christi hebraicis litteris verbisque composuit. . . Porro ipsum hebraicum habetur usque hodie in Caesariensi bibliotheca. . . Mihi quoque a Nazariis, qui in Beroea urbe Syriae hoc volumine utuntur, describendi facialis fuit» (βλ. ἀνωτέρ. σημ. 9). Ἐνταῦθα τρία τινὰ λέγει ὁ Ἰερώνυμος· α) ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου ἐγράφη ἑβραϊστὶ καὶ ἑβραίοις γράμμασι· β) ὅτι ἑβραϊστὶ litteris verbisque composuit, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰερώνυμος ἀλλαγῶ σαφέστερον περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Εὐαγγελίου τούτου γράφει, λέγων «quod Chaldaico quidem Syroque sermone, sed hebraicis litteris scriptum est»—ἐκτὸς ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι, ὅτε συνέγραφε τὸν Κατάλογον αὐτοῦ ὁ Ἰερώνυμος, ἐν τῷ λέγει ὅτι καὶ μετάφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου τούτου ἐφιλοπόνησεν, εἰσέτι δὲν ἦτον ἐγκρατῆς τῆς ἑβραϊκῆς καὶ συνέχευε ταύτην μετὰ τῆς συροχαλδαϊκῆς γλώσσης.—β) ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο εὕρισκτο ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Καισαρείας καὶ ἐν ταῖς χεῖρας τῶν Ναζωραίων καὶ γ) ὅτι ἔλαβεν ἀντίγραφον αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Καταλόγῳ, ἐν τῷ ταῦτα γράφει, λέγει ὁ αὐτὸς ὅτι τὸ εἰρημένον Εὐαγγέλιον καὶ ἀνέγνω καὶ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν τοῦ Ματθαίου παρέβαλε καὶ μετάφρασιν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ (ὅρ. ἀνωτ. σημ. 9 ἀριθ. 1. 13 14), οὐδεμία ἀμφιβολία λείπεται ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων ἐθεώρει τότε ὁ Ἰερώνυμος ὡς τὸ γνησίον καὶ πρωτότυπον τοῦ Ματθαίου Εὐαγγέλιον, τὸ δὲ ἑλληνιστὶ φερόμενον Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ὡς ἠκρωτηριασμένον, παρηλλαγμένον καὶ πολλῶν τοῦ πρωτοτύπου διάφορον. Ἐν οἷς ὅμως ὀψιαιτέρον γράφει, ἐκφράζεται ὁ πατὴρ οὕτως ὅστε ἀρκούντως δεῖκνυσι τῷ ἀναγνώστῃ αὐτοῦ ὅτι μετέβαλε τὴν περὶ τοῦ ναζωραϊκοῦ Εὐαγγελίου προτέραν αὐτοῦ γνώμην (βλ. ἀνωτ. σημ. 9. ἀριθ. 2. 3. 5. 6. 12). Ἀλλὰ καὶ ἕτερος μετὰ τὸν Ἰερώνυμον τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος διασημώτατος, ἀνήρ δυνάμενος νὰ λάβῃ ἀμέσους πληροφορίας περὶ τοῦ καθ' ἑβραίου Εὐαγγελίου, ὡς εἰδήμων τῆς ἑβραϊκῆς καὶ συροχαλδαϊκῆς γλώσσης, ὁ ἱερός Θεοδώρητος, ὁμιλῶν περὶ τῶν Ναζωραίων, ἱστορεῖ ὅτι παρὰ τοῖς αἰρετικοῖς τούτοις οὐκ ἦν ἐν χρήσει τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ναζωραίων εὕρισκει ὁ διδάσκαλος αὐτός τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Πέτρου, ἐν καὶ τοῦτο τῶν πολλῶν ἀποκρύφων τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους περιφερομένων, ὅπερ φαίνεται ὅτι εἶχε πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ καθ' ἑβραίου (βλ. Θεοδ. αἰρετ. Κακομυθ. 2, 2. Παράβλ. τούτοις ὅσα λέγει ὁ Εὐσέβ. Ἐκκλ. ἱστ. 6, 12. 3, 25, καὶ ὁ Ὠριγ. ἐν τῷ Ματθ. 13, 54—56. καὶ ἐν τῷ Προοίμῳ

τοῦ Περί Ἀρχῶν I. §. 8). Ὡςτε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἐπιφανίου καὶ ἐντεῦθεν οὐδεὶς ποτε πλέον διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας ἐπίστευσεν εἰς τὰ ψευδῆ ματαίων ἰουδαϊζόντων χριστιανῶν· εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν, ὡς φαίνεται, πολλὸ ὁ Ἰερώνυμος, ὅστις μεταφράσας τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Ναζωραίων εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν καὶ κοινότερον αὐτὸ οὕτω καταστήσας καὶ τοῖς πολλοῖς αὐτοῖς προκίτον, ἀφείλε τὸν πῆλον τὸν περικαλύπτοντα τὸ ψεῦδος. Ἐν τούτοις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλοὶ καὶ πάλιν ἀνεκινήθη λόγος περὶ τῶν βιβλίων τούτων. Ἐπειδὴ ἕνα τῶν ἀποκρύφων Εὐαγγελίων (καὶ τοιαῦτα μνημονεύονται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος πολλὰ, οἷον τὸ καθ' Ἑβραίους, τὸ ἐπιγραφόμενον τῶν δώδεκα Ἀποστόλων, τὸ τοῦ Πέτρου, τὸ κατὰ Θωμᾶν, κατὰ Ματθαίου, κατὰ Βαρθολομαίου, τὸ κατ' Αἰγυπτίους, τὸ κατὰ Βασιλείδην καὶ Ἀπελλῆν, τὸ κατὰ Κήρυθον καὶ Καρποκράτην, τὸ τοῦ Μαρκίωνος καὶ ἄλλα) ὑπόθεσις ἐγένοντο σπουδαιότατων ἐρευνῶν, καὶ πολλοὶ λόγιοι καὶ πολυμαθεῖς ἄνδρες, καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, ἀπεδέξαντο αὐτὰ οὐ μόνον ὡς ἀρχαιότερα τῶν κανονικῶν ἡμῶν Εὐαγγελίων, ἀλλὰ καὶ ἀγνώτερα καὶ μείζονος πρωτοτυπίας εὐμοιροῦντα, — καὶ τοῦτο ὁ ἡμέτερος Οὐγος ἐκτενεστέρον πως καὶ αὐτὸς τὸν περὶ τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου λόγον ἐποίησατο καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς ποιήσεται. Καὶ ἐν οἷς μὲν μέχρι τοῦδε εἴρηται περὶ τοῦ καθ' Ἑβραίους Εὐαγγελίου τοῦτο μόνον ἀποδείκνυται ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον τῶν ἰουδαϊζόντων ἐκείνων χριστιανῶν ὅποιον ἦν, ὅποιον ὑπὸ τῆς ἱστορίας περιγράφεται οὐκ ἦν τὸ τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου, ὅτι ἐπομένως οἱ αἰρετικοὶ ἐκείνοι ψευδῶς ἀνεκλήρυτον ὅτι ἐλάτουν ἀνὰ χεῖρας τὸ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγέλιον· λέγεται ὅμως εἰσέτι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἐψεύδοντο λέγοντες καὶ ὅτι ὁ Ματθαῖος ἐθεράσιστ' ἔγραψε. Τοῦτο ἀποδείκνυσιν ὁ Οὐγος δι' ὧν κατωτέρω λέγει ἐν τῷ 40 καὶ 41 §.

ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.

(Ἀνάγνωσμα τοῦ καθηγητοῦ Κ. ΦΡΑΓΚ.)

Σήμερον, κύριοι, ἔρχομαι ἵνα διαπραγματευθῶ ἀντικειμένον σπουδαιότατον, ἀντικείμενον διαφέρον εἰς πᾶσαν ἡλικίαν, εἰς πᾶσαν κοινωνικὴν τάξιν καὶ εἰς πᾶσαν ἐθνικότητα ἀνεξαιρέτως, ἀντικείμενον ἐκπηγάζον ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐξακριβοῦν τοὺς πρώτους καὶ ἀπαραιτήτους τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως ὅρους καὶ ἀποτελοῦν τὰς ἐδραίας βάσεις τῆς τάξεως τῆς κοινωνικῆς. Μέλλω νὰ λαλήσω περὶ Οἰκογενείας, ἧς αὐτὸ μόνον τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν ἀναμνησθεὶς τοὺς σπουδαίους τῶν ἀνθρώπων πᾶν ὅ,τι θέλγει καὶ καλλύνει καὶ ἐπερείδει καὶ περιθάλπει τὸν ἡμέτερον βίον, ἀπὸ τοῦ γλυκυτάτου μειδιάματος μεθ' οὗ ἡ μήτηρ ἀποδέχεται τὴν πρώτην ἡμῶν κραυγὴν, καὶ δι' οὗ ἀνατέλλει ἐπὶ τῆς ἡμετέρας κοιτίδος ἡ φαινή ἀκτὶς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, μέχρι τῶν λαθραίων δακρύων τὰ ὁποῖα βλέπομεν καταλειβόμενα ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ νεκροῦ, — ἀπὸ τῶν ἀγῶν καὶ ἀγίων ἐκστάσεων μιᾶς συζυγικῆς ἀγάπης, εὐλογηθείσης ὑπὸ τῆς ὀρηκτικῆς καὶ προστατευομένης ὑπὸ τῆς κοινωνίας, μέχρι τῶν δεινῶν συγκινήσεων τῶν συνοδευουσῶν τὴν ἐξάσκησιν τοῦ πατρικοῦ ἀξιώματος. Ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι μόνον ἀπλή χορηγὸς ὑλικῆς εὐημερίας, ἀβρόφρονος παραμυθίας καὶ παρακλήσεως, ἀλλ' ἔχει λύπας καὶ μερίμνας τοσοῦτω δριμυτέρας, καθ' ὅσον αὐταὶ εἰσδύουσι εἰς τὰ τῆς καρδίας ἐνδόμυχα καὶ ἅμα θιγοῦσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὴν συνεπαίρουσιν ὄλην, ἀποδεικνύουσαι αὐτὴν ἔρμαιον τῆς ἀκαθέκτου ὀρμῆς τῶν. Τοιαύτη ὅμως ὑπάρχει τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις· οὐδεὶς δύναται ν' ἀγαπᾷ χωρὶς νὰ πάσχη. Ὁ καυχώμενος ὅτι οὐδέποτε ἔπαθεν, ὁμολογεῖ ὅτι οὐδέποτε ἠγάπησεν· ὁ οὐδέποτε ἀγαπήσας, οὐδέποτε καὶ ἔζησεν. Ὑπάρχουσι λύπαι ἐπὶ ταῖς ὁποῖαις ὁ φρόνιμος ἄνθρωπος σεμνύνεται πολλῶ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις τῶν παρὰ τῆς τύχης δανειζομένων αὐτῷ ἀγαθῶν, καὶ τὰς ὁποίας εἰκότως προτιμᾷ ἀντὶ

τῶν ἀπολαύσεων τῆς ὑπερφιλανθείας καὶ τῶν ἀνέσεων τῆς ἀκηδίας.

Ὅπου δὲν ὑπάρχει οἰκογένεια, λ. χ. παρὰ τοῖς ἀγρίοις, ἡ ὅπου ὑπάρχει οἰκογένεια ἀτελής, ὡς παρὰ τοῖς βαρβάροις Ἄραφι, Ἰνδοῖς καὶ Σίναις, ἐκεῖ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀνευρεθῶσι τὰ εὐγενέστατα αἰσθήματα καὶ ἐλατήρια τῆς ψυχῆς· ἐκεῖ οὐδὲν ἄλλο παρατηρεῖται ἢ καταπίσεις, δουλεία, ἢ ἢ βάναισα καὶ ἀνελεύθερα καὶ τρόποι θηριώδεις. Τὸ ἀσθενὲς φύλον καταδικάζεται εἰς τὰς χειρίστας τῶν ἐργασιῶν· αἱ γυναῖκες ἀγγαρεύονται νὰ βιστάζωσι τὰ βαρύτερα τῶν φορτίων, νὰ πλανῶνται εἰς τὰ δάση ὅπως κόψωσι ἢ συλλέξωσι ξύλα, καὶ νὰ ἀλήθωσι τὸν εἶτον, ἐν ᾧ οἱ ἄνδρες, ὅποταν μὴ ἐξέρχονται εἰς θήραν ἢ εἰς πόλεμον, κατατρίβουσι τὸν χρόνον ἐν ἀδρανείᾳ. Τῆς χειρωναξίας ταύτης ἐξαιροῦνται μόνον αἱ γυναῖκες αἱ ἀγεληδόν συγκλιόμεναι ἐν τοῖς μεγάροις τῶν πλουσιῶν ἵνα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς ὀρέξεις τῆς φιληδονίας των. Τὰ πλάσματα ταῦτα εἶναι ἀξιώτερα οἴκτου παρὰ τὰ ἄλλα, ἐπεὶ περιέρχονται εἰς χείρονα ἐξαχρεῖωσιν καὶ ἀτιμίαν. Ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἀποβάλλει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν του περισσότερον ἢ ὡς αἰσὶς δουλεύει εἰς τὰς ἡδονὰς τῶν ὁμοίων του. Τὰ τέκνα πάσχουσιν ἐνίοτε πλείονας κακώσεις ἢ αἱ γυναῖκες, ἐγκαταλείπονται μόνον ἢ παραδίδονται εἰς τὰς φροντίδας τῶν δούλων· εἶναι δὲ καὶ αὐτὰ δοῦλα τῆς ἀγερωχίας καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν πατέρων των, οἵτινες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἐκθῶσιν ἅμα γεννηθέντα ἢ νὰ τὰ πωλήσωσιν ἀντὶ εὐτελοῦς τιμῆς. Ἐξαιρουμένου τοῦ Θεοῦ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις εἶναι ἀπλή ἀνάμνησις τοῦ Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης, ἡ Θεότης παρίσταται ὑπὸ τῶν περιῶν ὁ λόγος ἀγρίων λαῶν ὡς τέρας ἀνθρωποδόρον, ὡς στυγερὸν καὶ ἀκάθαρτον εἶδωλον ἔχον χιλιάδας χειρῶν καὶ μυριάδας ὀδόντων, ὡς εἰκὼν ὑλικῆς δυνάμεως ἀνευ διανοίας, ὡς πρότυπον δεσποτικῆς αὐθαιρεσίας, μὴ ἀναγνωρίζουσης μῆτε κανόνας, μῆτε νόμους, μῆτε ἰσότητα.

Οὕτως ἔχουσιν αἱ χῶραι ἐν ταῖς ὁποῖαις δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἡ οἰκογένεια. Ὅποταν τοῦναντίον ἡ οἰκογένεια συσταθῆ ἐπὶ τῶν ἀληθινῶν αὐτῆς βάσεων, φέρει μεθ' ἑαυτῆς οὐ μόνον τὰ ὑψηλὰ αἰσθήματα καὶ τὰ ἀγνά ἢ ἢ, τὴν τρυφεράν ἀγάπην καὶ τὴν εὐλάβειαν, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ ἀξιοπρέπεια καὶ ἡ εὐημερία τοῦ

διωτικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ἀπάσας τὰς ἀστυκὰς, ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀρετάς. Ἡ οἰκογένεια ὁμοιάζει πρὸς ἐστίαν, ἥς ἢ θερμότης καὶ ἢ λαμπηδὼν διαχειῖται βαθμηδὸν εἰς τὰ ἀπώτατα μέρη τοῦ διαστήματος. Κατὰ τὸ πρότυπον τῆς οἰκογενείας διαπλάσσονται αἱ κοινωνίαι· κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς ἐπεκτείνονται, αὐξάνονται καὶ καθαίρονται. Αἱ τοιαῦται κοινωνίαι ἀποτελοῦσιν εὐρυτέραν τινὰ οἰκογένειαν, πρὸς ἣν ἡμεῖς ἀποδίδομεν τὸ γλυκύτερον ὄνομα τῆς πατρίδος. Οὕτω δὲ οἱ ἡμέτεροι συμπολίται γίνονται ἡμέτεροι ἀδελφοί, ἐπεὶ μεθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συνανατραφέντες, ἐδιδάχθησαν νὰ πείθωνται εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους, νὰ περιθάλωσι τὰς αὐτὰς παραδόσεις καὶ τὰς αὐτὰς ἀναμνήσεις, νὰ ἀποτελῶσι τὰ αὐτὰ καθήκοντα καὶ νὰ ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν δικαίων. Ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν εὐρύνεται ὁ κύκλος διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ταυτότητος τῶν εὐγενῶν κλίσεων καὶ διὰ τοῦ θελητήριου τῶν αὐτῶν ὀνομάτων. Ὁ Θεὸς φαίνεται ἡμῖν ὡς ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπομένως ὡς ὁ κοινὸς τῶν ἀνθρώπων πατήρ· ἢ γῆ, τὴν ὁποίαν οἰκοῦμεν, φαίνεται ἡμῖν ὡς τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος κληροδότημα. Ἀνήκοντες λοιπὸν εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν, ἀναγνωρίζοντες ἕνα μόνον καὶ τὸν αὐτὸν πατέρα, ἀγόμεθα νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν καθολικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀδελφότητα. Τοιούτω τρόπῳ αἱ ὑψηλότεραι τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας ἀλήθειαι ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς ἱερᾶς ψυχῆς καὶ ἐκ τῆς εὐγενοῦς ἐστίας τῆς οἰκογενείας. Μὴ πιστεύετε λοιπὸν εἰς τοὺς βλασφημοῦντας καὶ λέγοντας ὅτι ἡ τῆς οἰκογενείας ἀγάπη παρεβάλλει προσκόμματα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν εὐγενεστέρων αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἢ ὅτι εἶναι ἀπλοῦς τύπος φαύλης ὑπερφιλανθείας, ἐμποδιζούσης τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἀγάπης. Τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας, αἵτινες καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν ὑπὸ τὸ ψευδὲς ὄνομα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου ἐπαναλαμβάνονται κατὰ κόρον, ἀνεσκεύασε παλαιὸς τις ἐνάρετος συγγραφεὺς λέγων· «Ἵμεῖς ἀπαιτεῖτε νὰ γείνω ἀδελφὸς ὄλου τοῦ κόσμου, νὰ μὴ ἀναγνωρίσω ἄλλην οἰκογένειαν ἢ τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ μὴ θεωρήσω ἄλλην πατρίδα ἢ τὴν γῆν ὅλην· ἐγὼ ὁμως προτιμῶ νὰ ἦμαι συγγενὴς τοῦ δεινὸς ἢ δεινὸς μᾶλλον ἢ ἀδελφὸς ὄλου τοῦ κόσμου.» Βαθυτάτη εἶναι ἡ ἐννοια τῶν ἐμβριθῶν τού-

των λόγων. Τῷ ὄντι, τί σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ ἐφαρμοζόμενον εἰς ἅπαντας τοὺς ἡμετέρους συμπολίτας καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καθόλου, τί σημαίνει τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα εἰς τὴν πατρίδα ἀποδιδόμενον, ἐὰν αἱ δύο αὐτὶ γλυκύταται προσαγορεύσεις μὴ ἀναλογῶσιν εἰς τὰς πρώτας τῆς νηπιότητος ἡμῶν ἀναμνήσεις, εἰς τοὺς πρώτους τῆς ἡμετέρας καρδίας παλμούς, εἰς τὰς προσφιλεστάτας καὶ ἀνεξιτήλους εἰκόνας, αἵτινες παριστῶσιν ἡμῖν ὅλας τὰς εὐφροσύνας καὶ ὅλας τὰς ἀλγηδόνας τῆς οἰκογενείας; Ὅπως ἀγαπήσωμεν ὡς μητέρα τὴν πατρίδα πρέπει νὰ ἔχωμεν ἄλλην μητέρα, ἢ πρότερον ἔγνωμεν καὶ ἠγαπήσωμεν. Ὅπως ἀγαπήσωμεν ὡς ἀδελφούς ὅσους πάντας τοὺς ἀνθρώπους πρέπει πρότερον νὰ αἰσθανθῶμεν ἀληθῶς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς γαλακτοουχητάτης καὶ ἐν τοῖς ἰδίῳ κόλποις βαστατάτης ἡμᾶς μητρὸς. Ἡ μὲν Θεὸς θὰ ἐξηλείφετο ἀπὸ τῆς ἡμετέρας καρδίας καὶ θὰ ἀπέβαλε τὸν μόνον τίτλον δι' οὗ γίνεται προσιτὸς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ διάνοιαν, ἡμεῖς δὲ ἥκιστα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὸν προταγορεύσωμεν πατέρα καὶ νὰ τὸν ὁμολογήσωμεν ὡς τὸν κοινὸν ἐν οὐρανοῖς ἀπάντων τῶν πλασμάτων κηδεμόνα καὶ συντηρητὴν, ἐὰν κατεδικαζόμεθα νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν πρότερον ἐκεῖνον ὅστις ὑπάρχει ἐνταῦθα ἢ ἐπίγειος αὐτοῦ εἰκὼν.

Ἡ οἰκογένεια ἀποβαίνει ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν ὕλικὴν ἡμῶν εὐημερίαν, εἰς τὴν ἠθικὴν ἡμῶν ὑπαρξιν καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἡμετέρων θρησκευτικῶν αἰσθημάτων.

Ἐν πρώτοις παρατηρητέον, ὅτι ἡ εὐημερία δὲν συνίσταται εἰς τὰς ἐκ τοῦ παραχρημα ἡδονὰς ἢ εἰς τὰς ταραχώδεις ἀπολαύσεις αἵτινες ἀπολήγουσιν εἰς τὸν κάματον, τὴν ἀθυρίαν, τὸν κόρον καὶ τὴν βδελυγμίαν. Ἡ εὐημερία δὲν συνίσταται εἰς τὰ ὕλικὰ πλούτη· ἐνδέχεται νὰ ἦναι τις πλούσιος καὶ νὰ μὴ ἀρκῆται εἰς τὴν τύχην του· καὶ ἀνάπαλιν δυνατὸν νὰ στερῆται τις τῆς τύχης του καίπερ ὢν ἄπορος. Ὁ πλούσιος, χορηγῶν ἡμῖν τὰ περιττά, πολλάκις ἀφαιρεῖ ἡμᾶς τὰ ἀναγκαῖα, τὴν ἀρετὴν δηλαδὴ τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς· δύναται δὲ καὶ νὰ ἀναφλέξῃ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἀσβεστον φιλοδοξίαν. Τί εἶναι λοιπὸν εὐημερία; « ἡ ἀπουσία τῆς ἀνίας καὶ τῆς μερίμνης, ἢ στοργῆ τῶν παρόντων καὶ ἡ ἀσφάλεια περὶ τῶν μελλόντων, στοργῆ μὲ-

τριόφρων καὶ ἀνάλογος εἰς τὴν τύχην, τὴν κατάστασιν καὶ τὰ ἔθιμα ἡμῶν. Ἐνὶ λόγῳ ἡ εὐημερία εἶναι αὐτὴ ἡ ψυχὴ, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ πάσης δουλείας τῶν ἀναγκῶν! » Τίς δὲ ὁ παρέχων ἡμῖν τὸ πολύτιμον τοῦτο κτῆμα; Ἡ ἐργασία, ἡ τάξις, ἡ πρόνοια! Ὅποταν διάγη τις μόνος, εἰς ἑαυτὸν ἐγκαταλειμμένος, ἔρημος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἄμοιρος οἰκογενειακῶν δεσμῶν, κινδυνεύει νὰ εἴπῃ καθ' ἑαυτὸν. « Τί μέλει μοι περὶ τῶν κόπων οὗς » ἄλλοι θέλουσι νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς ἐμέ; Τίνος χάριν πρέπει » νὰ ἀντιστῶμαι εἰς τὰς ζωηροτάτας τῶν κλίσεων καὶ τῶν διαθέσεων μου; Πρὸς τί ἢ βραδεῖα καὶ πολυπόνος φειδῶ ἢ μέλουσα νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον μου; Τίς βεβαιοῖ με ὅτι θὰ » ζήσω ἕως τῆς ἐπαύριον ἢ ὅτι δὲν θὰ ἐπέλθῃ ξένος τις ἵνα καταβροχθίσῃ τοὺς καρπούς τῶν ἰδρώτων μου καὶ τῶν στερήσεων μου; » Ταῦτα ἀναλογιζόμεθα ζῶντες καθ' ἑαυτοὺς καὶ τότε παραδιδόμεθα εἰς τὴν παραυτίκα ἡδονὴν ἀφροντιστοῦντες περὶ τοῦ μελλόντος. Πάντη δ' ἄλλως φρονοῦμεν ὅποταν βλέπωμεν παρακαθημένην ἡμῖν προσφιλεῖ καὶ σεμνὴν σύζυγον, μηδενὸς κόπου φειδομένην ὅπως πολυπλασιάσῃ τὰς εὐφροσύνας καὶ ἐλαττώσῃ τὰς λύπας ἡμῶν, — ὅποταν βλέπωμεν ὀλίγον ἀπωτέρω λευκανθίσαντα τοὺς κροτάφους γέροντα καὶ πολιὰν γραίαν, πρὸς οὗς ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξιν, καὶ οἵτινες δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ἐν τῷ βίῳ ἐὰν ἔμενον ἔρημοι ἕνεκα τῆς ἡμῶν σκληρότητος· ὅποταν τελευταῖον στρέφοντες ἀλλαχόσε τὸ βλέμμα παρατηρῶμεν κοιτίδα, ἐν ἣ ἀναπαύονται τὰ προσφιλέστατα ἡμῖν ἀντικείμενα καὶ αἱ γλυκύταται ἡμῶν ἐλπίδες. Τίς ποτε, τοιαῦτα θεώμενος, θὰ ἐτόλμα νὰ εἴπῃ « δὲν εἶμαι βέβαιος περὶ τῆς ἐπαύριον, καὶ διὰ τοῦτο θέλω ν' ἀπολαύσω τοῦ παρόντος »; Τότε δὴ συναισθανόμεθα νέον χυμὸν κυκλοφοροῦντα εἰς τὰς φλέβας, εἰς τοὺς μυῶνας καὶ εἰς τὸ αἷμα ἡμῶν· τότε ἡ ἐργασία ἀποβαίνει ἡμῖν οὐ μόνον καθήκον, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκη, οὐ μόνον ἀνάγκη ἀλλὰ καὶ ἡδονή· τότε λησμονοῦντες τὸν κάματον ὑπολαμβάνομεν τὴν πέρα τοῦ χρειώδους ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην, ἣν πρέπει νὰ τηρήσωμεν ἀθικτον. Τότε ἡ οἰκογένεια καθιστᾷ ἡμᾶς εὐγενεστέρους ἐνώπιον τῶν ἰδίων ὀφθαλμῶν ἡμῶν καὶ ὠφελιμωτέρους πρὸς τοὺς ἄλλους. Διπλασιαζούσα τὰς δυνάμεις παροξύνει τὴν φιλεργίαν καὶ ἐφιστᾷ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν εἰς τε τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον. Παγιοῦ.

σα δὲ τελευταῖον τὴν προσωπικὴν ἡμῶν εὐημερίαν, τὰ μέγιστα συμβάλλεται καὶ εἰς τὴν εὐημερίαν ὅλης τῆς κοινωνίας.

Περιορίσθη ἄχρι τοῦδε νὰ καταδείξω τὰ ἀποτελέσματα τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ τὴν συστήσω ὑμῖν διὰ τῶν εὐεργετημάτων τῆς. Καιρὸς εἶναι ἤδη νὰ φανερώσω τί ἐστὶν οἰκογένεια αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, ἐπὶ τίσιν ὄροις δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, καὶ τίνες αἱ ἀρχαὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ἐδραίαν αὐτῆς βάσιν.

Ἡ οἰκογένεια, ὡσάκις ὑπάρχει πλήρης, συνίσταται ἐκ τριῶν κοινωνιῶν, ἀδικοσπαστῶν μὲν ἀπ' ἀλλήλων, πάνυ δὲ εὐδιακρίτων· πρώτη τούτων νομίζεται ἡ συζυγικὴ κοινωνία, ἡ μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς· δευτέρα ἡ μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων· τρίτη ἡ τῶν τέκνων πρὸς ἀλλήλα. Ἐκάστη τῶν κοινωνιῶν τούτων ἐπιφέρει ἐπὶ τὴν ἡμετέραν ὑπαρξιν μυρίας εἰδικὰς χάριτας καὶ ἀνοίγει πηγὴν ἀνεξάντλητον ἰσχύος, θάρρους καὶ παραμυθίας ἐν ταῖς ἀτυχίαις. Ἄλλ' ἐπὶ τίνι ὄρω; Ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θὰ ἐπιτελέσωμεν ὅσα αὕτη ἐπιβάλλει ἡμῖν καθήκοντα, θὰ κατανοήσωμεν τὸν ὕψιστον αὐτῆς σκοπὸν, δὲν θὰ φεισθῶμεν κόπων πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ, θὰ προσενέγκωμεν θυσίαν καὶ ὀλοκαύτωμα τὰ πάθη τῆς ὑπερηφανείας καὶ περιφιλαυτίας καὶ θὰ ἀφιερῶμεν εἰς αὐτὴν μετ' ἀκραιφνοῦς αὐταπαρνήσεως.

Ὁ γάμος, καὶ εἰ μὴδὲν ἄλλο ἢ ἡ ἀπλοῦν μέσον, δι' οὗ νὰ ἀναγνωρίζωσιν οἱ μὲν γονεῖς τὰ ἴδια τέκνα, τὰ δὲ τέκνα τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, θὰ ἐφαίνετο πρᾶγμα ἱερὸν ἅμα καὶ γενναῖον καὶ ἄξιον τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν κέκτηται δικαίωμα νὰ διάγῃ τὸν βίον ὡς τὸ στρουθίον τὸ καταλείπον τὰ ὠὰ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἄμμου καὶ ὕστερον ἀπολλύμενον ἐν ταῖς ἀπεράντοις ἐρήμοις. Ἐχομεν τὴν ἀξίωσιν ὅτι εἴμεθα ὄντα ἀνώτερα τῶν ζώων· τὰ ἀνθρώπινα πλάσματα, ἅμα κυοφορηθέντα, προσδέονται μείζονος θεραπείας καὶ περιθάλψεως. Περιπλέον, ὡς ἐρρέθη καὶ ἀνωτέρω, ἡ τοῦ ἀνθρώπου καρδία σκληρύνεται καὶ ἐξελέγχεται ἄμοιρος ὄλων τῶν εὐγενῶν παθῶν, ἐὰν μὴ δοκιμάσῃ ἐν μὲν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τὴν υἱικὴν ἀγάπην, ἐν δὲ τῇ ἀνδρικῇ τὴν ἀγάπην τὴν πατρικὴν. Ὁ γάμος ὁμῶς εἶναι οὐχὶ ἀπλοῦν μέσον, ἀλλὰ σκοπός· εἶναι αὐτάρκης· ἀπαιτεῖ ὄλον τὸν σεβασμὸν ἡμῶν καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ὡς ἀπαραίτητον θεμέλιον καὶ ἀπαραβίαστον ἐχέγγυον αὐτῆς τῆς οἰκογενείας.

Τῶ ὄντι τίς ὁ ὀρισμὸς αὐτοῦ; Ὁ γάμος ὁ ὢν τοιοῦτος οἶος ὀφείλει νὰ ἦναι, οἶος ὑπάρχει πραγματικῶς ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ διανοίᾳ καὶ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἡ τοῦ ἀνθρώπου καρδία ἐν ὄλαις ταῖς τοῦ βίου περιστάσεσιν, εἶναι «ἡ ἀδιάλυτος ἔνωσις καὶ συγχώνεσις τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ καθήκοντος»· εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ καθήκοντος ἡγιασμένη καὶ κεκαθαρμένη ἀγάπη, εἶναι τὸ καθήκον τὸ παρὰ τῆς ἀγάπης ἐξωπλισμένον καὶ πεπροικισμένον δι' ὄλων τῶν χαρίτων. Μεταξὺ ἀγάπης καὶ γάμου δὲν ὑπάρχει οὐδεμία διαφωνία ἢ ἀντιπάθεια διαθέσεων. Ἄδικον ἔχουσιν οἱ τοῦτο ἰσχυριζόμενοι ἀτματογράφοι, οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ γελωτοποιοὶ ἐν ταῖς συνήθειαις συναναστροφαις. Ὁ γάμος δὲν εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἡ κορωνὴ αὐτῆς. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου δὲν ἀναδιῶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, οὐδὲ τὰ ἀποφθέγματα τῶν ἐμπείρων τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀποτεῖνομαι εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὴν ὀρθοφροσύνην τῶν ἀκροατῶν μου.

Ἄθῶα παρθένος γοητεύει ὑμᾶς διὰ τῆς νεότητος, τῆς ἀγνότητος καὶ τῶν χαρίτων τῆς· ἡ αὐστηρὰ ἠθικὴ καὶ τὰ ἔξοχα προτερήματά τῆς ἐπιβάλλουσιν ὑμῖν σέβας· ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ γλυκύτης αὐτῆς τὴν παριστάνουσιν ὑμῖν σύντροφον ἀξιαγάπητον ἅμα καὶ ἀφιερῶμένην. Τί ἐμπορεῖτε νὰ ἀπαιτήσητε παρ' αὐτῆς; τίνα προσφορὰν δύνασθε νὰ ποιήσητε αὐτῆς; Μίαν μόνην· μετ' αὐτῆς νὰ διέλθητε ὄλον τὸν βίον, νὰ τὴν προστατεύητε, νὰ τὴν ὑπερασπίζησθε, νὰ τὴν διασώζητε ἀφ' ὅσων ἐμπορεῖτε κινδύνων, ὑπισχνόμενοι αὐτῇ ὡς ὁμοιῶν τῆς νεότητος καὶ τῆς ἀφιερῶσεώς τῆς τὸ ἐπαξίως τιμῶμενον γῆρας μιᾶς τιμιωτάτης συζύγου, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ θὰ σεμνύνεσθε ὑμεῖς ὡς περ καὶ αὐτὴ θὰ ἐγκαυχᾶται ἐν ὑμῖν. Πρὸς τοῦτο ὀφείλετε νὰ τὴν νυμφευθῆτε. Ὁ γάμος λοιπὸν εἶναι τὸ μόνον εἶδος, ὁ μόνος τύπος ὃν προσλαμβάνει ἡ ἀγάπη, ὁπότεν ἀληθῶς διατρέφωμεν εἰλικρινῆ ἀγάπην πρὸς γυναῖκα παρ' ἡμῶν τιμωμένην· ἐπειδὴ γυνὴ τὴν ὁποίαν τιμῶμεν εἶναι γυνὴ πρὸς ἣν ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς ὅτι ἔχομεν καθήκοντα νὰ ἐπιτελέσωμεν, πρὸς ἣν θέλομεν ν' ἀφιερῶσωμεν τὴν ἡμετέραν ὑπαρξιν, καὶ παρ' ἧς προσδοκῶμεν εὐλόγως τὴν αὐτὴν θυσίαν. Πᾶσα ἄλλη ἰδέα ἡ ἐρμηνεία εἶναι ὕβρις καὶ προεσκεμμένη ἀπόφασις περὶ ἐγκαταλείψεως. Οὐδεὶς ὁμῶς οὐδέποτε οὔτε ὕβριζει οὔτε ἐγκαταλιμπάνει γυναῖκα ἣν ἀγαπᾷ, σέβει καὶ τιμᾷ. Ὁ γάμος δὲν εἶναι, καθάπερ κηρύττουσιν οἱ σοφισταί, θεσμὸς

αυθαίρετος, καθιερωθείς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων μόνον χάριν τῆς κοινωνίας, ἀλλ' εἶναι αὐτὸς τῆς φύσεως ὁ νόμος, ἡ μόνη δυνατὴ ἔκφρασις τῆς οὐρανιας ἀγάπης τῆς ἐνυπαρχούσης ἐν τῇ τιμιωτάτῃ καρδίᾳ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς.

Κατὰ δυστυχίαν ὁμως ὁ μεταξὺ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγάπης πόλεμος δὲν ἀναφαίνεται μόνον ἐν τοῖς μυθιστορήμασι καὶ ἐν ταῖς κωμωδίαις. Πόθεν προκύπτει ἡ ἀπαίσιος ἔρις; Ἄπο διττῆς πλάνης. Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ ὑπολαμβάνεται ὡς ἀγάπη ἡ ὄρεξις τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ ἀχαλίνωτος τῆς φαντασίας ὄρμη, ἢ μὴ ἀναγνωρίζουσα μῆτε σπουδαίαν ἐνασχόλησιν, μῆτε ἀμοιβαίαν ἀγάπην, μῆτε λόγον ἀνώτερον, μῆτε αὐταπαρνήσιν, μῆτε καθήκον. Εἶτα δὲ ἐπειδὴ νομίζεται ὁ γάμος ὡς τὸ τοῦ νεανικοῦ βίου πέρας, τὸ ὁποῖον ἐνεκα χρημάτων ἢ φιλοδοξίας στέργουσι οἱ μωροὶ καὶ ἀνόητοι, οἱ μὴ θέλοντες νὰ καταλάβωσιν ὅτι ἡ τῆς γυναικὸς καρδίᾳ ὑπάρχει ἡμῖν ἀναγκαιότερα τῆς προικὸς τῆς, καὶ ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν ἀνάγκην εὐημερίας μᾶλλον ἢ χρημάτων.

Ἐν τούτοις δὲν ἰσχυρίζομαι ὅτι ἡ ἀγάπη ὑπάρχει ἀπαραιτήτως ἀναγκαία εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν τοῦ γάμου. Ὑπάρχουσι τανῦν πάμπολλοι γάμοι εὐτυχέστατοι, οἵτινες ἤρξαντο οὐχὶ ἐπὶ αἰσίοις οἰωνοῖς. Ἄλλ' ἐὰν μὴ ἀνευρίσκηται ἡ ἀγάπη ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τοῦ γάμου, ἀνάγκη πᾶσα νὰ διατηρηθῇ εἰς αὐτὴν τόπος κατὰλληλος ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς οἰκίας, ὃν ὀφείλει νὰ καταλάβῃ ὀψιαιτέρον. Ὁ γάμος ὁ μὴ ἀρχόμενος διὰ τῆς ἀγάπης πρέπει νὰ λήγῃ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἀγάπην· πρὸς τοῦτο δὲ ἀνὴρ καὶ γυνὴ ὀφείλουσιν ἀμφοτέρωθεν νὰ διατρέφωσιν αἰσθημα βαθείας ὑπολήψεως καὶ τιμῆς, ἐρειδομένης μὲν ἐπὶ ἀγαθῶν ἅμα καὶ διαρκῶν προτερημάτων, γεννώσης δὲ βαθμηδὸν τὴν ἀμοιβαίαν ἀφοσίωσιν. Ἄλλ' ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ δεδοκιμασμένη πιστότης ἢ ἐμφωλεύουσα εἰς δύο τιμίας καρδίας μεταποιοῦνται ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰς ἀκαταμάχητον στοργήν, ἐπειδὴ ὁ μὲν ἄνθρωπος ἐπλάσθη ἵνα ἀγαπᾷ, ἡ δὲ ὑψίστη καὶ εὐγενεστάτη τῆς ἀγάπης ἔκφρασις εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς θυσίας. Οἱ μὲν ἀφιερῶνται διότι ἀγαπῶσιν, οἱ δὲ ἀγαπῶσι διότι ἀφιερῶνται.

Ὅμοιόν τι παρατηρεῖται ἐνίοτε ἐν τῷ βίῳ τῆς μητρός. Ἐὰν λ. χ. ἐν ἐκ τῶν τέκνων τῆς ἀδικηθῆν ὑπὸ τῆς φύσεως φαίνεται ἀσθενὲς, καχεκτικὸν καὶ ἐπομένως βραχύβιον, ἢ ἐὰν ἔχῃ διάνοιαν ἀσθενεστέρην καὶ μᾶλλον προσδεομένην τῆς μητρικῆς

προμηθείας, ἢ ἀγαθὴ μήτηρ θὰ περιθάλη τὸ τέκνον ἐκεῖνο μετὰ μείζονος στοργῆς καὶ ἐπιμελείας ἢ τὰ ἄλλα. Μήπως εἶναι τοῦτο ἀποπλάνησις τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως; Οὐχὶ βεβαίως· ὁ ἄνθρωπος ἀφιερῶται πολλῷ μᾶλλον δι' αὐτῆς τῆς θυσίας τὴν ὁποῖαν τελεῖ. Ἡ εἰλικρινὴς ἀφιέρωσις καὶ ἡ θυσία εἶναι ὁ κάλλιστος τρόπος δι' οὗ ἐμπορεῖ τις νὰ ἀνάψῃ ἐν τῇ καρδίᾳ του τὴν εὐγενῆ φλόγα τῆς ἀγάπης. Τοῦτο συμβαίνει ἐν τῷ γάμῳ ὁπόταν γείνη καλὴ ἀρχὴ διὰ τῶν ἀμοιβαίων θυσιῶν, διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀφιερώσεως καὶ αὐταπαρνήσεως, ἢ ἀγάπῃ ἢ μὴ φαιδρύνασα τοὺς ἀρραβῶνας θὰ λαμπρύνῃ ἀναμφιβόλως τὸ συζυγικὸν στάδιον.

Τοιοῦτος ὁ γάμος ἐν τῇ ἀρχῇ του. Ἡ ἀγάπη, ἐὰν τε αἰτία ὑποτεθῇ, ἐὰν τε ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας, εἶναι ὁ νόμος τοῦ γάμου, καθάπερ αὐτὸς ὁ γάμος εἶναι ἡ πλήρωσις τῶν ἱερῶν λογίων «ἔσσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»· εἶναι ἡ δικαιολόγησις παλαιοῦ τινος μύθου, καθ' ὃν ἀνὴρ καὶ γυνή, ἡνωμένοι ὄντες πρότερον εἰς ἓν μόνον πλάσμα καὶ μετὰ ταῦτα ἀσπασθέντες ἀλλήλων διὰ τῆς βίας ζηλοτύπου θεότητος, δὲν παύονται ποθοῦντες νὰ συνενωθῶσι καὶ συμπληρώσωσι τὴν ἀτελῆ φύσιν ἀλλήλων. Τῷ ὄντι τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πλεονεκτήματα οὕτω διεμεμήθησαν μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὥστε ἐκάτερον τούτων φθάνει εἰς ἓνα βαθμὸν τελειότητος, πρὸς τὸν ὁποῖον δὲν δύναται οὐδὲ νὰ προσεγγίσῃ τὸ ἕτερον. Εἰς τὸν ἀνδρα ἐπεδαψίλευσεν ἡ φύσις ἐμβριθὴ διάνοιαν καὶ σωματικὴν ῥώμην, θάρρος τοῦ ἐπιτίθεσθαι καὶ τοῦ ἀμύνεσθαι, τοὺς κόπους τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὰς πολυμόχθους καὶ σπουδαίας μελέτας. Εἰς τὴν γυναῖκα ἐπεδαψίλευσε τὴν πραότητα, τὴν γλυκύτητα, τὴν πλήρη ἐλπίδων αὐταπαρνήσιν, τὰς ἐργασίας τὰς κοσμούσας καὶ καλλυνούσας μᾶλλον ἢ τὰς αὐξανούσας τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν ἡμῶν, τὰ ἀβρὰ αἰσθήματα, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ θέλημα ἅμα καὶ τὴν ποίησιν τοῦ βίου, τελευταῖον τὴν λεπτότητα τῆς διανοίας, ἣτις ὀλίγον ἀπέχει ἀπὸ τῆς χρησμολόγου ἱερομαντείας. Τοῦτου ἕνεκεν παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς, καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ τοῖς Ἰαλᾶταις, ἐτιμᾶτο ἡ γυνὴ ὡς προφήτις. Ἐνεκεν τῆς τοιαύτης τῶν φυσικῶν πλεονεκτημάτων διανομῆς μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, ἐκάτερος τούτων ἀποβαίνει πρὸς τὸν ἕτερον ἀληθὲς πρότυπον ἰδεῶ-

δες, καὶ ἀντικείμενον τιμῆς, λατρείας, ἀγάπης. Τούτου ἕνεκεν ἑκάτερος προσελκύεται ἑαυτῷ τὸν ἕτερον διὰ τε τῆς ψυχῆς ἅμα καὶ διὰ τῶν νόμων τῆς ὑλικῆς φύσεως. Ἐκ τῆς διαφόρου διανομῆς προκύπτει ὡσαύτως ἡ διαφορὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς καὶ ἡ διάφορος θέσις ἣν ὀφείλουσιν ἑκάτερος νὰ καταλάβωσιν ἐν τῇ κοινῇ ἐστίᾳ. Ἡ γυνὴ δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν αὐτὴν ὡσπερ ὁ ἀνὴρ ἐντολήν, ἅτε μὴ λαβὼν παρὰ τῆς φύσεως μήτε τὰς αὐτὰς ἰκανότητας μήτε τὰς αὐτὰς ὀρέξεις. Ὁ ἀνὴρ προώριστα νὰ καταναλίσκῃ ὅλην τὴν ἑαυτοῦ ἐνέργειαν ἐκτὸς τῆς οἰκίας, εἰς τὸ βῆμα, εἰς τὸν πόλεμον, εἰς τὸ ἔρμολυφεῖον, εἰς τοὺς δημοσίους συλλόγους. Ἐὰν ἠτχολεῖτο περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ ἡ γυνὴ, θὰ ἀπῆντα τὸν ἀνδρα ἐν μιᾷ ἐπικινδύνῳ παλαιστρα, ἣτις οὐδαμῶς θὰ συνετέλει ὅπως συσφίξῃ τοὺς ἱεροὺς τῆς οὐσυγκιῆς ἀγάπης δεσμούς. Ἐπειτα, ἀπούσης τῆς γυναικὸς, τίς θὰ ἐλάμβανε φροντίδα περὶ τῆς οἰκίας, περὶ τῶν τέκνων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαχειρίσεως; Ἡ γυνὴ προώριστα νὰ ὑπάρχῃ βασίλισσα τῆς οἰκογενείας· ἐκεῖ κατ' ἐξοχὴν πρωταγωνιστεῖ· ἐκεῖ παρίσταται ὡς ἡ ἀληθὴς πρόνοια ἡμῶν, ὡς ὁ ἰσχυρότατος καλλιτέχνης καὶ ὁ εὐφρεστάτος δημιουργὸς τῆς ἡμετέρας εὐημερίας. Ὁρθότατα παρέβαλεν ἀρχαῖός τις συγγραφεὺς τὴν μητέρα τῆς οἰκογενείας πρὸς μητέρα μέλισσαν· ὅπου αὕτη διατρέβει, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ὄλος ὁ σίμβλος. Ἄμα ἀποχωρησάσης ἐπὶ μικρὸν τῆς μητρὸς διασκεδάζονται αἱ μέλισσαι, θραύονται τὰ μελίκηρα, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μέλι ἀποβάλλει τὴν εὐοσμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν γλυκύτητα. Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου· τοιαύτη ἡ ἀληθινὴ μήτηρ τῆς οἰκογενείας. Ἡ γυνὴ λοιπὸν διαφέρει τοῦ ἀνδρὸς καὶ τούτου ἕνεκεν δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν αὐτὴν ὡς ἐκεῖνος ἐντολήν. Δὲν εἶναι ὅμως οὐδὲ ὑποδεεστέρη τοῦ ἀνδρὸς, ἐπειδὴ ἄλλως θὰ περιήρχετο ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν πειρασμὸν ἵνα τὴν ταπεινοῖ καὶ τὴν ἐξευτελίξῃ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ταπεινώσωμεν καὶ ἐξευτελίσωμεν τὴν γυναῖκα χωρὶς νὰ ἐξευτελίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, χωρὶς νὰ ἀφέλωμεν τὸ τῆς καρδίας ἡμῶν ἀβροφύεστερον μέρος, χωρὶς νὰ ἀποκόψωμεν τὴν καλλίστην μερίδα τῆς ἡμετέρας οὐσίας. Ἡ γυνὴ, ἡ μήτε ὁμοιάζουσα πρὸς ἡμᾶς, μήτε κατωτέρα ἡμῶν οὕσα, εἶναι ἰσότιμος σύντροφος ἡμῶν. Ἐπειδὴ μέλλει νὰ ἐκτελέσῃ ἐντολήν διάφορον τῆς ἡμετέρας, ὑπάρχει ἡμῖν ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος· τούτου ἕνεκα πρέπει

νὰ ὑπολαμβάνωμεν αὐτὴν δέσποιναν τῆς οἰκίας. Ὅποταν δὲ βαστάξῃ ἀξιοπρεπῶς τὸ κοινὸν βῆμα, ἔχει δικαιολογητὴν ἀξίωσιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν τιμῶν καὶ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας.

Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δὲν μένουσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον μεμονωμένοι. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφαίνεται ἕτερα τίς ὑπαρξίς, ἣτις πολὺ ἀπέχουσα τοῦ διαχωρίσαι αὐτοὺς, καθιστᾷ τὸν δεσμὸν τῶν μᾶλλον ἀδιάρρηκτον. Εἰς τὴν προσηγορίαν τῶν συζύγων προστίθενται αἱ οὐχ ἦττον γλυκύθυμοι ἀλλὰ καὶ σπουδαιότεραι προσωμίαι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς. Ὅσον αὐξάνεται ἡ εὐημερία τοσοῦτον πολλαπλασιάζονται καὶ τὰ καθήκοντα. Τίνα δὲ τὰ τῶν γονέων καθήκοντα πρὸς τὰ τέκνα; Ταῦτα ἄρχονται πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου, πρὶν ἀνοιχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ ἰδῶσι τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, μᾶλλον δ' εἰπεῖν πρὶν αὐτὸ συλληφθῆ. Ὁ ἀνθρώπινος βίος ἔχει προορισμὸν τοσοῦτον ὑψηλόν, ἱερὸν καὶ δυσεκτέλεστον, ὥστε οἱ ὅπωςδῆποτε ἐμποδίζοντες τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, οἱ ἀφαιροῦντες αὐτὸν τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς του, οἱ καταδικάζοντες αὐτὸν ν' ἀποβῆ ἀδιάρρηκτος σειρὰ θλίψεων, ταλαιπωριῶν καὶ ἀτιμιῶν, ἁμαρτάνουσιν εἰς τὸν Θεόν, εἰς ἑαυτοὺς καὶ εἰς τὸν πλησίον οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν φονέων.

Παρατηρήσατε μετὰ πόσης εὐφυΐας ἅμα καὶ φιλοστοργίας προνοεῖ αὐτὴ ἡ φύσις προκειμένου ἀπλῶς περὶ τῆς γεννήσεως ἑνὸς πτηνοῦ. Εὐθύς ὁπότεν ἡ πρώτη τοῦ ἔαρος αὔρα καὶ ἡ πρώτη τῶν δένδρων φυλλοφορία εἰδοποιήσῃ τοὺς μετοίκους τοῦ οὐρανοῦ ὅτι πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήτῃσιν εἰς μίαν νέαν γενεάν, παραχρῆμα σχηματίζονται τὰ ζεύγη· ἕκαστον πτηνὸν ἐκλέγει τὴν ἑαυτοῦ σύντροφον· φιλοτεχνοῦνται αἱ φωλεαί, αἱ μέλλουσαι νὰ δεχθῶσι τὸ εὐθραυστον περικάλυμμα ὁπότεν μετ' οὐ πολὺ θὰ ἐξέλθῃ πλάσμα ἄοπλον, πειναλέον καὶ ἀσθενές. Ὅποταν ἐκφανῆ τὸ νεογνόν, ὡς ἀμοιβὴ τοῦ παρελθόντος καὶ ἐλπίς τοῦ μέλλοντος, μετ' ὀπόσης δραστηριότητος καὶ ὑπομονῆς, μετ' ὀπόσης ἀγάπης καὶ εὐτολμίας θερμαίνεται καὶ προστατεύεται παρὰ τῆς μητρὸς καὶ τρέφεται παρὰ τοῦ πατρὸς! ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἡ μήτηρ διαδραματίζει θαρραλεώτερον καὶ σπουδαιότερον πρόσωπον· αὐτὴ προώριστα ὑπὸ τῆς φύσεως νὰ ὑπερασπίζηται τὴν ἐστίαν ἐναντίον πάσης εἰσβολῆς τῶν ἐχθρῶν καὶ τῶν ξένων. Εἶναι δυνατόν νὰ πράξῃ ὁ ἀνθρώπος ὑπὲρ τῶν ἰδίων τέκνων ὀλιγώτερα παρ' ὅσα μοχθεῖ τὸ ἄλογον πτηνὸν ὑπὲρ τῶν νεοσσῶν

αὐτοῦ; Εἶναι ποτε δυνατόν ὁ λογικὸς καὶ εὐαίσθητος ἄνθρωπος νὰ μὴ λάβῃ τὴν αὐτὴν μέριμναν περὶ τοῦ καρποῦ τῶν ἰδίων σπλάγχνων, ἧς ἀπολαύει τὸ πτηνὸν παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ; Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ παρασκευασθῇ ἡ φύσις τοῦ παιδὸς ὡς παρασκευάζεται ἡ καλιὰ τοῦ πτηνοῦ· πρὶν αὐτὸ συλληφθῆ, ὀφείλομεν νὰ σκεφθῶμεν περὶ τῶν ἀναγκῶν του καὶ περὶ τοῦ τρόπου δι' οὗ θὰ ἐπαρκέσωμεν εἰς αὐτάς. Βιρυτάτην ἀναδεχόμεθα εὐθύνην παιδοποιούμενοι, ἐὰν ἐκ τῶν προτέρων γινώσκωμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκτελέσωμεν τὰ πρῶτιστα τῶν ἡμετέρων πρὸς τὰ τέκνα καθηκόντων. Ὑπάρχει νόμος αὐστηρῶς τιμωρῶν τὸν ἀνάλητον καὶ ἀπάνθρωπον πατέρα τὸν ἐγκαταλειμ-πάνοντα τὰ ἑαυτοῦ τέκνα. Δὲν ὑπάρχει ὁμοίως καὶ μία ἄλλη ἐγκαταλείψις, περὶ ἧς νῦν ποιῶμαι τὸν λόγον, ἐγκαταλείψις προμελετημένη καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως; Πολλῶν δικαιότερον πρέπει νὰ ὀνειδίσωμεν ὡς βάρβαρον καὶ προῶλην τὸν μὴ ἀναγνωρίζοντα τὸ ἑαυτοῦ αἷμα, τὸν ἀπορρίπτοντα ὡς φορτίον δυσβάστακτον τοὺς καρποὺς τῶν ἰδίων σπλάγχνων, τὸν ἐγχαράσσοντα ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν τέκνων του τὰ στίγματα τῆς ἀτιμίας ἐκείνης, εἰς ἣν αὐτὸς ὁ ἀσυνειδήτος καὶ ἀναιδὴς ὤλησε τὴν μητέρα των. Βεβαίως ἡ εὐσπλαγχνία, ὡς ἄλλος οὐρανόπεμπτος ἀγγελος, ἐπισυνάγει ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς τοῦ ἐγκαταλειμμένου νεοσσούς· ἀλλ' ἡ εὐσπλαγχνία δὲν δύναται οὐδέποτε ν' ἀντικαταστήσῃ οὔτε τὴν φιλόστοργον πρόνοιαν καὶ τοὺς ἀγνωστούς τῆς μητρὸς μαστούς, οὔτε τὴν προστασίαν ἐκείνην, ἧς ἀνεὺ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁμοιάζει πρὸς ναυαγοῦν σκάφος ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγρίων κυμάτων τοῦ ὠκεανοῦ. Αἱ αἰσθήσεις λαλοῦσι καὶ τὰς ἀκούομεν· ἐπὶ τέλους ὁμοίως ἀφυπνοὶ ἢ συνειδήσεις ἡμῶν· καὶ τότε δὴ αἰσχυρόμενοι ἐπὶ ἀσελείᾳ, ἧς θύμα ἐγένετο αὐτὸ τὸ ἡμέτερον αἷμα καὶ ἡ σὰρξ, τάλαιπωρούμεθα ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ συνειδότος, ὅτι παρεδώκαμεν ἄθῳ πλάσμα εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὶν ἢ τὸ γεννήσωμεν.

Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ῥηθέντων ἔπεται ὅτι πρέπει ἡ τῶν γονέων πρόνοια νὰ προηγήται μὲν τῆς γεννήσεως τοῦ τέκνου, ἀλλὰ νὰ μὴ περιπίπτῃ εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς φιλοδοξίας καὶ τοῦ πλημμελοῦς ὑπολογισμοῦ. Οὐδὲν ἔχομεν καθήκον νὰ καταλίπωμεν εἰς τὰ ἡμέτερα τέκνα τὴν ἀφθονίαν καὶ τὸν πλοῦτον τὸν ὅποιον δὲν κατέχομεν ἡμεῖς αὐτοί· ἐπειδὴ, ὡς περὶ πρὸ μικροῦ ἐρρήθη,

ἐν τῷ πλούτῳ δὲν ἐγκτεται οὔτε ἡ ἀληθὴς εὐημερία οὔτε ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ τίμιος τεχνίτης, ὁ πρότερον μὲν ὑπὲρ δύο ἐργαζόμενος, νῦν δὲ θέλων νὰ διαθρέψῃ τρεῖς, ἀρκεῖ νὰ διδάσκη τὸ τέκνον του ὅπερ αὐτὸς μετέρχεται ἐπιτήδευμα καὶ νὰ τὸ ἀναδείξῃ οὕτως ὠφέλιμον τῆς κοινωνίας μέλος. Ὁ μέγας Μοντεσκῦς εἶπεν· «Ὁ πατὴρ ὀφείλει νὰ ἀναθρέψῃ καὶ ἐκπαιδεύσῃ τὸ τέκνον του· δὲν ὀφείλει ὁμοίως νὰ τὸ καταστήτῃ κληρονόμον.» Τὸν φιλόπονον δὲ καὶ τίμιον ἐργάτην τὸν διδάσκοντα τοὺς παῖδας του τὸ ἴδιον ἐπιτήδευμα ἐκτιμῶ ἐγὼ πολὺ μᾶλλον ἢ τινὰς χιλιαδούχους, οἱ ὅποιοι ἐπλούτησαν κερδοσκοποῦντες ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις καὶ ἐκληρονόμησαν τὴν ἀδράνειαν καὶ τὴν ἀκνηρίαν, διακυβεύοντες τὴν τε ἑαυτῶν καὶ τὴν τῶν ἄλλων περιουσίαν· ἐκτιμῶ αὐτὸν μᾶλλον ἢ τὸν κτηματίαν τὸν μηδαμῶς φροντίζοντα ν' ἀποβῇ ὠφέλιμος τῷ πλησίον καὶ νὰ ἀποτίσῃ τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν κοινωνίαν, ὡς ἐπραξεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ σχεδίων φαντασιωδῶν καὶ ἀπραγμα-τοποιήτων, ἀλλὰ περὶ καθηκόντων σπουδαίων, τὰ ὅποια εἰς πάντας ἐπιβάλλονται ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ τὰ ὅποια ἅπαντες κέκτηνται τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκτελέσωσι. Τίς δὲ θὰ πάθῃ ἕνεκα τῶν εἰς τὸν πατέρα πρὸς τὰ τέκνα ἐπιβαλλομένων καθηκόντων; Ὁ τόπος ἢ ὁ πατήρ; Ὁ τόπος δὲ θὰ ὑποφέρῃ, ἐπειδὴ τὰ τέκνα, εἰς ἑαυτὰ ἐγκαταλειπόμενα, ἀβοήθητα καὶ ὄλως ἄμοιρα τῶν τῆς ὑπάρξεως μέσων, ἢ ἀποθνήσκουσιν ἢ γίνονται μάλιστα τῆς κοινωνίας· ὁ πατήρ ὁμοίως, βλέπων τὸ παιδίον παρ' ἐκείνου προσδοκῶν ὄλον αὐτοῦ τὸ μέλλον, θὰ ἀρυσθῇ νέας δυνάμεις, ὑψηλότερα καὶ γενναιότερα αἰσθήματα, καὶ θὰ συναισθανθῇ ἑαυτὸν πολλῶν μείζονα ἢ προτοῦ, ἐπειδὴ ὡς ὑπάρχει μεγαλειότης βασιλέων οὕτως ὑπάρχει καὶ τις ἄλλη μεγαλειότης, μᾶλλον προσιτὴ εἰς ἅπαντας καὶ ἤττον διαμφισθητουμένη, — ἡ μεγαλειότης τοῦ οἰκογενειάρχου. Ἀλλὰ τὸ ἀνατρέφειν τοὺς παῖδας μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν δύνανται νὰ ἐπαρκῶσιν αὐτοὶ εἰς τὰς ἀνάγκας των, καὶ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸ ἴδιον ἐπιτήδευμα, τοῦτο εἶναι ὁ καλούμενος βίος ὑλικὸς ἢ ὁ ἄρτος τοῦ σώματος. Ὁ βίος ὁμοίως ὁ ὑλικὸς δὲν εἶναι εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀποχρῶν· προσδίδεται τοῦ βίου τοῦ πνευματικοῦ· ἡ φυσικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἀνατροφή ἔχει ἀνάγκην τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὴν ἐκπαίδευσιν δὲν δύνανται ἀπαγτες νὰ δώσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν· αἱ κα-

λῶς διοργανωμένοι καὶ πεπολιτισμένοι κοινωνία ἐγκαθιδρύουσι σχολεῖα δημόσια, ἐνθα τῶν μὲν πενήτων τὰ τέχνα ἐκ παιδεύονται ἀναλώμασι τῆς κοινότητος, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τῶν εὐπορούντων, ἐπειδὴ ἡ κοινωνία πρέπει νὰ φυλάττη καὶ ἐξοικονομητὸς τοὺς πόρους τῆς διὰ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην αὐτῶν. Ἡ ἡλικιὰ ἐκπαίδευσις εἶναι ἀπαραίτητος. Οὐτε τὸ θρησκευτικὸν μάθημα, οὐτε τὰ διδακτικὰ βιβλία, οὐτε αἱ διδασκαλίαι περὶ ἡλικίης ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὰς νεανικὰς καρδίας τοσοῦτον ὅσον τὸ παράδειγμα τῆς χρηστότητος, τῆς συνέσεως καὶ τῆς χρηστοθεΐας, τὸ ὁποῖον ὁ πατὴρ ἐντὸς τῆς ἰδίας οἰκογενείας παρέχει εἰς τὰ τέχνα του. Τοιαύτη ἢ ἀληθινὴ ἐκπαίδευσις, ἣν ἕκαστος ὀρεῖται καὶ δύναται νὰ δώσῃ, καὶ ἥτις ἀνυψοῦσα τοὺς ἀνθρώπους ἐπιτυγχάνει πλ. ηρέστατα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ὁπότεν ἐγκαινισθῆ ἐν αὐτῇ τῇ οἰκογενείᾳ, καθισταμένη αὐστηρὰ μὲν καὶ σπουδαία ὑπὸ τοῦ πατρὸς, τρυφερὰ δὲ καὶ γλυκεῖα ὑπὸ τῆς μητρός. Τοιαῦτα τὰ δύο ὑψηλὰ τῶν γονέων καθήκοντα πρὸς τὰ τέχνα, ἢ φυσικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἀνατροφή καὶ ἡ ἀνατροφή ἢ ἡλικιὰ τὴν διττὴν ταύτην ἐντολήν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ πᾶς ἄνθρωπος, ἀρκεῖ μόνον νὰ ὑπάρχῃ τίμιος, ἐπειδὴ πᾶς μὴ τοιοῦτος καλῶς θὰ ἔπραττε μὴ ἐπιιδόμενος τὸ παράπαν εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν τέκνων του.

Καθὼς δὲ οἱ γονεῖς πρὸς τὰ τέχνα, οὕτω πάλιν καὶ τὰ τέχνα ἔχουσι πρὸς τοὺς γονεῖς πολλὰ καθήκοντα ἱερά, πρὸ πάντων τὴν ὑπακοήν ἐφ' ὅσον δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν νόμιμον ἡλικίαν, ἐπειδὴ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα ἕνα ἀπλῶς προτίθεται σκοπὸν, νὰ τὰ διαπλάσῃ, ἀνυψώσῃ καὶ ἀναδείξῃ ἀνθρώπου· παύεται λοιπὸν ἅμα κατορθῶνται τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, ἐπειδὴ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα εἶναι μία οὐράνιος ἐξουσία, ἱερατεία ἀληθινή, ἐντολὴ ἡθικὴ ἅμα καὶ θρησκευτικὴ. Ἄμα ἐκτελεσθείσης ταύτης παύεται ἡ ὑπακοή, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς εὐλαβείας, τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ἀφιερώσεως πρὸς τὸν χορηγῆσαντα ἡμῖν διττὸν βίον, τὸν ὑλικόν, δι' οὗ κατέχομεν τὴν πρέπουσαν ἡμῖν θέσιν ἐν τῇ φύσει, καὶ τὸν ἡθικόν, δι' οὗ κατέχομεν τὴν οἰκείαν θέσιν μεταξὺ τῶν ὁμοίων. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἦναι διαρκῆ καὶ νὰ ἀποκαλύπτωνται κατὰ τὰς ἐπισημοτέρας τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως περιστάσεις. Οὐχὶ ἀλόγως θεωρεῖ ὁ νόμος ἐν ἡλικίας τοὺς συμπληρώσαντας τὸ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν, ἐπειδὴ ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων τῆς οἰκογενείας μελῶν

γινομένη ἐκλογή τῆς συζύγου ἢ τοῦ ἀνδρὸς ἄλλοιοῖ οὐσιωδῶς ἐλόκληρον τὴν οἰκογένειαν. Δὲν ἐπιτρέπεται τοῖς νεωτέροις νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὸ ἄδυτον τῆς οἰκογενείας καὶ νὰ παραχωρήσωσι τὰ ἱερώτερα τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν δικαιωμάτων εἰς ὄντα ἀνάξια τηλικαύτης τιμῆς καὶ ἱκανὰ ἴσως νὰ ἀτιμάσωσι τὴν οἰκογένειαν ἢ νὰ διαταράξωσι τὴν ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσαν εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν. Ὅποτεν ἐπέλθῃ ἡ κρίσιμος τοῦ γάμου ὥρα, ἅς κλίνομεν ἐκουσίως τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός, συνδιασκεπτόμενοι μετ' αὐτῶν ἐν ἀγάπῃ· ἐὰν ἴδωμεν αὐτοὺς γινομένους ἔρμαιον τυφλῶν προλήψεων, ἅς ἀποπειρώμεθα νὰ τοὺς καταπέσωμεν· δικαία εἶναι ἡ ἀντίστασις μόνον ἐναντίον τῆς ἰσχυρογνωμονούσης καὶ τῆς ἀδίκου προλήψεως, ἐναντίον τῆς ἀγερώχου καὶ δεσποτικῆς ἀξιώσεως, ἥτις, μηδαμῶς συντελοῦσα εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἡμετέρου ὀνόματος, τείνει ἵνα καταστρέψῃ τὴν εὐημερίαν ἡμῶν.

Οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς γεννώμενοι παῖδες ἔχουσι νὰ ἐπιτελέσωσι καὶ πρὸς ἀλλήλους πολλὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ὅμως ὑπάρχουσι τοσοῦτον θελκτικὰ ὥστε μόλις δύνανται νὰ νομισθῶσι καθήκοντα. Τῶ ὄντι τί γλυκύτερον, τί γοητευτικότερον τῆς μεταξὺ ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς ὑπαρχούσης συκοινωνίας, ἥτις ὅσω ὑψηλότερα εἶναι παρὰ τὴν ἀπλὴν φιλίαν, τοσοῦτω μακρότερον ἀπέχει ἀπὸ τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἀντιζηλίας τοῦ ἔρωτος; Τί ἡδύτερον ἢ τὸ ἀνευρίσκειν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ἀδελφῶ, ἔχοντι ἐν ταῖς ἰδίαις φλεβί τοῦ αὐτοῦ ὅπερ καὶ ἡμεῖς αἷμα, συκοινωνοῦντι τῶν αὐτῶν χαρμωσυνῶν καὶ ἀλγηδόνων, θεραπευομένω ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, καὶ οὐτινος τό τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἐπλάσθησαν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἡμεῖς οὐσίας; «Ὁ ἀδελφὸς εἶναι φίλος χορηγηθεὶς ἡμῖν παρὰ τῆς φύσεως.» Ἐὰν μὴ θέλωμεν νὰ σφίγξωμεν τούτου τὴν δεξιάν, εἴμεθα ἀνάξιοι νὰ λάβωμεν ἄλλον φίλον.

Τοιοῦτω τρόπῳ ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς οἰκογενείας συγκεντρῶνται εἰς ἓν καὶ μόνον, εἰς τὴν ἀγάπην, εἰς τὴν ἀφιέρωσιν. Τοιοῦτω τρόπῳ ἅπαντα τὰ ὄντα, τὰ ὁποῖα εἰς τοὺς σωματικούς ὀφθαλμοὺς φαίνονται διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων, συναποτελοῦσιν ἀληθῶς ἓν σῶμα καὶ μίαν ψυχὴν. Οὕτως ἐννοουμένη ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι ἐξαιρετικὸν προνόμιον οὔτε τοῦ συρφετώδους ἄχλου, οὔτε τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ἡ ἀν-

Ὁρωπίνη οἰκογένεια, τῆς ὁποίας ἡ τελεία εἰκὼν παρίσταται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ ὑπὸ τὰ θελκτικὰ ἴχνη τῆς μητρὸς, ἐπειδὴ μόνον τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα διεγείρει ἐν ἡμῖν πᾶσαν ἰδέαν εὐλαβείας, τιμῆς καὶ ἀγάπης. Ἐν τοῖς πρότερον ὑπῆρχον ἐν τῇ κοινωνίᾳ προνομιοῦχοι τινες, νομίζοντες ὅτι αὐτοὶ μόνον εἶχον δικαίωμα νὰ λαλῶσι περὶ τῶν προγόνων των, ὡτανεὶ οἱ ἄλλοι μὴ ἀνῆκον δεῖν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, μηδὲ ἦσαν ἄξιοι νὰ καταλογισθῶσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἤδη ἀναπτυχθεῖσαν τῆς οἰκογενείας ἔννοιαν, πᾶσα οἰκογένεια τιμία καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑαυτῆς καθήκοντα ἐπιτελοῦσα εἶναι καὶ ὀνομάζεται εὐγενής. Ἀπόβλητοι καὶ ἀγενεῖς ὑπάρχουσι μόναι αἱ οἰκογένειαι αἱ κηλιδούμεναι ὑπὸ τῶν κακουργημάτων καὶ τῆς ραστώνης καὶ οὐδὲν ἔχουσαι ἄλλο ἢ τὸ ἀπλοῦν ὄνομα τῆς οἰκογενείας.

Ἡ τῶν προγόνων εὐκλεία θὰ ἦναι ἀπὸ τοῦδε κοινὸν προνόμιον πάντων τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν πάντες οἱ ἄνθρωποι συνειδῶσι τὰ καθήκοντα καὶ τὰ αἰσθήματα ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἡ οἰκογενεϊκὴ κοινωνία. Σήμερον δὲν ὑπάρχει οὐδεμία οἰκογένεια τοσοῦτον εὐτελής καὶ ἀφανής ὥστε νὰ μὴ ἔχη τὸ γενεαλογικὸν αὐτῆς στέλεχος καὶ τὰ τεκμήρια τῆς εὐγενείας τῆς. Συλλέξατε ἐν λευκώματι τὰς φωτογραφίας τῶν ὑμετέρων φιλτάτων καὶ τῶν ἀξίων τῆς ὑμετέρας ὑπολήψεως καὶ εὐγνωμοσύνης. Ὑπογράψατε τὰ παρ' αὐτῶν πραχθέντα ἀγαθὰ, τὰ παραδείγματα τῆς χρηστότητος, τῆς αὐταπαρνήτεως καὶ τῆς συνέτεως ἅπερ κατέλιπον ὑμῖν, τηρήσατε εὐλαβῶς τὰ σεπτὰ ταῦτα μνημεῖα, καὶ θὰ ἀποκτήσητε πολῦτιμον οἰκογενεϊακὸν μουσεῖον, ὡς ἄλλοι τῆς ἀρχαίας Ῥώμης εὐπατρίδαι, θὰ ἔχητε διὰ παντός ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἐνσάρκωσιν ὄλων τῶν ὑψηλῶν ἀρετῶν, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀσκήσητε ὑμεῖς αὐτοὶ, καὶ πλεόν δὲν θὰ φθονήσητε τοὺς τέως κληθέντας εὐγενεῖς. Οὕτω δὲ ὄλαι μὲν αἱ οἰκογένειαι τοῦ λαοῦ θὰ ἀναβιασθῶσιν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, φέρουσαι ἐπὶ τοῦ μετώπου τὸν χαρακτήρα τῆς εὐγενείας, ἡ δὲ δημοκρατία θὰ παρραστήσῃ ἀληθῶς τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας ἐν τῷ μέλλοντι.

ΧΑΡΙΚΛΗΣ.

ΕΙΚΟΝΕΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΘΙΜΩΝ,

ὑπὸ

Γ. Α. ΒΕΚΚΕΡ.

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ.

ΟΙ ΦΙΛΟΙ.

Ἡμέραν τινὰ τοῦ τελευταίου μηνὸς τῆς ἑκατοστῆς ἐνδεκάτης Ὀλυμπιάδος, νεανίας, ὠραίου μέλανος ἐπιβαίνων ἵππου, διήρχετο διὰ τῆς ἐν μέσῳ βράχων στενῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῶν Κλεωνῶν εἰς Ἄργος ἀγούσης (1). Ὁ ὁδοιπόρος, καίτοι εὐρύς τοὺς ὤμους καὶ τὸ στέρνον, ἦν μᾶλλον λεπτοφυῆς ἢ ῥωμαλέος· ὁ ὑπέρυθρος αὐτοῦ αὐχὴν ὑψοῦτο μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐλευθέρως, ἐν δὲ τῇ ζωρότητι τῶν γλαυκῶν ὀφθαλμῶν του ὑπῆρχε τι προκλητικὸν καὶ ἐράσμιον· ὑπὸ τὸν πλατὺν τοῦ ὁδοιπορικοῦ αὐτοῦ πύλου γύρον προεῖχον πυκνοὶ ξανθοὶ βόστρυχοι, καὶ αἱ ῥαδιναὶ του παρεῖαι ἐστέφοντο ὑπὸ ξανθῶν ἰούλων. Οἱ λεπτοὶ τοῦ ὁδοιπόρου χαρακτῆρες, καὶ καθόλου τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ, ἐξέφαινον νέον εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ ἐπιμελετημένης ἀγωγῆς τυχόντα.

Εἷς μόνος δούλος, μόλις κατὰ δέκα ἔτη τοῦ κυρίου αὐτοῦ πρεσβύτερος, ἐβάδιζε ταχέως ὀπισθεν τοῦ ἵππου, ἀπομάσσων ἐνίοτε διὰ τῆς χειρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ μετώπου βέοντα ἰδρώτα, ἐξ οὗ ἐφαίνετο ὅτι ὁ στρωματόδεσμος (2) ὁ περιέχων τὰ στρώματα καὶ λοιπὰ σκεῦη, τὸν ὁποῖον ἐπ' ὤμων ἔφερε, δὲν ἦτο φορτικὸν ἐλαφρὸν, ἐν μηνὶ μάλιστα Σκιροφοριῶν.

Σημ. 1. Παν-αν. 2, 13, 4. « Ἐκ Κλεωνῶν δὲ εἰσιν εἰς Ἄργος ὁδοὶ δύο· ἡ μὲν ἀνδράσιμιν εὐζώνοις, καὶ ἐστὶν ἐπίτομος· ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ καλουμένου Τρητοῦ, γεννῆ μὲν καὶ αὐτὴ περιεχόντων ὄρων, ὀχθήμασι δὲ ἐστὶν ὅμως ἐπιτηδαιοτέρα. »

Σημ. 2. Αἰσχίνου Παραπρεσβ. §. 99 « συνηκολούθου δὲ αὐτῷ ἄνθρωποι δύο στρωματόδεσμα φέροντες, ἐν δὲ τῇ ἐτέρῳ τούτων, ὡς αὐτὸς ἔφη, τάλαντον ἐνὴν ἀργυρίου. » Πολυδ. 7, 79 « ἂ δὲ οἱ παλαιοὶ στρωματόδεσμα, ταῦθ' οἱ νεώτεροι, στρώματα ἔλεγον, ἐν οἷς τὰ στρώματα ἀπετίθεντο· δῆλον δὲ ὅτι καὶ τὰς ἄλλας ἐσθῆτας. »

«Ότε οἱ ὀδοιπόροι ἐφθάσαν εἰς μικρὸν ἐν μέσῳ βράχων ἥμικ ὑκλίον, οὗ τινος τὸ χλοερὸν ἔδαφος περιεκυκλοῦτο ὑπὸ μύρτων, ῥοδοδαφῶν, πρίνων, κομάρων καὶ ἐλελισφάκου (3), ὁ ἵππευς ἐκράτησε τὸν ἵππον του καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν δούλον εἶπε· «Μάνη, τί ὦρα νομίζεις ὅτι εἶναι;»

«Τούλάχιστον ἡ ὥρα, καθ' ἣν πλήθει ἡ ἀγορά,» ἀπάντησεν ὁ δούλος.

« Ἄς προγευματίσωμεν λοιπὸν ἐδῶ· ποῦ θὰ εὕρωμεν ἄλλο καταλλήλοτερον μέρος; αἱ προεξοχαὶ τῶν βράχων μᾶς προφυλάττουσιν ἀπὸ τῶν καυστικῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων, ἡ χλόη ὡς νὰ ἐφύη διὰ νὰ ἀναπαύωνται οἱ ὀδοιπόροι· ἐκεῖ δὲ βλέπω καὶ διαυγῆ πηγὴν, ἐξ ἧς θέλωμεν δροσίσει τὰ ὑπὸ τοῦ καύσωνος ξηρανθέντα χεῖλή μας.» Ταῦτα εἰπὼν ὁ νεανίας ἀφίππευσεν, ἀπέμαξε τὸν ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου ἰδρώτα, καὶ ἀφαιρέσας τὸν χαλινόν, τὸν ἄφησεν ἐλεύθερον νὰ βόσκη.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ Μάνης ἐκφορτωθεὶς τὸν στρωματόδεσμον ἐξήγαγε διὰ τὸν κύριόν του ἄρτον, σικελικὸν τυρὸν, καὶ ξηρὰ σῦκα, εἰς τὰ ὁποῖα προσέθηκε καὶ τινα νωπά, ἅτινα τὴν πρωΐαν ἔδρεψεν (4) ἀπὸ τὰς παρὰ τὴν ὄδον συκίας, δι' ἑαυτὸν δὲ πράσα, σκόροδα, καὶ κρόμυα, ἐπίσης καθ' ὁδὸν συλλεχθέντα. Μικρὸς δὲ πλήρης μενδαϊκοῦ οἴνου ἀσκός, δῶρον τοῦ ἐν Ἀργεῖ ξένου, καὶ κυμβίον ἀργυροῦν συνεπλήρωσαν τὰς προετοιμασίας διὰ τὸ λιτὸν γεῦμα, οὗ τινος τὸ κάλλιστον ἔδεσμα ἦν ἡ ἐκ τῆς ὀδοιπορίας καὶ τοῦ καμάτου πεῖνα. Μετ' ὀλίγον ὁ Μάνης πορευθεὶς εἰς τὴν πηγὴν ἐπλήρωσε τὴν ὑδρίαν ὕδατος ψυχροῦ, τὸ ὁποῖον κατέστησε δροσερὸν τὸν ἐκ τοῦ καύσωνος θερμανθέντα οἶνον.

Ὁ νεανίας εἶχεν ἤδη τελειώσει τὸ γεῦμά του καὶ ἀνεπαύετο ἡδυπαθῶς ἐπὶ τῆς χλόης, ὅτε δεύτερος ὀδοιπόρος προσέκυψεν ἐκ τῶν βράχων. Ἐβάδιζε πεζὸς καὶ ἀνευ ἀκολούθου, ἡ δ' ἐνδυμασία αὐτοῦ, καίτοι κομψή

Σημ. 3. Τὰ ἐνταῦθα ἀναφερόμενα φυτὰ φύονται πράγματι ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ· Pouqueville 148 «Le Trété (τὸ μέρος ἐκαλεῖτο Τρητός· Διδ. 4, 11), dans lequel coulent la riviere et les eaux de la source de Rito au milieu d' un fourré épais de myrtes, de lauriers-roses et d'arbustes.» Ἡ ἀργία πρίνος «*ilex aquifolia* L. . . » εἶναι συνήθης. Expedition de Morée 3, 35 «une campagne couverte de petits buissons et de houx», ὡς καὶ ἡ κόμαρος «*Arbutus unedo*» καὶ ἡ «*Salvia pomifera*» «σφάκος» ἡ ἡμετέρα ἀλησφακιὰ. Dodwell 228. «This plant is common in the rocky places in Greece. . .»

Σημ. 4. Πλάτων Νόμ. 8, 843 «ἐν—ξένος ἐπιδημήσας ὀπίσθας ἐπιθυμῆ φαγεῖν διαπορευόμενος τὰς ὁδοὺς, τῆς μὲν γενναίας (ὀπίσθας, γενναίων σταφυλῶν ἢ σύκων) ἀπτέσθω, ἐὰν βούληται, μεθ' ἑνὸς ἀκολούθου, χωρὶς τιμῆς, ξένια δεχόμενος.» Ὁ Κίμων κατὰ τὸν Θεόπομπον παρ' Ἀθηναίῳ 12, 44 «ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ τοῖς κήποις οὐδένα τοῦ καρποῦ καθίστα φύλακα, ὅπως οἱ βουλόμενοι τῶν πολιτῶν εἰσιόντες ὀπωρίζονται καὶ λαμβάνουσιν εἴ τινος δέον· οὗ τῶν ἐν τοῖς χωματίσις.»

καὶ καθαρά, ἐδήλου ὅτι ὁ φέρων αὐτὴν δὲν διεκρίνετο ἐπὶ πλούτῳ. Τὸ ἀθλητικὸν αὐτοῦ ἀνάστημα καὶ ἡ εὐκαμψία τῶν μελῶν ἐφανέρονον ἀνθρώπον ἀνατραφέντα ἐν τοῖς γυμνασίοις· οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου του ἦσαν κανονικοὶ καὶ ἀνδρικοί, τὸ δὲ γοργόν τῶν ὑπὸ μέτωπον εὐρὺ ὀφθαλμῶν του καὶ τὸ ὠραῖον στόμα του ἐξέφαινον νοημοσύνην, εὐλικρίνειαν καὶ καλοκάγαθειαν. Ἰδὼν τὴν θέσιν κατελιμμένην, οὐδόλως ἐφάνη δυσαρεστηθεὶς, ἀλλὰ χαιρετίσας εὐγενῶς ἐπλησίασε πρὸς τὸν πρῶτον ἐλθόντα, ὅστις ἀναπαοδούς τὸν ἀσπασμὸν τὸν προσεκάλεσε νὰ καθήσῃ.

Ὁ ξένος, ἀτενίσας ἐπὶ στιγμᾶς τινος ἐταστικῶς τὸν νεανίαν, ἔλυσε τὴν χλαμύδα του, καὶ ἐτοιμαζόμενος νὰ καθήσῃ εἶπε·

«Φαίνεται ὅτι ὀδεύομεν ἀμφοτέρω· πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος· εἶδον τὰ ἴχνη τοῦ ἵππου σου· ὑπάγεις βεβαίως εἰς Κλεωνάς;»

«Μάλιστα, ἀπεκρίθη ὁ νεανίας, διὰ Κλεωνῶν εἰς Κόρινθον.»

«Λοιπὸν δυνάμεθα νὰ συνοδοιπορήσωμεν, προσέθηκεν ὁ ξένος, ἀρκεῖ μόνον ὅπως εὐκρεστηθῆς νὰ περιμείνης ἕως οὗ ἀναπαυθῶ ὀλίγον, καὶ δροσισθῶ ἀπὸ τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς, τὴν ὁποῖαν ἡ Νύμφη διατηρεῖ πρὸς ἀναψυχὴν τῶν ὀδοιπόρων.»

«Εὐχαρίστως,» ἀπεκρίθη ὁ ξανθός· εἶτα στραφεὶς πρὸς τὸν Μάνην, «ὑπάγε, εἶπε, πλήρωσον τὴν ὑδρίαν ὕδατος καὶ φέρε τὸν οἶνον διὰ νὰ πίνωμεν μετὰ τοῦ συνοδοιπόρου μου τὸ ποτήριον τῆς φιλίας.»

Ἡ προσφορά ἐγένετο μετ' εὐχαριστήσεως δεκτῆ, ὁ δὲ Μάνης ἐπανῆλθε φέρων τὸ δροσερὸν ὕδωρ. «Εἶθε, εἶπεν ὁ νεανίας προσφέρων τὸ ποτήριον εἰς τὸν νέον φίλον του, εἶθε ἐκάστη ἐν τῷ ποτηρίῳ σταγὼν νὰ γείνη δι' ἡμᾶς ἀνεξάντλητος πηγὴ φιλίας καὶ ἀγάπης· ἔχεις τὸ προτέρημα τοῦ ἐπισύρειν τὴν ἐμπιστοσύνην· σὲ ἀγαπῶ ἤδη, εἰ καὶ πρὸ ὀλίγου ἤμεθα ὅλως ξένοι πρὸς ἀλλήλους, ἐλπίζω δὲ ὅτι ἡ φιλία μας θὰ ἐδραιωθῆ.»

«Εἶθε νὰ μᾶς ἀξιώσῃ ὁ φίλιος Ζεὺς,» ἀπάντησεν ὁ ἕτερος κενόνων τὸ ποτήριον· εἶτα ἀτενίσας πάλιν σύνουος τὸν νεανίαν, εἶπεν· «ἴσως δὲν εἴμεθα τόσον πρὸς ἀλλήλους ξένοι, ὡς σὺ νομίζεις, καὶ ἴσως δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ἄλλας, τὸ ὁποῖον ὁμοῦ ἐφάγομεν (5)· τούλάχιστον εἴμεθα συμπολιταί, διότι ἂν καὶ ἡ ὁμιλία σου ἔχει ξενισμούς τινας, φαίνεται ὅμως ὅτι εἶσαι Ἀθηναῖος, ὥστε σοὶ ἀποτείνω καὶ ἐγὼ τὴν ἐρώτησιν τῶν ὁμηρικῶν ἠρώων· τίς εἶσαι; ποῦ κατοικεῖς; τίνες οἱ γονεῖς σου;»

«Βεβαίως, ἀπεκρίθη ὁ ἐρωτηθεὶς, εἶμαι Ἀθηναῖος, ἀλλὰ μετὰ ἐξαετῆ ἀπουσίαν οὐδόλως εἶναι παράδοξον ἂν δὲν ὁμιλῶ τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος μου ἀπαραλλάκτως ὡς σὺ, ὦ φίλε· ἤδη ἀπαντῶ εἰς τὴν ἐρώτησίν σου· ὀνομάζομαι Χαρικλῆς, υἱὸς Χαρίνου· ἡ οἰκογένεια ἡμῶν δὲν εἶναι ἀ-

Σημ. 5. «Ἄλῶν κοινωπειν» παροιμιακὴ ἔκφρασις ἀντὶ «ὁμοτράπεζον γενέσθαι». Λουκιανῶν Ὅνογ. 1.

σημος, καίτοι μὴ ἔχουσα τὴν ἀξίωσιν ὅτι κατάγεται ἀπὸ Ἑρμοῦ ἢ Ἑρᾶ κλέους· εἰμὶ δὲ ὁ μόνος ἀπολειπόμενος γόνος τῆς οἰκογενείας μου, μονογενῆς υἱός, γεννηθείς ἐξ ἔτη μετὰ τὸν γάμον τοῦ πατρὸς μου, ἀν ἐνταῦθα ὁ νεανίας ἐσιώπησε καὶ παρετήρει μετὰ προσοχῆς τὸν δάκτυλόν του.

« Ἄν ἦνε ἀληθῆ ὅσα σοὶ ἔλεγεν ἡ μήτηρ σου, » προσέθηκεν ὁ ἕτερος· « βεβαίως ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὡς ὁ Τηλέμαχος· ἀλλ'εἰπέ μοι, παρακαλῶ, τίς ἡ αἰτία τῆς μακροχρονίου ἀποδημίας σου; Μήπως ὁ πατήρ σου ἦν ἐκ τῶν ἀκολουθούντων τὸ γνωμικὸν « πατρίς ἐστὶ πᾶσ' ἴν' ἀν' πράττη τις εὖ; » ἢ μήπως ἐφρόνει ὅτι ἠδύνατο ἀλλαχοῦ νὰ ἐπιμεληθῆ κάλλιον τῆς ἀνατροφῆς σου; δὲν φοβεῖσαι μὴ κατηγορηθῆς ὅτι ἐπροτίμησας μετὰξὺ ξένων νὰ ζῆς ὡς μέτοικος ἢ μένων ἐν τῇ πατρίδι ν' ἀνατραφῆς ὡς μέλλον Ἀθηναῖος πολίτης; » (6)

« Οὐχὶ φίλτατε! οὐδεμία τοιαύτη αἰτία παρεκίνησε τὸν πατέρα μου νὰ ζητήσῃ ἄλλην πατρίδα· οὐδεὶς ἐφρόντιζε μᾶλλον ἐκείνου νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱὸν του καθαρῶς ἀθηναϊκὴν ἀνατροφήν· πολλάκις τὸν ἤκουσα μεμψόμενον τοὺς πατέρας ἐκείνους, οἵτινες διορίζουσι παιδαγωγούς τῶν υἱῶν δούλους μοχθηροὺς καὶ ἀμαθεῖς, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα εἶνε πλήρης βαρβαρισμῶν, καὶ ἐμπιστεύονται τοὺς υἱούς τῶν εἰς διδασκάλους κακοήθεις καὶ ἀναγώγους· δι' ἐμὲ καὶ τὴν τροφὴν αὐτὴν ἐξέλεξε ἐπιμελῶς ὁ πατήρ μου· ἔνεκα τῆς τότε ἐπικρατούσης ἐν Ἀθήναις δυστυχίας εὗρεν ἐντιμὸν ἐλευθέρην ἀστὴν πτωχεύσασκιν, καὶ τὴν παρέλαβεν ὡς τροφὸν μου (7). Οἱ δὲ δούλοι καὶ αἱ θεράπαιναι ἡμῶν ἐξελέγοντο ὅπως ἦτε γλῶσσα καὶ τὰ ἦθη αὐτῶν ὧσιν ἑλληνικά. Ἀναμιμνήσκομαι καὶ τώρα ἀκόμη εὐχαρίστως τὰ ἠθικὰ καὶ ὠραῖα διηγημάτια, τὰ ὁποῖα διηγείτο κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας ἡ γηραιὰ Μαντώ, ἐνῶ αἱ λοιπαὶ δούλαι, περὶ τὴν μητέρα μου καθήμεναι, κατεγίνοντο εἰς διάφορα οἰκιακὰ ἔργα· πόσον διέφερον τὰ διηγήματα ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ μεστὰ δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεων μυθάρια τῶν γραϊδίων! Ὁ παιδαγωγός μου, ἀνὴρ νουνεχῆς καὶ φρόνιμος, ἦν ὁπαδὸς καὶ θιασώτης τῶν ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Ἐνθυμοῦμαι ποσάκις μὲ ἐπέπληξεν ἀυστηρῶς διότι ἐν καιρῷ τοῦ δειπνοῦ

Σημ. 6. Λυσίας κατὰ Φίλωνος §. 9 « συσκευασάμενος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ ἐνθάδε εἰς τὴν ὑπερροίαν ἐξέφυγε καὶ ἐν Ὀρωπῷ μετοίκιον κατατιθεὶς ἐπὶ προστάτου ἔκει, βουλευθεὶς παρ' ἐκείνοις μετοικεῖν μᾶλλον ἢ μεθ' ἡμῶν πολίτης εἶναι. »

Σημ. 7. Δημοσθ. ν. πρ. Εὐδουλίδ. 35 « ἔπειτα κάκεινο περὶ τῆς μητρὸς εἴρηκεν, ὅτι ἐτίθεισεν, ἡμεῖς δὲ ὅτε ἡ πόλις ἠτύχει καὶ πάντας κακῶς ἔπραττον, οὐκ ἀνοούμεθα τοῦτο γενέσθαι, καὶ γὰρ νῦν ἀστὰς γυναῖκας πολλὰς εὐρήσετε τιθεούσας, καὶ 45 « ὡς γὰρ ἐγὼ ἀκούω πλῆλαι τίθειαι καὶ ἔριθαι καὶ τρυγήτραιαι γεγόνασιν ὑπὸ τῶν τῆς πόλεως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συμφορῶν ἀσταὶ γυναῖκες. »

ἐπρότεινον τὴν ἀριστερὰν ἀντὶ τῆς δεξιᾶς διὰ νὰ λάβω τὸ φαγητόν, ἢ διότι καθ' ὁδὸν δὲν ἐβλεπον κάτω, ἀλλὰ παρετήρουν τοὺς λοιποὺς παιδάδας, οἵτινες ἐχαιρέτιζον μετ' ἀλαλαγμῶν τὴν ἀφίξιν τῶν χελιδόνων. »

« Ὁ πατήρ σου ἦν βεβαίως πολὺ πλούσιος, ἀφ' οὗ ἐφρόντιζεν ὥστε οἱ δούλοι τοῦ νὰ ἔχουσιν ἑλληνοπρεπεῖ ἀγωγὴν χωρὶς νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν κέρδος, » παρετήρησεν ὁ ἕτερος.

« Πλούσιος δὲν ἦτο, ἀπήνησεν ὁ Χαρικλῆς, ἐκτὸς δὲ τούτου, τριηραρχία, χορηγία καὶ λοιπαὶ λειτουργίαι ἐδεκάτισαν ἐπαισθητῶς τὴν περιουσίαν του· ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνατροφήν τοῦ τέκνου του οὐδεμίας ἐφείδετο δαπάνης· ἐνθυμοῦμαι πόσον ἐθυμώθη ποτὲ, ὅτε φίλος τοῦ τις τὸν συνεβούλευσε νὰ μὲ πέμψῃ εἰς τὸ εὐθηνότερον σχολεῖον τοῦ Ἑλπίου, τὸ πλησίον τοῦ Θεσείου, ἢ εἰς τὸν περίφημον Ἑρμιππον, περὶ οὗ θὰ ἤκουσας καὶ σὺ βεβαίως. »

Ὁ νέος μειδιᾶσας εἶπε· « Μάλιστα, τὸν γνωρίζω· ἀλλ' εἰπέ μοι, διατί ὁ πατήρ σου ἔφυγεν ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ διέτριβεν ἀλλαχοῦ τόσα ἔτη; »

« Μήπως ἔφυγεν ἐκουσίως; αἱ περιστάσεις, φίλτατε, καὶ οἱ αἰσχροὶ συκοφάνται ἠνάγκασαν τὸν πατέρα μου νὰ ἐγκαταλίπῃ τὰς Ἀθήνας. Ἐνθυμῆσαι βεβαίως τὸν τρόπον, ὅστις κατέλαβε τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἦτταν. »

« Μὲ ἐρωτᾷς ἀν' ἐνθυμοῦμαι. Οὐδέποτε θέλω λησμονῆσαι τὸν τρόπον καὶ τὴν ταραχὴν τῆς ἀποφράδος ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ἐφθασεν ἡ θλιβερὰ ἀγγελία. Ἀκόμη νομίζω ὅτι βλέπω ἐνώπιόν μου τὸν λαὸν σπεύδοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς γυναῖκας ἰσταμένας πρὸ τῶν θυρῶν περιφόβους, ἐντρόμους, καὶ ἐρωτώσας ἀν' ἡ ζῆ ὁ σύζυγος, ὁ υἱός, ὁ ἀδελφός, ἢ ὁ πατήρ των· τοὺς γέροντας, τοὺς ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπηλλαγμένους τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἐνδεδυμένους διπλᾶ ἱμάτια καὶ τρέχοντας εἰς τὰς ὁδοὺς τεταραγμένους, τὸν δῆμον ἀναγκασθέντα, ἔνεκα τῆς ἀπωλείας τριῶν χιλιάδων πολιτῶν, νὰ ψηφίσῃ τοὺς δούλους ἐλευθέρους, τοὺς ξένους Ἀθηναίους, καὶ τοὺς ἀτίμους ἐντίμους! » (8)

« Πόσον ὠραῖα διηγείσαι! προσέθηκεν ὁ Χαρικλῆς· καὶ ἐγὼ αὐτὸς, εἰ καὶ παῖς τότε καὶ μηδὲν φροντίζων περὶ τῶν κοινῶν, εἶδον τὴν γενι-

Σημ. 8. Λυκούργου κ. Λεωκράτ. § 40. α' Ὁρᾶν δ' ἦν ἐπὶ μὲν τῶν θυρῶν γυναῖκας ἐλευθέραι, περιφόβους, κατεπτηγίας καὶ πυθνανομένας, εἰ ζῶσι, τὰς μὲν ὑπὲρ ἀνδρῶν, τὰς δ' ὑπὲρ πατρῶν, τὰς δ' ὑπὲρ ἀδελφῶν, ἀναξίως αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως ὀρωμένας· τῶν δὲ ἀνδρῶν τοὺς τοῖς σώμασιν ἀπειρηκότας καὶ τὰς ἡλικίας πρεσβυτέρους καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ στρατεύεσθαι ἀφειμένους ἰδεῖν ἦν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἐπὶ γῆρας ὁδῶ περιφθειρομένους, διπλᾶ τὰ ἱμάτια ἐμπεπορημένους, τὸν δῆμον ψηφισάμενον τοὺς μὲν δούλους ἐλευθέρους, τοὺς δὲ ξένους Ἀθηναίους, τοὺς δ' ἀτίμους ἐπιτίμους. »

κὴν ταραχὴν, ἥτις κατέλαβε τὴν πόλιν· ἔκτοτε δὲ ἤρχισαν καὶ τῆς οἰκονομίας μας αἱ δυστυχίαι. Ὀλίγας μόνον ὥρας πρὸ τῆς θλιβερᾶς εἰδήσεως ἀνεχώρησεν ὁ πατήρ μου. Εἶχεν ἐμπιστευθῆ πρὸ καιροῦ σημαντικὴν χρηματικὴν ποσότητα εἰς Λύκιόν τινα ἔμπορον, ὅπως ἀγοράσας οἶνον καὶ ἄλλα ἐμπορεύματα μεταφέρῃ εἰς τὴν Κρήτην, καὶ φέρῃ ἐκεῖθεν σῖτον Αἰγυπτιακόν· ἀναμένων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἔμπορου, ἔμαθεν ἐπὶ τέλους ὅτι τὸ πλοῖον προσωρμίσθη εἰς Ἐπίδαυρον, καὶ ἐπωλεῖτο ἐκεῖ τὸ φορτίον· βλέπων δὲ ὅτι ἐκινδύνευεν ὄχι μόνον τὰ χρήματα νὰ χάσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ κατηγορηθῆ ὡς συνεργήσας εἰς ἔμποριον ἀντικείμενον εἰς ῥητὸν νόμον (9), ἀπεφάσισεν, εἰ καὶ ἀσθενῶν, νὰ ἐπιβιβάσθῃ εἰς πλοῖον ἀναχωροῦν δι' Ἐπίδαυρον ὅπως ζητήσῃ λόγον παρὰ τοῦ ἀπίστου ἔμπορου αὐτοπροσώπως· ὁ ἔμπορος ἦν πράγματι ἐκεῖ, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀποδώσῃ τὰ χρήματα ἅμα πωληθῆ τὸ φορτίον, ἀλλὰ ὁ πλοῦς ἐχειροτέρευσε τὴν κατάστασιν τοῦ πατρός μου καὶ ἡ εἰς Ἐπίδαυρον ἀφίξις τῆς εἰδήσεως τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἤττης τὸν ἐτάραξε τόσο πολύ, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ ἀσθενῶν ἐν Ἐπίδαυρῳ. Ὁ ἀπίστος Λύκιος ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀσθενείας τοῦ πατρός μου ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ μένοντος φορτίου, καὶ ἤλθεν εἰς Πειραιᾶ, ἐνθα ἤλπιζεν ὅτι ἐνεκα τῶν περιστάσεων θὰ εὔρη τὰς τιμὰς ὑψωμένας, ἐκεῖ δὲ τὸν εὔρεν ὁ πατήρ μου ὅτε ἀναρρώσας ὀλίγον ἐπέστρεψεν. Ὁ πρῶτος τῶν Ἀθηνῶν τρόμος εἶχε παρέλθει, ὁ Φίλιππος ἐδείχθη μετριώτερος παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ἀλλὰ τότε ἠνοιχθὴ στάδιον εὐρὺ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ κατατρέξωσιν ἐνεκα ἰδιαιτέρων παθῶν τοὺς ὑπόπτους, ὅτι ὀπωσδήποτε συνετέλεσαν εἰς τὸ ἀτύχημα τῆς πατρίδος.»

« Μαντεύω τὰ λοιπὰ, προσέθηκέν ὁ ξένος· βεβαίως ὁ πατήρ σου κατηγορήθη ὡς παραβάς τὸ ψήφισμα καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα ἐν καιρῷ τοῦ κινδύνου.»

« Μάλιστα, φίλτατε· ὁ ἄτιμος Λύκιος, θέλων νὰ καταχρασθῆ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ πατρός μου καὶ συγχρόνως ν' ἀποφύγῃ διπλῆν καταγγελίαν, ἐμίσθωσε κατὰ τοῦ πατρός μου δύο διασήμους συκοφάντας. Ὁ πατήρ μου περιφρόνησε κατ' ἀρχὰς τὴν ἀπειλὴν τῆς καταγγελίας· ὅτε ὁμως εἶδεν ὅτι οἱ γνώριμαί του ἐφέροντο πρὸς αὐτὸν ψυχρῶς, ὅτε ἔμαθεν ὅτι δύο πολιτικοὶ ἐχθροὶ του ἠτοιμάζοντο νὰ τὸν καταμηνύσωσιν, ἐνόησε τὸν ἐπιχείμενον κίνδυνον, ἀνεμνήσθη τί ἔπαθον πρὸ μικροῦ ὁ Λυσικλῆς καὶ ἄλλοι (10), καὶ ἀπεφάσισε, συναισθανόμενος τὴν ἀθωότητά του, νὰ φύγῃ

Σημ. 9. Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε νόμος ἀπαγορεύων τὸ δανείζειν χρήματα πρὸς ἀγορὰν σιτηρῶν εἰς ἄλλους λιμένας μετακομισθησομένων.

Σημ. 10. Ὁ Λυσικλῆς κατηγορηθεὶς ὑπὸ Λυκούργου κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ, 16, 88, διεσώθη χωρίον τι ἐκ τῶν κατὰ Λυσικλέους λόγου τοῦ Λυκούργου.

ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη πόσον τεταραγμένος ἦτον ἐσπέραν τινα, ὅτε προετοιμάσας κρυφίως τὰ τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ τακτοποιήσας τὰς ὑποθέσεις του, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν μητέρα μου ὅτι ἤμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὴν πατρίδα καὶ νὰ ζήσωμεν τοῦ λοιποῦ ἐν ξένη γῆ ὡς ξένοι. Ὡς κηκοῦργοι ἐξήλθομεν (11), ἀνευ προπεμπόντων φίλων, ἐν καιρῷ νυκτὸς διὰ τῆς πυλίδος τῶν τειχῶν, εἰς τὴν παραλίαν, ἐνθα μᾶς ἐπερίμενε τὸ φέρον τὰ ἐπιπλα ἡμῶν καὶ μέλλον νὰ μᾶς μεταφέρῃ μακρὰν τῆς πατρίδος πλοῖον. Κατ' ἀρχὰς ὑπήγαμεν εἰς Τροιζήνα, ἀλλὰ τὸ νοσηρὸν τοῦ κλίματος μᾶς ἠνάγκασε ν' ἀπέλθωμεν εἰς Συρακοῦσας, ὅπου καὶ ἐμείναμεν ἐπὶ πέντε ἔτη· ὁ χρόνος ὁμως καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπόστασις δὲν ἠλάττωσαν τὰ δεινὰ τῶν γονέων μου· τὸ πρῶτον τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μας ἔτος ἀπεβίωσεν ἡ μήτηρ μου· πρὸ ὀλίγων δὲ μηνῶν τὴν ἠκολούθησε καὶ ὁ πατήρ μου, ἥδη δὲ ἐγὼ ἐκπληρώσας τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς μου τελευταῖα καθήκοντα καὶ συναγαγὼν τὰ λείψανα τῆς πατρικῆς περιουσίας, ἐπιστρέφω μόνος πλήρης θλίψεων καὶ νοσταλγίας, διότι ὁμολογουμένως οὐδὲν τῆς πατρίδος ἡγλυκύτερον ἢ ἀγιώτερον, καὶ μάλιστα τοιαύτης, οἶα αἱ Ἀθηναί, μ' ὄλον ὅτι ὁ πατήρ μου μοὶ ἔλεγε περὶ αὐτῶν συνεχῶς· « αἱ Ἀθηναί εἶναι πόλις χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης διὰ τοὺς παρεπιδημοῦντας ξένους· διὰ τοὺς κατοίκους ὁμως λίαν ἐπικίνδυνος.» (12)

« Εἶχε δίκαιον ὁ πατήρ σου, προσέθηκέν ὁ νέος· αἱ Ἀθηναί εἶναι ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς Ἑλλάδος (13), ἀλλ' ὁ λαὸς εἶναι κοῦφος καὶ ἀπερίσκεπτος· ἐνθουσιᾶ διὰ πᾶσαν ὑψηλὴν ἰδέαν, ἀλλὰ παρασύρεται εἰς πᾶσαν σκληρότητα τῆς ἀδικίας· ὅτε μὲν συγκινεῖται καὶ δακρύει διὰ τὸ τραγικὸν τέλος ἐνὸς Οἰδίποδος, ἢ τὴν θλίψιν ἀτυχῶν Τρωάδων, ἄλλοτε δὲ πειθόμενος εἰς τοὺς λόγους αἰσχροῶν συκοφαντῶν καταστρέφει τὸν συμπολίτην· ὁμοιάζει μὲ κακοανατεθραμμένον παιδίον, πλήρες ἰδιοτροπιῶν καὶ ματαιότητος· γαυριᾶ διὰ τὸ κενὸν τοῦ Ἑλληνος ὄνομα, ἐπαίρει-

Σημ. 11. Λυκούργου κ. Λεωκράτ. «συσκευασάμενος ἃ εἶχε χρήματα μετὰ τῶν οἰκετῶν ἐπὶ τὴν λέμβον κατεκόμισε, τῆς νεῶς ἤδη περὶ τὴν ἀκτὴν ἔξορμώσης· καὶ περὶ δεξιῆν ὄψιν αὐτὸς μετὰ τῆς ἐταίρας Εἰρηνίδος κατὰ μέσην τὴν ἀκτὴν διὰ τῆς πυλίδος ἐξελθὼν πρὸς τὴν ναῦν προσέπλευσε καὶ ὄψετο φεύγων, κτλ.»

Σημ. 12. Κατὰ τὸν Αἰλιανὸν, Ποικιλ. Ἱστορ. 12, 52, ὁ Ἰσοκράτης παρωμοιάζε τὰς Ἀθήνας μὲ ἐταίραν, τῆς ὁποίας τὰ κάλλη πᾶς τις ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπολαύσῃ πρὸς καιρὸν, οὐδεὶς ὁμως θέλει νὰ τὴν νυμφευθῆ· «καὶ οὖν καὶ τὴν Ἀθηναίαν πόλιν ἐνεπιδημῆσαι μὲν εἶναι ἡδίστην — ἐνοικῆσαι δὲ ἀσφαλῆ μηκέτι εἶναι.» Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ συγγραφέα καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐρωτηθεὶς «τίς ἐστὶν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις,» ἀπεκρίθη «παγαλάη, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὄγχνη ἐπ' ὄγχνη γηράσκει, σύκον δ' ἐπὶ σύκῳ,» ἐννοῶν τοὺς συκοφάντας.

Σημ. 13. Φίλων 2, 467. « ὅπερ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη ἢ ἐν ψυχῇ λογισμὸς, τοῦτ' ἐν Ἑλλάδι Ἀθηναί.»

ται διότι αὐτὸς πρῶτος ἐπενόησε δίκαια καὶ νόμους, ἐν ᾧ τρέφει ἐν τοῖς κόλποις του τὴν δηλητηριώδη τῶν συκοφαντῶν γενεάν, ἐν ᾧ παραβαίνει κατὰ τὰς ιδιοτροπίας τῆς στιγμῆς πάντα νόμον καὶ ἀπειλεῖ μὲ θάνατον ἢ ἐξοστρακισμόν τὸν ἐλεύθερον λόγον, τὸν μὴ συμφωνοῦντα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ὄχλου. Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀθηναίου εἶναι μίγμα σοβαρῶν καὶ ἰλαρῶν στοιχείων. Ὁ Ἀθηναῖος ζῆ βίον χαρίεντα, εὐχαριστούμενος ὡς ἄνθρωπος εὐρίσκη ἀφορμῆν νὰ φιλονεικῆ ἢ γελάσῃ· συγκινεῖται μέχρι δακρύων ἀκούων τὴν θείαν ποίησιν τῆς τραγικῆς σκηνῆς, γελά σπασμωδικῶς ἀκούων τὰς βαναυσοτάτας τῆς κωμωδίας βωμολοχίας· χαίρει ἐπίσης συναναστρεφόμενος μετὰ σπουδαίου σοφοῦ ἢ τῆς τυχοῦσης ἐταίρας· φειδωλὸς εἰς τὰ ἴδια καὶ φιλάργυρος παρὰ τὴν τράπεζαν τοῦ κολλυβιστοῦ, ἀλλ' ἄσωτος, σπάταλος ὡς ἄνθρωπος πρόκειται νὰ λάμψῃ ἐν χορηγίᾳ τινὶ ἢ νὰ ἐκθέσῃ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης.»

«Ὁμοία σχεδὸν ἦτον ἡ γνώμη καὶ τοῦ πατρός μου, εἶπεν ὁ Χαρικλῆς· ἀλλ' ἤδη σὺ γνωρίζεις ὅλον σχεδὸν τὸν βίον μου· εἶπέ λοιπὸν καὶ σὺ τὸ ὄνομά σου· ἀμυδρὰ προαίσθησις μοὶ λέγει ὅτι ἀπηντήθημὲν ποτε καὶ ἡμεῖθα σχετικοὶ εἰς παρελθόντας χρόνους.»

«Χαρίκλειε! ἀνέκραξεν ὁ νέος, ἐγὼ σὲ ἀνεγνώρισα ἀμέσως, ἀλλὰ σὺ δὲν μ' ἐνθυμείσαι· καὶ ὅμως, ἦν ποτε καιρὸς, καθ' ὃν ἐβλέπομεν ἀλλήλους καθημέραν, καθ' ὃν κατεδέχεσο νὰ ὀνομάζῃς ἐμὲ τὸν πτωχὸν παῖδα φίλον καὶ συμπαίκτηρά σου! Ἐλησμόνησας τὸν πτωχὸν ἐκεῖνον παῖδα, ὅστις ἐξετέλει ἐν τῷ διδασκαλείῳ τοῦ Ἑρμίππου δουλικὰς ἐργασίας, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἦν ἐκ γενετῆς δούλος; δὲν ἐνθυμείσαι τὸ ἀσθενὲς ἐκεῖνο παιδίον, τὸ ὅποιον ἐτρῖβε τὴν μελάνην, ἐσπύγγιζε τὰ βάρβα, καὶ ἐσάρωνε τὸ παιδαγωγεῖον; (14)

«Κτησιφῶν,» ἔκραξεν ὁ Χαρικλῆς καὶ ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ φίλου. «Ναὶ εἶσαι σὺ τὸ προησθάνθη ὅτι ἡμεῖθα φίλοι. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ σὲ λησμονήσω; πῶς νὰ μὴ ἐνθυμοῦμαι διὰ παντός τὰς περιποιήσεις τὰς ὁποίας μοὶ ἐπεδαψίλευες; ἐνθυμείσαι τὸ ἐκ φελλοῦ ἀμαξίδιον, τὸ ὅποιον μοὶ ἐδώρησας, τὰς μηλολόνας, τὰς ὁποίας συνελάμβανες δι' ἐμὲ, τὰ κεφαλαῖα γράμματα, τὰ ὁποία ἔγραφες μὲ χρώματα εἰς τὰ τετράδιά μου, καὶ τόσα ἄλλα; δὲν ἐνθυμείσαι ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τόσον αὐστηρὸς παιδαγωγός μου σὲ ἠνύοι καὶ μὲ ἄφινε νὰ συναναστρέφωμαι μετὰ σοῦ, μ' ὅλον ὅτι ἦσο κατὰ δύο ἢ τρία ἔτη πρεσβύτερος καὶ ἔφερες πενήχρα φορέματα; Ναὶ, φίλτατε, τώρα σὲ ἀναγνωρίζω· ἀλλ' ἂν δὲν ἔλεγες ὅτι ἦσο σὺ ἦτον ἀδύνατον νὰ σὲ γνωρίσω μὲ τὴν γενεαῖά σου νὰ ὑποπτεύσω ὅτι σὺ ὁ ἀθλητικὸς τὸ σῶμα, ὁ ἡλιοκαυμένος, εἶσαι τὸ ὠχρὸν καὶ ἀσθενὲς ἐκεῖνο παιδίον τοῦ Ἑρμίππου; Ἐκτός δὲ τούτου, παρήλθον

Σημ. 14. Παράβαλ. Δημοσθένους περὶ Στεφάνου 258.

ὄλοκληρα ὀκτὼ ἔτη ἀφ' ὅτου δὲν σὲ εἶδον. Ἀλλ' εἶπέ μοι, φίλτατε, διὰ ποίαν αἰτίαν ἔφυγες τότε αἰφνιδίως ἀπὸ τοῦ σχολείου τοῦ Ἑρμίππου;»

«Ὁ σὸι τὰ διηγήθῃ καθ' ὁδὸν, ἀπήντησεν ὁ Κτησιφῶν· ἡ ὥρα παρερχεται, καὶ ἤθελεν εἶναι καλὸν ἂν ἐφθάνομεν εἰς Κλεωνὰς μέχρι τῆς μεσημβρίας, ἐκείθεν δὲ μᾶς μένουσι μόνον ὀγδοήκοντα στάδια μέχρι Κορίνθου.» (15)

Οἱ φίλοι ἠγέρθησαν· ὁ Χαρικλῆς, ἄφεις τὸν ἵππον νὰ ἔρχηται κατόπιν μετὰ τοῦ δούλου, ἐβάδιζε μετὰ τοῦ φίλου του, ὅστις ἤρξατο διηγούμενος τὰ τῆς ζωῆς του.

Ὁ Κτησιφῶν (16) ἦτον υἱὸς εὐπόρου Ἀθηναίου πολίτου, ὅστις ἔχων υἱὸν ἐκ προτέρου γάμου ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ του· ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ τούτου γάμου ἐγεννήθη ὁ Κτησιφῶν καὶ ἡ νεωτέρα ἀδελφή του. Ὁ πατὴρ ἠναγκάσθη χάριν ἐμπορικῶν ὑποθέσεων ν' ἀποδημήσῃ εἰς Θράκην καὶ Πόντον· πρὶν δὲ ἀναχωρήσῃ, φοβούμενος μὴ πάθῃ τι κατὰ τὸν διάπλου, διέθετο τὴν περιουσίαν του, καὶ προσκαλέσας τὸν ἀδελφόν, ὅστις συνεδέετο ἤδη διὰ διπλῶν συγγενείας δεσμῶν μετὰ τῶν τέκνων του, παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν διαθήκην του καὶ πλεῖονα τῶν 15 ταλάντων εἰς μετρητὰ καὶ συναλλάγματα. Δυστυχῶς δὲ δὲν ἐπανήλθε πλέον, ἀποθανὼν ἐν Θράκῃ. Ὁ ἄπιστος κηδεμὼν ἐκρυπτε τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ ἕως οὗ περιήλθον εἰς χεῖράς του τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος καταλειφθέντα ἔγγραφα, τότε δὲ ἐνύμφευσεν τὴν χηρεύσαν θυγατέρα, δούσ ὄλην τὴν ἐν τῇ διαθήκῃ ὀριζομένην προῖκα, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ὀκταετοῦς Κτησιφῶντος, τῆς ἀδελφῆς καὶ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του. Ὅτε δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος δεκαοκταετῆς γενόμενος, ἐκηρύχθη ἐνήλιξ ὁ πάππος προσκαλέσας τοὺς ἐκγόνους καὶ ἀνεψιούς του τοῖς ἀνεκοίνωσεν ὅτι ὁ πατὴρ αὐτῶν κατέλιπεν 20 μόνας ἀργυρίου μνᾶς καὶ 30 χρυσοῦς στατήρας, ὅτι ταῦτα δὲν ἐξήρκεσαν εἰς τὴν μέχρι τοῦδε διατροφὴν των καὶ ἐπομένως ἠναγκάσθη νὰ ἐξοδεύσῃ ἰκανὰ ἐκ τῶν ἰδίων, καὶ τέλος ὅτι ἀπὸ τοῦδε δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τοὺς διατρέφῃ. «Εἶσαι ἤδη ἀνὴρ, εἶπε πρὸς τὸν πρεσβύτερον, καὶ εἶνε πλέον καιρὸς νὰ φροντίσῃς περὶ τῆς διατροφῆς σοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν σου· φύγετε, διότι δὲν ἔχω πλέον νὰ ἐξοδεύω.» Μὲ τοιούτους σκληροὺς λόγους ἀπεδίωξεν ὁ ἀσυνειδήτος τὰ δυστυχῆ ὄρφανὰ, γυμνὰ καὶ ἀνυπόδητα, ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός των, τὴν ὁποίαν κατῴ-

Σημ. 15. Κατὰ τὸν Στράβωνα 8, 6, 19 «διέχουσιν αἱ Κλεωναὶ τοῦ μὲν Ἀργους σταδίου εἴκοσι καὶ ἑκατὸν, Κορίνθου δ' ὀγδοήκοντα.» Dodwell 2, 206 «which agrees nearly with two hours and a half that it took us to reach it from that place.»

Σημ. 16. Τὰ περὶ Κτησιφῶντος ἐλήφθησαν μετὰ τινων μεταβολῶν ἐκ τοῦ κατὰ Διογένητος λόγου τοῦ Λυσίου.

κησεν ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ τοῖς δώσῃ οὔτε ἓνα δοῦλον νὰ τὰ ὑπηρετῇ, οὔτε ἐν σκέπασμα διὰ τὰς ψυχὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας, ἐν ᾧ ὁ πατήρ των τοῖς ἀφῆκε τόσα ἐπιπλα. Ὁ Κτησιφῶν καὶ ἡ ἀδελφή του τότε ἔμειναν ἄλως ἔρημοι· ἡ μήτηρ των εἶχεν ἀποθάνει πρὸ ἑνὸς ἔτους, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς κατετάχθη εἰς ξένον στρατὸν ὡς μισθοφόρος, οὐδένα εἶχον βοηθόν, οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀπιστίαν τοῦ ἀσυνειδήτου πάππου. Ἐπὶ τέλους μεμακρυσμένοι συγγενῆς, ζῶν καὶ αὐτὸς ἐν στερήσει καὶ ταλαιπωρίᾳ, εὐσπλαγχνισθεὶς τὰ ὄρφανὰ ἀπεφάσισε νὰ τὰ διατρέφῃ.

Ὁ εὐσπλαγχνος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἦν βοηθὸς εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ Ἑρμίππου, καὶ διὰ τοῦτο εἰργάζετο καὶ ὁ Κτησιφῶν ἐκεῖ διὰ ν' ἀνακουφίσῃ ὀλίγον τὸν πτωχὸν καὶ γέροντα συγγενῆ του. Ἐκεῖ δὲ ἐν τῷ Σχολείῳ, διὰ τῆς νοημοσύνης καὶ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν πολλῶν συμμαθητῶν των· ἅτε δὲ εἰς ἐκ τούτων, μονογενῆς πλουσίου υἱὸς ἀπέθανε, παρέλαβεν αὐτὸν ὁ πατήρ τοῦ ἀποθανόντος καὶ τὸν υἱοθέτησε.

«Πρὸ τινων μηνῶν ἀπέθανεν ὁ εὐεργέτης καὶ θετὸς πατήρ μου, εἶπεν ὁ Κτησιφῶν περαίνων τὴν διήγησίν του, καὶ μετέβην εἰς Ἄργος διὰ νὰ εἰσπράξω χρήματά τινα ἀποτελοῦντα μέρος τῆς περιουσίας μου, ἥτις, καίτοι μετρία (διότι ὁ θετὸς πατήρ μου εἶχε καὶ ἄλλους συγγενεῖς), πιστεύω, ὅτι θέλει μοι παρέχει τὰ μέσα ὅπως ζῶ λιτῶς ὡς μοι ἀρέσκει. Εὐτυχῶς ἐπιστρέφων ἐπροτίμησα τὴν ὁδὸν ταύτην, ὡς μᾶλλον σκιεράν, καὶ οὕτως ἐπέπρωτο, φαίνεται, πρῶτος νὰ σὲ ἀσπασθῶ ἐπανακάμπτοντα εἰς τὴν πατρίδα. Ἄλλ' εἰπέ μοι, διατί ὑπάγεις εἰς Κλεωναὶς δι' αὐτῆς τῆς ὁδοῦ, ἀφ' οὗ ἔρχεσαι ἐκ Σικελίας;»

«Τὸ πλοῖον, ἀπεκρίθη ὁ Χαρικλῆς, προσωρμίσθη εἰς Ἐπίδαυρον, καὶ ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀθήνας· ἐπροτίμησα δὲ τὴν δι' Ἄργους καὶ Κλεωνῶν ὁδὸν, πρῶτον διότι ἡ κατ' εὐθείαν εἰς Κόρινθον, καθ' ἣ πετρῶδης, ἤθελεν εἶναι βλαβερά εἰς τὰς ὀπλὰς τοῦ ἵππου μου (17), καὶ δεύτερον διότι ἤθελεν νὰ ἐπισκεφθῶ ἀρχαῖον φίλον πατρικόν, διαμένοντα ἐν Ἄργει.»

Οὕτω συνδιαλεγόμενοι οἱ δύο φίλοι ἔφθασαν εἰς τὴν πεδιάδα, ὅθεν ἐφαίνοντο ὑψόμεναι κλιμακῆδόν ἐπὶ τοῦ λόφου αἱ λευκαὶ τῶν Κλεωνῶν οἰκίαι (18). Ἄφ' οὗ δ' ἐπὶ τινος ὥρας ἀνεπαύθησαν ἐν Κλεωναίς, ἐξηκολούθησαν φαιδροὶ τὴν εἰς Κόρινθον πορείαν.

(Τέλος τῆς Πρώτης Σκηνῆς).

Σημ. 17. Πέταλα ὡς τὰ σημερινὰ ἦσαν ἄγνωστα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Σημ. 18. Dodwell, 2, 206. On the side of the fill are six ancient terrace walls of the third style of masonry. rising one above another, on which the houses and streets were situated,

Η ΝΗΣΟΣ ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ.

Ἡ περίπτωτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ σμικροτάτη ἐν τῇ γεωγραφίᾳ νῆσος Ἁγία Ἐλένη κεῖται ἐν μέσῳ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, 900 λεύγας ἀπέχουσα τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας καὶ 1,300 ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Βρασιλίας, 15° 55' νοτ. πλάτ. καὶ 5° 49' δυτικοῦ μήκους, καὶ ἔχει περιφέρειαν 28 ἀγγλικῶν μιλίων, ἴσην τουτέστι περίπου τῷ ἐμβαδῷ τῶν Παρισίων. Ἀπρόσιτος πανταχόθεν, πλὴν τριῶν μόνων μερῶν, ἦτοι τοῦ James-Town, τοῦ Limons's Valley καὶ τοῦ Sandy's Bay, εἶνε λίαν πετρῶδης, καὶ τὰ βραχώδη αὐτῆς ὑψώματα ἀριθμοῦσι πολλὰς ἑκατοντάδας ποδῶν ὕψους.

Τὴν νῆσον ταύτην ἀνεκάλυψαν οἱ Πορτογάλοι κατὰ τὴν 18 αὐγούστου 1052, ἑορταζομένης τῆς Ἁγίας Ἐλένης, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὄνομα· δὲν ἔλαβον ὅμως κατοχὴν αὐτῆς, εἴτε διότι δὲν ἐνόησαν τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεώς της, εἴτε διότι δὲν ἠθέλησαν νὰ ιδρύσωσιν ἐκεῖ ἀμέσως κατάστημά τι, εἴτε διότι ἠλπίζον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ νῆσος ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον ἄγνωστος τοῖς ἀντιπάλοις αὐτῶν ἔθνεσι. Περὶ τὸ 1600 ὅμως ἐνεκατέστησαν αὐτόθι οἱ Ὀλλανδοὶ ἀκωλύτως, καὶ κατόπιν ἡ νῆσος διετέλεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀγγλῶν, εἶτα πάλιν τῶν Ὀλλανδῶν, καὶ τελευταῖον ἐκ νέου τῶν Ἀγγλῶν, οἷς καὶ ἔμεινε προσητημένη διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1673.

Τὸ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐν χρήσει ὀχυρωματικὸν σύστημα, ὅπερ ιδρύσαντο οἱ μηχανικοὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν, ἔχει πολλὰ τὰ ἐλαττώματα, μὴ δυνάμενον νὰ παρεμποδίσῃ οὔτε κἂν μίαν ἀπόβασιν. Ἐνοήσαντες λοιπὸν τοῦτο οἱ ἐν τῷ ἐπιτελείῳ τοῦ Οὐδσῶν-Λώου ὑπηρετοῦντες μηχανικοὶ ἀνήγειραν φοβερὰ πυροβολοστάσια ἐπὶ πάντων τῶν παραλίων μερῶν, ὅσα ἐπεδέχοντο τοιαῦτα· σήμερον δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, μηδὲν φοβούμενοι διάψευσιν ἐκ τῶν γεγονότων, ὅτι ἡ Ἁγία Ἐλένη εἶνε ἀπόρητος, ἀπλῶς φυλασσομένη ὑπὸ 500—600 ἀνδρῶν. Τὴν εὐκολίαν τῆς ἀμύνης ἐβοήθησε καὶ ἡ φυσικὴ αὕτη περίστασις, ὅτι ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀρτέμιδος δύναται νὰ παρατηρηθῇ εἰς ἀπόστασιν 60 μιλίων πᾶν πλοῖον χωροῦν πρὸς τὴν νῆσον, τοῦθ' ὅπερ ἀδύνατον καθιστᾷ τὴν αἰφνίδιον ἐπίθεσιν.

Ἡ γῆ τῆς νήσου εἶνε ἠφαιστειώδης, μικρὸν διαφέρουσα τέφρας συμπα-

γούς· αἱ πέτραι δὲ αὐτῆς εἰσι σπογγώδεις, ἐρυθρωπαί, καὶ μαλακαὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ διὰ σμικροτάτου ὀργάνου κατεργάζεται τις αὐτάς. Ὑπάρχουσι μὲν ὅλα ταῦτα ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν ὑψηλῶν ὄρεων ἀρτηριαί τινες ἄμμου, ἀναμίκτου μετὰ περιστρογγύλων χαλίκων, πολὺν παρεμφερῶν πρὸς τοὺς τῶν χειμάρρων τῶν Ἄλπεων. Ἡ εὐφορία ἀμιάζει ἰδίως ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, τὰ ὁποῖα εἰσι κατασκέπαστα ὑπὸ δένδρων· ἀπόλλυται ὁμως ἐπὶ τῶν μεσαζόντων ὄροπεδίων καὶ τῶν κοιλάδων, ἐξαιρουμένων τῶν κήπων ὀλίγων τινῶν κατοικιῶν τῆς νήσου. Ὁμολογητέον δὲ καὶ ὅτι ἡ φυτεύσιμος γῆ οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται ἄλλως ἢ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς φιλοπονίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν James-Town ὑπῆρχε κατὰ τὸ 1815 ἀξιόλογον ὑδρεῖον, ἐξ οὗ τὸ ναυτικὸν ἐπρομηθεύετο μεγάλην ποσότητα ὕδατος, διατηρουμένου ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἐν τῇ θαλάσῃ. Ἐπειτα ὁμως, ἀφ' οὗ κατῆλθον εἰς τὴν νῆσον οἱ πρὸς φρουρήσιν τοῦ Αὐτοκράτορος σταλέντες τετρακισχίλιοι ἄνδρες, τὸ ὕδωρ εὐρέθη ἀνεπαρκές, καὶ τὰ στρατεύματα ἐλάμβανον ὕδωρ κομιζόμενον διὰ τῶν φορητῶν τοῦ στόλου ἐξ ἀποστάσεως 900 λευγῶν. Ὁ σὶρ Οὐδσὼν-Λῶου ἐνόησεν ἅμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ τὸ κακὸν τοῦ πράγματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν πολλὰς ὑδραυλικὰς ἐργασίας, ἀνταξίας τῶν Ῥωμαίων, καὶ κατώρθωσε νὰ πλουτίσῃ τὴν νῆσον διὰ τοῦ ζωτικωτέρου στοιχείου τῆς μελλούσης αὐτῆς εὐεξίας. Κατὰ τὸ 1821, τὸ ὕδωρ τῆς νήσου ὑπῆρχε τοσοῦτον ἄφθονον, ὅσῳ σπάνιον ἦν κατὰ τὸ 1816. Ἰδίως δὲ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ὕδατος ἀπήλαυσε τὸ Λογγβούδ. Οἱ Γάλλοι, οἱ αὐτὸς ὄντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Βουλωνίας καὶ ἐν τῇ κατὰ τοὺς τροπικοὺς εἰρηκτῇ αὐτῶν, συνεστήσαντο προϊόντος τοῦ χρόνου κήπους ὠραίους καὶ διὰ τολμηρῶν μεταφυτεύσεων συνεσώρευσαν ὅσα δένδρα διεσκορπισμένα εἶχον ἀγοράσει ἀντὶ ἰσοβαροῦς χρυσῶ.

Τὸ James-Town, πρωτεύουσα καὶ τὸ μόνον χωρίον τῆς νήσου, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὰς κομποπόλεις τῆς Ἀγγλίας. Τὸ πομπωδῶς λεγόμενον μέγαρον τοῦ διοικητοῦ εἶνε εὐρύχωρον ἰσόγειον, ὅλως ἀκατάλληλον διὰ καθημερινὴν κατοικίαν· δι' ἧς οἱ διοικηταὶ διατρίβουσιν ἐν Plantation's House. Ὁ πληθυσμὸς τῶν κατοικῶν ἀνέβαινε κατὰ τὸ 1815 εἰς 1,500 περίπου, ἐξ ὧν τὸ $\frac{1}{3}$ ἀπετέλει ἡ φρουρά, τὰ $\frac{3}{6}$ οἱ ἄποικοι, καὶ τὸ $\frac{1}{6}$ οἱ δούλοι ἢ κινέζοι ἐργάται. Ἦσαν δὲ οἱ ἄποικοι τὸ πλεῖστον μέρος παλαιοὶ ὑπάλληλοι τῆς Ἐταιρίας τῶν Ἰνδιῶν, ἀποσυρθέντες τῆς πολιτικῆς ἢ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ἐκμετροῦντες ἐν ταῖς τιμητικαῖς θέσεσι συμβούλων, διευθυντῶν, ὑποδιευθυντῶν, κλπ., στάδιον σωματικῆς ἐργασίας καὶ μικροῦ ὀφέλους. Οἱ ἔμποροι ἦσαν πάντες Ἰουδαῖοι.

Μοιραία τις τύχη φαίνεται καταδιώκουσα τοὺς κατοικοῦντας ἐν τῇ νήσῳ Ἀγία Ἐλένη· τὸ βραχὺ τοῦ βίου. Σπανιώτατα οἱ ἄνθρωποι φθά-

νοῦσιν εἰς ἡλικίαν 60 ἐτῶν, καὶ ὡς ἐξαιρέσεις ἀναφέρεται ὁ Δεῦτων, τῶν συμβούλων ὁ πρύτανις, ὅστις ἐφθασε τὸ 65ον ἔτος. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ κλίμα, διάφοροι ἐξηγήθησαν γινώμαι περὶ τούτου· τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι εἰς τὸ κλίμα τῆς Ἀγίας Ἐλένης εὐρίσκει πῶς ἀνακούφισιν πᾶς ὁ ἀπὸ Καλοκώττης ἢ Καντῶνος ἐπανακάμπτων μετὰ τριῶν ἢ πέντε μηνῶν διάπλου· θανατηφόρον ὁμως ἀποβαίνει διὰ πάντα Εὐρωπαϊὸν καταδικασθέντα εἰς τὸ νὰ ὑποστῇ τὰς ποικίλας αὐτοῦ φάσεις. Ὁ λόγος δὲ ἀπλούστατος· οὐδέποτε τὸ θερμόμετρον ὑπερβαίνει τοὺς 18—20 βαθμοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τακτικῶν διαβάσεων τῶν στόλων τῆς Ἰνδικῆς ἢ τῆς Κίνας, ὀριζομένην πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐτῆσιον, ἐν ᾧ ἀνέρχεται μέχρι 30 καὶ 33 βαθμῶν κατὰ τὰς λοιπὰς τοῦ ἔτους ἐποχάς, καὶ τότε καταβαίνει ἐξ ἀπίνης 10 βαθμοὺς ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ μεταβολῇ τῆς ἀτμοσφαιρας. Ἡ τῶν ὑετῶν ἐποχὴ πρὸ πάντων εἶνε νοσώδης, καὶ πολλὴν φθορὰν ἔπαθον ἐξ αὐτῆς τὰ συντάγματα ἅπερ ἐφρούρουσαν τὸν Αὐτοκράτορα· περισσότερον ἀπέθνησκον ἐκ τῆς δυσεντερίας ἢ τῆς φλογώσεως τοῦ ἥπατος, παρ' ὅσοι ἔπεσον κατὰ τὴν εἰς Ἰσπανίαν ἐκστρατείαν· τὸ Λογγβούδ ἦν δι' αὐτοὺς ἕτερον Οὐατερλώ, αἰώνιον μάλιστα.

Κατὰ τὸ 1815 ἡ Ἀγία Ἐλένη ἐχρησίμευεν ὡς ὄρμος πρὸς ἀνάπαυαν εἰς τὰ σκάφη τῆς Ἐταιρίας τῶν Ἰνδιῶν ἢ τῆς Κίνας, καὶ κρησφύγετον διὰ τὰ καταδρομικὰ ἐν ὧρα πολέμου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῶν ἀναγκῶν τῆς καταστάσεως ταύτης οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχεν, ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Ναπολέοντος περιήγαγεν εἰς δεινὴν θέσιν τοὺς ἐπιφορτισθέντας τὴν φύλαξιν καὶ τὴν διατροφήν αὐτοῦ, καὶ ὁ ναύαρχος Κόκβουρν ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ μετὰ σπουδῆς ἀπεσταλμένους εἰς τὸ Εὐέλπι Ἀκρωτήριον, εἰς τὴν Βρασιλίαν καὶ εἰς τὴν Βεγγουέλλαν (ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς παραλίας), ὅπως προμηθευθῇ τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης ἐφόδια· κρέας, ἄλευρον, οἶνον, καὶ ὕδωρ ἀκόμη.

Ὡς εἰρηκτὴ τοῦ Ναπολέοντος, ἡ Ἀγία Ἐλένη ἐπλουτίσθη ἐντὸς πενταετίας διὰ καλλιεργείας καὶ δι' ἔργων καλλιτεχνικῶν, ὅσον δὲν εἶχε πλουτισθῆ ἐντὸς ὅλης ἑκατονταετηρίδος. Τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λογγβούδ ἐστοίχιζε κατ' ἔτος εἰς τὸ ἀγγλικὸν ταμεῖον ὀκτὼ ἑκατομμύρια.

Ὁ σὶρ Οὐδσὼν-Λῶου κατέστη βεβαίως ἀξίος τῆς κακῆς φήμης δι' ἧς περιεβλήθη τὸ ὄνομά του. Κακαὶ προλήψεις, προσελθούσαι ἐκ τῆς ἐν Καλαθρία ἀρχηγίας λεγεῶνός τινος, βρετανικῆς μὲν πλὴν ὀλοσχερῶς ἐκ Νεαπολιτανῶν καὶ Κόρσων συγκειμένης, τῶν μὲν, λειψάνων τῶν συμμοριῶν τοῦ καρδινάλιου Ρούφφου, τῶν δὲ, ὀπαδῶν τοῦ Πάολη, οἵτινες προσέφευγον εἰς τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν ὅπως διαφύγωσι τὴν τιμωρίαν τῶν ἐγκλημάτων δι' ὧν κατεμύλωναν τὰς πολιτικὰς ἐριδας τοῦ Πάολη καὶ τῶν Βοναπαρτῶν, πρόσθετος δὲ καὶ στρυφνότης χαρακτῆρος καὶ τὸ δύσπιστον,

κατέστησαν τὸν Οὐδσὼν-Λώου ὄν μισητὸν καὶ ἀποτρόπαιον. Πολλάκις μεσοῦσης τῆς νυκτὸς ὠνειρεύετο τὴν φυγὴν τοῦ αἰχμαλώτου αὐτοῦ, καὶ ἐγειρόμενος μετὰ σπουδῆς ἔτρεχεν ὡς παράφρων πρὸς τὸ Λογγβούδ, ὅπως βεβαιωθῆ ἂν τὸ ὄνειρόν του δὲν ἦτο πραγματικότης. Ἡ Ἀγγλία ἤθελεν ἀπαρνηθῆ μετ' ἀγανακτήσεως, ἐὰν τὴν ἤκουε βεβαίως, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἄτιμον διαγωγὴν τοῦ Οὐδσὼν-Λώου (*). Καθ' ἐκάστην ὕβρεις προσετρίβοντο εἰς τὸ ἄτομον τοῦ ἐξορίστου τῆς Ἀγγλίας καὶ, ἂν ποτε δὲν συνέβη τοιοῦτόν τι, ὁμολογήσωμεν ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὕψος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἐν τῇ συμφορᾷ ἐφάνη γιγαντωδέστερος παρ' ὅσον ὅτε τὸ ἄρμα τῆς νίκης ἔφερον αὐτόν.

Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐν James Gown ἐπιτετραμμένους. Ὁ βαρὼν Στοῦρμερ ἐξέπροσώπει τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, ὁ κόμης Βαλμαῖν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας, καὶ ὁ μαρκήσιος Μοντσχενού τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας· πάντες δὲ οὗτοι εἶχον ἐντολὴν ὅπως ἐποπτεύωσιν εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀναφερομένων συνθηκῶν, διότι ὁ Ναπολέων δὲν ἦτον ἀπλῶς τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ τῆς Εὐρώπης δεσμώτης. Ἦσαν δὲ οἱ διπλωματικοὶ οὗτοι ἐπίτροποι ἀπηλλαγμένοι τρόπον τινὰ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ σίρ Οὐδσὼν-Λώου, καὶ κατεῖχον νομίμως τὸ δικαίωμα τοῦ συγκοινωνεῖν μετὰ τοῦ Λογγβούδ· καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔβαλλον τοῦτο εἰς πρᾶξιν ἄνευ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ διοικητοῦ. Καὶ ἀπεποιήθη μὲν νὰ δεχθῆ αὐτοὺς ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀλλ' εὐχαρίστως εἶδεν αὐτοὺς σχετιζομένους μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του, καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν ἐχρημάτισεν ὡς μεσάζων, δι' οὗ ἀντηλλάγησαν ἐξηγήσεις γραπταὶ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος του καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος. Καὶ ὁ μὲν βαρὼν Στοῦρμερ δὲν ἠδυνήθη, ὅσον ἠλπίζε, νὰ ἀναπτύξῃ τὰς μετ' ἡμῶν σχέσεις. Ἀλλ' ὁ μαρκήσιος Μοντσχενού συνέδεσε στενοτάτην κοινωσίαν μετὰ τοῦ Λογγβούδ· οὐδεμίαν κατέλιπεν εὐκαιρίαν ὅπως προσεγγίξῃ ὅσας ἠδύνατο ἐντὸς τῶν καθηκόντων του ἐκδουλεύσεις, καὶ ἡ ἱστορία θὰ ἀναγράψῃ μετ' ἐπαίνων ἢ μετ' ἤθε διαγωγὴν κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὅτε ἔμαθεν, ὅτι ὁ σίρ Οὐδσὼν-Λώου, προθυμούμενος νὰ ἐξακριβώσῃ διὰ πρακτικοῦ τῶν ἰατρῶν του ἂν ὁ Ναπολέων δὲν ἀπέθανε δηλητηριασθεὶς, ἐζήτηι, παρὰ τὰς διαμαρτυρήσεις τῶν στρατηγῶν Βερτράνδου καὶ Μονθολῶνος, νὰ ἐνεργήσῃ ἀνατομίαν τοῦ σώματος μόλις ἀποψυγέτος, ἔδραμεν εἰς τὸ Λογγβούδ καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς πράξεως ταύτης, διακηρύξας ὅτι ἐγίνετο σωματοφύλαξ τοῦ νεκροῦ, μὴ ἐπιτρέψων τὴν αὐτοψίαν τούτου πρὸ τῆς

(*) Ὁ στρατηγὸς Μονθολῶν, ὅστις εἶνε ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας, ἦτον εἰς τῶν κατὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ Ναπολέοντος συνοδευσάντων εἰς Ἀγίαν Ἐλένην τὸν μέγαν ἄνδρα. — Σημ. Μεταφρ.

παρελεύσεως τῆς ἐν Γαλλίᾳ νονομισμένης προθεσμίας. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ῥωσίας, οὗτος ἐπλήρωσε τὴν ἑαυτοῦ ἀποστολὴν μετὰ πολλοῦ πνεύματος, κατορθώσας πρᾶγμα δυσχερέστατον, νὰ συμβιβάσῃ δηλαδὴ τὴν θέσιν του ὡς γαμβροῦ ἐπ' ἀδελφῆ τῆς λαίδου Λώου πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων τοῦ Λογγβούδ.

Τοὺς ἐννέα μῆνας οὓς διήλθεν ἐν Λογγβούδ ἔγραψεν ὁ κόμης Λὰς-Κὰς ἐν ὀκτὼ τόμοις· ἴσως καὶ ἐγὼ δημοσιεύσω ποτὲ ἡμερολόγιον τῶν ἐξ ἐτῶν ἄπερ διήγαγον ἐν Ἀγίᾳ Ἐλένῃ παρὰ τῷ Ναπολέοντι ὡς παρ' ἰδίῳ πατρὶ, — τοῦθ' ὅπερ ἐμνήσθη καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ του ὁ μέγας ἄνθρωπος, ἀπακαλέσας υἱῶν τὰς πρὸς αὐτὸν θεραπείας καὶ περιποιήσεις μου. — Περιριζομαι λοιπὸν ἤδη εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν αἰτίων καὶ τῆς ἱστορίας τῆς περιβοήτου ταύτης αἰχμαλωσίας.

Ἡ κατὰ τὸ 1815 γενομένη παραίτησις τοῦ Αὐτοκράτορος δὲν ἦτον, ὡς γενικῶς πιστεύεται, ἀναγκαία συνέπειά τῆς συμφορᾶς τοῦ Οὐατερλώ ἢ τῆς ἐχθρικής διαθέσεως τῆς Βουλῆς. Οὔτε ἐκ τῆς μιᾶς οὔτε ἐκ τῆς ἐτέρας τῶν ἐθνικῶν τούτων συμφορῶν ἐγεννήθη τοῦ Ναπολέοντος ἡ ἐξορία· οὐδέποτε ἄλλοτε ἴσως τὴν δραστηκὴν παρουσίαν τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦ πνεύματος ἀπήτησε τὸ συμφέρον 25 ἑκατομμυρίων Γάλλων, τῶν ὁποίων οἱ πόθοι τὸν ἐπανήγαγον ἐκ τῆς νήσου Ἐλβας, καὶ τοὺς ὁποίους ἡ ἐπάναδος τῶν Βουρβόνων θὰ καθίστα ὑπηκόους ἐπιόρκους εἰς τὸν νόμιμον αὐτῶν βασιλέα. Ὅγδοήκοντα πέντε χιλιάδες γηραιῶν στρατιωτῶν εἶχον συνενωθῆ πρὸ τῶν Παρισίων πρὶν ἢ λήξῃ ὁ ἰούνιος, κατὰ 30 δηλαδὴ χιλιάδας περισσώτεροι ἐκείνων οὓς εἶχεν ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὰς ἀμέσους αὐτοῦ διαταγὰς κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1814· ἐν τούτοις τότε ἐπολέμησεν ἐπὶ τρεῖς μῆνας καθ' ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἐχθρῶν, καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ Γαλλία ἐγνώριζεν ὅτι ἤθελε σωθῆ ἐὰν ἡ πόλις τῶν Παρισίων παρέτεινεν ἐπὶ 12 ἔτι ὥρας τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς. Ἦσαν κατὰ 50 χιλιάδας ἀνώτεροι ἐκείνων ὅσους εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ὅτε διέβη τὰς Ἀλπεις καὶ κατεκτήσατο τὴν Ἰταλίαν. Ἐὰν ὁ Ναπολέων διηύθυνε καλῶς τὴν φανατικὴν γενναϊότητα τῶν ὑπὸ τοὺς Παρισίους συνηθροισμένων στρατευμάτων, οἱ λόχοι τοῦ Βλοῦχερ, καταλαμβάνομενοι ἐν τῇ πρὸς τὴν πρωτεύουσαν πορείᾳ αὐτῶν, ἀκριβὰ θὰ ἐπλήρωσαν τὴν τόλμην τοῦ γηραιοῦ στρατάρχου, ἤθελον κατακεραματισθῆ καὶ ἐμυθνεισθῆ, πρὶν ἢ ὁ ἄγγλος στρατηγὸς προφθάσῃ εἰς ἐπικουρίαν των, καὶ οὗτος δὲν θὰ εὑρίσκειν ἄλλο μέσον ὅπως διαφύγῃ τὴν γαλλικὴν μανίαν εἰμὴ ἀποχωρῶν κατεσπευσμένως ἐκείθεν τοῦ Ῥήνου. Ὀλίγαι τινὲς ἡμέραι θὰ ἤρουν ὅπως εἰς δάφνας μεταβληθῶσι τοῦ Οὐατερλώ αἱ σκυθρωπαὶ κυπάρισσοι, ὡς ὀλίγαι ἡμέραι θὰ ἤρουν ὅπως εἰς ἄλλων χεῖρας μεταβῆ ἢ τῆς Μοσχόβας νίκῃ. Ὁ ἀετὸς τῆς Γαλλίας περιπτάμενος τῇ

15 Ιουλίου ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Ῥήνου καὶ ἐκεῖ ἰστάμενος ὅπως προσε-
νέγκη τὴν εἰρήνην, καὶ ὁ Ναπολέων τὸ διάδημα ἐπιτιθεὶς διὰ τῆς τρο-
παιούχου χειρὸς του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ υἱοῦ του, δὲν θ' ἄφινον τοὺς
ἀετοὺς τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας νὰ ὑπερπηδήσωσι τὸν Ἄλβιν ἢ
τὸν Λέκαν.

Αἱ διακηρύξεις τῆς βιενναίας συνόδου ἦσαν ἔργον τῆς διπλωματικῆς
ἐμπειρίας τῶν πρέσβων τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΗ', οἵτινες συνήρπα-
σαν αὐτάς ἐκ στιγμιαίων ἐντυπώσεων, οὐχὶ δὲ τῆς πολιτικῆς ἢ τῶν ἀ-
τομικῶν αἰσθημάτων τῶν μεγάλων ἡγεμόνων τῶν ὑπογραψάντων τὸ ἔγ-
γραφον ἐκεῖνο, καθότι οὐδεὶς ἐκ τούτων ἐνδιεφέρετο εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο,
τὸ ὅπως γαλλικόν ᾖ, τι δ' ἐθήρουν ἕκαστος αὐτῶν, οἷον αὐξήσιν γηπέδου
ἢ ἐχέγγυα ἀσφαλείας, τὸ κατώρθωσαν πάντες ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων
τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1814, καὶ ὅτε οἱ βουρβονίδαι πρίγκιπες, μόλις ἀ-
νεληθόντες ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐφείλκυσαν ἐφ' ἑαυτοὺς κοινὴν κατακραυγὴν ἐπὶ
ἄγνωμοσύνη, οὐδεὶς ὑπῆρχε φόβος μὴ βαστάσωσιν ἀγῶνα πεισματώδη
πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ ἀποδοῦναι τῷ ΙΗ' Λουδοβίκῳ τὸ διάδημα ὅπερ
πρὸ μικροῦ εἶχε παραιτήσῃ ἀμαχητί. Οὐδεμίαν ἄλλως τε περὶ τούτου
ἀμφιβολίαν κατέλειπον αἱ γενόμεναι μυστικαὶ διαπραγματεύσεις. Καὶ ἐκ
μὲν τῶν διαπραγματεύσεων ἃς διεξήγαγεν ὁ αὐστριακὸς στρατηγὸς Κόλ-
λερ κατεδείχθη πόσον ἐστοίχισεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Φραγκίσκον τὸ νὰ
θυσιάσῃ τὸ στέμμα τῆς θυγατρὸς του εἰς τὰς ἐχθροπαθείας τῶν συμμά-
χων, ὡς καὶ πόσον ἐθλίβη διότι ἡ ἀντιβασιλεία Ναπολέοντος τοῦ Β' δὲν
ἐχρησίμωσεν ὡς εἰρήνης ἐχέγγυον. Αἱ δὲ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Λαάρπ, τοῦ
συμβούλου καὶ φίλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, γενόμεναι διαπραγ-
ματεύσεις παρεῖχον εὐλογωτάτην ἐλπίδα, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔμελλε νὰ
ἀναγνωρίσῃ Ναπολέοντα τὸν Β' τὰ πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν δὲ ταύτην προσ-
κόμματα ἐφαίνοντο βασιζόμενα ἰδίως ἐπὶ τοῦ εἶδους τῆς ἐγγυήσεως ἣτις
ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὸν παραιτηθέντα Αὐτοκράτορα κατὰ ἐνδεχομένης
ἐπιθυμίας περὶ νέας ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβάσεως. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν Ἀγ-
γλίαν, ὁ δισταγμὸς ὃν ἐδοκίμαζε προκειμένου νὰ κηρύξῃ πόλεμον πρὸς
τὴν νέαν τῶν ἐν Γαλλίᾳ πραγμάτων κατάστασιν ὡς ἐκ τῆς ἀποδόσεως
τοῦ Ναπολέοντος, αἱ ὑπέρογκοι ἐν Οὐατερλώ ζήμια, ὡς καὶ ἐκεῖναι τὰς
ὁποίας ὑπέστη ἀναποδράστως κατὰ τὴν ἐκείθεν τοῦ Ῥήνου ἀποχώρησιν,
καθίστων βεβαίαν τὴν συγκατάθεσιν αὐτῆς εἰς τὴν γενικὴν εἰρήνην καὶ τὴν
ἀναγνώρισιν Ναπολέοντος τοῦ Β'. Τέλος, ἐὰν ἐπιτρέπηται νὰ προσθέσωμεν
τὸ παράδειγμα γεγονότος μεταγενεστέρου εἰς ὑποστήριξιν ἄλλου γεγονό-
τος, προγενεστέρου τούτου, εἶνε ἀδύνατον ν' ἀμφιβάλωμεν ὅτι ἡ ἀπὸ
Κάννας εἰς Παρισίους θριαμβευτικὴ πορεία, ὡς τέρμα σχοῦσα τὸν Ναπο-
λέοντα ἐπὶ τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου ἄγοντα τὸν λαὸν καὶ τὰ στρατεύματα

τῆς Γαλλίας, παρήγαγεν ὡς βεβαίαν συνέπειαν τὸν σεβασμὸν τῶν βασι-
λέων τῆς Εὐρώπης καὶ τὰς συμπαθείας τῶν λαῶν αὐτῶν.

Εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὰς συμπαθείας ταύτας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐχῇ ὁ τοῦ
1830 γαλλικὸς λαὸς δικαιώματα πλείονα ἐκείνων ὅσα εἶχεν ὁ τοῦ 1815·
ὅ,τι ἐκεῖνος ἐτόλμησε νὰ πράξῃ, ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ ὡσαύτως νηποινὶ
καὶ ὁ Γάλλος τοῦ 1815, καὶ ἡ τοῦ Οὐατερλώ μάχη ἀπλῶς θὰ ἦτον ἐπει-
σόδιόν τι. Ὅτε ἡ Βουλὴ ἠπέλει νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τῆς Γερου-
σίας τοῦ 1814 καὶ νὰ κηρύξῃ τὴν πτώσιν, βεβαίως τὸ στέμμα τοῦ Να-
πολέοντος διέτρεχε μέγαν κίνδυνον ἀπέναντι τῆς ἐξάψεως τοῦ λαοῦ. Εἰς
ἐν μόνον ἐπιδοκιμασίας νεῦμα τοῦ Αὐτοκράτορος πρὸς τὰς ἐπιτροπὰς τῶν
προαστειωτῶν καὶ τῶν ὁμοσπόνδων, οἵτινες ἐπολιόρκουν τὸ παλάτιον
τῶν Ἡλυσίων, παρακρῆμα αἱ κεφαλαὶ τῶν βουλευτῶν, ὅσοι ἐν τῇ πλάνῃ
τῆς φιλοπατρίας αὐτῶν εἶχον ἐκστομίσει τὴν λέξιν πτώσις, ἤθελον πέσει,
ὡς αἱματοσταγῆς τεκμήριον τῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς ἐκλογῆς του ἀγά-
πης τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὅτε ὁ πρόεδρος τῶν ἐπιτροπῶν τούτων ἀνέφερον ἐν
τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ τὴν 18 τοῦ μηνὸς brumaire, ὁ Ναπολέων διέκο-
ψεν αὐτὸν λέγων· « Αἱ περιστάσεις δὲν εἶνε αἱ αὐταί· τῇ 18 τοῦ μηνὸς
brumaire τὸ μαστίγιόν μου μόνον ἦτον ἀναγκαῖον· σήμερον ὅμως ἀπαι-
τεῖται αἷμα γαλλικόν, καὶ οὐδέποτε μία κλῆν σταγὼν αὐτοῦ θέλει ῥέσσει
χάριν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος τοῦ στέμματός μου. »

Ἡ τοῦ Ναπολέοντος παραίτησις ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῶν βαθυτάτων
αὐτοῦ μελετῶν περὶ τῶν ἐπικρατούντων αἰτίων τῶν ἐθνικῶν κρίσεων τοῦ
1814 καὶ τοῦ 1815· πανταχοῦ οὐδὲν ἄλλο εὔρεν ἐν ταῖς ἀνωτέραις κοι-
νωνικαῖς τάξεσι, — πλὴν ὀλίγων ἐξαίρεσεων, — ἡ ἀγνωμοσύνη, προδοσίαν,
θυσίαν τῶν τιμαλφῶν τοῦ ἔθνους συμφερόντων εἰς ἀτομικὰ πάθη, εἰς φι-
λοδοξίας, εἰς κακὰς θεωρίας, ὅτε ὁ ἐχθρὸς ἐμίαιεν, ὡς νικητῆς, τὴν γαλ-
λικὴν γῆν. Τὴν ἀγκυραν τῆς σωτηρίας, τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα, ἀ-
πῆντα μόνον ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ λαοῦ ἢ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων συμμοριῶν,
αἵτινες ὡς ἐκ θαύματος εἶχον διαφύγει τοὺς μυρίους κινδύνους τῶν πε-
δίων τῆς Λειψίας καὶ τοῦ Οὐατερλώ. Ἐὰν ἐχρησιμοποίησι τὴν κτηνώδη βίαν
τοῦ λαοῦ, ἐξησφάλιζε βεβαίως εἰς ἑαυτὸν τὴν νίκην χωρὶς νὰ περιπέσῃ εἰς
ἐμφύλιον πόλεμον· ἀλλὰ, ὅπερ ὡς ἐπαχθὲς εἶχεν ἡ μεγάλη αὐτοῦ ψυχὴ,
ἤθελεν ἰδεῖ κρουνηδὸν χεόμενον τὸ γαλλικὸν αἷμα. Ποίαν δύναμιν θὰ εἶχε
τότε ἵνα καταστειλῇ τοσαῦτα πάθη μυσσὰ καὶ φιλέδικα, ὅτε ἤθελεν ἀ-
ναρριπίσει αὐτὰ ἐν τῷ ἀγίῳ ὀνόματι τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος καὶ ἀν-
τιτάξῃ αὐτὰ πρὸς τὰς ὑψηλὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, αἵτινες τὸν ἐξεδιώκον
τοῦ θρόνου; Ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἐπιλάβηται τῆς κραυγῆς *Κάτω οἱ εὐγενεῖς!*
Κάτω τὸ ἱερατεῖον! ἣτις παρέπεμψεν αὐτὸν ἀπὸ Κάννας μέχρι τῶν ἀνακτό-
ρων τοῦ Κεραμεικοῦ; Προὔτιμησε νὰ συντρίψῃ τὴν καρδίαν του· παρητήθη.

Τὰ γεγονότα ἐπέρχοντο ἀλλεπάλληλα μετὰ δεινῆς ταχύτητος· αἱ ἐμψύλιοι ἡμῶν διαιρέσεις ἐπετάχυνον τὴν πορείαν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων· ἠπειλείτο δὲ καὶ αὐτὴ ἡ γαλλικὴ ἐθνικότης, ἐπειδὴ ἤρξατο ἤδη νὰ γίνηται λόγος καὶ περὶ διαμερισμοῦ· μία λοιπὸν ἰδέα κατέλαβε τὸν Ναπολέοντα, ἐν Μαλμαϊζῶνι ὄντα ἐν καιρῷ νυκτός, ἥτοι νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα ὡς στρατηγὸς Βοναπάρτης. Μετεπέμφατο τότε αὐθωρεὶ τὸν στρατηγὸν Βέκκερον, ὅστις εἶχεν ἐπιφορτισθῆ νὰ συνοδεύσῃ αὐτὸν εἰς Ῥοχεφόρτην, καὶ ἐνετείλατο αὐτῷ ἵνα διακοινώσῃ τῇ προσωρινῇ Κυβερνήσει, ὅτι ἀνελάμβανεν ὡς στρατηγὸς Βοναπάρτης τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὀγδοηκοντακισχιλίων ἀνδρῶν οἵτινες ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι πρὸ τῶν Παρισίων, ὑποχρεούμενος δι' ὄρκου ν' ἀφήσῃ στρατόν τε καὶ Γαλλίαν ἅμα ἐξώσας τὸν ἐχθρὸν ἐκεῖθεν τῶν μεθορίων. Μετ' ὀλίγων ὁμῶς ὥρων παρέλυσιν ἐκόμισεν ὁ στρατηγὸς Βέκκερος τὴν ῥητὴν καὶ λακωνικὴν ἀρνησιν τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, καὶ κατ' ἀξιοσημείωτον σύμπτωσιν ὁ στρατηγὸς εἰσῆρχετο εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Ναπολέοντος καθ' ἣν στιγμὴν ἐξῶθεν ἠκούοντο αἱ κραυγαὶ *Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ*, ἄσπερ φρενιτικῶς ἀνέπεμπον τὰ συντάγματα τῆς μοιραρχίας Βραιγέρ, ἅτινα, ἐκ Βανδέας ἐπανακάμπτοντα, διήρχοντο παρὰ τὴν Μαλμαϊζῶνά.

Οὐδὲν ἐκράτει πλέον τὸν Ναπολέοντα ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους· ἀνέχωρησε λοιπὸν ἐκ Μαλμαϊζῶνος αὐθημερὸν καὶ κατευθυνθεὶς εἰς Ῥοχεφόρτην ἐπέβη τῆς φρεγάτης *la Saale*, ἣν ἐπισήμως ἔθηκεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν ὑπουργός, ὅπως μεταβῆ εἰς Ἀγγλίαν. Ἄλλ' ἡ αἰχμαλωσία του εἶχεν ἤδη προαποφασισθῆ, καὶ πάντων τὰ συμφέροντα συναπηντῶντο εἰς ἓν καὶ μόνον σημεῖον, νὰ δεσμευθῆ διὰ παντὸς ὁ γίγας ὁ *τολμήσας νὰ ρικῆσῃ τὴν Εὐρώπην*· μυστικαὶ δὲ ὁδηγίαι, ἀντίθετοι πρὸς τὰς ἐπισήμους διαταγὰς, ἀπεστάλησαν εὐθύς, ὅπως ἡ φρεγάτα *la Saale* μὴ ἀποπλεύσῃ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι. Δὲν ἤρκει δὲ τοῦτο· ἀλλ' ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις διῆσχυρίσθη, ὅτι τὰ διαβατήρια ἔπρεπε νὰ ἐπιθεωρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ δουκὸς Οὐελλιγκτῶνος, ἐν περιπτώσει συναντήσεως μετὰ τῶν ἀγγλικῶν στόλων. Πολλὰ παρήλθον ἡμέραι, καὶ αἱ ἐπὶ τούτῳ διαπραγματεύσεις εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν ἀποτέλεσμα· ὁ Οὐελλιγκτῶν δὲν ἔδωκε πιστοποιητικὸν τῆς ἐπιθεωρήσεως, καὶ ἡ ὑποτιθεμένη ἐκείνη μέριμνα τῆς Κυβερνήσεως εἶχεν ὡς θετικὴν συνέπειαν τὸ νὰ παρασχη εἰς τοὺς προσκόπους τοῦ ναυάρχου *Hotham* εὐκαιρίαν ἵνα καταπλεύσωσιν ἀκριβῶς κατέναντι τῆς Ῥοχεφόρτης. Ἀπὸ τότε οὐδὲν ἄλλο μέσον εἶχεν ὁ πρῶν Αὐτοκράτωρ ὅπως ἀφήσῃ τὴν Γαλλίαν, εἰμὴ παραδιδόμενος εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λόρδου Καστλερῆγου, ἢ ῥιπτόμενος ἐν μέσῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἐπὶ ἐλαφρᾶς λέμβου μετὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐξαπατῆσαι τῶν περιπολούντων πλοίων τὴν ἐπιτήρησιν.

Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις, τὴν ὁποίαν πολὺ καλὰ εἶχεν ἐννοήσει ὁ Ναπολέων, ἀπέσβεσεν ἀκαριαίως πᾶσαν ἐν αὐτῷ δραστηριότητα πνεύματος καὶ ἐνεργείας. Εὐρίσκετο δ' εἰσέτι εἰς τὴν νῆσον *Aix*, ὅτε τὸ τηλεδύλον τῶν φρουρίων ἀνήγγειλε τὴν εἴσοδον Λουδοβίκου τοῦ *III'* εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ στρατηγοῦ Βεκκέρου εἰς τὴν Μαλμαϊζῶνα μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὁ ναύαρχος Κέιτ ἐτόλμησε νὰ τοῦ ζητήσῃ τὸ ξίφος, δὲν ὑπῆρξε πλέον ὁ αὐτός. Ἐξύπνησε μεγαλοπρεπῆς ἡ ἀμίμητός του δόξα ἐφάνη σχηματίζουσα αἰγλήεν τόξον περὶ τὴν κεφαλὴν ἐκείνην, ἣν ἀγέρωχον ἠνώρθωσεν ἡ ὕβρις· ἐν δὲ μόνον βλέμμα ἤρκεσεν ἵνα ὑπομνήσῃ εἰς τὸν ἀγγλὸν ναύαρχον τὰς μυριάς ἐκείνας νίκας, αἵτινες ἐπὶ εἰκοσαετίαν φόβον πανικὸν ἐνέπνευσαν εἰς τὴν γηραιάν Ἀγγλίαν· τὸ σέβας ἀντικατέστησε τὴν προσβολήν, καὶ ὁ Ναπολέων ἐφύλαξε τὸ ξίφος του.

Μετ' ὀλίγας ὥρας ἡ *Νορθουμπερλάνδη* πλησίστιος ἔπλεε πρὸς τὴν Ἀγίαν Ἐλένην, παραπεμπομένη καὶ ὑπὸ πολυαριθμοῦ στολισκου, ὡς δεῖγμα πανικοῦ μᾶλλον τρόμου ἢ προβλέψεως· διότι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐν τῇ θαλάσῃ γαλλικὴ πολεμικὴ ναῦς, τῆς ὁποίας νὰ ἦτον ἐπίφοβος ἡ συνάντησις. Ὁ ἀντιναύαρχος σὶρ Γεώργιος Κόκβουρν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ἡ στολαρχία καὶ ἡ διοίκησις τῆς Ἀγίας Ἐλένης μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ σὶρ Οὐδσῶν-Λώου, προσηνέχθη ὡς τίμιος στρατιώτης, ἀξιὸς καταστάς τοῦ λόγου ἐν περὶ αὐτοῦ εἶπεν ὁ Αὐτοκράτωρ· «Εἶνε ναύτης Ῥωμαλέος, ἀνὴρ τίμιος καὶ γενναῖος τὰς πράξεις, ἐνίοτε δὲ ὀξύς καὶ ἐξηγμένος ἕνεκα κακῶς ἐνοουμένης ὑπερηφανίας, ἥτις βιάζει αὐτὸν νὰ μὴ δέχηται τὴν συμβουλὴν τινος καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς στιγμιαίας αὐτοῦ ἐντυπώσεις.» Πόσον δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη ἀπέχει ἐκείνης ἣν ἔδωκεν ὁ Αὐτοκράτωρ περὶ τοῦ σὶρ Οὐδσῶν-Λώου! «Τὸν τύπον τοῦ ἐγκλήματος φέρει ἀνεξίτηλον ἐπὶ τοῦ προσώπου· ἀνὴρ πνευματώδης καὶ ἐπιδέξιος εἶνε, ἀλλ' ἀνικανοῖ νὰ πράξῃ τι ἀγαθόν· στοιχεῖον αὐτοῦ εἶνε τὸ πονηρόν.»

Σημειώσεως δὲ ἀξίον εἶνε πρὸς τούτους, ὅτι ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Αὐτοκράτορος οὐδαμῶς ἐδεινώθη ὑπὸ ἐφυβρίστου τινὸς περιορισμοῦ ἐν ὅσῳ ὑπῆρχεν ἡ διεύθυνσις τοῦ ναυάρχου Κόκβουρν· μόνον δὲ τινες τῶν πράξεων τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου ἦσαν ἀνωφελεῖς προφυλάξεις. Τοῦναντίον ὁμῶς ἡ διοίκησις τοῦ σὶρ Οὐδσῶν-Λώου ὑπῆρξεν ἀλληλουχία βασάνων διὰ τὸν δυστυχεῖ αἰχμάλωτον. Τὸ εἶδος τῆς ζωῆς ὅπερ ἀναφέρει ὁ κόμης Λὰς-Κάζ ἐν τῷ *Υπομνήματι* αὐτοῦ διήρκεσεν ὀλίγον μόνον· διεδέξατο δὲ αὐτὸ μετ' οὐ πολὺ βίος ἐργώδης καὶ πλήρης πόνων, οὐς συνεμερίσθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Γουργῶ· ὁ στρατηγὸς Βερτράνδος εἰργάζετο σπανιώτατα. Ἀμφότεροι συνημιλλώμεθα ὅπως ἀδυνατίσωμεν παρὰ τῷ Ναπολέοντι τὰς ἐντυπώσεις τοῦ παρόντος διὰ τῆς ἀναμνήσεως τῶν λαμπρῶν ἡμερῶν τοῦ

στρατηγού Βοναπάρτου ἢ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ ἀναχώρησις ὅμως τοῦ στρατηγού Γουργὼ κατέλιπον εἰς ἐμὲ ἅπαν τῆς ἐργασίας τὸ ἄχθος· ἐπὶ τετραετίαν ἔκτοτε ἀφιέρωσα εἰς αὐτὴν ἡμερονύκτια ὀλοκλήρα.

Ἡ ἠθικὴ βία τοῦ Ναπολέοντος, κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ, ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅμως οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν διέψευσε τὴν ὅλως πατριαρχικὴν ἀγαθότητα τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του. Ἐχθροὶ τε καὶ φίλοι, ὅσοι εἶδον αὐτὸν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἐλένῃ, θέλουσιν εἰπεῖ, ἐὰν ὦσι φιλαλήθεις, ὅτι τὰ πάντα ἀνεδείκνυον αὐτὸν μέγαν ἐν τοῖς μεγάλοις.

Ὁ Ναπολέων ἀπέθανεν ὡς ἐξῆσεν· ἡ ἀγωνία του ὑπῆρξε μοναδική· ὑπεράνθρωπὸν τι διεῖπεν αὐτὴν· τὸ πρόσωπόν του εἶχεν ἔκφρασιν γαληνιαίαν ἅμα καὶ γλυκεῖαν, ὁμοιάζον τὰς καλλιτεχνικωτάτας κεφαλὰς τοῦ Ῥαφαήλ. Μίαν δὲ ὥραν μετὰ τὴν ἐκπνοὴν αὐτοῦ, ἐθήκαμεν αὐτὸν ἐν σπουδῇ ἐπὶ μιᾶς τῶν στρατιωτικῶν κλινῶν του, ἐπικεκαλυμμένον διὰ τοῦ μανδύου ὃν ἔφερεν ἐν τῇ ἀγραυλίᾳ τοῦ Μαρέγγου. Τὰ στρατεύματα τῆς φρουρᾶς προσέδραμον πανταχόθεν τῆς νήσου ἐν μεγάλῃ πομπῇ, ἀλλ' ἄοπλα, ὅπως παρελάσωσιν ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ γίγαντος, ὃν πρὸ ὀλίγων ἔτι ὥρων ἐφρούρου. Ἐκαστος προσῆλθεν εὐλαβῶς εἰς τοὺς πόδας τῆς κλίνης καὶ ἐγονυπέτησε· πλεῖστοι δὲ ἐτόλμησαν καὶ νὰ ἐγγίωσι διὰ τῶν χειλέων αὐτῶν ἄκραν τινὰ τοῦ μανδύου. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ σὶρ Οὐδσὼν-Λώου, ἅμα μαθὼν ὁποῖον παράδειγμα ἔδωκε τὸ εἰκοστὸν σύνταγμα, ὅπερ ἐστρατοπέδευεν εἰς Dead-Wood ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ οἰκήματος ἡμῶν, ἤθελε ν' ἀντιστῇ, ἀλλ' ἡ μανία αὐτοῦ ἐνανάγησεν ὡς ἐπὶ σκοπέλου ἐνώπιον τῆς ἀγγλικῆς εὐθύτητος· ὁ συνταγματάρχης τῷ ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς· «Ὁ Ναπολέων ἀπέθανε, καὶ ὁ ἐξαιρετικὸς νόμος δὲν ὑφίσταται πλέον· δικαιοῦμαι νὰ περιφέρω τὸ σύνταγμα μου ὅπως μοι ἀρέσει, καὶ τὸ πράττω.» Τὴν ἐντιμὸν ταύτην πράξιν ἐμιμήθησαν καὶ πάντα τὰ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικὰ σώματα, καὶ ἀπεδόθη πανδήμως ὁ εἰς τὴν ἐκπνεύσασαν δόξαν σεβασμός.

Εἶνε ψευδὲς τὸ γραφὲν καὶ πολλάκις ἐπαναλεχθὲν, ὅτι ἡ ἀσθένεια τοῦ Ναπολέοντος ἤρξατο ἅμα τῇ εἰς Ἁγίαν Ἐλένην ἀφίξει αὐτοῦ. Τῇ 17 μόνον μαρτίου 1821, δύο δηλαδὴ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας πρὸ τῆς τελευταίας αὐτοῦ, ἀνεφάνησαν τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς κακῆς νόσου, ὃ δὲ στρατηγὸς Βερτράνδος καὶ ἐγὼ τοσοῦτῳ ἀπείχομεν τοῦ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἤγγιζε τὸ τέρας τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε ὁ ῥηθεὶς στρατηγὸς ἠτοιμάζετο διὰ πρώτης εὐκαιρίας νὰ ἐξαποστείλῃ τὴν οἰκογένειάν του εἰς Ἀγγλίαν ἕνεκα σπουδαίων συμφερόντων. Τὸ γεγονός λοιπὸν τοῦτο, ὅπερ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐκ Λογγβούδ ἐπίσημος ἀλληλογραφία τοῦ σὶρ Οὐδσὼν-Λώου καὶ τοῦ λόρδου Βαθούρστ, ἀποδεικνύει ἀναμφιλέκτως τὴν ἀκρίβειαν τῶν εἰ-

ρημένων μου. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἧτοι κατὰ τὴν 17 μαρτίου, ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ Λογγβούδ καὶ ὁ ἀββᾶς Βουοναβίτας, πρῶτος πνευματικὸς τοῦ Αὐτοκράτορος· ὁ συμπολίτης του Κ. Ἀντομάρχης εὐρίσκετο εἰσέτι ἐν James-Town, ὅπου τὸν συνώδευσεν ὅπως ἐπιστατήσῃ εἰς τὰ τῆς ἀποδόσεως, ὅτε τὸν προσεκάλεσα κατεσπευσμένως, πτοηθεὶς ἐκ τοῦ αἰφνιδίου ἐμέτου ὑφ' οὗ κατελήφθη ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ἐπακολουθήσαντος νευρικοῦ τρόμου. Ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Ἀντομάρχης, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκοιμήθη, καὶ τῇ ἐπαύριον, 18 μαρτίου, κατὰ τὴν ἑωθινήν ὥραν, ἐπισκεπτόμενος τὸν ἀσθενῆ κατὰ τὸ σῆμα εὔρε τὸν σφυγμὸν τοσοῦτῳ φυσικὸν καὶ τοσοῦτῳ καλὸν, ὥστε δὲν ἠθέλησε νὰ πιστεύσῃ εἰς ὅσα τῷ εἶπον περὶ τῆς κατὰ τὴν προτεραίαν καταστάσεως τοῦ νοσοῦντος. Ἡ ἡμέρα τῆς 18 παρῆλθε καλῶς, ὡς καὶ ἡ πρῶτα τῆς 19· οὐδὲν ἀσύνθητες παρετηρήθη κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς 6ης ὥρας, καὶ ὁ Ἀντομάρχης, νομίσας ἑαυτὸν ἐλεύθερον διὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας, ἐξῆλθε κατ' ὀλεθρίαν σύμπτωσιν εἰς ἐκδρομὴν κατὰ τὴν πόλιν, ὅτε περὶ τὴν 4ην ὥραν μ. μ. ἐπῆλθε καὶ πάλιν κρίσις ὁμοία τῆς κατὰ τὴν 17 ἐπισυμβάσης. Ὁ Αὐτοκράτωρ τότε δυσηρεστήθη σφόδρα κατὰ τοῦ ἱατροῦ του· καὶ ὅτε ἐπανῆλθεν οὗτος κατὰ τὴν ἐπαύριον (20) ἀπὸ πρωΐας, δὲν ἐγένετο δεκτός· μόλις δὲ μετὰ πολλοὺς κόπους ἐνέδωκεν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τὰς παρακλήσεις μου καὶ συνήσσε νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ τὴν εἴσοδον ἅμα ἐπανερχομένης τῆς κρίσεως. Ὁ Κ. Ἀντομάρχης παρετήρησεν ἀπάσας τὰς ἀναπτύξεις τῆς νόσου, καὶ ἐνοήσας ἅπασαν τὴν εὐθύνην του ἐδήλωσεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ λάβῃ συμβουθὸν καὶ τὸν δόκτορα Ἀρνόλδον, γηραιὸν καὶ σεβάσιμον ἀξιωματικὸν τοῦ εἰκοστοῦ συντάγματος τοῦ πεζικοῦ· ἀρνηθέντος ὅμως τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀπεφάσισε νὰ ἐφαρμόσῃ ἀμέσως τὴν θεραπευτικὴν τοῦ Κ. Ἀλιβέρτη, ἢν οὗτος ἐπραγματεύθη ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ περὶ πρακτικῆς ἰατρικῆς πραγματείας αὐτοῦ διὰ τὰς γαστραλγίας. Ἄλλ' ἡ νόσος προῦχῶρει γιγαντιαίως· ἐδιπλασιάσαμεν τότε τὰς πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα παρακλήσεις ἡμῶν, καὶ τῇ 25 κατωρλώσαμεν νὰ δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Κ. Ἀρνόλδου. Οἱ δύο ἱατροὶ ἐπραξάν πᾶν τὸ δυνατόν, καὶ ἐπεδείξαντο μεγίστην ἀφοσίωσιν καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν· ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς ἐγινόμεν μάρτυς τοῦ ζήλου καὶ τῆς προθυμίας των. Εἰς μάτην ὅμως. . .

Κατὰ τὰς δύο καὶ τεσσαράκοντα νύκτας αἰτίνες προηγήθησαν τοῦ θανάτου τοῦ Αὐτοκράτορος, οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν κατέλιπον τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ· μόλις δὲ ἡμέρας ὑποφωσκούσης με ἀντικαθίστα δι' ὀλίγας ὥρας ὁ Κ. Marchand, πρὸ μικροῦ καὶ αὐτὸς ἀναρρώσας ἐκ βαρείας νόσου. Ὁ Αὐτοκράτωρ μοι ἔλεγεν, ὅτι ἡγάπα τὰς περιποιήσεις μου, καὶ ὅτε — ὡς τοῦτο συνέβη πολλάκις — ὁ στρατηγὸς Βερτράνδος ἐπρότεινε νὰ με ἀντικαταστήσῃ, ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν νύχαρίσσει πάντοτε καλοκάγαθως,

ἀλλ' οὐδέποτε ἔστεργε τὴν πρότασιν, λέγων αὐτῷ· «Ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα σου ἔχουσι χρεῖαν σοῦ· ὁ Μονθολὼν μοι ἀρκεῖ· μὲ περιποιεῖται ὡς πατέρα του. » Μίαν δὲ μόνον νύκτα, περὶ τὸ μεσονύκτιον, μοι εἶπε νὰ κοιμηθῶ καὶ νὰ τῷ πέμψω τὸν ἀββαῖν Βινιάλην· ὑπήκουσα ἀδιστακτικῶς, διότι πρὸ πολλοῦ παρετήρησα εἰς αὐτὸν αὐξήσιν τινα θρησκευτικῶν αἰσθημάτων, καὶ δὲν ἀμφέβαλλον, ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας ἐκείνας στιγμὰς του ἔμελλε νὰ δηλώσῃ πανδήμως τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις. Δὲν ἠπατήθην· τὸ ἀπέδειξεν ἡ διαθήκη του.

Κατὰ τὰ ἕξ ἔτη τῆς αἰχμωλωσίας αὐτοῦ, οὐδεμίαν φόραν εἶδον καμπτωμένην τὴν ῥώμην τοῦ πνεύματός του καὶ κατ' αὐτὰς ἔτι τὰς τελευταίας τοῦ βίου του ἡμέρας, ὅτε ἐκληροδοτεὶ ὀδηγίας τῷ ταλαιπώρῳ βασιλεῖ τῆς Ῥώμης καὶ ἀνέφερε τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, δι' οὗ, ἐν τῇ ἀκμῇ τῶν ἐλπίδων τοῦ, ἔλεγε νὰ στερεώσῃ τοὺς μεταξὺ τῆς δυναστείας αὐτοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους δεσμούς· λέγω ἐλπίδων, διότι σπανίως ὁ Ναπολεὼν ἐπλανᾶτο· καὶ τοι δὲ ἐκ τῆς πορείας τῆς Κυβερνήσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΗ' ἐνόησεν ὅτι συνεπλάκησαν ἤδη εἰς σφοδρὰν πάλην τὰ τιμαριωτικὰ μίση καὶ οἱ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789 πλουτισθέντες ἢ ἀπελευθερωθέντες, καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν ἐπέκειτο θάσσον ἢ βράδιον ἔθνικὸς τις σπασμὸς, τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ υἱοῦ του ἐθεώρει ὡς περιτροπήν τινα τῆς τύχης ἢ ἀνταγωνισμὸν πρὸς τὴν ἐλπίδα ἣν εἶχεν ἡ τῶν Αὐρηλιανῶν δυναστεία.

Στρατηγὸς ΜΟΝΘΟΛΩΝ.

(Μετάφρασις Γ. Α. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ.)

Μ Ε Λ Ε Τ Η

ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΜΛΕΤΟΥ ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ.

Z.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀμλέτου ἐπάγεται τρόμον εἰς τὴν δυσδαίμονα Ὀφηλίαν, ἣτις μένει ὡτε νεκῶν ἀμενηνὸν ἄγαλμα. Τάρασσει τὴν φρένα αὐτῆς, πυροβολεῖ ἠθικῶς τὴν καρδίαν τῆς καὶ διανοίγει εἰς αὐτὴν τραῦμα, ὅπερ ὁ θάνατος, καὶ μόνος αὐτὸς, μέλλει νὰ ἐπουλώσῃ. Ἐρως! ὅς ἐν μαλακαῖς παρθένων παρειαῖς ἐννουχεύεις, ἔρως, κιθάρα ἠδύμολπος, ἥς αἰχορδαὶ θραυόμεναι οὐδεμίαν φωνὴν ἀρμονικὴν ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ σύνολον μορμυρισμοῦ καὶ παραρωνιῶν καὶ ἤχων ἀναμίξ συγκεχυμένων, ἔρως, φάρος φωταυγῆς, ὅστις ἐν ὄσῳ εὐμοιρεῖς ἐλαίου φωτίζεις καὶ σελαγίζεις ὡς ἄστρον φωτοβολοῦν ἐν νυξίν ἱεραῖς, στερούμενος δὲ τούτου τρικυμιώδεις προκαλεῖς θυέλλας καὶ καταγίδας καὶ ναυάγια, ἔρως, ὅστις ὡς νεηθαλῆς κλάδος δάφνης στέφεις ἀθῶως ὑπάρξεις, ἢς τὰ φύλλα ἀργυροειδεῖς δρόσου σταγόνες ἀμφιδραίνουσιν. ὦ ἔρως! ἔρως! εἶσαι μυστήριον, εἶσαι χρυσοπτέρυξ ἄγγελος, ἀλλὰ καὶ δαίμων μελάνιος, εἶσαι συνδυασμὸς φωτὸς καὶ σκότους, εἶσαι σύνδεσμος συμφορᾶς καὶ εὐτυχίας, εἶσαι ὁ ἀναξ τῆς γῆς, τούτοις μὲν γῆθος παρέχων, κἀκείνοις πικρίας, εἶσαι Εἰμαρμένη ἀθαιρέτως τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ διανέμουσα, εἶσαι Τύχη τυφλή, τὰ πάντα κατὰ βούλησιν πράττουσα.

Ἡ ἀτυχῆς Ὀφηλία ἠγάπα! ἡ ἀτυχῆς Ὀφηλία εἰκονοστάσιον εἶχεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ ἐλάτρευεν ὡς Ἐστιάδα παρθένον τὸν προσφιλεῖ τῆς Ἀμλέτον! Ἄλλ' ὁ Ἀμλέτος, τῆς τύχης παίγιον, ὁ πρὶν καλὸς καὶ ἐράσμιος Ἀμλέτος, τὰς φρένας του ἀπώλεσε. Λαλεῖ εἰς τὴν Ὀφηλίαν· ἀλλὰ τί λαλεῖ; Οὐδ' αὐτὸς οἶδεν, οὐδ' αὐτὴ γινώσκει. Λαλεῖ εἰς τὴν Ὀφηλίαν· ἀλλὰ τί λαλεῖ; Οὐδ' ἀρχὴν, οὐδὲ τέλος οἱ λόγοι του ἔχουσιν. Εἰς μοναστήριον τὴν πέμπει, καὶ προσκαλεῖ αὐτὴν νὰ ἐξομολογηθῇ. ὦ! λέ-

γοι τοῦ Ἀμλέτου ἀσυνάρτητοι, ἀλλὰ καὶ βάθος μέγα κρύπτόν-
τες. ὦ! λόγοι τοῦ φιλοσόφου Ἀμλέτου συγκεχυμένοι, μυστη-
ριώδη προφητεῖαν προδίδοντες. Προβλέπει ἄρα γε τὸ εἰμαρμένον
τέλος τῆς ἀτυχοῦς Ὀφηλίας; Προβλέπει ὅτι ἐνῶ αὐτὸς προσποιη-
τὴν παραφροσύνην ὑφίσταται, αὐτὴ, ἐκείνη, ἡ ἐρωμένη του,
πραγματικὴν βλάβην φρενῶν μέλλει νὰ δοκιμάσῃ;

Πῶς κατεστράφη νοῦς τοσοῦτον εὐγενής!
Ἡ γλῶσσα τοῦ λογίου, καὶ τοῦ αὐλικοῦ
ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ αἰχμητοῦ ὁ κραταῖος
βραχίον τῆς πατρίδος κλέος καὶ ἐλπίς,
τοῦ ἦθους κάτοπτρον, καὶ τῆς ἀνατροφῆς
παράδειγμα, τῶν φιλοσόφων ἄσπῆρ.
Φεῦ! φεῦ! Κατεστραμμένα πάντα ἐντελῶς!
Ἐγὼ δὲ ἡ ἀθλιεσττέρα ἀπασῶν
τῶν γυναικῶν, καὶ ἡ ἀποβροφῆσα
τῶν ὄρκων του τὸ μέλι, ἐγὼ βλέπω νῦν
τὸν ἔξοχον καὶ μέγαν νοῦν του ἄβυσθμον,
ὡς δυσσηχῶντα κώδωνα, καὶ τὴν λαμπρὰν
εἰκόνα ἀνθηρᾶς νεότητος ὑπὸ
παραφροῦς ἠφανισμένην. Οἴμοι! Φεῦ!
Ὅτ' εἶδον ὅ,τι εἶδον, κί' ὄρω ὅσα ὄρω!

Ἐγκαταλείψωμεν ἤδη τὴν Ὀφηλίαν· πληκτρον βαρὺ τὰς χρο-
νὰς τῆς κιθάρας τῆς ἐπληξεν· ἡ βλάβη ἄρχεται ἤδη· ἡ ἀρμονία
ἐταράχθη· μετ' οὐ πολὺ θ' ἀκούσωμεν ἐκπέμπουσαν τοὺς τελευ-
ταίους ἠδεῖς φλόγγους, τὸ τελευταῖον ἄσμα τῶν ἐρώτων!

Τὸ μηχανεῦμα τοῦ Ἀμλέτου θεθεῖσεται ἤδη εἰς ἐνέργειαν·
ἀρχεται ἡ δέσις τοῦ δράματος εἰς τὸ κορύφωμα βαίνουσα. Μέ-
χρι τοῦδε, μόνον παρὰ τοῦ φάσματος ἠκούομεν ὅτι τὸν πατέρα
τοῦ Ἀμλέτου ἐδολοφόνησεν ἐν τῷ κήπῳ ὁ νῦν βασιλεύων τῆς
Δανίας· μέχρι τοῦδε ὑπῆρχεν ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν μικρά τις
ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ· ἡ νεφέλη τῆς ἀμφιβολίας ἐ-
κείνης μετὰ μικρὸν διασκεδασθήσεται· αὐλαία πρὸ αὐλαίας ἀνα-
πετασθήσεται· πρόγραμμα τῆς παραστάσεως εἶναι ὁ φόνος τοῦ
Γονσάγου. Ἐπὶ τῆς χλόης καὶ τῶν ἀνθέων τοῦ κήπου ὁ τοῦ Ἀμ-
λέτου πατὴρ ἐκάθητο· ἐπὶ χλόης καὶ ἀνθέων ὁ Γονσάγος ρεμβά-
ζει· ἐν τῷ ὠτίῳ ἐκείνου ἔχουσε τὸ δηλητήριο τοῦ θανάτου ὁ νῦν
βασιλεὺς τῆς Δανίας· ἐν τῷ ὠτίῳ καὶ τούτου ὁ Λουκιανὸς ἐνστά-
ζει τὸ δηλητήριο. Ὅποια βάσανος διὰ τὸν βασιλέα-κακούργον!
Δὲν τύπτει τόσον τὸν κακούργον τὸ γενόμενον κακούργημα, ἢ
ἰδέα ὅτι ἐδολοφόνησεν· εἰς σπαραγμοὺς φέρει αὐτὸν ἡ ἀναπόλη-

σις τῆς φοβερᾶς ἐκείνης εἰκόνας. Πιστεύσατέ με, ὅτι ἐὰν πρὸ
αὐτοῦ τοῦ Τρόππμαν, τοῦ τοσαύτην θηριώδη ἀπάθειαν ἐπιδειξα-
μένου ἐν ταῖς γενομέναις ἀνακρίσει, τοῦ οὐδόλως παρασσομέ-
νου ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ δράματος τοῦ Παντίνου, ἐὰν, λέγω, ᾖ
δυνατὴ ἡ ἐπανάληψις ἐν εἰκόνι τινὶ τοῦ φρικαλέου ἐκείνου δρά-
ματος, ἐὰν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ νέος τις Τρόππμαν ἐπαρου-
σιάζετο, βλοσυροὺς καὶ αἱματωποὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, τὰς
τρίχας τῆς κεφαλῆς ἠνωρθωμένας, τὴν ξιφηφόρον χεῖρα σταθε-
ρὰν καὶ ἀποφασιστικὴν, καὶ ἔσφαζε . . . μίαν, δύο, τρεῖς, τέσσα-
ρας, πέντε ὑπάρξεις . . . παλαιόντα, αἰμοκυλιτόμενον, δύο συγ-
χρόνως ἔργα πράττοντα . . . τὸ τοῦ δημίου καὶ τὸ τοῦ νεκροθά-
πτου . . . ὦ! πιστεύσατέ με, ὅτι ὁ Τρόππμαν θὰ ὑφίστατο σπα-
σμοὺς ἐπιθανατίους καὶ ἄπνους θὰ ἔπιπτεν ἐπὶ τῆς γῆς . . .

Ὅποταν λοιπὸν ὁ Λουκιανὸς εἰσέρχεται καὶ ἀναφωνῶν τοὺς
ἑξ ἧς στίχους:

« Οἱ λογισμοὶ μου μέλανες, ἡ χεὶρ μου δραστηρία,
» τὸ δηλητήριο δὲν, ἡ ὄρα ἀρμολία.
» Καὶ σὺ θανάσιμον ποτὸν φυτοῦ κατηραμένου,
» μὲ τῆς Ἐκάτης τὴν φρικτὴν ἀρὰν τρεῖς ποτισμένου,
» τὸν καταχθόνιον χυμὸν, τὸν τριμερὸν σου χῦσον,
» κί' αὐτοῦ τοῦ ὑγιῶς ἀνδρὸς εὐθὺς τὸν βλον σβῦσον. . .

ἐγγέη τὸ δηλητήριο εἰς τὸ ὠτίον τοῦ Γονσάγου, ὁ βασιλεὺς
δὲν δύναται πλέον νὰ ἐμμεῖνη, ὁ βασιλεὺς καταλαμβάνεται αἰ-
φνης ὑπὸ νόσου — νόσου κακούργου — καὶ φεύγει.

Ἡ ἀλήθεια ἐθριάμβευσεν. Ἐν ᾧ ὁ αὐλοκόλαξ Πολώνιος κρά-
ζει φῶς! φῶς! φῶς! (κηρίον δηλονότι) ἵνα φωτίσῃ τὰς σκοτώδεις
τοῦ φεύγοντος δολοφόνου τρίβους, ἀνατέλλει τὸ φῶς τῆς ἀλη-
θείας, ὑποφώσκει ἡ ἀκτίς τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ Ἀμλέτος, ἐν ᾧ
οἱ πάντες φεύγουσιν, ὁ Ἀμλέτος ἄδει:

» Ὁ ὑγιῶς χορεύει κ' εὐθυμεῖ,
» Τοῦ ἀσθενοῦς ὁ βίος εἶν' πικρὸς.
» Ὁ μὲν κοιμᾶται, ὁ δ' ἀγρυπνεῖ,
» Ὁ βροῦς τοῦ κόσμου εἶν' αὐτός.»

Κατόπιν ὁ Γιλδενστέρνης ἀναγγέλλει αὐτῷ, ὅτι τὸν ἀναμένει
ἡ μήτηρ του ἐν τῷ κοιτῶνι· ὁ Ἀμλέτος δέχεται τὴν πρόσκλησιν
καὶ φεύγει.

Η.

Ὁ βασιλεὺς μόνος. Τίς εἶδε κακούργον, οὐδένα μὲν διατρέχον-
τα βέβαιον φόβον περὶ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ κακούργηματος

αὐτοῦ, ἀλλὰ προφητικῶς πῶς προαισθανόμενον ἐγγὺς τὴν τεμωρίαν τοῦ οὐρανῶν, καταλαμβανόμενον ὑπὸ τινῶν ἐνστικτικῶν, τίς οἶδε, λέγω, κακοῦργον τοιοῦτον μόνον ἐν τῷ δωματίῳ ὄντα; Οὐδένα ἔχει νὰ φοβηθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας· ὁ Ἀμλέτος φαίνεται μὲν αὐτῷ ὑποπτος, ἀλλ' ὁ Ἀμλέτος εἶναι παράφρων· ποτε εἰ μὲν αὐτὸν ἡ μελαγχολία του, ἀλλ' ὁ Ἀμλέτος δὲν ἔχει σῶας τὰς φρένας· καὶ ὁμοίως τὸ ἐγκλημα πυρόχρουν, δειμαλέον, ἀγριωπὸν, κρατοῦν εἰς χεῖρας τὴν ψυχὴν τοῦ θύματος, παρουσιάζεται εἰς αὐτὰν, ταρασσει τὸ λογικόν του, προξενεῖ αὐτῷ ἰλιγγίον καὶ μένει ἀκίνητον, ὡς ἐν τι μέλαν συμπαγὲς σημεῖον ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν ὥρᾳ προμηνυομένης καταιγίδος. Τί πράττει ἐν τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ; Νὰ καταφύγῃ ποῦ; Πῶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς κρισίμου ἐκείνης θέσεως; Τίς εἶναι ὁ τύραννός του καὶ δὲν δύναται νὰ τύψῃ αὐτὸν διὰ τοῦ βασιλικοῦ του σκήπτρου; Τίς λέγει αὐτῷ: ἔσο γονυκλιτῆς, κῦφον τὴν κεφαλὴν δειλῶς, ἔρπε ἐπὶ τῆς γῆς, λησμόνησον τοὺς θρόνους, τὰ σκήπτρα καὶ τὴν πορφύραν, καὶ ἔρπε, ἔρπε, τλημονέστατε, ὡς σκώληξ, σὺ ὁ τοὺς ἄλλους σκώληκας πρὸ σοῦ θεωρῶν; Τίς ἀνωτέρα δύναμις τῷ ἐπιτάσσει τοιαύτην θέσιν ταπεινωτικὴν, θέσιν δούλου ποταποῦ, θέσιν, εἴλωτος, θέσιν Παρίου; ὦ! αὐτὸς ἑαυτὸν τυραννεῖ καὶ δεσμεύει· ἐν αὐτῷ συνεννοῦνται καὶ συνταυτίζονται ὁ τε τυραννῶν καὶ ὁ τυραννόμενος, ὁ τε τύπτων καὶ ὁ τυπτόμενος, ὁ τε ἀπειλῶν καὶ ὁ ἀπειλούμενος. Καὶ ἐκ τοιαύτης θέσεως οὐδεὶς δύναται ἀπαλλάξαι αὐτόν.

Ἐν καταφύγιον τῷ μένει, μία ὑποφώσκει ἀκτίς, μία ἐλπίς ὑπογελᾷ, μίαν πνοὴν ἀνακουφίσεως ἀναπέμπει τὸ στήθος του, εἰς σπινθὴρ ὠχροφέγγει — καὶ εἶναι ἡ μετάνοια — ὁ οὐρανὸς — τὸ θεῖον. Ἀλλὰ μετάνοια — οὐρανὸς — θεότης — διὰ ποῖον; διὰ τὸν κακοῦργον; διὰ τὸν δολοφόνον; Ν' ἀνακουφίτῃ λοιπὸν δύναται αὐτὴ τὰ στέρνα του, νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν ἀθῶον παντὸς ἐγκλήματος, δύο καὶ μόνας προφέρων λέξεις: θεότης! μετεμελήθη!; Δύο λέξεις δύναται νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν ἀγνόν, ἀκηλίδωτον, ἐνάρετον; ὦ! καὶ τότε τί μὲ παρακωλύει ὅπως βυθίσω τὴν μάχαιραν εἰς τὰ στήθη τοῦ πλησίον μου καὶ κατοπινὴ νὰ εἶπω: Θεέ! εἰμὶ ἀθῶος; Τότε τί παροκωλύει τοὺς λεξικογράφους ὅπως θεωρήσωσι συνωνύμους τὰς δύο λέξεις: κακοῦργημα — μετάνοια, ἢ ταύτας: ἐγκλημα — ἀρετή; Οὐχί, ὁ οὐρανὸς δὲν

στέλλει δρόσον εἰς τὰ πεπιεσμένα τῶν κακοῦργων στέρνα· ὁ οὐρανὸς δὲν ἀποδίδωσι δικαιοσύνην τοῖς ἀναξίοις αὐτῆς· ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀγάπη, εἶναι ἔρωσ, εἶναι εὐσπλαγχνία, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐννοοῦντας καὶ δοκιμάσαντας τὰ εὐγενῆ ταῦτα αἰσθήματα, οὐχὶ διὰ τοὺς γενομένους θηρία, τίγρεις, ἐχίδναι, ὄφεις.

Διὰ τὸν βασιλέα τῆς Δανίας δικαιοσύνη δὲν ὑπάρχει, μετάνοια ποσῶς! Τὸ ἐννοεῖ αὐτὸς ὁ ἴδιος λέγων: Τί; νὰ προσευχηθῶ; δὲν δύναμαι, ἂν καὶ ἡ κλίσις μὲ παρακινή ὀριστικῶς, ὡς καὶ ἡ θέλησις· τὴν στερεὰν νικᾷ ἀπόφασιν στερεωτέρα ἐνοχῆ.

Καὶ φαντάζεται μὲν ὅτι ἐν τῷ εὐσπλαγχνῶ οὐρανῷ ἱκανὸν ὕδωρ ὑπάρχει ἵνα παραστήσῃ τὴν αἰμοβόρον χεῖρά του λευκὴν ὡς τὴν χιόνα, ἀλλ' ἐκ τῆς χώρας τῶν ὄνειροπολήσεων εἰς τὸ τῆς πραγματικότητος ἐρχόμενος δάπεδον, ἀναφωνεῖ:

Τὴν κεφαλὴν μου ἄς ὑψώσω. Ἐπραξα τὸ ἐγκλημα· ἀλλ' οἴμο! ποῖα προσευχὴ ἀρμόζει τῷ ἐγκλήματί μου; ὦ Θεέ! τὸν φόνον μου συγχώρησον τὸν βδελυρόν. Δὲν ἀρκεῖ ὁμοίως· ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἀκόμη πάντα εἰς τὴν ἐξουσίαν μου, τὰ πρὸς τὸν φόνον τοῦτόν με ὠθήσαντα, ἡ σύζυγός μου καὶ βασίλισσα, αὐτὸ τὸ στέμμα μου, καὶ ἡ φιλοδοξία μου, συγχώρησις ὑπάρχει ὅπου ἐγκλημα;

Καὶ ὁμοίως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλπίς. Ἄνευ αὐτῆς, κόσμος ἀνθρώπινος δὲν ὑπῆρχεν. Τοῦ κόσμου θεμέλιον εἶναι αὐτὴ καὶ μόνη. Θεὰ γλυκεῖα, παρήγορος, καίτοι πολλάκις ἀπατηλὴ, θεὰ γελωσα καὶ φαιδροπρόσωπος, καίτοι πολλάκις τὸ κοῦφον αὐτῆς προδιδούσα, θεὰ μειλιχία καὶ προσηνῆς, καίτοι πολλάκις σκληροτέρα ἀδάμαντος γιγνομένη, κρατεῖ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ἰσορροπίαν καὶ ἀπαλλάσσει τοὺς δυστυχεῖς ἀπὸ βεβαίας αὐτοχειρίας. Ἴδου σὺ, ἄνθρωπε, πρὸ τοῦ χείλους τοῦ θλέθρου σου, ἰδοὺ σὺ ναυαγῶν καὶ τῆς ὑγρᾶς θαλασσίας ἐπιφανείας ἀπτόμενος καὶ μέλλων βορὰ εἰς τὰ θηρία τοῦ ὑγροῦ στοιχείου νὰ ἀποβῆς, ἰδοὺ σὺ, ἄνθρωπε, ἐπὶ τοῦ ἱκρίου, ἰδοὺ σὺ, ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν ληστῶν, — δὲν ἐπαναπαύεσαι μικρὸν εἰς τοὺς αἰθεροπλάστους κόλπους τῆς γλυκείας ἐλπίδος, δὲν νομίζεις ὅτι εἰσέτι δὲν ἐξεδόθη ἐκ τοῦ Ἀρείου Πάγου τῆς Εἰμαρμένης ἢ κατὰ τοῦ βίου σου ἐτυμηγορία;

Τοῦτ' αὐτὸ ἔπαθε καὶ ὁ ἄθλιος βασιλεὺς τῆς Δανίας.

Γονατίζει ἵνα προσευχηθῆ. Ἀναβαίνει τὸ ἰκρίωμα καὶ νομίζει ὅτι σωθήσεται.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς δὲν λησμονεῖ τὸν Ἀμλέτον. Ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ ἡ ἐκδίκησις ἀναβράζει.

Εἶναι νύξ. Κοιμῶνται οἱ πάντες· σιγῶσι τὰ πάντα· αὐτὸς δὲν κοιμᾶται· ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ πατρὸς του δολοφόνος ἔξυπνος μένει.

Τί ἄλλο ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ ἤθελε σκεφθῆ παρὰ τὸν πατέρα του καὶ τί ἄλλο θὰ ἐπόθει ἢ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ φόνου του;

Ἴδου λοιπὸν ὁ Ἀμλέτος, φοβερός τὴν ὄψιν, φιλέκδικος τὴν μορφήν, ἀπορασιστικὸς τὴν χεῖρα, κρατῶν ξίφος γυμνὸν καὶ λέγων:

Νῦν — νῦν ἀνέτως νὰ τὸ πράξω δύναμαι!
 Προσεύχεται· ναί, ἄς τὸ ἐκτελέσω νῦν —
 καὶ τότε οὗτος μὲν εἰς δόξαν οὐρανῶν
 εἰσέρχεται, ἔγὼ δὲ ἐκδικούμαι; Πῶς;
 Κακούργός τις φονεύει τὸν πατέρα μου,
 ἐγὼ δὲ, ὁ μονογενὴς αὐτοῦ υἱός,
 τὸν δολοφόνον πέμπω εἰς τὸν οὐρανόν;
 Ὅχι. Ξίφος μου,
 ἤσυχάζε, καὶ πληξὸν τρομερώτερα!
 Αὐτὸν θέλω φονεύσει ὀργιζόμενον,
 μεθύοντα, κοιμώμενον, ἐν ἡδοναῖς
 τοῦ λέγουσ τοῦ αἰγροῦ ἀκολασταίνοντα,
 ἢ βλασφημοῦντα καὶ ἀπατῶντα βδελυρῶς,
 ἢ ἄλλην τινὰ πράξιν πράττοντα, ἐν ἣ
 τῆς σωτηρίας ἔχνος δὲν εὕρισκται.

Πόσον ὠραία ἐξοικονομεῖται ἡ δέσις τοῦ δράματος! πόσον τεχνικῶς ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀναβάλλεται ἡ σφαγὴ τοῦ βασιλέως, ἢ ἐκπλήρωσις τοῦ πόθου τοῦ Ἀμλέτου, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου δικαιολογεῖται ἡ λύσις τοῦ δράματος; Ὁ Βασιλεὺς προσεύχεται· καὶ ὁ Ἀμλέτος εἰσέρχεται εἰς τὸ δωμάτιον γυμνὸν τὸ ξίφος κραδαίνων· νὰ τὸν φονεύσῃ; ἀλλ' ἡ σκιά τοῦ πατρὸς του θέλει ἱκανοποιηθῆ; τὸ πρὸς τὸν πατέρα καθῆκον θέλει ἐκπληρωθῆ πιστῶς; Ὅχι! οὐχί! ὁ Βασιλεὺς προσεύχεται, μετανοεῖ· διατί νὰ τὸν φονεύσῃ ἐν ὥρᾳ μετανοίας; Ὅποτε τὰ στέρνα τοῦ ἀνθρώπου καίῃ ἢ τῆς ἐκδικήσεως δίψα, ὦ! τότε ἡ ἐκδίκησις δέον νὰ γίνῃ πλήρης, τελεία, νὰ κορεσθῶσι τὰ θυμῶντα στέρνα καὶ νὰ ἐπαναπαυθῆ ἡ κυμαινομένη τοῦ πάσχοντος ἐκδίκησιν καρδιά.

Ὁ Ἀμλέτος ἀπέρχεται . . .

Καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐγείρεται . . .

Ἄλλ' ἂν ἐκεῖνος τοὺς λόγους αὐτοῦ ἤκουεν ἐγειρομένου, ἀλλ' ἂν ἐκεῖνος τὰ χεῖλη του δονούμενα ἔβλεπε καὶ τοὺς ἐνάρθρους ἐκείνους ἤχους ἤκουεν, ὦ! ἦτο βέβαιον ὅτι ἐκ χαρᾶς σρηνιῶν θὰ ἐπέπιπτε τὴν ὥραν ἐκείνην καὶ θὰ ἔσφαζε τὸν τοῦ πατρὸς του φονέα.

« Αἱ λέξεις μου πετῶσιν, ὁ βασιλεὺς εἶπεν, ἀλλὰ πτέρυγας ἡ ἔννοια δὲν ἔχει· λέξεις δὲ χωρὶς ἐννοίας εἰς τοὺς οὐρανοὺς δὲν εἰσχωρεῖ. »

Ὁραϊαί, ἐκφραστικαὶ λέξεις, ἄς ἐπερίμενε πᾶς τις ν' ἀκούσῃ ἐκ τῶν χειλέων τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας ἐξερχομένης. Προσευχὴ κακούργου! ὁμοιάζει φῶς κολάσεως. Ὁ Φραγκῆσκος τοῦ Σχιλλέρου ἐν τοῖς Ληστῆσι, τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως, ὁ πῖθος τῶν κακουργημάτων, βλέπων προσεγγιζούσας τὰς τελευταίας τοῦ βίου του στιγμὰς, ζητεῖ νὰ κάμψῃ τὸ γόνυ, ζητεῖ νὰ προσευχηθῆ, ψελλίζει δύο, τρεῖς λέξεις, ἀλλὰ δὲν δύναται. « ὦ! οὐδέποτε, λέγει, προσηυχῆθην· δὲν δύναμαι, δὲν δύναμαι. » Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς τῆς Δανίας, μικρότερος ἐκεῖνου κακούργου, προσεύχεται, κλίνει τὸ γόνυ, δέεται· ἀλλ' ἐγειρόμενος ὁ τάλας ἐννοεῖ ὅτι ἡ προσευχή του δὲν ἐπληξε τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, ὅτι ἐγένετο παλινδρόμησις τῶν προσευχῶν του, ὡσεὶ σφαίρας τινὸς πυροβόλου στρεφομένης πρὸς τὰ ὀπίσω! Πετῶσι, πετῶσιν αἱ λέξεις του, ἀλλ' ἡ ἔννοιά των δὲν ἔχει πτέρυγας καὶ δὲν συνίπταται μετ' αὐτῶν· προσεύχεται, προσεύχεται, ἀλλ' ὁ μὲν πυρὴν τῆς προσευχῆς πίπτει χαμαὶ, ἔρπει πρὸ τῶν γονάτων τοῦ βασιλέως, καὶ ἵπταται τὸ κέλυφος τὸ ἐξωτερικόν, ἵπταται ὁ καπνὸς, καὶ ὁ καπνὸς διατκεδάννυται εἰς μάτην, οὐδαμῶς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀφικνούμενος.

⊙.

Ἡ σκηνὴ παριστᾷ τὸν κοιτῶνα τῆς Βασιλίσσης. Εἶναι νύξ. Ἐξω τὸ σκότος πυκνοῦται. Ἐντὸς φωτοβολεῖ εἰς λαμπτήρα. Δύο ἐδώλια, μία τράπεζα. Ἡ βασίλισσα — ἡ βασίλισσα καὶ ἐν ταυτῷ μήτηρ — ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας καὶ μήτηρ τοῦ Ἀμλέτου — ἡ ἐνοχὸς πως εἰς τὸν φόνον τοῦ πρώτου συζύγου της, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγαπῶσα τὸν υἱὸν της, ἀναμένει αὐτὸν, τὸν ἀναμένει . . . Ἄλλ' ἀγωνία ποῖα τὴν βασανίζει! Τὸ

σπλάγχχνον της, ὁ υἱὸς της, αὐτὴ δηλονότι ἢ ἰδίᾳ, πάσχει, μελαγχολεῖ, σκυθρωπάζει, παράφρων φαίνεται. . . ὦ, καὶ ἡ μήτηρ τὸν ἀναμένει. . . ἡ μήτηρ ἢ ὑποπτευομένη ὅτι κάπως καὶ αὐτὴ εἶ, τοῦτο συνετέλεσεν.

Υἱὸς καὶ μήτηρ συναντῶνται. ὦ! μήτηρ, μήτηρ, μήτηρ! ἀναφωνεῖ ὁ Ἀμλέτος. Τριπλῶς τὸ: μήτηρ, ἀναφωνούμενον, τριπλοῦν τὸ τραῦμα εἰς τῆς μητρὸς τὴν καρδίαν ἐπάγεται. Τριπλῶς τὸ: μήτηρ λεγόμενον, τριπλοῦν τὸ βέλος ἐκσφενδονίζει. Ἀλλὰ καὶ τοῦ υἱοῦ ἡ καρδία τί δοκιμάζει! Εἰσέρχεται εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς μητρὸς του, ἀποφασίσας νὰ προσβάλλῃ αὐτὴν γλώσση καθαρᾶ καὶ ἀνυποκρίτῳ. Καὶ εἶναι αἱ λέξεις ἐκεῖναι τὸ ὕστατον τῆς υἱικῆς στοργῆς μέλος. . .

Ὁ Ἀμλέτος λαλεῖ πρὸς τὴν μητέρα του ἀποτόμως, ἐνίοτε δὲ καὶ μυστηριωδῶς· παρουσιάζει πρὸ αὐτῆς κάτοπτρον· μὴ φύγῃς, τῇ λέγει, πρὶν ἢ σοὶ δείξω κάτοπτρον, ἐν ᾧ νὰ ἴδῃς τὴν ψυχὴν σου καθαρῶς. Ἡ βασίλισσα τὸν παρεννοεῖ, φοβεῖται μήπως τὴν φονεύσῃ καὶ κράζει βοήθειαν· ὅποτε ὁ Πολώνιος, κεκρυμμένος ὀπισθεν τοῦ παραπετάσματος, κράζει καὶ οὗτος βοήθειαν. Ὁ δ' Ἀμλέτος, ἔλκων τὸ ξίφος του καὶ λέγων: «Τί ποντικός; ἀντιένος φλωρίου νῦν ἀμέσως τὸν φονεύω», κτυπᾷ διὰ τοῦ παραπετάσματος καὶ φονεύει τὸν αὐλικὸν Πολώνιον. Ὁ φόνος οὗτος τοῦ Πολωνίου, καίτοι ἐκπλήσσει τοὺς θεατὰς, ἐν τούτοις, παρ' ἡμῖν γε κριταῖς, δὲν εἶναι ὅλως ἀφύσικος. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν οἰκονομίαν τοῦ δράματος, ὁ φόμος οὗτος εἶναι ἐν τῶν κυριωδεστέρων αὐτῆς στοιχείων, διότι γίνεται ἀφορμὴ συνεπειῶν πολλῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὰς ὠραιότερας καὶ συγχινητικωτέρας σκηνάς, αἵτινες δεινοῦσι τὴν τοῦ δράματος δέσιν καὶ καθιστῶσι τεχνικωτέραν πῶς τὴν λύσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἀμλέτον, ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἠγνῶσι τί ὀπισθεν τοῦ παραπετάσματος ἐκρύπτετο, ὅτι ἐν τῇ παραφορᾷ του ἐκεῖνη καὶ τῇ πάλῃ ἦν ὑφίστατο λαλῶν πρὸς μητέρα ἢν ἐθεώρει συνένοχον τῷ γενομένῳ κακουργήματι, ὁ φόμος τοῦ Πολωνίου οὐδ' ἀφύσικος, οὐδὲ παράδοξος εἶναι. Ἀκούει μίαν φωνὴν ὁ Ἀμλέτος, ἔλκει τὸ ξίφος, κτυπᾷ διὰ τοῦ παραπετάσματος καὶ φονεύει ἓνα ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἐὰν τις στηλιτεύσῃ τὴν μετὰ τὸν φόνον ἀπάθειαν τοῦ Ἀμλέτου, τὴν μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Πολωνίου ἀταραξίαν αὐτοῦ, ἐὰν τις, τῷ Βολταίρῳ συμ-

φρονῶν, κατηγορήσῃ τοῦ μεγάλου τῆς Ἀγγλίας δραματοποιοῦ ὡς προδίδοντας ἀγρίαν τινα θηριωδίαν καὶ ἠθικὴν παραφροσύνην ἐν τῷ ἀριστουργήματι αὐτοῦ, θέλομεν τῷ ἀπαντήσῃ ὅτι ἐνίοτε ἐπέρχονται σιγμαί τινες καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φιλοσοφοῦντα, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀνώτερον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν τε φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς γνώσεις, σιγμαὶ πυβρώνισμου καὶ φιλοσοφικῆς τινος ἀπαθείας, ἐν αἷς, τοῦ κόσμου τὰς ματαιότητας ἐφορῶν καὶ τὴν τυφλὴν τῆς ἀνθρωπότητος φορὰν λαμβάνων ὑπ' ὄψιν, θεωρεῖ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων σκώληκας, τὸν δὲ θάνατον αὐτῶν οὐδ' ἀφαιροῦντά τι, οὐδὲ προστιθέντα. Προχωροῦντες εἰς τὴν ἀσθενῆ ταύτην μελέτην τοῦ περιφήμου σαιξπηρείου ἀριστουργήματος, τὴν πολλῶ ἀνωτέραν, ὁμολογοῦμεν μετὰ θάρρους, τῆς ἡμετέρας κρίσεως, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὸν κυριώτερον χαρακτῆρα τοῦ φιλοσόφου ἥρωός μας. Ὁ Ἀμλέτος ἐν ταῖς πλειοτέραις τοῦ δράματος τούτου σκηναῖς κάθηται ἐφ' ὑψηλῆς τινος σκοπιᾶς καὶ, ἀπ' ἐκείνης τὸν οἶκτον καὶ τὰς ἀθλιότητας τοῦ κόσμου καθορῶν, καταφρονεῖ τῆς ἀνθρωπότητος πάσης, θεωρεῖ καὶ ἑαυτὸν μηδὲν καὶ δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς εἰμὴ μόνον ἐφ' ἐνὶ σκοπῷ καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν ἑνὸς μεγάλου καθήκοντος — τῆς ἐκδικήσεως τοῦ φόνου τοῦ πατρὸς του.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πολωνίου, ὁ Ἀμλέτος ἐξακολουθεῖ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς συνέντευξίν του· ἐν τῇ συνεντεύξει ταύτῃ ὑπολανθάνει πῶς τὸ μυστήριόν του· διὰ διαφόρων περιφράσεων ζητεῖ νὰ καταστήσῃ τὸν Βασιλέα τῆς Δανίας μισητὸν εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ μητέρα αὐτοῦ· διὰ σκληρῶν, ἀλλ' ἐκφραστικωτάτων λόγων, παραβάλλει τὸν πατέρα του πρὸς τὸν ἀδελφόν του καὶ ἐκπεπληγμένος ἐρωτᾷ τὴν μητέρα του: Ἔχεις ὀφθαλμούς; Ἀλλ' ἐνῷ οἱ λόγοι τοῦ υἱοῦ ὡς δαυλοὶ ἐγγίζουσι τὴν καρδίαν τῆς μητρὸς, αἴφνης τὸ φάντασμα τοῦ ἀποθανόντος πατρὸς τοῦ Ἀμλέτου παρουσιάζεται ἐν τῷ καιτῶνι τῆς βασιλείσεως. Ἡ σκηνὴ ἀποβαίνει ἀληθῶς δραματικωτάτη, τὸ δ' ἐγκαιρον τῆς παρουσίας τοῦ φάσματος εἶναι ἀδιαφιλονείκητον. Τίς οἶδεν ἂν ὁ Ἀμλέτος, μετ' ὄλην τὴν τραχύτητα δι' ἧς συνωμίλει τῇ μητρὶ αὐτοῦ, τίς οἶδεν ἐὰν μικρὸν κατὰ μικρὸν πρᾶυνόμενος καὶ πλειοτέραν πρὸς τὴν μητέρα αἰσθανόμενος ἀγάπην ἐδίσταζε νὰ φονεύσῃ τὸν Βασιλέα, ἵνα μὴ ταύτην καιρίως λυπήσῃ; Ἀλλὰ καὶ ὅποτε οὗτος θαυμάζῃ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς του καὶ θωπεύῃ

ὡς ὁ καλλιτέχνης τὸ ἑαυτοῦ καλλιτέχνημα, πόσον ὠραία ἐπέρ-
χεται ἢ ἐμφάνισις τοῦ φάσματος, ἐγκαρδιούντος τὸν Ἀμλέτον
ἐν τῇ ἀποφάσει του; Κράζει οὗτος:

Βασιλεὺς βακένδυτος! —
Τὰς πτέρυγές σου ἀπλώσον ἐπάνω μου,
ὦ Οὐρανέ, καὶ στήριξόν με, — Τί ζητεῖ
τὸ ἄξιόν σου πνεῦμα;

Ἡ Βασίλισσα κραταιοῦται ἐν ταῖς περὶ παραφροσύνης τοῦ
υἱοῦ της ὑπονοίαις. Ὁ δὲ Ἀμλέτος συγκινεῖται ἐπὶ τοσοῦτον,
ὥστε ἐρωτᾷ τὴν μητέρα του ἐὰν δὲν εἶδεν αὐτὴ τὸ φάντασμα.

Τὸ φάντασμα λαλεῖ καὶ ἀπέρχεται . . . Ὁ Ἀμλέτος ἐξακο-
λουθεῖ λαλῶν λίαν σκληρῶς πρὸς τὴν μητέρα του καὶ μετὰ μα-
κρὰν συνέντευξιν ἐπεύχεται αὐτῇ τὴν καλὴν νύκτα καὶ ἀναχωρεῖ.

I.

Πρᾶξις τετάρτη. Ὁ Βασιλεὺς ἀποφασίζει ν' ἀποστείλῃ τὸν
Ἀμλέτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ κακοῦργος ζητεῖ ν' ἀπαλλαγῇ
τοῦ ἐφιάλτου του. Εὐχεται δὲ ἄνευ τύψεως συνειδότος τὸν θάνα-
τόν του. Πρὸς τοῦτο προσκαλεῖ αὐτόν, ἵνα τῷ ἀνακαινώσῃ τὴν
ἀπόφασίν του.

Λίαν περίεργοι εἰσιν αἱ ἀπαντήσεις ἃς δίδωσιν ὁ Ἀμλέτος τῷ
θεῷ του, ἐρωτῶντι περὶ τοῦ πτώματος τοῦ Πολωνίου. « Ποῦ εὐ-
ρίσκειται, Ἀμλέτε, ὁ Πολώνιος;—Ἐν τῷ δεῖπνῳ.—Ἐν τῷ δεῖ-
πνῳ;—Ναί, ἀλλ' ὄχι ὅπου ἐσθίει, ἀλλ' ὅπου ἐσθιέται. Συνέλευ-
σίς τις λίχνων σκωλήκων ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ. Τοιοῦτος σκώληξ
εἶναι ὁ κυρίως μονάρχης εἰς ὃ, τι ἀφορᾷ τὰ δεῖπνα. Ἡμεῖς τρέφο-
μεν τὰ ἐπίλοιπα ζῶα ὅπως τραφῶμεν δι' αὐτῶν· ἡμᾶς δ' αὐτοὺς
ὑπὲρ σκωλήκων τρέφομεν. Ὁ εὐσαρκος βασιλεὺς καὶ ὁ ἰσχνὸς
ἐπαίτης δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ διάφορα φαγητὰ, διὰ μίαν καὶ τὴν
αὐτὴν ὁμῶς τράπεζαν. Αὐτὸ εἶναι τὸ κάτω τῆς γραφῆς. Ἡδύ-
νατό τις νὰ ἀλιεύσῃ διὰ τοῦ σκώληκος, τοῦ καταφαγόντος σάρ-
κα βασιλέως, καὶ νὰ φάγῃ τὸν ἰχθύα, τὸν καταφαγόντα τὸν σκώ-
ληκα.—Τί ἐννοεῖς διὰ τούτου;—Οὐδὲν ἄλλο ἢ νὰ σοὶ ἀποδείξω,
πῶς βασιλεὺς δύναται νὰ διέλθῃ διὰ τῶν ἐντέρων ἐπαίτου. »

Πόσον ὠραῖοι λόγοι, λεγόμενοι ἀπέναντι μονάρχου!

Ὁ Ἀμλέτος ἀπέρχεται διὰ τὸ εἰς Ἀγγλίαν ταξειδίόν του!

ΙΑ.

Καὶ νῦν, ὦ ἀναγνώστα, μέλλεις νὰ ἴδῃς ἐν μέλεον θῦμα, μίαν
κόρην ἀγνήν, ἀλλὰ τλήμονα, μίαν πολύδακριν ὑπαρξιν, ἥτις ἐ-
γεννήθη ἵνα κακῶς ἀποθάνῃ καὶ ἀπέθανεν ὡς γεννηθεῖσα ὑπὸ ἀ-
παίσιον ἀστερισμόν. Ὡ! ἴδετε, ἴδετε πρὸς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς
κόρην λευχείμονα, ἀνθοσεφῆ, ὠχρὰν τὴν ὄψιν, λευκοὺς τοὺς βολ-
βοὺς τῶν ὀφθαλμῶν ἔχουσαν, καὶ φεῦ! βεβλαμμένην τὴν φρένα.
Ἐν βέλος—ἡ μελαγχολία τοῦ Ἀμλέτου καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν ἀ-
πιστία του,—κατέστησεν αὐτὴν μελαγχολικὴν· δεύτερον βέλος—
ὁ θάνατος τοῦ πατρός της—ἀφῆρσεν αὐτῆς τὴν ὑγίαν φρένα.
Ἐλλειψίς δρόσου καὶ φλόγες καυστικοῦ ἡλίου ἐμάραναν τὰ ἀν-
θη τοῦ λόγου, βροχὴ δὲ ραγδαία ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ζω-
τικότητα· ἐμελλε ν' ἀναδώσῃ τὴν τελευταίαν εὐωδίαν καὶ κατό-
πιν νὰ παρασυρθῇ. . . Λευκὴ ὡς ὁ κρίνος ἡ Ὀφηλία, μελαγχολι-
κὴ ὡς ἡ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀπολέσασα ἀηδὼν, ἔρχεται παρὰ τῆ βα-
σιλίσσης, κρατεῖ εἰς χεῖρας ἀνθη καὶ ἄδει. Μουσικὴ καὶ ἀνθη! ἀν-
θη καὶ γέλωτες! ποίησις καὶ ἄσματα! ἰδοὺ τί ἐναπελείφθησαν τῇ
Ὀφηλίᾳ. Νῦν ὁπότεν συμφορᾶς κεραυνὸς ἐπέσκηψεν ἐπ' αὐτῆς,
νῦν ὁπότεν ἐγγὺς τῆς ζωῆς της τὸ τέλος τυγχάνῃ, τὰς τελευ-
ταίας αὐτῆς στιγμὰς εἰς μουσικὴν ἀφιερώνει, εἰς ποίησιν, εἰς ἄ-
σματα, εἰς συλλογὴν ἀνθέων! Ὡ! τῶν ἀγγέλων ἡ παραφροσύνη
εἶναι ἀγγελικὴ. Ἡ ποίησις τοιαύτην πάντοτε ἐφαντάσθη τὴν γυ-
ναικεῖαν παραφροσύνην, τὴν ἔνεκα ἔρωτος ἐπερχομένην. Παρα-
φρονοῦσα ἡ παρθένος δὲν μαίνεται, ὡς ὁ ἀνὴρ· οὐχί, παραδίδοται
εἰς τοὺς λειμῶνας, ζητεῖ νὰ ψάλλῃ, συλλέγει ἀνθη. Ζῆ ἐν μου-
σικῇ, ζῆ εἰς τὰ δάση, ἀποστρέφεται τὴν κοινωνίαν, μισεῖ τοὺς
ἀνδρας καὶ ζῆ ζῶην χρυσαλλίδος.

Τοιαύτη ἡ μὲν Ὀφηλία.

Τοιαύτην καὶ ὁ ἡμέτερος μουσοφιλὴς Βερναρδάκης ἐφαντά-
σθη τὴν Μαρίαν Δοξαπατρῆ.

Ἡ Ὀφηλία ἐμφανίζεται! Ὡ! ἂν αὐτὴν ἀρχαῖος ποιητὴς τῆς
κλασικῆς Ἑλλάδος ἐβλεπεν, ἀναμφιβόλως θὰ ἔλεγεν ὅσα ὁ
Μόσχος διὰ τὸν Βίωνα εἶπεν:

Νῦν φυτὰ μοι μύρεσθε, καὶ ἄλσεα νῦν γοάοισθε·
Ἄνθεα νῦν στυγνοῖσιν ἀποπνεῖοιτε κορύμβοις·
Νῦν βόδα φοίνισσεσθε τὰ πένθιμα, νῦν ἀνεμῶνα.
Νῦν ὀκνῆθε λάλει τὰ σὰ γράμματα, καὶ πλέον αἶ! αἶ!

Ἄλλα καὶ τὸ ἄσμα ὃ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν χειλέων τῆς Ὀφηλίας ὁ Σαίξπηρ οὐχ ἦσσαν εἶναι συγκινητικώτατον. Τὸ ἄσμα τῆς Μαρίας Δοξαπατρῆ, παραφρονούσης, εἶναι τὸ ἄσμα τῆς Λεσβίας Σαπφούς, ἄσμα οὗ τὴν ἐξῆς στροφὴν

Εἰς τὴν χεῖρά της λύραν ἐκράτει·

Εἰς τὸ κύμα τὴν λύραν της βίπτει

Πρὸς τὸ κύμα τὸ σῶμά της κύπτει.

Μὲ τὰς χεῖρας τὴν ὄψιν της φράττει

«Κῦμα, δέξαι με,» λέγει, καὶ πίπτει.

δὲν ἀνταλλάσσει, ἔλεγέ μοι φίλος σπουδαῖος, μεθ' ὅλου τοῦ δράματος.

Ἐπίτρεψόν μοι ἤδη, ἀναγνώστα, ἵνα παραθέσω σοι καὶ τὰς ἐξῆς στροφὰς τοῦ ἄσματος τῆς Ὀφηλίας:

Ὅμοι! ἀπέθανε πρὸ πολλοῦ χρόνου,

Ὅμοι! ἀπῆλθε διὰ παντός!

Ἐπὶ τοῦ τάφου θάλλει τὸ χόρτον,

καὶ τὸ σκεπάζει λίθος σκληρός!

Τὸν πικρὸν τάφον κοσμοῦσιν ἄνθη,

ἄνθη εὐώδη, ἄνθη γλυκά.

Δακρύων αἶμα βρέχει τὰ ἄνθη,

καὶ ἡ ἀγάπη τρέφει αὐτά.

Καὶ τὴν ἐξῆς ἐκφραστικωτάτην στροφὴν:

Μὰ τὴν παρθένον! Μὰ τὴν ἀγίαν

Δικατερίνην! τί εἶν' αὐτά;

Ὁ νεανίσκος ὅταν προφθάσῃ

πτωχὴν παρθένον ἐξαπατᾷ·

Δὲν μ' ὑπεσχέθη, πρὶν ἢ μὲ φθεῖρη;

λέγει αὐτῷ, νὰ μὲ νυμφευθῆς;

Καθ' ὅλην τὴν τραγωδίαν, λέγει ὁ Ρεινάλδος, δὲν ὑπάρχει μέρος συγκινητικώτερον τούτου ἐπὶ σκηνῆς, καὶ τοῦτο προέρχεται, ὡς εἰκάζω, ἐκ τῆς εὐαισθησίας τῆς δυστυχούς Ὀφηλίας ὡς πρὸς τὰ παθήματά της. Ὑπερβολικὴ εὐαισθησία καὶ ἐντελής ἀναισθησία τὸ αὐτὸ ἐπιφέρουσιν ἀποτέλεσμα· καὶ κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ὁ ἀκροατὴς συμμερίζεται τὴν λύπην τοῦ ὑποκρινομένου, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἀναπληροῖ τὸ ἐλλεῖπον. »

IB.

Ἀληθῶς ἡ τετάρτη πράξις συνενοῖ τὸ μεγαλῆτερον ἐνδιαφέρον τοῦ δράματος. Ἐντυπώσεις ἐπὶ ἐντυπώσεων ἐπέρχονται ἀλλεπάλληλοι, αἰσθημάτων ἐπὶ αἰσθημάτων, παράδοξα ἐπὶ παραδό-

ξων, συμβεβηκότα ἐπὶ συμβεβηκότων. Νομίζει τις ὅτι ἀποτελεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὀλόκληρον δράμα, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πολωνίου καὶ τῆς μετ' αὐτὸν παραφροσύνης τῆς Ὀφηλίας, περιέχον τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Λαέρτου καὶ τὴν ἐκρηξίν τῆς ἀγανακτήσεώς του διὰ τὸν τοῦ πατρός του θάνατον, καὶ καταλήγουσαν εἰς τὴν κατασίγασιν τῆς ὀρμῆς του καὶ τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας συμφωνίαν του πρὸς ἐξολόθρευσιν καὶ καταστροφὴν τοῦ Ἀμλέτου.

Ὁ Λαέρτης ἐπανακάμπτων ἐκ Γαλλίας καὶ μανθάνων τὰ κατὰ τὸν μυστηριώδη φόνον τοῦ Πολωνίου, ὑπολαμβάνει ὡς φονεὰ αὐτὸν τὸν μονάρχην τῆς Δανίας καὶ ἀναστατῶν τὰ πλήθη κατ' αὐτοῦ ὀλίγου δεῖν αὐτὸς ἀναγορευεῖται βασιλεὺς. Μεθ' ὁποίας ὀρμῆς εἰσέρχεται εἰς τὴν βασιλικὴν αἴθουσαν, ζητεῖ τὸν βασιλέα, τὸν κακοῦργον, τὸν δολοφόνον τοῦ πατρός του. Ὅχλος πολὺς Δανῶν παρακολουθεῖ αὐτόν. Νεανίας ἐξημμένος ἐξερέυγεται ἀρὰς καὶ ἀπειλὰς κατὰ τοῦ ἀφαιρέσαντος ἀπ' αὐτοῦ τὸν πατέρα του, ὀργίζεται, ἀγανακτεῖ, παραφέρεται καὶ μανιώδης ὄλος ζητεῖ ἐκδίκησιν! ἐκδίκησιν! Πόσον δ' ὠραία συνδυάζεται ἡ σκηνὴ αὕτη ἢ μᾶλλον τὸ συμβεβηκὸς τοῦ φόνου τοῦ Πολωνίου μετὰ τοῦ ὅλου δράματος. Δύο πατέρες ἐδολοφονήθησαν· δύο υἱοὶ ζητοῦσιν ἐκδίκησιν. Ὁ Ἀμλέτος ζητεῖ ἐκδίκησιν τοῦ πατρός του· ἀλλὰ καὶ ὁ Λαέρτης ποθεῖ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς φονεύσαντας τὸν Πολώνιον. Τὸ αἶμα ἐπάγεται αἶμα. Αἶμα χυθὲν ζητεῖ ἐκδίκησιν. Τὸ δράμα ὅλον στρέφεται περὶ τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως. Τὸ δ' ἐπεισόδιον τοῦτο τοῦ Λαέρτου καθίστησιν αὐτὸ λίαν ἐνδιαφέρον τῆ ἀληθεία.

Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ζητεῖ νὰ καθησυχάσῃ αὐτόν διὰ γενικῶν ἐκφράσεων, διότι φοβεῖται φανερώς τὸν φονεὰ τοῦ Πολωνίου νὰ ὁμολογήσῃ. Ἐπὶ τέλους ὑπισχνεῖται αὐτῷ ὅτι θέλει ἀναγγεῖλαι αὐτῷ τὸν φονεὰ.

Καὶ ἐνῷ ὁ Λαέρτης ἄρχεται κατασιγαζόμενος, ἰδοὺ θέαμα φρικῶδες πλήττει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τὸν ἀδελφὸν ἢ ἀδελφὴν παραφρονοῦσα συναντᾷ. Ἡ Ὀφηλία τὸν Λαέρτην.

Οὐδεὶς ἄλλος παρὰ τὸν Σαίξπηρ δύναται νὰ ζωγραφίσῃ τὴν καταλαβοῦσαν τὸν Λαέρτην ἐκπληξίν ἐν τοιαύτῃ θεᾷ. Ἀφῶμεν τὸν Λαέρτην μόνος νὰ ῥήξῃ τὰς ἀλγεινάς τοῦ πάθους του κραυγάς:

ὦ ζέσις, ξήρανόν μου τὸν ἐγκέφαλον!
 ὦ δάκρυα, ἐπτάκις ἐξαλμυρισμένα, τῶν
 ὀμμάτων μου τὴν ἰσχυρὰν ὀξύτητα
 νῦν ἐξαμβλύνατέ μοι. ὦ! μὰ τὸν θεόν!
 ἡ σὴ παραφροσύνη πληρωθήσεται
 ἡμῖν καθ' ὅλον τῆς τὸ βάρος, ἕως οὗ
 βοτῆν νὰ λάβῃ ἡ στάθμη μας κατωφερῆ.
 ὦ ῥόδον τοῦ Μαίου! Ὀφηλία μου!
 Ἄθωά κέρη! ποθητή μοι ἀδελφή!
 Θεέ μου! εἶναι δυνατὸν νεάνιδος
 ἡ φρήν θνητῆ νὰ ἦναι ὅσον ἡ ζωὴ
 πρεσβύτου; Ἐν τῷ ἔρωτι χαρίεσσα
 ἡ φύσις εἶναι, ἔνθα δὲ χαρίεσσα,
 τῷ ἔρωμένῳ ὑπ' αὐτῆς πολύτιμον
 ἐξαποστέλλει καὶ λαμπρὸν ἐνέχυρον!

Κατόπιν τούτου οὐδὲν ἕτερον ἀξιοσημείωτον περιλαμβάνει ἡ τετάρτη πρᾶξις ἢ πρῶτον τὰς γενομένας συμφωνίας τοῦ Λαέρτου μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας ὅπως ὁ πρῶτος μονομαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀμλέτου διὰ ξίφους, οὗ ἡ αἰχμὴ ἔσεται βεβαμμένη εἰς δηλητήριον· καὶ δεύτερον τὸ εἰμαρμένον τέλος τῆς ζωῆς τῆς Ὀφηλίας!

Ἡ Ὀφηλία ἐκ κλάδων ἰτέας πεφυτευμένης παρὰ τὴν ὄχθην ρύακος ζητοῦσα νὰ πλέξῃ στεφάνους, ἐβυθίσθη εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἄδουσα ἐπνίγη!

ὦ! εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι οὗς ἐν ταῖς βαρείαις συμφοραῖς τῶν καταλαμβάνει παραφροσύνη, καὶ ἀναισθητοῦντες εὐτυχίαν τὴν συμφορὰν ὑπολαμβάνουσιν! Εὐτυχεῖς ὅσοι ἀντὶ κρουσῶν δακρύων ἄδουσι καὶ παίζουσι καὶ ὀρχοῦνται καὶ γελῶσιν! Εὐτυχεῖς ὅσοι ἐκδικούμενοι τὴν εἰρκτὴν αὐτῆν, ἣτις καλεῖται κ ὀ σ μ ο ς, ἀποσπῶνται τῶν πεπηγόντων τοῦ ὀρθοῦ λόγου κόλπων καὶ ἀναισθητοῦντες οὐδαμῶς δύνανται νὰ καταμετρήσωσι τὸ βάρος τοῦ Ἀτλαντος τῶν συμφορῶν αἱ περ αὐτοῖς βαρύνουσιν. Εὐτυχεῖς ἐπὶ τέλους ἐκεῖνοι ὅσοι, τὸν ἐπίγειον τοῦτον ἐγκαταλιμπάνοντες κλαυθμῶνα, ἄδουσι καὶ ἐκπνέουσιν.

Οὕτως ἡ Ὀφηλία ἀπέθανεν!

ΙΓ'.

Ἴδου λοιπὸν ὁ Ἀμλέτος ἐν τῷ νεκροταφείῳ! Ποίας ἐντυπώσεις ἤθελε παραγάγει αὐτῷ ἡ θεὰ τοῦ νεκροταφείου, ἡ θεὰ τῶν

ἀνορουσσομένων κρανίων, ἡ θεὰ νεκροθαπτῶν ἀδόντων καὶ ἐξορυσσόντων ὄστα, παρ' ἐκεῖνας ὅσαι παντὶ φιλοσοφοῦντι ἐπέρχονται; Νομίζομεν καλὸν ἀντὶ πάσης ἀναλύσεως νὰ παραθέσωμεν ὧδε αὐτὰς τὰς σκέψεις τοῦ Ἀμλέτου.

« Καὶ τὸ κρανίον τοῦτο εἶχέ ποτε γλῶσσαν καὶ ἡδύνατο νὰ ἄδῃ. Πῶς ὁ μιαρὸς οὗτος τὸ ρίπτει κατὰ γῆς, ὡς νὰ ἦτον ἡ σιαγὼν τοῦ Κάιν, τοῦ ἐργασαμένου τὸν πρῶτον φόνον! Ἴσως ἦτο τὸ κρανίον διπλωμάτου, τοῦ ὁποίου νῦν ὁ ἀνόητος οὗτος ὑπερτερεῖ κατὰ τὴν πανουργίαν, ἢ τὸ κρανίον ἀνθρώπου ζητοῦντος νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν θεὸν καὶ Κύριον αὐτοῦ.

» Βέβαια, βέβαια, καὶ τώρα κατήντησε δοῦλος τοῦ σκώληκος, καὶ σκελετὸς πληττόμενος περὶ τὴν σιαγὼνα ὑπὸ τοῦ πτυαρίου τοῦ νεκροθάπτου. Ὡραία τρώντι μεταμόρφωσις! Ἐπεθύμουν μόνον νὰ ἦτο τρόπος νὰ ἐβλέπομεν αὐτὴν· πρὸς οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ἐχρησίμευσαν τὰ ὄστα ταῦτα ἢ πρὸς τὸ σφαιρίζειν δι' αὐτῶν;(1) Τὰ ὄστα μου ἀλγοῦσιν ὅταν συλλογίζωμαι τὸ τοιοῦτον!

» Ἴδου καὶ ἕτερον κρανίον. Δὲν εἶναι ἴσως τοῦτο τὸ κρανίον νομομαθοῦς τινος; Ποῦ νῦν αἱ δίκαι του, οἱ πελάται του, οἱ δόλοι του; Τίνος ἔνεκεν ἀνέχεται ὁ βάρβαρος οὗτος νεκροθάπτης νὰ πληττῇ τὸ κρανίον αὐτοῦ διὰ τοῦ ρυπαροῦ πτυαρίου, καὶ δὲν ἀπειλεῖ νὰ ἐνάξῃ αὐτὸν ἐπὶ ὕβρει; Αἱ! ὁ κύριος οὗτος ἦτον ἴσως ποτὲ πλούσιος ἀγοραστῆς γαιῶν καὶ οἰκοπέδων. Μὲ ὄλας του ὅμως τὰς ὑποθήκας, τοὺς τόκους, τὰ ἀγοραστήρια, τὰ συμφωνητικὰ καὶ τὰς ἐγγυήσεις του, δὲν ἐπιτρέπονται αὐτῷ ἐξ ὄλων τῶν ἀγορασθέντων κτημάτων, εἰμὴ πόδες τινὲς κατὰ μῆκος καὶ κατὰ πλάτος, ὅσον σχεδὸν εἶναι τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος δύο συμφωνητικῶν ἐγγράφων. Αὐτὰ τὰ ἀγοραστήρια τῶν γαιῶν του δὲν ἔχουσι τόπον ἀρκετὸν ἐν τῷ κιβωτίῳ τοῦ πτωχοῦ τούτου· καὶ ὁ ἐξουσιάσας αὐτὰ νὰ μὴ ἔχῃ περισσότερον τόπον! Φεῦ!

» Ποῦ καταντῶμεν, Ὀράτιε! Διατί νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν τέφραν τοῦ Ἀλεξάνδρου φράττουσαν στόμιονπίθου;

» Εὐκόλως ἡδύνατό τις, ὀδηγούμενος ὑπὸ τῆς πιθανότητος, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν τέφραν ταύτην μέχρι τοῦ σταδίου τούτου. Οὕτω π. χ. ὁ Ἀλέξανδρος ἐτελεύτησεν· ὁ Ἀλέξανδρος ἐ-

(1) Ἀρχαῖον τι παίγιον ἐν τισὶ χώραις τῆς Ἀγγλίας. Ῥάβδος ἐμπήγνυται ἐν τῇ γῆ, οἱ δὲ παίζοντες ρίπτουσι σφαιρίδια κοκκάλινα ἢ καὶ ξύλινα κατὰ τῆς ράβδου, καὶ ὁ πλησιέστερος θεωρεῖται νικητής.

τάφη· ὁ Ἀλέξανδρος διελύθη εἰς τέφρον· ἡ τέφρα γῆ· ἐκ γῆς κα-
τασκευάζεται πηλός· καὶ πῶς; δὲν εἶναι δυνατὸν διὰ τοῦ πηλοῦ
τούτου, εἰς ὃν μετεβλήθη ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ φράξωμεν πίθον οἴνου;

« Ὁ Καῖσαρ μετὰ θάνατον εἰς χῶμα μετεβλήθη,
Κ' εἰς ἔμφραξιν μικρᾶς ὀπῆς κατάλληλος ἐκρίθη.
Τὸ χῶμα, τὸ τὴν γῆν ποτε φοβίσαν τὴν μεγάλην,
τοῖχον ἀπλοῦν ἐξασφαλεῖ ἀπὸ ἀνεμοζάλην. »

Ποῦ μεταφέρει τὸν Ἀμλέτον ὁ Σαίξπηρ; Εἰς τὸ νεκροταφεῖον,
ἐκεῖ ὅπου τὰ πάντα ἀναμιμνήσκουσιν αὐτῷ τὸν πατέρα του, ὅ-
που τὰ πάντα ἀλγεινὴν ῥηγνύοντα κραυγὴν καταμαρτυροῦσιν
αὐτοῦ ὡς μὴ ἐκδικήσαντος εἰσέτι τὸν δολοφονηθέντα πατέρα
του, ὅπου τὰ πάντα ταρασσουσι τὸν νοῦν του καὶ καθιστῶσιν αὐ-
τὸν ῥεμβώδη. Μετὰ τοιαύτην πάλην τοῦ Ἀμλέτου ἐν ὄλαις ταῖς
τέσσαρσι πράξεσι, μετὰ τосαῦτα σχέδια, τόσην ὑποκρισίαν, τό-
σα μηχανεύματα, τόσας περιπετείας, ἔπρεπεν ἐπὶ τέλους νὰ με-
ταφέρει αὐτὸν καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις
νέα σκηνὴ ἐπίσης δραματικὴ, ἐπίσης συγχινητικὴ, λαμβάνει
χώραν.

Ἄσματα ἀκούονται καὶ φέγγουσι λαμπάδες καὶ μυροβολοῦ-
σιν ἴα καὶ λιθάνου ὀσμὴ δονεῖ τὸν αἰθέρα. Τί συμβαίνει; Πομπὴ
νεκρική! Ἡ Ὀφηλία, ἡ δυσδαίμων Ὀφηλία, ἐπὶ φερέτρου φέρε-
ται, παρακολουθουμένη ὑπὸ τοῦ τλημονεστέρου ἀδελφοῦ τῆς Λα-
έρτου. Συνοδεύουσι τὴν κηδεῖαν ἱερεῖς, ὁ βασιλεὺς, ἡ βασίλισσα,
πληθὸς Δανῶν, ἀρίδακρυ τὸ ὄμμα ἐχόντων.

Ἡ θεὰ αὕτη συγχινεῖ τὸν Ἀμλέτον· καὶ ἡ θεὰ τοῦ Ἀμλέτου
φέρει εἰς παραφορὰν τὸν Λαέρτην. Τὸ θῦμα νεκρόν· ὁ αἰτίος
ζῶν· τὸ δὲ ζῶν θῦμα ἀδυνατοῦν νὰ πράξη τι. ῤηγνύεται μόνον
εἰς ὄδυρους καὶ θρήνους, ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ τάφου, ποτίζει τὸν
τάφον μὲ δάκρυα, καταφιλεῖ τὴν ἀδελφὴν του, ἐπὶ τοῦ μετώπου
τῆς ὁποίας ἐπιτίθησιν ἡ βασίλισσα τὰ τελευταῖα ἄνθη, ἄνθη τοῦ
τάφου, ἄνθη νεκρόζωα, προωρισμένα νὰ καλύψωσιν ὠχρὸν παρθε-
νικὸν μέτωπον, ἐφ' οὗ μετ' οὐ πολὺ στρατιαὶ λίχων σκωλήκων
αὐθαδῶς μέλλουσι νὰ ἐπιπέσωσιν.

Ἡ θεὰ τοῦ φερέτρου παράγει πάλην σφοδρὰν μεταξὺ τοῦ Ἀμ-
λέτου καὶ τοῦ Λαέρτου, ἣν διαλύει ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα.

ΙΔ'.

Πράξις πέμπτη. Ὁ Ἀμλέτος ἐν τῷ νεκροταφείῳ. Ἡ ζωὴ ἐν

τῷ τόπῳ τοῦ θανάτου. Ἡ φιλοσοφία τοῦ κόσμου ἐκεῖ ὅπου πει-
ράματα πολλὰ προτείνονται εἰς ἀπόδειξιν τῶν ἐπιχειρημάτων
αὐτοῦ. Ὅσοι τάφοι, τόσαι ἀποδείξεις τῆς ματαιότητος τῶν τοῦ
κόσμου. Ὅσοι τάφοι, τόσα μάρτύρια τοῦ τέλους τῆς ὕλης! Ὅσοι
τάφοι, τόσα μαρμαρωθέντα δάκρυα θνητῶν. Ὅσοι τάφοι, τόσοι
σπαραγμοὶ καρδιῶν μερόπων. Ὅσοι τάφοι, τόσαι ἀλλοιώσεις
σωμάτων ἐκ γῆς πλασθέντων καὶ εἰς γῆν καταληγόντων. Ὅσοι
τάφοι, τόσα ὄνειρα ματαιωθέντα, τόσαι ἐλπίδες ψευθεῖσαι, τό-
σαι ἡδοναὶ καταρρέυσασαι! Ὅσοι τάφοι, τόσαι ὑπάρξεις εἰς ἀνυ-
παρξίαν καταντήσασαι, τосαῦται ζῶαι εἰς τὸ μὴδὲν περιελθοῦσαι.

Νεκροταφεῖον! Εἶσαι δακρύων καὶ πόνων κατοικία, ὁπότεν ὁ
ἐπισκεπτόμενός σε ἴδῃ τὰ λευκὰ ἐκεῖνα μάρμαρα, ὅσα τάφοι κα-
λοῦνται, καὶ ὁπότεν ἀνελογίσθη πόσα ἄρα γε ῥόδα εὐθαλοῦς
νεότητος ὑπὸ τὸν λίθον ἐκεῖνον κατεῤῥύησαν, πόσοι κρίνοι δει-
λημόνων παρθένων εἰς κόνιν κατέληξαν, πόσοι ἔρωτες ἐπὶ μαρ-
μαρίνης ἐσίγησαν κλίνης, πόσοι πόθοι ἐκεῖ κατεσβέσθησαν, πόσα
ὄνειρα ἐν τῷ χοῖ συνετέφησαν. Νεκροταφεῖον! εἶσαι μυστήριον,
ὁπότεν τις ἀναλογισθῆ τοῦ ἄρα γε καταντᾷ ὁ ἄνθρωπος, τὸ
πολυπράγμον ἐκεῖνο ὃν, τὸ τοσοῦτον πάταγον διεγείρον ἐπὶ τοῦ
πλανήτου τῆς γῆς, ἡ τύρβη ἐκεῖνη, ἡ ἀπληστία, ἡ οὐδέποτε κο-
ρεννυμένη, ἡ ἀπληστία ἢ τὰ πάντα ζητοῦσα, ὁ πόθος ὁ πανταχοῦ
ἐξικνουμένος, ἡ ἡδονὴ ἢ γευομένη ἀπάντων ὅσα αὐτὴν θωπεύου-
σιν, ὁ ἄνθρωπος, τὸ μυστήριον ἐκεῖνο, ὅπερ ἀγνοεῖ πόθεν ἔρχεται
καὶ ποῦ πορεύεται, ὁ ἄνθρωπος, τὸ κράμα ἐκεῖνο τοῦ θεοῦ καὶ
τοῦ θνητοῦ, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, τοῦ θανάτου καὶ τῆς
ἀθανασίας, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, τοῦ ἰδανικοῦ καὶ τοῦ πε-
περασμένου, τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ περιωρισμένου. Νεκροταφεῖον!
Εἶσαι φῶς, εἶσαι χώρα ἀπέραντος φωτὸς αἰδίου, ὁπότεν ὁ ἐπι-
σκεπτόμενός σε σὲ ἐκλαμβάνῃ ὡς κλίμακα ἐκ γῆς ἄγουσαν πρὸς
τὸν οὐρανόν, ὡς ἄστρον ἀθανασίας φεγγεβολοῦν καὶ λέγον τεῖς
ἄνθρωποις: Ἴδε ὁ οὐρανός! Ἴδε ὁ ἄνθρωπος! ὡς φιλοσοφικὸν τεκ-
μήριον μελλούσης ζωῆς, ἀθανασίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ μελ-
λούσης ἀνταμοιβῆς αὐτοῦ.

Σπένδω τὸ δάκρυ ἐν τῇ πρώτῃ περιστάσει· ὄντα, μεθ' ὧν συ-
νέζησα, καὶ τὰ ὁποῖα τόσον σκληρῶς ἀφήρησας, νεκροταφεῖον,
ἀπ' ἐμοῦ, μοι ἐπιβάλλουσι τὸ τοιοῦτο· δακρύω καὶ δακρύων ἀ-
ναχωρῶ.

Ἰσταμαι παρά τινι τάφῳ, ἐν τῇ δευτέρᾳ περιστάσει, καὶ σκέπτομαι. Ῥεμβάζω ὡς ἀληθῆς φιλόσοφος. Μυρίαί ιδέαι ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐπέρχονται ἐν τῷ νοί μου, ὁ νοῦς μου ἀποβαίνει σφοδρᾶς στάδιον πάλης. Ἐὰν δὲν λύσω τὸ ζήτημα, ρίπτω ἐν τελευταίῳ ἐπὶ σοῦ βλέμμα καὶ κύπτων τὴν κεφαλὴν ἀναχωρῶ.

Παράφορος ὑπὸ χαρᾶς, «νεκροταφεῖον, χαῖρε!» ἐπιλέγω ἐν τῇ τρίτῃ περιστάσει. Εἶσαι φῶς καὶ ἐρῶμαι τοῦ φωτός. Εἶσαι φῶς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν σκοτεινῶν τοῦ οὐρανοῦ νεφελῶν τὴν αἰθερώδη μοὶ δεικνύεις τῆς ἀθανασίας ὁδόν. Εἶσαι φῶς, καὶ μοὶ λέγεις ὅτι ἐὰν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνταμοιβὴν δὲν εὐρίσκω, ἐὰν ὁ κόσμος δι' ἐμὲ ἦναι δακρύων χεῖμαρρός καὶ στεναγμῶν πηγὴ καὶ αἰσθημάτων πάλη καὶ κόσμος ἀνισότητος καὶ ἐστία τῆς ἀδικίας καὶ κράτος τῆς τύχης, ὦ! ὑπάρχει ζωὴ ἕτερα, ἐν ἣ ἴσως ἀπολαύσω οὐτινος ἐπὶ τοῦ πλανήτου αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπιτύχω

Ὁ Ἀμλέτος εἶχε νὰ ἐκπληρώσῃ ἐν τελευταίῳ καθήκον, ἢ μᾶλλον ὁ Σαίξπηρ ἐπὶ τοῦ Ἀμλέτου. Ὁ Ἀμλέτος ἐφάνη σκληρὸς εἰς τὴν Ὀφηλίαν. Τοιοῦτος θὰ φανῆ καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῆς; Οὐχί, ὀφείλει νὰ καθομολογήσῃ ἀπέναντι πάντων, ἀπέναντι τοῦ βασιλέως, τῆς βασιλίσσης, καὶ τοῦ Λαέρτου. Ἡ ὁμολογία τοῦ αὐτοῦ γίγνεται ὡς ἑξῆς.

Ἀχ! τὴν ἡγάπων, τὴν ἡγάπων ἀκραιφνῶς!
καὶ χιλιάδες δὲν ἐξήρουν ἀδελφῶν
δι' ὅλης τῆς ἀγάπης των τῆς δόσεως
ν' ἀντισταθμισῶσιν αὐτὸν τὸν ἔρωτα
τοῦ πρίγκηπος Ἀμλέτου.— Τί ἠδύνασο
ὑπὲρ αὐτῆς νὰ πράξῃς;

Ἄλλως τε δὲ, παρ' ἡμῖν γε κριταῖς, εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀμλέτου, εἰς τὴν μετὰ τοῦ Λαέρτου πάλην αὐτοῦ ἐμβλέπομεν τὰς δοκιμασίας, τοὺς σπαραγμοὺς τῆς καρδίας, τοὺς ἀγῶνας οὓς ὑφίστατο ὁπόταν τὴν ἀτυχῆ Ὀφηλίαν ἐβασάνιζε διὰ τῆς κυνικῆς ἀληθῶς ἀταραξίας του, ὁπόταν ἐφαίνετο λησμονῶν τὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτά του καὶ τὸν παράφρονα ἀπέναντι αὐτῆς ὑποκρινόμενος. Ἐκαστος πρὸς τὸν Λαέρτην λόγος του εἶναι ἐν βέλος φαρμακερὸν δι' ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν, μία πληγὴ, ἐν τραῦμα τῆς καρδίας του. «Εἶπέ, τῷ λέγει, μὰ τὸν θεόν! εἶπέ, εἶπέ, τί ἔπραττες ὑπὲρ αὐτῆς; Ἐμονομάχεις; ἔκλαιες; ἐνήστευες; τὸν ἑαυτὸν σου κατεσπάραττες; Εἶπέ! Ἡ ὄξος ἐπιες; ἢ μήπως ἔτρωγες κροκόδειλον; Ἐγὼ τὸ κάμνω — ναί! ναί! ναί! Ἡ νὰ

ὀρηνήσῃς μόνον παρευρίσκεσαι; Ἡ εἰς τὸν τάφον τοῦτον εἰσπηδάς, ζητῶν νὰ μ' ἐρεθίσῃς; Ζῶντα νὰ σὲ θάψωσι πλησίον τῆς εἰπέ. Θέλω ταφῆ καὶ ἐγώ. Ἀλλὰ τί νῦν περὶ ὀρέων φλυαρεῖς; Ἄς ρίψωσι τοσοῦτον χῶμα ἐφ' ἡμῶν, ὥστε ἡ στήλη αὕτη τοὺς κροτάφους εἰς τὴν διακεκαυμένην ζώνην κατακαίουσα τὴν ὄσσαν ὡς σταφίδα νὰ δείξῃ μικράν.—Σὺ κομπορρήμονεῖς; Ὡς σὺ, εἴμ' ἱκανὸς κ' ἐγὼ εἰς τοῦτο.

Μετὰ τὴν διερεθιστικὴν ταύτην συνδιάλεξιν ἡ ἔρις καταπαύει, καὶ ἀπέρχονται ἐκ τοῦ νεκροταφείου.

ΙΕ.

Τελευταία σκηνή. Μονομαχία μετὰ Λαέρτου καὶ Ἀμλέτου. Τὸ κακούργημα φέρει νέον κακούργημα. Τὰ πράγματα περιπλέκονται, ἀποβαίνουν σχεδὸν λαβυρινθώδη. Ἡ πράξις τοῦ δράματος μονοουχὶ φαίνεται ὀπισθοχωροῦσα· ὁ κώδων τοῦ τέλους τῆς τραγωδίας ταύτης σημαίνει. Ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας συνεφώνησεν, ὡς γινώσκει ἡδὴ ὁ ἀναγνώστης, ὅπως ὁ Λαέρτης μονομαχήσῃ μετὰ ξίφους, οὗ ἡ αἰχμὴ ἔσται βεβαμμένη ἐντὸς δηλητηρίου. Ἐκτὸς τούτου ὁ κακούργος βασιλεὺς θέλει ἔχει προπαρασκευασμένον μαργαρίτην δηλητηριώδη, ὃν ἠθελε θέσει ἐντὸς τοῦ ποτηρίου δι' οὗ ἠθελε πίνει ὁ Ἀμλέτος.

Τὰ πάντα προπαρασκευάζονται. Ἀρχεται ἡ μονομαχία· ἐν τῷ μετὰ ἡ βασίλισσα πίνει ἐκ τοῦ κρατῆρος ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ὁ μαργαρίτης, ἐδηλητηριάσθη.—Ὁ Λαέρτης τραυματίζει τὸν Ἀμλέτον· ἀλλ' ἐν τῇ ζέσει τοῦ ἀγῶνος ἀλλάσσει ξίφη καὶ ὁ Ἀμλέτος τραυματίζει τὸν Λαέρτην· εἰς ἀμφοτέρων τὰς σάρκας κυκλοφορεῖ ἡδὴ τὸ δηλητήριον.

Ἡ βασίλισσα πίπτει, πρὶν δὲ πέσῃ, ὁμολογεῖ ὅτι τὸ ποτὸν, τὸ ποτὸν ἐκεῖνο ἦν δηλητήριον. Καὶ ἀποθνήσκει.—Ἐν θύμα. Ὁ Λαέρτης πίπτει. Καὶ πρὶν ἡ πέσῃ ὁμολογεῖ ὅτι τὸ ξίφος ἦν κεχρισμένον δηλητηρίῳ, καὶ ἐνοχος ὁ βασιλεὺς—ὁ βασιλεὺς. Ὁ Ἀμλέτος ὑβρίζει διαβρῆδην τὸν βασιλέα, τὸν ὀνομάζει βδελυρὸν, μοιχὸν καὶ δολοφόνον βασιλέα. Ἐπὶ τέλος τὸν καταναγκάζει νὰ πῖν ἐκ τοῦ κρατῆρος. Καὶ οὕτως, ἀποθνήσκει. Ὁ Λαέρτης ζητεῖ συγχώρησιν παρὰ τοῦ Ἀμλέτου καὶ συγχωρεῖ αὐτόν. «Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, τῷ λέγει, τοῦ ἐμοῦ πατρὸς ὁ θάνατος

μη πέση, μήτε ὁ ἔμῳς, οὐδ' ἐπὶ τῆς ἐμῆς ὁ σός!» Ὁ Ἀμλέτος τὸν συγχωρεῖ, ὡς συγχωρεῖ καὶ τὴν βασίλισσαν, ἣν ὀνομάζει δυστυχεστάτην. Ἀποθνήσκων δὲ λέγει:

Ὁράτιε, νῦν ἀποθνήσκω! Οἴμοι! Τὸ δέξαι
 μὲ κατακυριεύει δηλητηρίου.
 Τὴν τῆς Ἀγγλίας δὲν μανθάνω εἶδησιν,
 Ἄλλὰ προβλέπω, φίλε, ὅτι βασιλεὺς
 Ὁ Φορτιμβράσης οὗτος ἐκλεχθήσεται.
 Τῷ δίδω δ' ἀποθνήσκων νῦν τὴν ψῆφόν μου,
 Καὶ τοῦτο νὰ τῷ εἴπῃς καὶ τὰ ἄλλα, ὡς
 ὑπὸ τῆς Εἰμαρμένης διετάχθησαν.—
 Περὶ τῶν ἐπιλοίπων ὅμως σιωπῆ!

Ὁ Ἀμλέτος ἀποθνήσκει. Ὁ Ἀμλέτος ἀπέθανε πρὶν ἢ ἀποθάνῃ ἀφ' οὗ ἀπέθανεν ὁ τῆς Δανίας κακοῦργος βασιλεὺς. Ἡ πάλη τετέλεσται ἐν αὐτῷ· τὸ καθήκον ἐξεπληρώθη· ζωῆς συνθήκην δὲν εἶχε πλέον. Ἴσως τινὲς θεωρήσουσι ψυχρὸν τὸ τέλος τοῦ δράματος ἢ μᾶλλον ἐκ τύχης τὸν βασιλέα ἀποθανόντα, τὸ δὲ καθήκον τοῦ Δανοῦ βασιλόπαιδος ἀνεκπλήρωτον μείναν.

Καὶ ὅμως ὁ ποιητὴς πόσον ὠραία ἐξωκονόμησε τὸν κολοσσὸν τοῦτον τοῦ δράματος, ἐν μέσῳ τῶν λαβυρινθωδῶν περιπετειῶν ὅσας πραγματικῶς διήλθε μέχρις ὅτου εἰς τὴν λύσιν ἀφίχθῃ! Τί ἐζήτει ὁ Ἀμλέτος, ὁ ἥρωας οὗτος τῆς διανοίας; Νὰ φονεύσῃ, ὡς ἐνθυμούμεθα, τὸν βασιλέα τῆς Δανίας, οὐχὶ μετανοοῦντα καὶ συγχώρησιν παρὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐξαιτούμενον, οὐχὶ ἀγαθοεργοῦντα ἢ ἐν οὐδετέρῳ θέσει διακείμενον, ἀλλὰ κακοεργοῦντα, ἢ κραιπαλῶντα ἢ ἀσεβοῦντα ἢ ἱεροσυλοῦντα! ὦ! εὐγενῆς ψυχὴ τοῦ Ἀμλέτου! ὦ! εὐγενεστέρα τοῦ δαιμονίου τῆς Ἀλβιδῶνος δραματοποιοῦ! Καὶ μολονότι τὸ πρὸς τὸν πατέρα καθήκον ἐπέβαλλεν αὐτῷ νὰ φονεύσῃ τὸν βασιλέα, καὶ μολονότι τὰ τελεσθέντα ὑπ' αὐτοῦ κακοεργήματα τοιαύτης τύχης ἦσαν ἄξια, καὶ μολονότι τὸ φάντασμα ἀπῆτει ἐκδίκησιν, ὁ πατὴρ δηλ. συνεχώρει τῷ υἱῷ του νὰ διαπράξῃ φόνον, καὶ ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸν Ἀμλέτον φονεύοντα τὸν βασιλέα ἐν στιγμῇ καθ' ἣν δὲν ἦν κακοῦργος. Τὸ παρελθόν του ἦν κακοῦργον· ἔπρεπε καὶ τὸ παρὸν καὶ ἡ μικρὰ ἐκείνη στιγμὴ καθ' ἣν ἐμελλε νὰ τὸν φονεύσῃ νὰ ἦναι στιγμὴ κακοεργήματος, στιγμὴ νέας δολοφονίας. Ἡθέλησεν ὁ ποιητὴς νὰ παραστήσῃ τὸν Ἀμλέτον φονεύοντα, ἀλλὰ φονεύοντα ἐπὶ διπλῇ τιμωρίᾳ, φονεύοντα αὐτὸν πρῶτον διότι

ἐδολοφόνησε τὸν πατέρα του καὶ δεῦτερον διότι ἀνάδρωος ἠθέλησε νὰ δολοφονήσῃ καὶ αὐτὸν, δολίοις χρώμενος μέσοις.

Ἐκεῖνον δὲν ἀνεβίβασεν ὁ Σαίξπηρ ἐπὶ σκοπιᾶς φιλοσοφικῆς, ἐκεῖνον δὲν κατέστησεν ἀνώτερον τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖνον δὲν περιέβαλλε διὰ μοναδικοῦ καὶ περιέργου χαρακτήρος, δὲν ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αἰμοχαρῆ φονέα, φονεύοντα ἑξαπιναίως, ἐξ ἐφόδου βυθίζοντα τὸ ξιφὸς του εἰς τὴν καρδίαν τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας! Οὐχί! πρῶτον ἔφερον αὐτὸν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου, πρῶτον ἔφερον αὐτὸν ἀπέναντι νέων στυγίων κακοεργημάτων, ἀπέναντι τῆς μητρὸς του, ἣτις ἀθῶα ἢ δυστυχῆς ἐγένετο καὶ αὕτη θῦμα τοῦ ἄρπαγος τοῦ βασιλικοῦ στέμματος συζύγου τῆς, ἀπέναντι τοῦ Λαέρτου, ὅστις ἐν στιγμῆς παραφορᾶς καὶ ἀληθοῦς μανίας εὐρισκόμενος συνεφώνησε μετὰ τοῦ βασιλέως τὸ ἄτιμον τῆς μονομαχίας σχέδιον καὶ εἶτα ὤθησεν αὐτὸν ὅπως δώσῃ ἐν πέρας εἰς τὴν ζωὴν τοιοῦτου λυμεῶνος, οὗ ἐν μὲν θῦμα περιεπλανᾶτο ἀνὰ τοὺς τάφους καὶ τὰ κοιμητήρια, τρία δὲ ἔκειντο ἐκεῖ, ἐξ ὧν τὸ ἐν νεκρὸν, τὰ δ' ἕτερα ψυχοβράχοῦντα.

Ὁ φόνος ἐκεῖνος δὲν ἦν πλέον φόνος, ἀλλὰ τιμωρία. Ὁ Ἀμλέτος ἐξετέλεσε καθήκοντα δικαιοσύνης. Καὶ ἀπέθανεν!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

ΙΞΤ'.

Ἀνελύσαμεν τὸν Ἀμλέτον καὶ ἐμελετήσαμεν αὐτόν. Ἄλλ' εἰκοσιν ἢ τριάκοντα σελίδες ἀρκοῦσιν εἰς μελέτην αὐτοῦ; Μετάβηθι εἰς τὸν Προφήτην, μετάβηθι εἰς τὸν Ροβέρτον τὸν Διάβολον, μετάβηθι εἰς αὐτὴν τὴν Δινόραν, ἰδίᾳ εἰς τὸν πρόλογόν τῆς, καὶ ἐναυλίσθητι τοὺς βαρεῖς ἐκείνους τῶν μουσικῶν κυμάτων ἤχους, τοὺς νῦν μὲν γλυκεῖς τὰ ᾠτά σου πλήττοντας, νῦν δὲ παταγώδεις καὶ καταπληκτικούς, νῦν δὲ εἰς ὕψος ἀνέφικτον ἀνερχομένους· μετάβηθι λέγω εἰς τὰ μελουργήματα ταῦτα καὶ δὸς τὰ ᾠτά σου ὀλοκαύτωμα εἰς τὴν μουσικὴν των· μετάβηθι ἄπαξ, δις, εἰκοσάκις· πρόσσεχε εἰς τούτου τὸν τόνον, εἰς ἐκείνου τὴν φωνήν, εἰς τὸ δεῖνα μέλος, εἰς τοῦτο τὸ ἄσμα, εἰς ταύτην τὴν διὰ πασῶν· λάμβανε ἕκαστον ἤχον καὶ ἀνάλυέ τον· συνοικειώθητι μὲ τὴν βαρεῖαν ἐκείνην καὶ ἐπιβλητικὴν μουσικὴν· σύνδεε τοὺς

ήχους καὶ τὰ μέλη μετὰ τῶν αἰσθημάτων τοῦ ποιήματος, μετὰ τῶν περιπετειῶν τοῦ δράματος, καὶ μετὰ πάντα ταῦτα ἀνάλαβε νὰ γράψῃς τί ἐστὶ μουσικὴ Προφήτου, τί ἐστὶ μελουργία Ροβέρτου. ὦ! τὸ ἐλπίζω θὰ εἰσέλθῃς εἰς χάος, ἀλλὰ χάος μαγευτικόν, θελγητρῶδες· θὰ ἐμμείνῃς ἐκεῖ ἐν τῷ κέντρῳ· πανταχοῦ θ' ἀκούῃς κηληθμοὺς τῶν ὠτων ἀρμονικὰς μελωδίας, συμφωνίας ἀγγέλων· θὰ πτερυγίζῃς εἰς οὐρανόν, θὰ ἐνοπτρίζῃσαι τὸ ἄπειρον, ἔση μέγας, θεῖος, ἄπειρος καὶ σὺ, θὰ αἰσθάνῃσαι ἑαυτὸν ἀφίγοντα τὸ γεηλὸν σαρκίον σου, φεύγοντα, ναὶ . . . φεύγοντα ἐπὶ πτερυγίων ἀνέμων, μετεωριζόμενον, βλέποντα αὐτὸν τὸν θεὸν σου . . . καὶ μετέπειτα, ἠδέως, ἀρμονικῶς, κατὰ βαθμίδας πίπτοντα καὶ πάλιν πλέοντα, ὡς ἐπὶ ἐνετικῆς χρυσοτεύκτου γόνδολας, ἐπὶ γαληνιαίας ἐπιφανείας μουσικῶν ἀρμονιῶν· ἰδοὺ νῦν θὰ ἐκφωνῇς ὁποῖον ὕψος! νῦν, ὁποῖα ἀρμονία! νῦν, ὁποῖον θέλητρον! νῦν, ὁποῖα αἰσθημάτων ἐκφρασις! νῦν, ὁποῖον μεγαλεῖον!

Καὶ ὅμως ἀμφιβάλλεις ὅτι αἱ ἐντυπώσεις ἔσονται ποικίλαι, ξένοι πάσης ἐνότητος, ὅτι οὐδαμῶς δυήσῃσαι ἵνα ἐν συνόλῳ συμπεριλάβῃς τὴν μουσικὴν τοῦ Μαγερβέερ, ὅτι οὐδέποτε θέλεις κατορθῶσαι νὰ εἴπῃς, ἡ μουσικὴ τοῦ Μαγερβέερ ἐν τῷ Προφήτῃ σημαίνει τοῦτο, ἢ ἐν τῇ Δινόρα σημαίνει ἐκεῖνο

Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Ἀμλέτω. Ὁ Ἀμλέτος εἶναι μέγα πολὺπλοκὸν ἀρχιτεκτονικὸν οἰκοδόμημα· εἰσέρχῃσαι, ἐκπληττεσαι πρὸ ταύτης τῆς σήλης, πρὸ ἐκείνου τοῦ γεισώματος, πρὸ τούτου τοῦ διαμερίσματος, πρὸ ἐκείνου τοῦ κηπαρίου· ἴσασαι ὅμως ἐν τῷ κέντρῳ· ρίπτεις βλέμμα τι πρὸς τὰ ἄνω· δεύτερον πρὸς τὰ κάτω, τρίτον πρὸς τὰ πέρα· θέλεις νὰ εἴπῃς τί ἐκφράζει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη ἐν συνόλῳ, ἀλλ' ἀδυνατεῖς, καὶ φεύγεις. Ὁ Ἀμλέτος εἶναι πολλαπλῆ τις ζωγραφία, ἧς τὸ μεγαλεῖον ἀδυνατεῖς νὰ συμπεριλάβῃς ἐν ἐνὶ καὶ μόνῳ βλέμματι καὶ εἴπῃς ἐν μιᾷ λέξει τί αὕτη ἐκφράζει.

Τοιοῦτος εἶναι ὁ Ἀμλέτος· ἐμελετήσαμεν τὰ ὠραιότερα αὐτοῦ μέρη· μετ' αὐτοῦ προέβημεν καὶ εἰς ἰδιαιτέρας μελέτας· ἀλλ' ἐφθημεν εἰς τὸ τέλος, θέλομεν νὰ εἴπωμεν τί ἐστὶν Ἀμλέτος διὰ μιᾶς λέξεως καὶ οὐδεμία ἄλλη ἐπὶ τῶν χειλέων ἡμῶν ἐξέρχεται λέξις ἢ ἡ λέξις· μυστήριον.

Ἀμλέτος ἐστὶ μυστήριον.

Γέλῃς, ἀναγνώστὰ μου;

Καὶ ὅμως τὸ μὲν μυστήριον ἐπὶ τοῦ Ἀμλέτου λεγόμενον εἶναι ἀλήθεια, πᾶσα δὲ ἄλλη κρίσις εἶναι ψεῦδος. Ὁ Ἀμλέτος περικλείει ἄπειρόν τι μεγαλεῖον, ὅπερ θνητοῦ φαντασία ἀδυνατεῖ νὰ συμπεριλάβῃ.

Καὶ ἀπατᾶται ὅστις τὸ τοιοῦτο νομίζει ἀτέλειαν. Οὐχί· ἡ ἀτέλεια αὕτη εἶναι ἡ πρώτη τῶν καλλονῶν του.

Τί προτιμᾷς, ἀναγνώστὰ μου; νὰ βλέπῃς ἐν μικρὸν ἀνθύλλιον, ὠραῖον τὴν ὄψιν, γλυκὺ εὐωδιάζον, καλλιτεχνικώτατον τὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖον ὅμως λέγεις ὅτι εἶναι ἀνθύλλιον, ἢ νὰ θαυμάζῃς τὸν ἑναστρὸν οὐρανόν, καὶ ν' ἀδυνατῇς νὰ συμπεριλάβῃς τὸ ἄπειρόν του καὶ νὰ θεᾷσαι αὐτὸν σκεπτικὸς, καὶ ὁπόταν ἔλθῃς εἰς τὸ κορύφωμα τῆς μαγείας σου νὰ λέγῃς: εἶναι μυστήριον; Νὰ βλέπῃς μίαν λίμνην, ἧς αἱ ὄχθαι δονακόχλοοι καὶ ἀνοστολόιστοι νὰ ᾄσιν, ἧς ἡ ἐπιφάνεια νὰ ᾄσῃ ἀργυροειδῆς, ἧς τὴν γαλήνην ἢ νῆσαι λευκοπτέρυγες νὰ ἀροτριῶσιν, ἢ γόνδολὰς τις ἐρασᾶς δύο περιηγοῦσα, ἢ ἐφ' ὕψηλοῦ τινος βράχου ἰστάμενος νὰ θεᾷσαι ἐν μέγα, ἐν ἄπειρον, ἐν λευκόν, ἀλλὰ ζοφειδῆς πέλαγος, ἄνευ ὀρίων, ἄνευ ὠρισμένου τινὸς μνημείου, τὸ ὁποῖον νὰ θαυμάζῃς καὶ ἐξυμνῶν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Δημιουργοῦ ν' ἀναφωνῇς: εἶναι μυστήριον!

ὦ! ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅπου ἡ φύσις πᾶσα εἶναι μυστηριώδης, ὅπου αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι μυστήριον—τί ὠραιότερον ἢ τί ὑψηλότερον ἢ τὸ ποιεῖν δρᾶμα, ὅπερ ἀναγινώσκων τις καὶ εἰς τὸ πέρασ ἀφικνούμενος ν' ἀναφωνῇ: εἶναι μυστήριον!

Σκια τοῦ Σαίξπηρ! ὅπου καὶ ἂν εἶ, ἐὰν ἀξιότις τοῦ πλανήτου ἡμῶν ἐνὸς βλέμματός σου, δέξαι τὴν εὐωδίαν ἐνὸς ἀνθους, διότι σὺ εἶς ἀνώτερος ἐπαίνων, ὅπερ σοὶ προσφέρει ἐκ τῆς βαρυσταίμονος ταύτης γῆς εἰς θνητὸς, σκώληξ μὲν ἀληθῆς πρὸ σοῦ ὢν, ἀλλὰ θαυμαστῆς σου μέγας, ἐὰν τὸ μεγαλεῖόν σου δὲν μοι ἐπιτρέπη ὅπως ἀποκληθῶ ἐραστής σου.

B. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ.

Ο ΛΕΙΠΟΤΑΚΤΗΣ.

ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΟΥ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΟΥΣ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ.

Κατὰ τὰ 1849, τριακονταετῆς μόλις καὶ ταγματάρχης ἀπλοῦς, ἤμην διοικητὴς τοῦ. . . συντάγματος τῶν δραγόνων, διότι ὁ συνταγματάρχης ἡμῶν μετὰ πολλῶν ἀξιωματικῶν εἶχε φονευθῆ κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἐπαναστάσεως μῆνας. Αἱ τάξεις τοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησίν μου σώματος εἶχον ἀραιωθῆ ἐκ τῶν μαχῶν ἐπαισθητῶς, ἀλλ' οἱ μένοντες στρατιῶται ἦσαν πιστοὶ καὶ ἀνδρείοτατοι, καὶ ἐφλέγοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐκδικήσωσι τοὺς φονευθέντας ἀδελφούς των.

Ἡ διήγησίς μου ἀρχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ μαρτίου καὶ ἀμέσως μετὰ δεινὴν ἦταν, ἣν παρὰ τὸν Theiss ὑπέστημεν. Ὁ ἀρχιστράτηγος πρίγκηψ Windischgrätz ὀπισθοχώρει ταχέως, ἐνῶ οἱ Οὔγγροι ὑπὸ τὸν Γαίργεϋ ἔσπευδον νὰ τὸν προφθάσουν. Οἱ στρατιῶται, εἰ καὶ ἀπνηδηκότες ὑπὸ τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τοῦ καμάτου, δὲν ἀπόλεσαν τὸ θάρρος, καὶ ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ὅσον τὸ δυνατόν ἐν τάξει.

Τὰ ὑπ' ἐμοῦ διοικούμενον σύνταγμα ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν μετὰ δύο λόχων σκαπανέων, οἵτινες ἐμελλον νὰ κατασκευάσωσι τὴν γέφυραν, ὅπως διαβῆ τὸ κατόπι ἐρχόμενον σῶμα. Μόλις δὲ εἶχομεν φθάσει εἰς τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθη, καὶ οἱ σκαπανεῖς ἤρξαντο τῆς ἐργασίας των, εἰς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ πρίγκηπος ἐλαύνων ἀπὸ ρυτῆρος ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ μοὶ ἐνεχείρισεν ἔγγραφον, δι' οὗ διετασσόμην ἀμέσως νὰ διαβῶ τὸν ποταμὸν, διότι σῶμα ἐχθρικὸν ἐν τῇ πόλει Σ. . . οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχτης σταθμεῦον ἤθελε παράσχει πράγματα εἰς τὸν στρατὸν, ἐμποδίζον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ ἕως οὗ ὁ Γαίργεϋ φθάσῃ· διὰ νὰ μὴ πέσωμεν λοιπὸν μεταξὺ δύο πυρῶν ὁ ἀρχιστράτηγος μὲ διέταττε νὰ διαβῶ τὸν ποταμὸν, νὰ κατασκοπεύσω τὴν πόλιν Σ. . . καὶ νὰ τὴν κυριεύσω, εἰ δυνατόν, πρὸ τῆς ἀφίξεώς του.

Ἄφεις λοιπὸν τοὺς σκαπανεῖς νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν κατασκευὴν τῆς γεφύρας, συνήθροισα τοὺς δραγόνους μου, καὶ, μὴ ὑπαρχούσης σχεδίας προχείρου, εἰσῆλθομεν εἰς τὸν ποταμὸν κολυμβώντων τῶν ἵππων. Δεκατρεῖς στρατιῶται παρασυρθέντες ὑπὸ τοῦ βέματος ἐπνίγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ σῶσι καὶ διάβροχοι ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ταύ-

τω ἡ νύξ ἐπῆλθεν. Ἀμέσως ἐπεμψα περιπολίαν πρὸς κατασκόπευσιν τῆς πόλεως, διώρισα προφυλακὰς ἐντὸς τοῦ δάσους καὶ ἐν γένει προητοιμάσθην ἐντελῶς, ὥστε νὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἐφόδου, ἂν τὸ ἐπέτρεπον αἱ εἰδήσεις τῶν κατασκόπων.

Μ' ὄλον ὅτι οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς μου ἄνδρες ἦσαν κατὰ πάντα τῆς ἐμπιστοσύνης μου ἄξιοι, εὐρίσκοντο ὅμως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινες Οὔγγροι, εἰς ὧν τὴν πίστιν δὲν ἔκρινον καλὸν πολὺ νὰ βασίζωμαι· εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δυσπιστία μου δὲν ἦν τόσῳ βάσιμος, διότι πάντες οὗτοι εἶχον πολεμῆσαι μέχρι τοῦδε γενναίως, καὶ οὐδὲ τὸ παραμικρὸν δυσαρσεκειᾶς σημεῖον ἐδείξαν, ἀλλ' ὅμως ἐπόμενος τῇ παροιμίᾳ «ὁ φυλάττων τὰ ἐνδύματα τοῦ ἔχει τὰ ἡμίση», ἤμην πολὺ προσεκτικὸς καὶ διέταξα, πρὸ πολλοῦ ἤδη, τοὺς ὑπαξιωματικούς νὰ ἐπιβλέπωσιν αὐτοὺς διηνεκῶς, καὶ νὰ μὴ τοὺς διορίζωσι φύλακας εἰς θέσεις ἐπικαίρους. Ἡ διαταγὴ ἐτηρήθη ἔκτοτε κατὰ γράμμα, ὥστε καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, νομίζων ὅτι πᾶσαι αἱ ἐν τῷ δάσει προφυλακαὶ εἶχον ἀνατεθῆ εἰς ἄνδρας ἐμπειστευμένους, ἤμην κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἡσυχος.

Περὶ τὴν 9ην μ. μ. ἐπέστρεψαν οἱ κατάσκοποι, φέροντες καὶ τινὰς χωρικοὺς, τοὺς ὁποίους συνέλαβον κόπτοντας ξύλα· δύο δὲ ὑπαξιωματικοὶ Βοεμοὶ, κάτοχοι τῆς Οὔγγρικῆς, ἐνδυθέντες τὰ φορέματα τῶν χωρικῶν εἰσέδυσαν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπανελθόντες ἀνεκοίνωσαν ὅτι χίλιοι περίπου ἔνοπλοι χωρικοὶ κατεῖχον τὴν πόλιν, καὶ ὅτι ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς πόλεως, τοῦλάχιστον ἐνωρὶς, δὲν ἦτο φρόνιμος, διότι καὶ οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ἐκ τῶν πέριξ ἠγρύπνουν περιπολοῦντες. Προσκαλέσας τοὺς ἀξιωματικούς συνεκρότησα συμβούλιον, ἐν ᾧ ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιπέσωμεν κατὰ τῆς πόλεως περὶ τὴν δωδεκάτην, ὅτε οἱ χωρικοὶ, ὡς οὐδένα προαισθανόμενοι κίνδυνον, ἤθελον παραδοθῆ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως. Μετὰ τοῦτο ἐχορήγησα εἰς τοὺς στρατιώτας δίωρον ἀνάπαυαν, διὰ νὰ δειπνήσωσι καὶ ν' ἀναπαυθῶσιν ὀλίγον· ἀμέσως δὲ οἱ μὲν ἤναψαν πυρὰς, οἱ δὲ ἠτοιμάζον τὸ δεῖπνον, ἄλλοι ἐπεριπαιούντο τοὺς ἵππους, καὶ ἄλλοι ἐξαπλωθέντες πρὸ τῶν πυρῶν ἀνεπαύοντο.

Οὐδέποτε εἶδον γραφικωτέραν σκηνὴν, ἥς παρίστα τὸ μικρὸν ἡμῶν στρατόπεδον. Ἐξηπλωμένος παρὰ τὴν πυρὰν ἐκάπνιζον τὸ σίγαρόν μου. Ἡ νύξ, εἰ καὶ ψυχρὰ, ἀσέληνος καὶ σκοτεινὴ, ἦν ὠραιότατη· οἱ ἀστέρες ἔλαμπον ὡς ἀδάμαντες ἀπὸ τοῦ στερεώματος ἀνηρημένοι. Ἐνώπιόν μου ὁ βαθυδίνης Theiss ἐκύλιε τὰ ψιθυρίζοντα κύματά του, μακρόθεν δὲ ἤκουον τοὺς κτύπους τοῦ πελέκεως μαρτυροῦντας ὅτι ἡ κατασκευὴ τῆς γεφύρας ἐπροχώρει. Οἱ πλείστοι τῶν στρατιωτῶν μου ἐρρόγγαζον περὶ ἐμὲ, βλέποντες ἴσως καθ' ὕπνου τὰ προσφιλῆ αὐτοῖς ὄντα· ἡ φλόξ τῶν πυρῶν κυμαινομένη ὑπὸ τῆς ἐσπερινῆς αὔρας μοὶ ἐδείκνυε τοὺς πλησίον

σκοπούς, οἷτινες, μὲ τὸ ξίφος ἀνὰ χεῖρας, ἴσταντο ἀκίνητοι, σκεπτόμενοι ἴσως ὅτι πιθανὸν αὐρίον νὰ μὴ ὑπάρχωσιν ἐν τῷ βίῳ.

Ἦτο περίπου 11 καὶ τέταρτον· βαθεῖα σιγή περὶ ἡμᾶς ἐπεκράτει· τὸ σίγαρον εἶχε πέσει ἀπὸ τὴν χεῖρά μου, τὰ ἀντικείμενα καθίσταντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀγανῆ, καὶ βαθμηδὸν μὲ κατελάμβανεν ὁ ὕπνος, ὅτε αἴφνης ἰσχυραὶ κραυγαί, τὸ γνωστὸν "Ε.ληεν τῶν Οὐγγρων, ἠκούσθη ἐντὸς τοῦ δάσους. Ἀπαντες ἐγερθέντες μετὰ σπουδῆς ὤρμησαν πρὸς τοὺς ἵππους, ἀλλὰ μόλις τὸ ἐν τρίτον τῶν στρατιωτῶν κατώρθωσαν νὰ ἱππεύσουν, καὶ οἱ ἐχθροὶ ἐφόρμων. Ἐκ τριῶν τοῦ δάσους μερῶν μέλανες ὄγκοι φανέντες ἐπέπιπτον μετὰ κραυγῶν κατὰ τῶν πλησιεστέρων στρατιωτῶν καὶ ἤρξαντο τοῦ ἔργου τοῦ θανάτου. Οἱ δραγόνι μου, μ' ὄλον τὸ αἰφνίδιον τῆς προσβολῆς, δὲν ἐταράχθησαν οὐδὲως· ὅσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἱππεύσωσι σχηματίζαντες οὐλαμοὺς ἀνίσταντο κατὰ τῶν ἐφορμώντων, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ συναθροίσαντες τοὺς ἵππους ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς διεσκόρπισαν ἐντὸς ὀλίγου. Ἡ πρόσκαιρος τῶν χωρικῶν ὁρμὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν τάξιν καὶ οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἠναγκάσθησαν ἀφήσαντες τοὺς ἡμίσεις ἐξ αὐτῶν νεκροὺς ἢ τραυματίας ν' ἀποσυρθῶσι μετὰ τάχους.

Οἱ στρατιῶται μένεα πνέοντες ἤθελον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν καταδίωξιν, ἀλλ' ἐγὼ μὴ θέλων νὰ ἐκτεθῶμεν πρὶν ἢ γνωρίσωμεν καλῶς τοὺς πολεμίους διέταξα ὑποχώρησιν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπληροφόρηθην παρὰ τινος πληγωμένου Οὐγγρου ὅτι οἱ ἐπιτεθέντες καθ' ἡμῶν ἦσαν οἱ ἐν Σ. . . χωρικοὶ, οἷτινες μαθόντες τὴν παρουσίαν ἡμῶν, πόθεν δὲν ἐγνώριζεν ἢ δὲν ἤθελε νὰ εἶπη, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιπέσωσι καθ' ἡμῶν, κοιμωμένων, καὶ νὰ μᾶς καταστρέψωσιν ἐξ ὀλοκλήρου.

Μὴ ὑπαρχούσης ἤδη ἀποχρώσεως αἰτίας πρὸς περαιτέρω ἀναβολὴν τῆς ἐφόδου, ὡς ἐξησθεμισμένων τῶν ἐχθρῶν, διέταξα νὰ προχωρήσῃ τὸ σύνταγμα ἀμέσως, καθ' ὅδον δὲ ἔμαθον ὅτι καὶ αἱ ἀπώλειαι ἡμῶν δὲν ἦσαν ὀλίγαι· ὀγδοήκοντα στρατιῶται ἦσαν ἀνίκανοι πρὸς μάχην. Ἀνεξήγητον ὅμως μοι ἦτο ὅλως τὸ αἰφνίδιον τῆν προσβολῆς, διότι ὡς ἀνωτέρω ἐμνήσθην, μόνον διὰ τῆς κραυγῆς τῶν ἐχθρῶν ἠσθάνθημεν τὴν προσέγγισίν των. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἐν τῷ δάσει προσκόπων εἶχε πυροβολήσει ἢ δώσει ἄλλως τὸ σημεῖον τοῦ κινδύνου· τί ἄλλο ἔπρεπε νὰ ὑποθῶσω ἢ προδοσίαν; Ἡ αἰτία τῆς σιωπῆς τῶν δύο πρὸς τὸ μέρος τοῦ ποταμοῦ σκοπῶν ἐφανερῶθη ἀμέσως· ἀμφότεροι ἦσαν νεκροὶ, φονευθέντες βεβαίως ἐξ ἀπροόπτου ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων· ἀλλ' ὁ τρίτος, ὅστις εἶχε τεθῆ μόλις εἰς βολὴν πυροβόλου ἀπὸ τῆς πόλεως, ποῦ ἦτο; εὔρομεν τὸν ἵππον του δεδεμένον εἰς δένδρον, καὶ τὰ πιστόλια πλήρη ἐντὸς τῆς ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου θέσεώς των, ἀλλ' αὐτὸς ἔλειπεν, ἄρα εἶχε λειποτακτήσει, καὶ εἰς τὴν αἰσχροὴν προδο-

σίαν αὐτοῦ ἐχρεωστοῦμεν τὴν καθ' ἡμῶν ἐπίθεσιν τῶν πολεμίων. Ἐξετάσας τοὺς ὑπαξιωματικούς ἔμαθον ὅτι ὁ λειποτακτής ἦν ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς δὲν ἐνεπιστευόμην, ὁ Οὐγγρος Μιχαὴλ Σκελαδῦ, γενναῖος καὶ εὐπειθέστατος στρατιώτης, τρία ἔτη ὑπηρετῶν, καὶ οὐδέποτε οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀποστάτας ὁμοεθνεῖς του δείξας· καὶ ὅμως διατὶ ἐλειποτακτήσεν; Ὁ καιρὸς δὲν ἦτο ἀρμόδιος πρὸς περαιτέρω περὶ τῆς λειποταξίας τοῦ Σκελαδῦ ἐρεύνας, διότι ἤμεθα ἤδη ἐκτὸς τοῦ δάσους καὶ ἐβλέπομεν ὀλίγον ἀφ' ἡμῶν κατ' εὐθείαν ἀπέχουσαν τὴν πόλιν Σ. . . .

Οἱ ἡμίσεις ἐκ τῶν στρατιωτῶν διετάχθησαν νὰ ἐφορμήσωσιν ἀμέσως, οἱ δὲ λοιποὶ περιελθόντες τὴν πόλιν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὸ ἀντίθετον μέρος διὰ νὰ περικυκλώσωμεν τοὺς ἐχθρούς. Τὸ ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς πόλεως ὁδῷ ἐξ ἀμαξῶν καὶ πίθων ὁδόφραγμα ἐκυριεύθη εὐκόλως ὑπὸ τῶν παρωργισμένων δραγόνων· οἱ χωρικοὶ ἐμάχοντο ἀπελπιστικῶς, ἀλλ' ἦσαν ὀλίγοι, καὶ, ἅμα τοῖς ἐπετέθησαν ἐκ τῶν ὀπισθεν οἱ ἡμέτεροι, διεσκορπίσθησαν ταχέως, ὥστε ἡ πόλις ἐκυριεύθη. Ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶ βίαν σχεδὸν διὰ νὰ ἐμποδίσω τοὺς δραγόνους μου ἀπὸ τοῦ νὰ θέσωσι πῦρ εἰς τὰς οἰκίας, ἀλλὰ τὴν λεηλασίαν, δυστυχῶς, ἐναντίον ὅλων μου τῶν προσπαθειῶν δὲν ἠδυνήθην νὰ προλάβω. Μετὰ μίαν περίπου ὥραν διέταξα νὰ σαλπίσῃ τὸ προσκλητήριο ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς πόλεως πλατείᾳ· οἱ στρατιῶται ἤρχοντο βαθμηδὸν φέροντες λάφυρα καὶ αἰχμαλώτους. Καθ' ἣν ὥραν ἀνεγίνωσκον οἱ ἐπιλοχίαι τοὺς καταλόγους, ἐθέσαμεν φῶτα εἰς τὰ παράθυρα τῶν παρὰ τὴν πλατεῖαν οἰκιῶν καὶ ἀνηρτήσαμεν ἀφ' ὑψηλῶν δοκῶν φανούς διὰ νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ νέας ἐκ μέρους τῶν χωρικῶν ἐπιθέσεις.

Φωτισθείσης τῆς πλατείας, τὰ βλέμματά μου ἔπεσον ἐπὶ μεγάλου λιθίνου οἴκου, τοῦ ὁποίου αἱ θύραι ἦσαν κατάκλειστοι καὶ τὰ παράθυρα σκοτεινὰ, ὥστε κατ' ἀρχὰς τὸν ἐξέλαθον ὡς ἀκατοίχητον· οἱ στρατιῶται βλέποντες ὅτι μετ' ἐπανειλημμένας κρούσεις τῆς θύρας οὐδεὶς ἤρχετο ν' ἀνοίξῃ, προσεπάθησαν νὰ τὴν βιάσωσιν, ἀλλ' εἰς μάτην· ἐνῶ δὲ ἠτοιμαζόμην νὰ τοὺς διατάξω νὰ παύσουν, ὑπαξιωματικὸς πλησιάζας με μοι ἀνεκοίνωσεν, ὅτι, ὡς παρ' αἰχμαλώτου ἐπληροφόρηθην, ὁ οἶκος ἐκεῖνος ἀνήκεν εἰς τινὰ Γρηγόριον Σκελαδῦ, ὅστις ἐψυχορράγει ἐκεῖνην τὴν ἐσπέραν. Τὸ ὄνομα Σκελαδῦ μοι ἐνέβαλεν ὑπονοίας, καὶ εἶπον τῷ ὑπαξιωματικῷ νὰ φέρῃ τὸν αἰχμαλώτον, ὅστις τῷ εἶχε δώσει τὰς περὶ τοῦ οἴκου καὶ τοῦ κτήτορος αὐτοῦ πληροφορίας. Ἐμαθον δὲ παρ' αὐτοῦ ὅτι ὁ Γρηγόριος Σκελαδῦ εἶχεν υἱὸν ἐν τῷ Αὐστριακῷ στρατῷ, ἐν τίνι σώματι ἢ συντάγματι ὅμως ἠγνοεῖ, καὶ ἐβεβαιώθην σχεδὸν ὅτι ὁ λειποτακτής κατέφυγεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του.

Τῇ βοηθείᾳ σάκκου πυρίτιδος ἡ θύρα ἠνεώχθη καὶ ὁ ἀνθυπὶλάρχος Κ... εἰσῆλθε μετὰ τινων στρατιωτῶν διὰ νὰ ἐρευνήσῃ περὶ τοῦ λειποτάκτου, ἀλλ' ἀνάγκη πολλῆς ἐρεύνης δὲν ὑπῆρχεν· ἐν τινι ὀπισθίῳ τοῦ ἰσογείου δωματίῳ ἦτο συνηθροισμένη ὅλη ἡ οἰκογένεια· ἐπὶ τῆς κλίνης ἔκειτο νεκρὸς ὁ Γρηγόριος Σκελαδῦ, καὶ παρ' αὐτὴν ἰστάμεναι ἔκλαιον τρεῖς γυναῖκες καὶ μετὰ αὐτῶν ὁ ἡμέτερος λειποτάκτης.

Ὁ ἐκ τῆς εἰσόδου τῶν στρατιωτῶν θόρυβος ἀπέσπασε τοὺς ἐν τῷ δωματίῳ ἀπὸ τοῦ ληθάργου, εἰς δὲν ἦσαν βυθισμένοι· αἱ γυναῖκες ῥιφθεῖσαι ἐπὶ τοῦ Μιχαήλ τὸν παρεκάλουν νὰ φύγῃ, οὗτος δὲ τρέξας πρὸς τὸ παράθυρον, τὸ ἦνοιξε καὶ ἐπήδησεν ἔξω πρὶν ἢ οἱ στρατιῶται προφθάσωσι ν' ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν γυναικῶν τὰς χεῖρας· εἰς ὅμως, διαφυγὼν, ὤρμησε κατόπιν του, τὸν συνέλαβε, καὶ τὸν ἐπανάφερον ἐν τῷ δωματίῳ· «Ἀπαγάγετέ τον πρὸς τὸν διοικητὴν, ἔκραξεν ὁ ἀξιωματικὸς, ἡ ὑπόθεσις του εἶναι ἀπλουστάτη... δέκα βήματα καὶ ἕξ σφαῖραι διὰ τὸν λειποτάκτην.»

«ὦ κύριε! λυπήσου τὸν υἱόν μου, ἀνέκραξεν ἡ πρεσβυτέρα τῶν γυναικῶν, καὶ ἔπεσε πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἀνθυπὶλάρχου· μὴ φονεύσῃς τὸν υἱόν μου... λυπήσου τον!.. δὲν ἐλειποτάκτησε, κύριε, ὁ Μιχαήλ μου, ὅχι· ὁ υἱός μου δὲν εἶναι λειποτάκτης... ἦλθε κατὰ παράκλησιν ἡμῶν διὰ νὰ λάβῃ τὴν τελευταίαν εὐχὴν τοῦ ἀποθνήσκοντος πατρὸς του. Σὲ ὀρκίζω εἰς τὴν νεότητά σου, κύριε, μὴ φονεύσῃς τὸν υἱόν μου!»

Αἱ δύο ἄλλαι γυναῖκες, μελανόφθαλμοι ὠραῖαι νεάνιδες, ὧν ἡ μία ἀδελφὴ τοῦ Μιχαήλ, ἡ δ' ἑτέρα μνηστὴ τοῦ, μιμηθεῖσαι τὸ παράδειγμα τῆς μητρὸς, ἐγονυπέτησαν πρὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ καὶ τὸν παρεκάλουν. Μόνος ὁ Μιχαήλ σκυθρωπάζων ἐσιώπα.

«Ὀὐμ! πολὺ πιθανὴ εἶναι ἡ ἱστορία σας, κυρίαί, ἀπήντησεν ὁ ἀνθυπὶλάρχος, ἀλλὰ τί νὰ σᾶς κάμω; καὶ ἂν ὅλα ὅσα μοὶ λέγετε ἦσαν ἀληθινὰ, πάλιν δὲν ἠδυνάμην νὰ τὸν σώσω· εἶναι λειποτάκτης, ἀρκεῖ τοῦτο. Τόπον λοιπὸν, κυρίαί, τόπον... ἐμπρὸς, στρατιῶται.» Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἀξιωματικὸς, ὤθησε σφοδρῶς τὴν μνηστὴν τοῦ λειποτάκτου, ἥτις πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπληρώθη εἰς τὸ στόμα· τὸ αἷμα ῥέον ἐκηλίδωσε τὸ λευκὸν φόρεμα τῆς κορασίδος. Ὁ Μιχαήλ βλέπων τὸ αἷμα τῆς μνηστῆς του ἔγινεν ἐξαλλος, καὶ ὀρμήσας κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ πρὶν ἢ οἱ παριστάμενοι ἐννοήσωσι καλῶς τὰ συμβάντα, τοῦ ἀφῆρσε τὴν σπάθην, καὶ δι' αὐτῆς κτυπήσας αὐτὸν τὸν ἔρριψεν αἱματόφυρτον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀλλ' ἐν ἀκαρεῖ ἀφωπλίσθη, ἐδέθη καὶ ἀπήχθη, καθ' ἣν στιγμὴν ἐγὼ ἀκούων τὰς κραυγὰς τῶν γυναικῶν καὶ βλέπων τὴν ἀργοπορίαν, ἠτοίμαζόμην νὰ στείλω καὶ ἄλλους στρατιώτας εἰς τὸν οἶκον. Οἱ δραγόνιοι, βλέποντες τὸν ἀξιωματικὸν πληγωμένον καὶ ὑπὸ τεσσάρων βασταζόμενον,

μικροῦ ἐδέησε νὰ ῥιφθῶσι κατὰ τοῦ δυστυχοῦς Μιχαήλ καὶ νὰ τὸν διαμελίσωσιν ἐνώπιόν μου.

Μ' ὄλον ὅτι ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν μου νὰ διατάξω νὰ τὸν τουφεκίσωσιν ἀμέσως, ἠθέλησα ν' ἀκούσω τί εἶχε ν' ἀπολογηθῇ ὁ δυστυχὴς ἐκεῖνος νέος εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας. Συγκαλέσας λοιπὸν τοὺς ἀξιωματικούς συνεκρότησα στρατοδικεῖον καὶ ἔφερα τὸν Σκελαδῦ περιεργος τί θ' ἀπελογεῖτο. Αἱ κατηγορίαι ἦσαν δειναί· κατηγορήθη ὡς ἐγκαταλιπὼν πρὸ τῶν ἐχθρῶν τὴν θέσιν, ἥτις τῷ ἐνεπιστεύθη, ὅτι ἐνεκα τῆς προδοσίας ἡ τοῦλάχιστον τῆς ἀμελείας αὐτοῦ ἐγένετο αἴτιος μεγάλης τῶν συστρατιωτῶν του βλάβης, ὅτι ἀνακαλυφθεὶς προσεπάθησε νὰ δραπετεῦσῃ, καὶ ὅτι ἐπλήγωσε καιρίως τὸν ἀξιωματικὸν του. Τὸ δικαστήριον ἀπεφάνθη ὁμοφώνως ὅτι ἦτον ἔνοχος εἰς ὅλας τὰς κατηγορίας, καὶ ἡ ἀπόφασις βεβαίως θὰ ἦτο «θάνατος».

Πρὶν ἢ ὡς πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἐκφωνήσω τὴν ἀπόφασιν, προσεκάλεσα τὸν ὑπόδικον νὰ εἴπῃ πᾶν ὅ,τι πρὸς δικαιολόγησιν του εἶχε· Καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς δίκης του ἦτον ὡς ἀναίσθητος, μετὰ δὲ τὴν πρόσκλησίν μου συνελθὼν ἤρξατο ν' ἀπολογῆται· οἱ λόγοι του μένουσιν ἀκόμη εἰς τὰς ἀκοάς μου ἔναυλοι, διότι ἀπὸ ἀπλοῦν στρατιώτην, υἱὸν χωρικῶν, τοιούτους λόγους δὲν ἐπερίμενον ν' ἀκούσω.

«Γνωρίζω, εἶπεν, ὅτι πάντα εἶναι μάταια, ὅτι καὶ ἂν εἴπω πρὸς ἀπολογίαν μου εἶναι περιττὸν, διότι πάντα τὰ φαινόμενα μὲ καταδικάζουν· θέλω τουφεκισθῆ ὡς δειλὸς καὶ προδότης ἐγὼ, ὅστις καὶ τὴν τελευταίαν μου βράνιδα θὰ ἔχουν διὰ νὰ σώσω ἕνα ἐκ τῶν μελλόντων νὰ μὲ τουφεκίσωσι. Τὸν θάνατον δὲν τὸν φοβοῦμαι, διότι πολλάκις τὸν εἶδον κατὰ πρόσωπον, ἀλλὰ φροῖττω ἀναλογιζόμενος ὅτι ἐκεῖνοι μεθ' ὧν ἐπὶ τρία ἔτη συνέζησα ὡς ἀδελφός, μεθ' ὧν ὑπέστην τόσους κινδύνους, θέλουσι μὲ καταρᾶσθαι ὅτε πλέον δὲν θὰ ὑπάρχω. Εἶναι τρομερὸν, κύριοι ἀξιωματικοί, ν' ἀποθνήσκῃ ἄνθρωπος μὲ τοιαύτας ιδέας, καὶ πρὸ πάντων ἐγὼ, ὅστις μὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς μου εἶμαι ἀθῶος εἰς πάσας τὰς κατηγορίας ἐκτὸς τῆς τελευταίας· εἰς ταύτην εἶμαι ἔνοχος, τὸ ὁμολογῶ· κατηγοροῦμαι ὅτι ἐπλήγωσα τὸν ἀξιωματικὸν μου, δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, ἀλλὰ σᾶς ἐρωτῶ, κύριοι, τί ἤθελε πράξει ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἂν ἐβλεπε τὴν μνηστὴν του προσβαλλομένην οὕτως, ὡς ἐγὼ εἶδον τὴν ἰδικὴν μου; Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ κύριον τῆς κατηγορίας μου μέρος· τὸ κυριώτατον εἶναι ὅτι ὦν σκοπὸς ἐγκατέλιπον τὴν θέσιν μου καὶ ἐπρόδωκα τοὺς ἀδελφούς μου· περὶ τούτων σᾶς παρακαλῶ ὅπως μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ εἴπω ὀλίγας λέξεις. Ὅτε ἐτέθην ὑπὸ τοῦ ὑποδεκανέως ὡς πρόσκοπος εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δάσους, ἀφίππευσα, ἔδεσα τὸν ἵππον μου εἰς τι δένδρον, καὶ διὰ νὰ θερμανθῶ ἐπεριπάτην ἄνω καὶ κάτω, βλέπων πάντοτε πρὸς

τὴν πόλιν, ἐν ἣ τὰ φῶτα βαθμηδὸν ἐσβύνοντο καὶ παντελῆς ἡρεμία ἐπεκράτει. Ἐσκεπτόμην δὲ ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πόλεως ἤθελεν εἶσθαι εὐκολώτερα παρ' ὅσον ἠλπίζομεν, οὐδ' ἐσυλλογίσθη καὶ ὅτι δυνατὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ νὰ εὐρίσκωνται ἄνθρωποι, δι' οὓς ἐγὼ ἐνδιεφερόμην, διότι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πολέμου οὐδεμίαν παρὰ τῶν συγγενῶν μου ἔλαβον εἶδησιν, ὥστε οὐδέποτε ὑπωπτευόμην ὅτι οἱ γονεῖς μου ἦσαν ἐνταῦθα. Μόλις εἶχε παρέλθει μία ὥρα, ἀφ' ὅτου διωρίσθη πρόσκοπος, ὅτε αἴφνης ἤκουσα θόρυβόν τινα ἐντὸς τοῦ δάσους· κρυφθεὶς ὀπισθεν δένδρου παρετήρουν πρὸς τὸ μέρος ὅθεν ἤρχετο ὁ θόρυβος· μετὰ δύο ἢ τρία λεπτά εἶδον προβαίνουσαν γυναῖκα, τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον δὲν ἠδυνάμην νὰ διακρίνω διότι ἐφόρει καλύπτραν· ἡ γυνὴ ἐβάδιζε δρομαίως πρὸς τὴν πόλιν· τὴν ἔκραζα νὰ σταθῆ, προσθεὶς ὅτι ἐναντίῃ περιπτώσει θὰ ἐπυροδόλουν· πλησιάζας ἠτοιμαζόμην νὰ τὴν ἐρωτήσω τί ἐζήτηε τοιαύτην ὥραν ἐν τῷ δάσει καὶ νὰ τῇ εἶπω ὅτι ἦτον αἰχμάλωτός μου, ὅτε αὐτὴ ἀνακράζασα ἐβρίφη εἰς τὰς ἀγκάλας μου προφέρουσα τὸ ὄνομά μου. Τότε δὲ κατὰ πρόωτον, κύριοι ἀξιωματικοί, ἐνόησα ὅτι ἦτον ἡ μνηστὴ μου Καρολίνα Καρόβυ, μεθ' ἧς πρὶν καταταχθῶ εἰς τὸν στρατὸν ἤμην μεμνηστευμένος. Μοὶ διηγήθη δὲ ὅτι ὁ πατήρ μου μετέβη μετὰ τῆς οικογενείας μου πρὸ ἐνὸς ἔτους εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὅτι τὴν ἄσθενεϊ βραδέως· ἕνεκα δὲ τῆς ἀσθενείας τοῦ πατρὸς μου τὴν ἐπεμψεν ἡ μήτηρ μου εἰς τὴν πόλιν Π. . . διὰ νὰ προσκαλέσῃ τὸν ἐκεῖ περιφνημὸν ἰατρὸν, φθάσασα δὲ ἐκεῖ ἔμαθεν ὅτι ὁ ἰατρὸς ἐφονεύθη πρὸ ἡμερῶν ὑπὸ τῶν Κροάτων καὶ ἡ οἰκία του ἐλαφυραγωγήθη, καὶ τελευταῖον ὅτι ἐπέστρεφεν ἐκείθεν ὅτε διετάχθη παρ' ἐμοῦ νὰ μὴ προχωρήσῃ.

» Ἐνοεῖτε, κύριοι ἀξιωματικοί, ἐξηκολούθησεν ὁ δυστυχὴς Μιχαὴλ, πρόσθιν λύπην μοὶ ἐπροξένησαν αἱ εἰδήσεις αὗται· ἀνελογιζόμην τὸν πατέρα μου ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου, καὶ τὴν μητέρα μου, τὴν ἀδελφὴν καὶ τὴν μνηστὴν μου, τί θὰ ἔπασχον αἱ δυσυχεῖς ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, εὐρισκόμεναι ἐντὸς πόλεως, καθ' ἧς ἐμελετᾶτο ἔφοδος. Ὅλίγον ἔλειψε νὰ παραφρονήσω. Ἡ μνηστὴ μου μὲ παρεκάλει νὰ ὑπάγω μετ' αὐτῆς διὰ νὰ ἴδω διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν πατέρα μου καὶ νὰ κλείσω τοὺς ὀφθαλμούς του· τῇ ἀπεκρίθη ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, ἀλλ' αὐτὴ ἐπέμενε, λέγουσα ὅτι ἠδυνάμην ταχέως νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν θέσιν μου καὶ πρὶν ἡ ἀπουσία γνωσθῆ. Τέλος ἤρχισα καὶ ὁ ἴδιος νὰ πείθωμαι, σκεπτόμενος ὅτι δυνατὸν νὰ εἰσέλθω ἀπαρατήρητος εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτι ἂν βραδύνω οἱ συστρατιῶταί μου θὰ νομίσωσιν ὅτι ἀνεμίσθη μετὰ τοῦ πλήθους ἐν καιρῷ τῆς ἐφόδου, καὶ τοιοῦτοτρόπως θὰ ἠδυνάμην νὰ προφυλάξω τὰς γυναῖκας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Τοιαῦτα σκεπτόμενος καὶ ὀμιλῶν μετὰ τῆς μνηστῆς μου ἐπλησιάζον βαθμηδὸν, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοῶ, εἰς τὴν

πόλιν, λησμονῶν ὅτι ἄφησα δεδεμένον τὸν ἵππον μου, τὸν ὁποῖον ἂν εὐρίσκον, θὰ μὲ ἐξελάμβανον ὡς λειποτάκτην. Συγκάτενευσα λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσω τὴν μνηστὴν μου, ἧτις μάλιστα μὲ διεβεβαίω ὅτι ἡ ἀπουσία μου μόλις ἡμίσειαν ὥραν ἤθελε διαρκέσει. Ἐν τῇ πόλει ἐπεκράτει σιωπὴ, τὰ φῶτα ἦσαν ἐσβεσμένα, εἰς τὰς ὁδοὺς δὲν ἐφαίνετο ψυχὴ, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐφθάσαμεν ἀπαρατήρητοι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς μου. Ὡς ἔμαθον οἱ ἐν τῇ πόλει ὅτι τὸ σύνταγμα μας ἦτον ἐντὸς τοῦ δάσους ἀγνωστος ὡς ἡ μήτηρ μου εἶναι εἰς θέσιν νὰ σᾶς πληροφορήσῃ περὶ τούτου. Ὁ πατήρ μου ἐκράτει τὴν χειρὰ μου ἐντὸς τῶν ἰδικῶν του, καὶ δὲν ἤθελε νὰ μὲ ἀφήσῃ ἕως οὗ ἐξέψυξε· μάλιστα ἔκλεισα τοὺς ὀφθαλμούς του, ἤκουσα τοὺς πυροβολισμούς καὶ ἐνόησα ὅτι τὸ σύνταγμα μας ἐκυρίευσε τὴν πόλιν· μετ' ὀλίγον εἰσῆλθεν ὁ ἀνθυπὶλαρχος, καὶ τὰ λοιπὰ γνωρίζετε τίνι τρόπῳ συνέβησαν.»

Περὶ ἑργος μᾶλλον νὰ μάθω ἂν ὁ Μιχαὴλ ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν παρὰ ἐλπίζων ὅτι ἠδύνατο νὰ μετριασθῆ ἡ ποινὴ του, προσεκάλεσα τὴν μητέρα του καὶ τὴν παρεκάλεσα νὰ μοὶ εἶπῃ ἂν ἐγνώριζε πῶς ἔμαθον οἱ ἐν τῇ πόλει ὅτι ἡμεῖς κατείχομεν τὸ δάσος· ἐκ τῶν ἀπαντήσεων δ' αὐτῆς ἐξήγαγον ὅτι γείτων, εὐρισκόμενος, καθ' ἣν στιγμὴν εἰσῆλθεν ὁ Μιχαὴλ, ἐν τῷ δωματίῳ, τὸ ἔμαθε καὶ ἔως τὸ ἐκοινοποίησεν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει. Οἱ λόγοι τοῦ Μιχαὴλ ἦσαν πάντες ἀληθεῖς, ὥστε δὲν ἦτο προδότης, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐγκατάλειψις τῆς θέσεως ὁμολογήθη παρ' αὐτοῦ καὶ ἡ καθ' ἡμῶν ἐπίθεσις ἦτο συνέπεια ταύτης· ἐκτὸς τούτου ἐπλήγωσεν ἀξιωματικόν, καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, καίπερ ἐν βρασμῷ ψυχῆς διαπραχθὲν, οὐδέποτε τὸ συγχωρεῖ ὁ στρατιωτικὸς νόμος. Καίπερ αἰσθανόμενος ζωηρὰν συμπάθειαν διὰ τὸν δυστυχῆ, δὲν ἠδυνάμην νὰ τὸν βοηθήσω χωρὶς νὰ παραβῶ ῥητοὺς νόμους, καὶ διὰ ταῦτα μετὰ βαθυτάτης θλίψεως ἀπήγγειλα τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, ἐμεσίτευσά δὲ παρὰ τοῖς δικασταῖς ὅπως τῷ δοθῆ ἡ χάρις νὰ μείνῃ μίαν ὥραν ἐν τῇ ζωῇ διὰ ν' ἀποχαιρέτισῃ τοὺς συγγενεῖς, καὶ παρασκευασθῆ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀποδηρίαν.

Ὅπως προληφθῆ πᾶσα ἀποδράσεως ἀπόπειρα, διέταξα νὰ τὸν κλείσωσιν ἐντὸς σταύλου παρὰ τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς του καὶ νὰ θέσωσι σκοποὺς εἰς τὴν θύραν. Ἡ μήτηρ, ἡ μνηστὴ καὶ ἡ ἀδελφὴ του, οὔτινες, ἀφ' οὗ παρῆλθεν ἡ πρώτη ἐντύπωσις, συνῆλθον καὶ ὑπέμενον τὸ ἐπικείμενον δεινὸν μετὰ παραδειγματικῆς καρτερίας, εἰσῆχθησαν παρ' αὐτῶν ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, ἀφ' οὗ δὲ τὸν ἀπεχαιρέτισαν ἐπεμψα ἱερέα αἰχμάλωτον διὰ νὰ τῷ δώσῃ τὰς τελευταίας τῆς θρησκείας παρηγορίας, καὶ τὸν ὀδηγήσῃ κατόπιν εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης.

Ἀκριβῶς μετὰ παρέλευσιν τῆς ὀρισμένης ὥρας ὁ ἱερεὺς ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ μὲ παρεκάλει ἐκ μέρους τοῦ καταδίκου ὅπως ἐπιτρέψω νὰ εἰσέλθῃ ἡ

μνηστή ἀπαξ ἔτι παρ' αὐτῶ διὰ νὰ τῇ δώσῃ σπουδαίαν καὶ τελευταίαν παραγγελίαν. Συμπαθῶν πρὸς τὸν δυστυχῆ καὶ μὴ θέλων νὰ τὸν στερήσῃ τῆς τελευταίας τοῦ ἐπιθυμίας συγκατένευσα, ὁ δὲ ἱερεὺς συνώδευσε τὴν κόρην μέχρι τῆς θύρας τοῦ σταύλου· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὥρα παρήρχετο καὶ ἡ μνηστή δὲν ἐξήρχετο, ἠναγκάσθη νὰ εἰσέλθῃ ὅπως, κατὰ τὸ λέγειν του, συντομέυσῃ τὴν σκηνὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ἀμέσως ὅμως ἦλθε πάλιν πρὸς ἐμὲ καὶ κλαίων μοι εἶπεν. «Οἱ δυστυχεῖς! πόσον σκληρὸς εἶναι ὁ ἀποχωρισμός! Σὰς παρακαλῶ, κύριε ταγματάρχα, χαρίσατέ τους ὀλίγα λεπτά ἀκόμη· ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὴν δυστυχῆ μητέρα του διὰ νὰ τὴν παρηγορήσω.»

Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἱερεὺς ἀπεμακρύνθη. Ἐν τέταρτον παρῆλθε καὶ ἡ κόρη δὲν ἐφαίνετο. Περισσότερον δὲν ἠδυνάμεθα νὰ περιμένωμεν, ὅθεν διέταξα λοχίαν τινὰ παραλαβὼν δέκα ἀνδρας νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἐξαγάγῃ τὸν κατάδικον, ἀλλὰ μόλις εἰσῆλθον ἠκούσθησαν ἐντὸς τοῦ σταύλου φωναὶ, ὁ δὲ λοχίας ὤρμησεν ἔξω κράζων «Προδοσία! προδοσία, κύριε διοικητά! Ὁ Σκελαδὺ ἔφυγε, καὶ ἡ κόρη δὲν εἶναι μέσα.»

«Ἐφυγεν; ἠρώτησα, ἀδύνατον! Περικυκλώσατε τὸν σταῦλον καὶ φέρετε τὸν ἱερέα.»

Εἰσῆλθομεν εἰς τὸν σταῦλον, ἠρευνήσαμεν πανταχοῦ, ἀλλ' εἰς μάτην ὁ κατάδικος καὶ ἡ κόρη δὲν εὕρισκοντο, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ μυστικὸν τρόπον ἀνεληφθήσαν ἡ ἀδελφῆ, ὁ ἱερεὺς καὶ ἡ μήτηρ· ἀμφιβολία δὲν ὑπῆρχεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦν προμελετημένον, καὶ ὅτι ὁ κατάδικος ἐδραπέτευσε τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἱερέως· τότε δὲ ἐνόησα διατί αἱ γυναῖκες ἐφάνιντο τόσῳ ἀπαθεῖς καὶ ὁ ἱερεὺς ἐζήτει προθεσμίας.

Καίτοι ὀργισθεὶς διὰ τὴν ἀπάτην, δὲν ἔλυπῆθην διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Μιχαήλ, διότι ἤμην βέβαιος ὅτι ἦτον ἀθῶος· ἐπεθύμουν ὅμως πολὺ νὰ ἐξακριβώσω τῆς φυγῆς τὸν τρόπον, ἀλλ' ὁ καιρὸς δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ τοιαύτας ἐρεῦνας, διότι μετ' ὀλίγον ἐμάθομεν ὅτι ὁ πρίγκηψ Windishgratz διαβάς τὸν ποταμὸν ἐπλησίαζε πρὸς τὴν πόλιν· διέταξα λοιπὸν ἀναχώρησιν, καὶ τὸ σύνταγμα ἡμῶν ἔλαβε πάλιν τὴν θέσιν του ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ὑποχωρούντων στρατευμάτων.

Κατὰ τὰ 1855, ὅτε πρὸ πολλοῦ εἶχον λησμονήσει καὶ τὸν Σκελαδὺ καὶ τὴν φυγὴν του, ἤμην πάλιν μετὰ τοῦ συντάγματος εἰς ἐκστρατείαν, ἀλλ' οὐχὶ τόσον ἐπικίνδυνον ὅσον ἡ τῶν 1849. Τὸ ὑπὸ τὴν διοίκησίν μου σύνταγμα ἀπετέλει μέρος τοῦ ὑπὸ τὸν κόμητα Κορονίνην στρατιωτικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον ἀπέσειλεν ἡ Αὐστρία κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον διὰ νὰ καταλάβῃ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας· τότε δὲ τυχαίως κῦτύχησα νὰ πληροφορηθῶ τὰ τῆς μυστηριώδους φυγῆς τοῦ λειποτάκτου. Ἐμέραν τινὰ ὀδύων μετὰ τοῦ ὑπηρετοῦ μου, στρατιώτου ἐκ τοῦ συν-

τάγματος, ὁ ὁποῖος μὲ ὑπηρετεῖ πρὸ δεκαετίας, πρὸς μικρὸν παρὰ τὰ σύνορα ξενοδοχεῖον, ἔνθα ὁ διοικητὴς τοῦ σώματος εἶχεν ὀρίσει συνέντευξιν τῶν διοικητῶν τῶν συνταγμάτων, ἀπεπλανήθην τῆς ὁδοῦ, ὡς ἀπειρος τῶν μερῶν ἐκείνων· ἀπὶ οὗ δ' ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἐπλανώμην, ἔπεμψα ἐπὶ τέλους τὸν ὑπηρετὴν μου πρὸς ἔπαυλιν μακρόθεν φαινομένην διὰ νὰ λάβῃ περὶ τῆς ὁδοῦ πληροφορίας. Μετὰ ἡμισείας ὥρας διαμονὴν ἐπανελθὼν οὗτος περίχαρις μοι εἶπεν· «Ἐκαμα περίεργον ἀνακάλυψιν εἰς τὴν ἔπαυλιν, κύριε συνταγματάρχα· ὁ ἰδιοκτήτης εἶναι ἀρχαῖος ἡμῶν γνώριμος.»

« Ἀρχαῖος γνώριμος; καὶ πῶς ὀνομάζεται, ἠρώτησα μετ' ἀπορίας.

« Μιχαὴλ Σκελαδὺ, κύριε συνταγματάρχα,» ἀπεκρίθη ὁ ὑπηρετὴς.

« Πῶς; Σκελαδὺ; ὁ λειποτάκτης; ἀνέκραξα· εἶσαι βέβαιος ὅτι δὲν ἠπατήθης;»

« Βεβαίωτατος, συνταγματάρχα, καθ' ὅσον μάλιστα με παρεκάλεσε νὰ σὰς εἶπω ὅτι θὰ εἶνε μεγίστη τιμὴ δι' αὐτὸν, ἂν καταδεχθῆτε νὰ περάσετε δύο ἢ τρεῖς ὥρας εἰς τὴν ἔπαυλιν του· ἀλλ' ἰδ'· ἔρχεται ὁ ἴδιος,» καὶ ἔδειξε πρὸς τὴν ἔπαυλιν, ὅθεν ἐφαίνετο ἐρχόμενος· εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένος ἀνὴρ, ἐπιθαίνων ὠραίου οὐγγρικοῦ ἵππου. Ὁ ὑπηρετὴς εἶχε δίκαιον· ἦτον ὁ Μιχαήλ. Κενθήσας τὸν ἵππον μου τὸν ἐπλησίασα. Ὁ πρόφην δραγόνος προσαγορεύσας εὐλαβῶς με προσεκάλεσε ν' ἀναπαυθῶ ἐπὶ τινὰς ὥρας εἰς τὴν ἔπαυλιν του, ὑπισχνόμενος ὅτι μετὰ ταῦτα θέλει με ὀδηγήσει πρὸς τὸ ζητούμενον ξενοδοχεῖον.

Φθάσαντας εἰς τὴν ἔπαυλιν μὰς ὑπεδέχθη μειδιῶσα εὐειδὴς γυνὴ, τὴν ὁποίαν ἀνεγνώρισα ἀμέσως· ἦτον ἡ Καρολίνα Καρόβυϊ, κρατοῦσα νήπιον εἰς τὰς ἀγκάλας, ἐνῶ ἕτερα δύο μεγαλειτέρα, ὠραῖα ὡς ἄγγελοι, ἴσταντο παρ' αὐτὴν, κρατοῦντα τὸ φόρεμά της. Ὁ Μιχαήλ, συστήσας με εἰς τὴν σύζυγόν του, με ὠδήγησεν εἰς τὴν οἰκίαν.

Μετὰ λαμπρὸν γεῦμα, τὸ ὁποῖον μοι ἐφάνη λαμπρότερον ὡς ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ καμάτου, παρεκάλεσα τὸν ξενίζοντά με νὰ μοι διηγηθῆ πῶς κατώρθωσε νὰ δραπέτευσῃ μετὰ τῆς Καρολίνας, διαβεβαιῶν συγχρόνως αὐτὸν ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς ἐμὲ, καθ' ὅσον μάλιστα ἦτο ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν προστασίαν.

« Περὶ αὐτοῦ εἶμαι βέβαιος, κύριε συνταγματάρχα, ἀπεκρίθη ὁ Μιχαήλ· ὑπηρετήσα τρία ἔτη εἰς τὸν στρατὸν καὶ εὐτυχῶς, ἂν δὲν ὠφελῆθην ἄλλως, ἔμαθον ὅμως νὰ διακρίνω τοὺς εὐγενεῖς καὶ τιμίους ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν ἀτίμων καὶ ἀγενῶν ξιφοφόρων, τῶν πωλούντων τὸ αἷμα καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων ἀντὶ δρακὸς χρυσοῦ· τὴν ἐλαχίστην περὶ τούτου ἀμφιβολίαν ἂν εἶχον, δὲν ἤθελον φανερωθῆ εἰς τὸν ὑπηρετὴν σας. Ἄλλ' ἐπιθυμεῖτε νὰ μάθητε τὸν τρόπον τῆς φυγῆς μας. Ἀποκρίνομαι λοιπὸν ὅτι δὲν ἐφύγομεν, ἀλλ' ἤμεθα ἐντὸς τοῦ σταύλου, ἢ κάλλιον

ὑπὸ τὸν σταῦλον, ἐν ᾧ ὑμεῖς μᾶς ἐζητεῖτε. Σᾶς βλέπω ἀπορούντα, κύριε συνταγματάρχα, ἀλλ' ἰδοὺ πῶς ἐξηγεῖται τὸ πρᾶγμα. Εἰς τὰς πλείστας τῶν Οὐγγρικῶν πόλεων οἰκίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς παλαιὰς καὶ ἀνηκούσας εἰς εὐπόρους, ὑπάρχει συνήθως κρύπτη, ἐν ᾗ, ἐν ὧρα κινδύνου, κρύπτονται ἄνθρωποι καὶ πράγματα ἀξίας· ἡ κρύπτη τῆς οἰκίας τοῦ πατρός μου εὗρισκετο ὑπὸ τὸν σταῦλον, καὶ ἦτο πλήρης ἀχύρων, εἶχε δὲ καταπακτὴν τόσον τεχνικῶς κατασκευασμένην, ὥστε καὶ ὁ γνωρίζων τὴν ὑπαρξὴν αὐτῆς ἠδύνατο ἐπὶ πολλὰς ὥρας νὰ τὴν ζητῇ χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ τὴν εὔρη, πόσῳ μᾶλλον σεῖς τότε, ὅτινες ἦσθε τεταραγμένοι καὶ ἐδιὰ-ζεσθε! Ἡ μήτηρ μου ἐλθοῦσα νὰ μ' ἀποχαιρετίσῃ μοι ὠμίλησε περὶ τῆς κρύπτης, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ καταβῶ· ἡ ζωὴ εἶναι γλυκεῖα, κύριε συνταγματάρχα, ὥστε συγκατένευσα, ἀλλὰ δυσκολία μεγάλη ἐπαρουσιά-ζετο· ἡ καταπακτὴ ἔπρεπε ν' ἀνοιχθῇ καὶ νὰ καταβιθασθῇ πάλιν· πρὸς τοῦτο, ὁ ἱερεὺς, ἀρχαῖος τοῦ πατρός μου φίλος, παρέσχεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ μᾶς βοηθήσῃ, ἐπινοήσας νὰ σᾶς παρακαλέσῃ ὅπως τῷ ἐπιτρέψετε νὰ ὀδηγήσῃ καὶ πάλιν πρὸς ἐμὲ τὴν Καρολίαν· ὑμεῖς δὲν ὑπωπεύθητε διό-λου καὶ τὸ ἐπέτρεψατε· τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν ἀν' ἐλαμβάνετε ἡμην χα-μένους. Ὁ ἱερεὺς ἔφερε τὴν Καρολίαν, ἔπειτα ἐλθὼν δῆθεν ἵνα διακόψῃ τὴν σκηπὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ, κατεβίβασε τὴν καταπακτὴν, ἔρριψεν ἐπ' αὐ-τῆς χῶμα καὶ ἄχυρα, καὶ ἔφυγε τάχιστα μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς ἀδελ-φῆς μου. Ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν ἐντὸς τῆς κρύπτης ἕως οὗ ἔφυγε τὸ σύνταγμα καὶ ἦλθεν ὁ Γαίργεϋ μὲ τοὺς ἐπαναστάτας· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἡμην πλέον ἀσφαλὴς ἐν Οὐγγαρία, ἡ μήτηρ μου ἐξεποίησε τὴν περιουσίαν τῆς, καὶ ἦλθομεν ἐδῶ, ὅπου ἠγόρασα τὴν ἔπαυλιν καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Καρολί-ναν. Ζῶμεν δὲ εὐτυχεῖς καὶ ἀμέριμνοι, ἐλπίζοντες ὅτι ἡ εὐτυχία μας θέ-λει διαρκέσει.»

Διαβεβαιώσας καὶ πάλιν τὸν Σκελαδὺ ὅτι οὐδὲν ἐξ ἐμοῦ ἠδύνατο νὰ φοβῆται ἀπῆλθον μετ' αὐτοῦ ὅπως μὲ ὀδηγήσῃ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Φα-νέντος μακρόθεν τοῦ ξενοδοχείου, ὁ Μιχαὴλ μᾶς ἀπεχαιρέτισε, παρακα-λῶν με νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ καὶ πάλιν· ἀφ' οὗ δὲ οὗτος ἀπεμακρύνθη, εἶπον εἰς τὸν ὑπρέτην μου νὰ ἦνε προσεκτικὸς μὴ τυχὸν τοῦ διαφύγῃ λέξις τις περὶ τῆς συναντήσεως ἐνώπιον τῶν συστρατιωτῶν του· ἀλλ' ἡ συμ-βουλή μου ἦν ὅλως περιττὴ, διότι ἐξ ἐνὸς δακρύου, τὸ ὁποῖον ἐφάνη βέον ἐκ τῆς ἠλιοκαυμένης αὐτοῦ παρειᾶς, ἐνόησα ὅτι ἐκῆδετο πολὺ τῆς τοῦ Μι-χαὴλ εὐτυχίας· ὑπεσχέθη ὅμως παντελῆ σιωπὴν, καὶ βεβαίως θέλει τηρήσει τὸν λόγον του, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ αὐτὸς εὗρισκεται νῦν ἐν Μολδαβία, ὅ-που ἠγόρασε μικρὰν ἔπαυλιν καὶ ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ λειποτάκτου.

ΑΝΑΜΙΚΤΑ

ΕΚ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.

(ὑπὸ I. B. ΤΕΛΦΥ, καθηγητοῦ τοῦ ἐν Πέστη Πανεπιστημίου.)

Α'. Κύρβεις καὶ ἄξονες.

Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν τε κύρβεων καὶ ἄξόνων μεγάλη ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν τε παλαιῶν καὶ νεωτέρων συγγραφέων.

Κατ' Ἀριστοτέλην οἱ ξύλινοι ἄξονες, οἷς ἐγγεγραμμένοι ἦσαν οἱ Σόλωνος νόμοι, προσηγορεύθησαν κύρβεις. Ἐνιοὶ δὲ ἔφα-σαν τοὺς ἄξονας, οἱ ἐμπεριεῖχον τὰ περὶ τῶν ἱερῶν καὶ θυσιῶν παραγγέλματα, κύρβεις ὀνομασθῆναι, τοὺς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων νόμων ἰδίως ἄξονας. (Πλούταρχος ἐν Σόλωνος βίῳ, 25.)

Κατ' ἄλλους πάλιν ταῖς κύρβεσι, τριγώνοις οὖσαις, οὐ μόνον ἱεροὶ ἀλλὰ καὶ πολιτικοὶ νόμοι ἦσαν ἐγγεγραμμένοι, ἄξονες δὲ ἐκαλοῦντο οἱ τοὺς ἰδιωτικοὺς νόμους ἐμπεριέχοντες τετράγωνοι πίνακες. Κατ' Ἀριστοφάνην τὸν Βυζάντιον ὅμως αἱ κύρβεις ἦσαν ὁμοῖαι τοῖς ἄξοσι, πλὴν ὅτι οἱ μὲν ἄξονες νόμους, οἱ δὲ κύρβεις παραγγέλματα περὶ θυσιῶν εἶχον. (Σουΐδας.)

Ἡ διάλυσις τοῦ ζητήματος τούτου προϋποθέτει τὴν ἐξέτασιν τῶν γνωστῶν τοῦ Σόλωνος ἄξόνων.

Ὁ πρῶτος ἄξων τοῦτον περιεῖχε τὸν νόμον· «πρὸς ξένους ἡ τοῦ ἐλαίου μόνον ἐξαγωγή συγχωρεῖται, τὸν δὲ ἄλλα ἐξάγοντα πρέπει νὰ ἀναθεματίσῃ ὁ ἄρχων, εἰδὲ μὴ, αὐτὸς ἐκτίνει ἑκατὸν δραχμὰς εἰς τὸ δημόσιον.» (Πλουτάρχ. βίος Σόλων, 24.) Οὗτος δὲ ὁ νόμος ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, διότι οἱ παραβάντες αὐτὸν ἐδιώχθησαν διὰ δημοσίας κατηγορίας, ἡ ἐκαλεῖτο Φάσις. (Ὅρα τὸν 1186 καὶ 1187 νόμον τῆς Συναγωγῆς μου.) Δὲν ἀ-ληθεύει λοιπὸν, ὅτι τοῖς τοῦ Σόλωνος ἄξοσι μόνον ἰδιωτικοὶ νό-μοι ἦσαν ἐγγεγραμμένοι.

Ὁ τρισκαιδέκατος ἄξων τοῦ Σόλωνος τὸν ὄγδοον εἶχε νόμον οὕτω γεγραμμένον· «ἀτίμων ὅσοι ἀτιμοὶ ἦσαν, νὰ ἦναι ἐπίτιμοι.» (Πλουτάρχ. βίος Σόλ. 19.) Ἄλλ' οἱ περὶ ἀτιμίας νόμοι ἀνήκον εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον. (Ὅρα τὸν 1012, 1015, 1033, 1196 νόμον τῆς Συναγωγῆς.) Ὅθεν ἀκολουθεῖ, ὅτι οἱ ἄξονες καὶ τὸ δημόσιον ἐμπεριεῖχον δίκαιον.

Ἐν τῷ ἐκκαιδεκάτῳ τῶν ἀξόνων ὤρισεν ὁ Σόλων τὰς τῶν ἐσφαιρῶν τιμὰς. (Πλουτάρχ. Σόλ. 23.) Τοῦτο δεικνύει ὅτι τὰ τῶν ἐσφαιρῶν δὲν ἦσαν μόνον ταῖς κύρβεςιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄξοσι ἐγγεγραμμένα.

Τελευταῖον Δημοσθένης μνημονεύσας ἐν τῷ κατ' Ἀριστοκράτους λόγῳ (σελ. 629, § 28) φονικόν τινα νόμον, λέγει ὅτι τοῦτον ὁ Σόλων ἐν τῷ ἄξονι ἀγορεύει. Γνωστὸν δὲ ὅτι οἱ φονικοὶ νόμοι ἀπετέλουν μέρος τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἐκ τούτων ἀρκούντως δῆλον, ὅτι οἱ ἄξονες δὲν ἐμπεριεῖχον μόνον ἰδιωτικούς, ἀλλὰ καὶ δημοσίους νόμους.

Β. Δημόσιοι δαιτηταὶ ἢ αἵρετοὶ κριταί.

Ἐν τῇ Συναγωγῇ μου (σελ. 140 § 569) ἀποδέχομαι χωρὶς τινος δισταγμοῦ τὴν Πολυδεύκου μαρτυρίαν, τοῦ εἰπόντος ὅτι «δαιτηταὶ ἐκ τῶν ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη γεγονότων κληροῦνται καὶ ἀτιμία ἀφώριστο τῷ μὴ δαιτητῆναι τὴν ἐπικληρωθεῖσαν δίαίταν.»

Μ. Ε. Meier ἐν τῷ γερμανικῷ συγγράμματι του οἱ τῶν Ἀθηναίων δαιτηταὶ νομίζει, ὅτι τοῦτο εἶναι μυθῶδες, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον θέλει νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἀνώτερον ὕψος· «ἀτιμία ἀφώριστο τῷ μὴ καλῶς καὶ δικάϊως δαιτητῆσαντι τὴν ἐπικληρωθεῖσαν δίαίταν.»

Ἄλλ' ἐγὼ δὲν βλέπω οὐδεμίαν ἀνάγκην τοιαύτης συμπληρώσεως. Οὐδεὶς γὰρ ἠναγκάσθη νὰ δέχῃται τὸ ἐπάγγελμα τοῦ αἵρετοῦ κριτοῦ, ἀπ' ἐναντίας οὗτοι ἐκληρώθησαν ἐκ τῶν ἐκουσίως προσφερομένων ἑαυτοὺς διὰ ταύτην τὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπομένως ἐκόντες ἀνεδέξαντο τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κρίνειν πᾶν ἐπικληρωθὲν αὐτοῖς κρισολόγημα. Ἄν μόνον κατὰ τὴν ἀρέσκειάν των τὰ μὲν τῶν κρισολογημάτων ἐδέχθησαν, τὰ δὲ ἀπέρριψαν, βεβαίως πολλάκις μεγάλας θὰ ἔπασχον βλάβας οἱ κρισολο-

γοῦντες, οὓς ἰδίως ἀπὸ τούτου ἤθελε νὰ προφυλάξῃ ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία. «Αἱ γὰρ δίκαι διὰ τοῦτο ἐκρίνοντο πρῶτον παρὰ τοῖς δαιτηταῖς πρὸ τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὸ δικαστήριον, ἵνα μὴ συνεχῶς καθίζωσι δικαστήρια.» (Σχολ. εἰς Δημοσθέν. κατ' Ἀνδροτίωνος, 593, 24.)

Καὶ τὴν τοῦ Σχολιαστοῦ μαρτυρίαν, καθ' ἣν οἱ αἵρετοὶ κριταὶ ἦσαν τέσσαρες καὶ τεσσαράκοντα καθ' ἐκάστην φυλὴν, προσβάλλει ὁ Meier, λέγων ὅτι καθ' ἑλληνικὴν τινα ἐπιγραφὴν μόνον 104 δαιτηταὶ ὑπῆρξαν τῷ ἔτει 325 π. Χ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ ὀνομαστὶ ἀναφέρει τοὺς τῷ δντι δαιτητῆσαντας αἵρετοὺς κριτάς, δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν ἄλλο τι, εἰ μὴ ὅτι ἐν τῇ εἰρημένῳ ἔτει ἐκ τῶν 440 αἵρετῶν κριτῶν μόνον 104 κατεγένοντο εἰς κρισολογήματα. Γνωστὸν γὰρ ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον δύο ἦσαν ἐν Ἀθήναις φατρίαί, ὧν ἡ μὲν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ἡ δὲ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καθὼς τοῦτο δεικνύει ὁ Ὑπερείδου λόγος κατὰ Δημοσθένους. Τί οὖν θαυμαστὸν, ἂν πολλοὶ τῶν πολιτῶν ἀπέφυγον τὸ δοῦναι τὴν τοῦ αἵρετοῦ κριτοῦ ἀπόρασιν;

Πρὸς ἐλεγξιν τοῦ Σχολιαστοῦ λέγει καὶ τοῦτο ὁ Meier, ὅτι οἱ αἵρετοὶ κριταὶ δὲν ἐλήφθησαν κατὰ φυλὴν, ἀλλ' ἐκ πάντων τῶν Ἀθηναίων. Καὶ ἐν τούτῳ ὁμοῦ λαμβάνεται, διότι οἱ αἵρετοὶ κριταὶ ἐκληρώθησαν (ὄρα τὸν 569 νόμον), ἡ δὲ κλήρωσις τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐγένετο πάντοτε κατὰ φυλάς. Τοῦτο σαφῶς δεικνύουσιν οἱ νόμοι μου (381—385).

Γ. Δίκαι κατὰ τινας καὶ πρὸς τινα.

Τῶν ἀρχαίων δικαστικῶν λόγων οἱ μὲν ἐπιγράφονται κατὰ τινος, οἱ δὲ πρὸς τινα. Τὴν σημασίαν τούτων τῶν λέξεων οὕτως ἐξέφρασα ἐν τοῖς νόμοις μου (604, 605). «Δίκαι κατὰ τινός εἰσιν οὐ περὶ ἀμφισβητούμενων δικαίων, ἀλλὰ περὶ ἀδίκως πραχθέντος. Δίκαι πρὸς τινα δὲ εἰσιν αἱ ἄλλαι δίκαι.»

Βουονσένιος ἐν τῷ συγγράμματι του περὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου τῶν Ἀθηναίων (de jure hereditario Atheniensium) εἰκάζει ὅτι δίκαι κατὰ τινος ἦσαν εἶναι, δι' ὧν ἄνθρωπός τις κατηγορεῖτο ἵνα τιμωρηθῇ, δίκαι δὲ πρὸς τινα, δι' ὧν οἱ κρισολογοῦντες ἀμφιβόλῳ δικαίῳ ἀπήτουν χρηματικὴν τινα οὐσίαν.

Σχοιμάννιος δὲ ἐν τῷ συγγράμματι του ἀρχαιοτήτες τοῦ δημοσίου τῶν Ἑλληνῶν δικαίου (antiquitates juris publici Graecorum) λέγει τάδε: «ὅστις ἀπαιτεῖ νὰ τιμωρηθῇ ὁ ἀντιδικῶν ἕνεκα κλοπῆς, ὑβρεως, ἀπάτης, παραβάσεως συνθηκῶν καὶ βλάβης ἐκουσίας, περὶ τούτου λέγεται ὅτι παραδίδει γραφὴν κατὰ τινος, τὰ δὲ ἄλλα κρισολογήματα ὀνομάζονται πρὸς τινά.»

Ἄλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῶς διωριζόμενα, διότι εὕρισκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ῥήτορσι καὶ λόγους κατὰ τινος, ἐν οἷς οὐδεμία ἀπαιτεῖται τιμωρία τοῦ ἀντιδικοῦντος. Οὕτω π. χ. Δειναρχος εἶχε λόγον ἐπιγραφόμενον κατὰ Ἡδύλης ἀποστασίου. Γνωστὸν δὲ εἶναι, ὅτι οἱ ἐν τῇ ἀποστασίῳ δίκῃ καταδικασθέντες δοῦλοι δὲν ἐτιμωρήθησαν, ἀλλὰ διὰ κριτῶν ἀπεφασίσθη ὅτι πρέπει νὰ μείνωσι δοῦλοι (ὄρα τὸν 1472 νόμον). Ἐπειτα Δημοσθένης ἔχει λόγον κατὰ Ἀφόβου ἐπιτροπῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἀπαιτεῖ νὰ τιμωρηθῇ ὁ Ἀφόβος, ἀλλὰ νὰ ἀποδῶν τὰ ὀφειλόμενα χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀδίκως κιτέχει.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν λόγων, οἱ ἐπιγράφονται κατὰ τινος, βλέπομεν, ὅτι ἐν αὐτοῖς λόγος εἶναι περὶ ἀδίκου τινὸς πράγματος. Τοιοῦτοι λόγοι εἶναι:

- α) Δημοσθένους κατὰ Ἀφόβου ἐπιτροπῆς.
- β) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Στεφάνου Ψευδομαρτυριῶν. Ψευδῆς δὲ μαρτυρία εἶναι χωρὶς ἀμφιβολίας ἀδίκον πρᾶγμα.
- γ) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Εὐέργου καὶ Μνησιβούλου, πάλιν Ψευδομαρτυριῶν.
- δ) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ὀλυμπιόδωρου βλάβης. Ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ οὐδεμία ἀπαιτεῖται τιμωρία τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ μόνον περὶ βλάβης φιλονεικοῦσι, λοιπὸν περὶ ἀδίκου πράγματος.
- ε) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Κόνωνος αἰκίας. Ἀρίστων τις κατηγορεῖ Κόνωνα, ὅτι ἐτύφθη ὑπ' αὐτοῦ, τουτέστιν ὅτι ἀδίκον πρᾶγμα ἔπαθεν ὑπ' αὐτοῦ· καὶ τούτου μάρτυρας παρέχει.
- ς) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Διονυσοδώρου, πάλιν περὶ βλάβης.
- ζ) Λυσίου κατὰ Διογείτονος, περὶ κακῆς ἐπιτροπῆς.
- η) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Εὐκλέους, περὶ χωρίου ἀφηρηπασμένου.

θ) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Θεοπόμπου, περὶ κακομεταχειρίσεως.

ι) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Στρατοκλέους, περὶ ἐνοχλήσεως καὶ ἐμποδίσεως τῶν κτημάτων.

ιά) Τοῦ αὐτοῦ κατὰ Φιλίππου, ἐπιτροπῆς.

ιβ') Δεινάρχου κατὰ Ποσειδίππου, κλοπῆς.

Πάντα ταῦτα εἶναι ἀναμφιβόλως ἀδίκα πρᾶγματα.

Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις λόγοις, τοῖς πρὸς τινά ἐπιγραφομένοις, τὸ κύριον ζήτημα δὲν εἶναι ἀδίκον τι πρᾶγμα, ἀλλ' ἀμφισβητήσιμόν τι δίκαιον.

Δ'. Ἡ τῆς εἰς τὸ δικαστήριον προσκλήσεως ἡμέρα.

Οἱ σοφοὶ Meier καὶ Schoemann εἰκάζουσιν, ὅτι αἱ προσκλήσεις εἰς τὸ δικαστήριον ἐγένοντο πέντε ἡμέρας πρὸ τοῦ παραδουναί γραφὴν εἰς τὸ κριτήριον, διότι ὁ νόμος, ὃν ἀναφέρει Δημοσθένης (πρὸς Μακάριον 1076), λέγει τάδε: «ὁ ἀρχὼν ἐπιμελείσθω τῶν ὄρφανῶν... καὶ μὴ ἐάτω ὑβρίζειν μηδὲνα περὶ τούτους· ἐὰν δὲ τις ὑβρίζη... προσκαλεσάμενος πρὸς ἐμπετα... εἰσαγέτω εἰς τὴν Ἡλιαίαν.»

Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτος ὁ νόμος διορίζει τί πρέπει νὰ κάμη ὁ ἀρχὼν ἐξ ἐπαγγέλματος (ex officio), φανερόν ὅτι οὐδὲν ἔχει κοινὸν μετὰ τῶν ἰδιωτικῶν κρισολογούντων, οἱ ὁποῖοι ὤφειλον αὐτοῖς οἱ ἴδιοι νὰ προσκαλῶσιν ἀλλήλους παρόντων μαρτύρων εἰς τὸ δικαστήριον.

Μηδὲ εἰ Ἀριστοφάνους στίχοι (Νεφέλαι 1131 καὶ 1221), εἰς ἀναφέρουσιν οἱ σοφοὶ ἄνδρες, ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ πρόσκλησις ἐγένετο πέντε ἡμέραις πρὸ τῆς κρισολογίας. Στρεψιάδης γὰρ λέγει ὅτι πέντε εἶναι ἐτι ἡμέραι μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ μηνὸς, ἐν ᾗ ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ τοὺς τόκους, εἰ δὲ μὴ, θὰ ἐγκαλέσῃ αὐτὸν ὁ δανειστής (δικάσεσθαι φασίμοι, 1141). Πῶς θὰ ἐτόλμα λοιπὸν ὁ δανειστής νὰ προσκαλέσῃ τὸν Στρεψιάδην πέντε ἡμέρας προτῆτερα, ἂν αὐτὸς τῇ πέμπτῃ μόνον ἡμέρᾳ εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπαιτεῖν τὸν τόκον; Ὅτι προτῆτερα δὲν εἶχε τρυτὸ τὸ δικαίωμα, σαφῶς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Σχολιαστοῦ, τοῦ εἰπόντος εἰς τοὺς 1131 καὶ 1134 τῶν Νεφέλων στίχους, ὅτι ἐν τῇ ἐνῆ καὶ νέᾳ, τουτέστι τῇ τελευταίᾳ τοῦ μηνὸς ἡμέρᾳ, ἀπητοῦντο οἱ τόκοι καὶ τὰ δάνεια. Καὶ εἰς τὸν 1179 στίχον λέγει «ὁ Σόλων τὰς μὲν κλήσεις τῶν δικῶν τῇ τριακᾷ διησὶ γίνεσθαι.»

Πρὸς τούτοις ἐν τοῖς Ἀριστοφάνους Ὀρνισι λέγει τις (1046, στίχ.) «καλοῦμαι Πεισθέταιρον ὕβρεως, ἐς τὸν Μουνυχιῶνα μῆνα.»

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αὕτη ἡ κωμῶδια παρεστάθη ἐν τοῖς μεγάλοις Διονυσίοις τῆ ἐκκαίδεκάτῃ τοῦ Ἐλαφηβολιῶνος. Λοιπὸν ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας μέχρι τοῦ Μουνυχιῶνος μηνὸς τεσσαρεσκαίδεκα ἦσαν ἔτι ἡμέραι, καὶ ὄχι πέντε.

Ε'. Ὁ τῶν δημοσίων εισοδημάτων ταμίης.

Ἐν τῷ τρίτῳ ψήφισματι μετὰ τοὺς τῶν δέκα ῥητόρων βίους παρὰ Πλουτάρχῳ (σελ. 852) λέγεται ὅτι Λυκοῦργος, ὁ ῥήτωρ, ἐπὶ τρεῖς πενταετηρίδας ἦν τῆς δημοσίας προσόδου ταμίης. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ πενταετηρίς κατὰ τοὺς μὲν πέντε, κατὰ τοὺς δὲ τέτταρα ἐμπεριεῖλεν ἔτη, ζητητέον ἂν Λυκοῦργος δεκαπέντε ἢ δώδεκα ἔτεσιν ὑπῆρχε ταμίης.

Τοῦτο τὸ ζήτημα διαλύει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγων (XVI 88), ὅτι Λυκοῦργος δώδεκα ἔτη διώκει τὰς προσόδους τῆς πόλεως. Ἄρα γε δύναται τις νὰ διαιρέσῃ δώδεκα διὰ πέντε εἰς τρία ἴσα μέρη; Ὅχι βέβαια. Ἀλλὰ διὰ τεσσάρων εὐκολωτάτη εἶναι ἡ τοιαύτη διαίρεσις. Ὅθεν δῆλον ὅτι παρὰ Πλουτάρχῳ ἡ πενταετηρίς σημαίνει τεσσάρων ἐτῶν περίοδον. Ἐντεῦθεν εἰκάζω ὅτι αἱ ἐξῆς τοῦ Πλουτάρχου λέξεις «μὴ πλείω πέντε ἐτῶν διέπειν τὸν χειροτονηθέντα ἐπὶ τὰ δημόσια χρήματα» χρειάζονται διορθώσεως, ἣν εὐρίσκομεν ἂν ἀντὶ τοῦ πέντε ἐτῶν γράψωμεν πεντετηρίδος. Τούτου ἕνεκεν ἔγραψα ἐν τῇ λατινικῇ τῆς τῶν Ἀττικῶν νόμων Συναγωγῆς μεταφράσει (νόμ. 267 σελ. 69) ἀντὶ πέντε ἐτῶν τέσσαρα ἔτη.

ΣΤ'. Ἀγωνοθέται καὶ ἀθλοθέται.

Ἐνιοὶ διακρίνουσι τοὺς ἀγωνοθέτας τῶν ἀθλοθετῶν, διότι ἐν τῇ Συναγωγῇ τῶν χρησίμων λέξεων (σελ. 333, ἔκδοσις Βεκκέρου) λέγεται ὅτι ἀγωνοθέτης μὲν κυρίως ἐν τοῖς σκηναίοις, ἀθλοθέτης δὲ ὁ ἐν τοῖς γυμναίοις. Τὰ αὐτὰ ἀναγινώσκωμεν καὶ παρὰ Σουΐδα, Ἡσυχίῳ, Ἀμμωνίῳ, Φωτίῳ καὶ Ζωναρᾷ.

Ἀλλ' ἐκ τῶν συναθροισθέντων ὑπ' ἐμοῦ Ἀττικῶν νόμων ἄλλα

εἶτι προκύπτει. Οἱ γὰρ ἀθλοθέται διέθεσαν τὸν τε μουσικὸν καὶ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα. (Νόμος 369.) Οἱ αὐτοὶ ἀθλοθέται ἐμαστίζωσαν τοὺς ὑποκριτάς, τοὺς μὴ καλῶς παραστήσαντας τὸ πρόσωπον τῶν Θεῶν. (Νόμος 370.) Καὶ ἀνάπαλιν ὁ ἀγωνοθέτης ἐκῆρυξε τὴν νίκην, ὅτε ὁ ἀθλητὴς ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλον. (Νόμος 372.)

Πρὸς τούτοις ὁ Πλούταρχος γράφει (βίος Περικλέους, 1γ') ὅτι Περικλῆς ἀθλοθέτης ὢν τοῦ μουσικοῦ ἀγῶνος διέταξε κατὰ τίνα τρόπον δεῖ τοὺς ἀγωνιζομένους αὐλεῖν ἢ ἄδειν ἢ κιθαρίζειν. Καίτοι οὖν προεστηκώς τοῦ μουσικοῦ ἀγῶνος, οὐδὲν ἤττον ὀνομάζεται ἀθλοθέτης.

Δημοσθένης δὲ ἀναφέρει (περὶ τοῦ στεφάνου, σελ. 265—266) ψήφισμα, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγονται τὰ ἐξῆς: «δεδοχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ στεφανῶσαι Χαρίδημον καὶ Διότιμον χρυσῶ στεφάνῳ καὶ ἀναγορεῦσαι Παναθηναίοις τοῖς μεγάλοις ἐν τῷ γυμνικῷ ἀγῶνι καὶ Διονυσίοις τραγωδοῖς καινοῖς, τῆς δὲ ἀναγορεύσεως ἐπιμεληθῆναι θεσμοθέτας, πρυτάνεις, ἀγωνοθέτας.» Ἐπειδὴ ἐνταῦθα λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τοῦ γυμνικοῦ ἀγῶνος, ἔδει νὰ μνημονευθῶσι καὶ οἱ ἀθλοθέται. Μὴ γενομένου δὲ τούτου, πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ ἀθλοθέται δὲν διέφερον τῶν ἀγωνοθετῶν.

Ταύτην τὴν εἰκασίαν βεβαιώνει ἀφ' ἐνός μὲν Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (σελ. 764), ὅπου λέγει ὅτι μουσικῆς ἀθλοθέτας πρέπει καθίστασθαι, ἀφ' ἑτέρου δὲ Πλούταρχος ἐν τοῖς Πλατωνικοῖς Ζητήμασι (β' σελ. 1000), ὅτε γράφει, ὅτι Ἡλεῖοι βελτίους θὰ ἦσαν Ὀλυμπίων ἀγωνοθέται, εἰ μὴδὲ εἰς αὐτῶν ἦν ἀγωνιστής. Ἀλλ' ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις ἠγωνίζοντο γυμνασταὶ καὶ ἀθληταί. (Ὅρα τὸν 1257 νόμον.) Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ τούτων κριτῆς ὀνομάζεται ἀγωνοθέτης, δῆλον ὅτι οὐδεμία ἦν διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀγωνοθετῶν καὶ ἀθλοθετῶν.

Ζ'. Νόμοι Ἑλληνικοὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Ἐνιοὶ καταγινόμενοι εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον δὲν ὁμολογοῦσιν ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων νόμοι ἐπενήργησαν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων νομοθεσίαν, διῆχυριζόμενοι ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοὶ καθ' αὐτοὺς χωρὶς οὐδεμιᾶς ξένης ἐπιβροῆς ἐθεμελίωσαν τοὺς νόμους των.

Ἄλλὰ μήπως μείζονος εἶναι ἀξία τιμῆς ἢ τοιαύτη ἀρνήσις ἢ αἱ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίαι; Λίβιος τοῦλάχιστον (III, 31) καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς (X, 57) ὀνομαστικῶς ἀναφέρουσι τοὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα σταλέντας τῶν Ῥωμαίων πρέσβεις, ἐντολὴν ἔχοντας τοῦ μετακομίσαι ἐκεῖθεν τοὺς ἀρίστους νόμους. Κικέρων δὲ λέγει (ὑπὲρ Φλάκκου, 56), ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων διεδόθησαν εἰς τὴν οἰκουμένην τὰ δίκαια καὶ οἱ νόμοι. Πῶς θὰ ἐτόλμα νὰ εἶπῃ τοιοῦτό τι ἐνώπιον τῶν ὑψηλοφρόνων Ῥωμαίων, ἂν δὲν ἦτο ἀληθές;

Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἔχομεν ἔτι ἄλλους δύο ἀξιοπίστους μάρτυρας, τὸν Πομπώνιον (ἐν τῷ Ἰουστινιανοῦ Πανδέκτη I, 2, 2) καὶ τὸν Πλίνιον (ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ, 34, 11, 21).

Κατὰ τούτους τοὺς πέντε μάρτυρας Ἀππιος Κλαύδιος μετὰ δέκα ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν συναγαγὼν τὰ τῶν Ῥωμαίων νόμιμα, καὶ μετακομίσας ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τοὺς Δράκοντος καὶ Σόλωνος νόμους καὶ ἀπὸ ἄλλων ἄλλους τινὰς, ἀπετέλεσε τὸ δωδεκάδελτον, τουτέστι τοὺς τῶν δώδεκα πινάκων νόμους. Ἐρμόδωρος δὲ τις Ἐφέσιος, ἐξόριστος ὢν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, μετέφρασε τὸ δωδεκάδελτον ἀπὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων γλῶσσαν.

Παρατηρητέον δὲ πρὸς τούτοις ὅτι πολλοῖς ἤδη πρὸ τοῦ Σόλωνος ἔτεσιν οἱ Ἕλληνες ἐπέδρασαν διὰ μέσου τῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς κατὰ τὴν θάλατταν ἐμπορίας των εἰς πάντα σχεδὸν τὰ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων στοιχεῖα. Οὕτω π. χ. τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ, τὸ ἡμερολόγιον, τὸ ἀλφάβητον, τὰς τέχνας, τὴν τῶν ἐνοικούντων διαίρεσιν ὑπὸ Σερβίου Τυλλίου, παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι. (Mommsen, *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία*, I, 6, 10, 14, 15.)

Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἶναι ἄρα γε πιθανὸν, ὅτι ὁ Ἕλληνας οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιρροὴν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν δίκαιον;

Ταῦτα μὲν ἔςωσαν γενικῶς εἰρημένα. Νῦν δὲ θὰ δεῖξω καὶ κατὰ μέρος νόμους τινὰς, οὓς οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔλαβον.

Κικέρων ἀναφέρει (περὶ νόμων II, 23) ἐκ τῶν δώδεκα πινάκων τοῦτον τὸν νόμον· «αἱ γυναῖκες μὴ ποιέτωσαν ἐν ταῖς ταφαῖς *lessum*.» Περὶ τῆς σημασίας τοῦ *lessum* διαφόρους εἶχον, ὡς λέγει ὁ Κικέρων, οἱ παλαιοὶ γνώμας· ἀλλ' αὐτὸς εἰκάζει, ὅτι ἡ λέξις σημαίνει ὀρθήν, διότι καὶ ὁ Σόλωνος νόμος ἀπαγορεύει τὸ αὐτό.

Ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ λέγει ὁ Κικέρων (κεφ. 25) ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τὸν περὶ ἐνταφίου δαπάνης νόμον τῶν Ἀθηναίων ἐνέβαλον εἰς τὸν δέκατον πίνακα.

Γάιος λέγει (βιβλ. 4 πρὸς δωδεκάδελτ.) ὅτι ἐν τῇ τῶν κτητικῶν ὄρων διορθώσει φυλακτέον εἶναι ὁ κατὰ τὸ παράδειγμα ἐκείνου τοῦ νόμου ἐγράφη, τὸν ὁποῖον Σόλων λέγεται νομοθετῆσαι.

Ὁ αὐτὸς λέγει (lib. 3. Dig. XLVII, 22, de colleg. et corp.) «ἐταῖροι εἶναι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτὸ σωματίον, ὃ οἱ Ἕλληνες ἐταίριαν ὀνομάζουσι. Τούτοις δὲ ἐξουσίαν δίδωσιν ὁ νόμος, νὰ ποιῶσι συνθήκας μὴ ἐναντίας τῷ νόμῳ. Φαίνεται δὲ ὅτι οὗτος ὁ νόμος μετηγέχθη ἐκ τοῦ Σολωνείου νόμου.»

Ὁ Ῥωμαῖος γραμματικὸς Σέξτος Πομπήιος Φέστος γράφει κατὰ παλαιὰς μαρτυρίας εἰς τὴν λέξιν *arres* τάδε· «ἀντὶ τοῦ φονευθέντος ἀνθρώπου δίδεται κριὸς κατὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων παράδειγμα, παρ' οἷς ὁ τοῦ ἀκουσίου φόνου ἐνοχος κριὸν ἀποδίδει ἀντὶ τιμωρίας.»

Τελευταῖον, ὅτι ὁ Ῥόδιος νόμος ἦτο ἑλληνικὸς, τὸν ὁποῖον ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦτο τοῦλάχιστον δὲν δύνανται νὰ ἀρνηθῶσιν οἱ τὰ ἄλλα ἀρνούμενοι.

H. Τεκμήριον τῆς σημερινῆς προφορᾶς τοῦ η.

Ἐν τῇ συγκρίσει τῶν Ἀττικῶν νόμων μετὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δικαίου εὔρον καὶ ῥῆσιν τινα παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει πῶς προέφερον αὐτοὶ τὸ η.

Γάιος (Just. II, 101—104) ὁμιλῶν περὶ διαφόρων τῆς διαθήκης εἰδῶν ἀναφέρει καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συντάσσουσι τινες *dicis gratia*. Αὕτη δὲ ἡ ῥῆσις δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ τὸ ἑλληνικὸν *δίκτης ἐνεκα*. Ἀκμάζοντος λοιπὸν τοῦ Γαίου (130—180 μ. Χ.) οἱ Ῥωμαῖοι προέφερον τὸ *δίκτης* ὡς *dicis*, τουτέστι τὸ ἦτα εἶχε τὸν ἦχον τοῦ *ἰῶτα*.

Ἄλλὰ καὶ Κικέρων ἐγράψεν ἤδη τὸ ἑλληνικὸν *δίκτης* λατινιστικῶς *dicis* (πρὸς Βέρβ. II, 4, 24· καὶ ὑπὲρ Μουρέν. XII, 26). Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν οὐδεμίαν ἀμφιβολία, ὅτι ἐπὶ Κικέρωνος οἱ Ἕλληνες προέφερον τὸ ἦτα ὡς *ἰῶτα*.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ Κικέρωνι, τῷ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰδημο-
νεστάτῳ, δὲν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν νὰ μέμφηται διὰ ταύτην τὴν

προφορὰν τοὺς Ἕλληνας, πῶς τολμῶσι τοῦτο οἱ Ἑρασμίται κατὰ τῶν νῦν ζώντων Ἑλλήνων;

Ὅτι καὶ ἂν διδάσκη ἡ συγκριτικὴ γραμματικὴ περὶ τοῦ πρωτίστου ἤχου τοῦ ἦ τ α, τοῦτο δὲν δύναται νὰ ταρασσῇ τὴν εἰκοσιν ἑκατονταετηρίδων συνήθειαν, τὴν τὸ ἦ ὡς ἰ προφέρουσαν. Ἀσυλλογίως λέγει οὖν Σλειῆχέρος, ἐν τῇ ἐπιτομῇ τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς του, ὅτι οἱ τὰ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα ἀναγινώσκοντες, ἂν κατὰ τοὺς σημερινούς, Ἕλληνας προφέρωσι τὰ στοιχεῖα, οὐδεμίαν ἔχουσι γινῶσιν τῆς συγκριτικῆς γραμματικῆς. Βέλτιστε! Ἄλλο μὲν εἶναι ἡ συγκριτικὴ γραμματικὴ, ἄλλο δὲ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν μάτην προσβάλλεις μετ' ἀπρεπῶν τῆς ὑπερηφανείας φράσεων.

Π Ο Ι Η Σ Ι Σ.

ΤΟ ΞΚΟΤΟΣ.

Ἐκ τῶν τοῦ ΒΥΡΩΝΟΣ.

Ὅνειρον εἶδον, ὄνειρον δὲν ἦτο ὅμως ὄλον.
Ὁ ἥλιος ὁ φαεινὸς εἶχε σθεσθῆ, καὶ τ' ἄστρα
τὸ ἄπειρον διάστημα διήρχοντο ἀτάκτως,
νυκτιπλανῆ καὶ ἀφεγγῆ· ψυχρὰ, τυφλὴ καὶ μακρῆ,
ἡ γῆ εἰς τὸν ἀσέληνον ἐκρέματο ἀέρα·
ἔφευγ' ὁ ὄρθρος κ' ἤρχετο, ἀλλὰ χῶρις ἡμέραν·
εἰς τῆς κοινῆς καταστροφῆς οἱ ἄνθρωποι τὴν φρικτὴν
τὰ πάθη των κατέπνιξαν, καὶ ὄλων αἱ καρδίαι,
νεναρκωμένοι, ἤρχοντο τὸ φῶς ἐκ φιλαυτίας·
πυρὰ μεγάλα ἤναπτον καὶ κύκλω αὐτῶν ἔζων·
καὶ θρόνους καὶ ἀνάκτορα καὶ οἴκους καὶ καλύβας
καὶ ζώντων πᾶν κατάλυμα παρέδιδον εἰς φλόγας,
ζητοῦντες εἰς τὸ σκότος φῶς· ἐκαίοντο αἱ πόλεις,
καὶ περὶ τὰς πυριλαμπεῖς οἰκίας των ὠθοῦντο
οἱ ἄνθρωποι μίαν φορὰν νὰ κυταχθοῦν ἀκόμη.

Μακάριοι οἱ κάτοικοι ὁρέων ἠφαιστειῶν
δυνάμενοι νὰ βλέπωσι τὴν λάμψιν τῶν κρατήρων!
Μίαν ἐλπίδα φοβερὰν ὁ κόσμος εἶχε μόνην·
πῦρ εἰς τὰ δάση ἔβαλλον, — ἀφ' ὧρας πλὴν εἰς ὦραν
ἐπιπτον κ' ἠφανίζοντο, — τὰ καίοντα στελέχη
μὲ κρότον ἀπεσβέννυντο, καὶ τότε — πάλιν σκότος.
Ὅταν τὸ φῶς των ἔβαλλε τὰς ὄψεις τῶν ἀνθρώπων
ἀστραπηδὸν ἐδείκνυε φρικτὴν ἀπελπισίαν
καὶ φαντασμάτων μέτωπα· καλύπτοντες τὸ ὄμμα;
ἐκάθητο καὶ ἔκλαιον· ἄλλοι τὴν σιαγόνα
ἐστήριζον εἰς τὴν πυγμὴν καὶ φρικωδῶς ἐγέλων·
οἱ δ' ἔτρεχον ἐδῶ κ' ἐκεῖ καυστὰς νὰ εὔρουσιν ὕλας,
τὸ λυπηρὸν νὰ θρέψουν πῦρ, καὶ, πλήρεις ἀγωνίας,
ἀνέβλεπον πρὸς οὐρανόν· αὐτὸς δὲ ἦτο μαῦρος
ὡς τις ἐντάφιος σινδῶν ἐπὶ ἀψύχου κόσμου.
Μετέπειτ' ἐκυλίοντο χαμαὶ καὶ ἐβλασφήμουν,
ἔτριζον τοὺς ὀδόντας των κ' ἐβόων μανιώδεις·
ἔντρομα τ' ἄγρια πτηνὰ ἐφώναζον, καὶ μάτην,
ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενα, ἐκτύπων τὰ πτερά των·
δασῶν θηρία ἤρχοντο δειλὰ καὶ χειροήθη·
ἡ ἔχιθνα συρίζουσα, ἀλλ' ἄκεντρος, προσεῖρπεν
εἰς τὸν λαόν, ὅστις αὐτὴν ἐφόνευε πρὸς βρώσιν.
Ὁ πόλεμος, διακοπὴς ἐπὶ στιγμὰς ὀλίγας,
πάλιν ἐμαίνετο δεινῶς, διότι μὲ τὸ αἶμα
ὁ δεῖπνος ἠγοράζετο· ἐκάθητο δὲ πᾶς τις
μεμονωμένος, σκυθρωπὸς, τὸν φάρυγγα γεμίζων.
Ἄγάπη πᾶσα ἔπαυσε, ἐν τι ἐσκέπτοντ' ὄλοι —
τὸν θάνατον, — καὶ θάνατον ταχὺν καὶ ἄνευ δόξης.
Πεῖνα τὰ σπλάγχνα ἔτρωγεν· ἀπέθνησκον οἱ ζῶντες
καὶ ἄταφα ἐκείτοντο ἡ σὰρξ καὶ τὰ ὀστά των·
ἐσαρκοβόρου οἱ ἰσχυροὶ τοὺς ἐσκελετευμένους·
καὶ κύνες τοὺς κυρίους των ἐξέσχιζον· εἰς μόνος
νεκρὸν τινα ἐφύλαττε, διώκων τὰ θηρία,
τὰ ὄρνεα, λιμώττοντας ἀνθρώπους, μεχριστότου
νεκροὶ κ' αὐτοὶ κατέπιπτον ἐκ πείνης, ἢ ἐφόρμων
ἄλλα νὰ φάγουν πτώματα· ἐκείνος δὲν ἐζήτει
τροφὴν, ἀλλ' ἐκλαυθμύριζε, καὶ ἔγλυφε τὴν χεῖρα,
ζητῶν εἰς μάτην παρ' αὐτῆς τὰς πρώην περιψαύσεις·
τέλος δ' ἀφείς κραυγὴν φρικτὴν, ἀπέθανεν ἐκ λύπης.

Ἡ πείνα κατηράνισε κατὰ μικρὸν τὰ πλήθη·
 εἰς πόλιν πολυάνθρωπον, δύο ἀκόμη ἔζων,
 ἦσαν δὲ ἄσπονδοὶ ἐχθροί· συναπαντῶνται τῶρα
 εἰς ἓν θυσιαστήριον μὲ πῦρ τετερωμένον,
 ὅπου ὑπῆρχον ἱερά πολλὰ συσσωρευμένα
 διὰ σκοπὸν ἀνίσρον· μὲ χεῖρας παγετώδεις
 κ' ἀσάρκους, ταρταρίζοντες, σαλεύουσι τὴν τέφραν,
 ἀθροίζουν ἀνθρακὰς τινὰς, κ' ἀναβρίπτουσιν μάλισ
 μὲ τ' ἀσθενὲς τῶν φύσημα ἀσθενεστάτην φλόγα,
 ὡς τῆς πνοῆς τῶν ἐμπαιγμόν· αὐξήσαντος τοῦ φέγγους,
 τὰ βλέμματ' ἀναβρίπτουσιν ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἄλλου,
 Κυττάζοντ' ἐξετάζονται, —κραυγάζουν, —ἀποθνήσκουν.
 Ἀπέθανον δ' ἀμφοτέρω ἐξ ἀμοιβαίας φρίκης,
 καὶ ἀγνοοῦντες τίς αὐτοῖς, ὅστις ἐκ βουλιμίας
 ἔγεινε τόσον δυσειδῆς, καὶ τόσην ἔλαβ' ἐχθραν.
 Πλήρης ἰσχὺς καὶ ζωῆς, ἡ γῆ κατηρημώθη·
 ἄνευ ὠρῶν, γυμνὴ φυτῶν, καὶ δένδρων καὶ ἀνθρώπων,
 ἀπέβη ὄγκος τις νεκρὸς, σκληροῦ πηλοῦ ἐν χάος.
 Ἀκίνητοι αἱ θάλασσαι, οἱ ποταμοὶ, αἱ λίμναι,
 τίποτε δὲν ἐσείετο εἰς τ' ἄψυχα τῶν βάθη·
 τὰ πλοῖα ἔρημα ναυτῶν, ἐσήποντο εἰς πόντους,
 οἱ δὲ υἱοὶ τῶν οἱ σαπρὸι κατέρρεον βραδέως,
 κ' εἰς τοὺς πυθμένας πίπτοντες οὐδὲν ἐκίνουν κῦμα·
 ἐτάφη ἡ παλιρροία, ὁ κλύδων ἐνεκρώθη,
 ἀφ' ὅτου ἡ κυρία τῶν ἐξέπνευσε σελήνη·
 οἱ ἄ μοι ἀπέθανον εἰς τὸν σαπρὸν ἀέρα,
 τὰ νέφη διελύθησαν, τὸ σκότος αὐτῶν χρεῖαν
 δὲν εἶχε πλέον οὐδαμοῦ, —τὸ σύμπαν ἦτο σκότος,

Κ. Ν. ΔΟΣΙΟΣ.

